

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XLII

Sa.: 167

Temmuz 1978

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 7 8

Sahibi : TÜRK TARİH KURUMU

Yazı işlerini yöneten sorumlu yönetmen : ULUĞ İÇDEMİR

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :

Sayfa

DAGRON, GILBERT et MARCILLET - JAUBERT, JEAN: Inscriptions de Cilicie et d'Isaurie (8 resimle birlikte)	373
TEZCAN, SEMİH: Dîvânü Lugâti't - Türk'te Yâzkând	421
ÇAĞATAY, PROF. DR. NEŞET: Laiklik Nedir, Şeriat Nedir?	427
AKYÜZ, DOĞ. DR. YAHYA: Okula Gazete Sokan Öğretmen Ali Suavî ve Günümüz Eğitiminde Benzer Girişimler (1 fotokopi ile birlikte)	437
ÇAĞATAY, PROF. DR. NEŞET: Mustafa Nuri Paşa ve Eseri (1824 - 1890) (1 resimle birlikte)	445
TANSEL, FEVZİYE: Atatürk Hakkında Ozanlarımızın Söylediği Şiirler (1919-1938)	465

Bibliyografya :

KINAL, PROF. DR. FÜRÜZAN: <i>Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde Band VII</i> (1970)	495
ORTAYLI, DR. İLBER: G. Hazaî; <i>Das Osmanisch Türkische im XVII. Jahrhundert - Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakob Nagy Harsány = XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi, Jakob N. Harsány'nin transkripsiyon metinleri üzerine araştırmalar</i>	501
—————: Josef Matuz; <i>Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prächtigen = Muhteşem Süleyman'ın Kançılaryası</i>	502
—————: Josef Matuz; <i>Krimitatarische Urkunden im Reichsarchive zu Kopenhagen = Kopenhag Kraliyet arşivindeki Kırım - Tatar vesikaları</i>	503

Haberler :

Türk Tarih Kurumu Kitaplığına Yapılan Bir Bağış	505
Türk Tarih Kurumu'nun Genel Kurul Toplantısı	513
1977 Yılı'nın İkinci Yarısında Kitaplığımıza Gelen Kitap ve Dergiler	553

Kapaktaki resim : Kaniş - Kültepe'de bulunmuş M.Ö. XVIII. yüzyıla ait tanrı tasvirli taş kalıp.

BELLE TEN

Cilt : XLII

TEMMUZ 1978

Sayı : 167

INSCRIPTIONS DE CILICIE et d'ISaurIE

GILBERT DAGRON (Collège de France) et
JEAN MARCILLET-JAUBERT (C. N. R. S)

Notre mission (septembre 1975) avait pour but de compléter, par une enquête sur le terrain et dans les musées, une documentation épigraphique très lacuneuse qui doit servir de base à une étude plus générale de géographie historique et d'histoire régionale. Les anciennes provinces de Cilicie et d'Isaurie, bien délimitées par la barrière montagneuse du Taurus qui les sépare du reste de l'Asie Mineure et les oriente vers la méditerranée orientale et vers la région d'Antioche, ont été parcourues notamment par V. Langlois, J. R. S. Sterrett, Th. Bent, E. Herzfeld, S. Guyer, J. Keil, R. Heberdey et A. Wilhelm. Louis Robert en a souvent montré la richesse épigraphique, et de nombreux savants, tels M. M. U. B. Alkım, H. Th. Bossert, S. Eyice, M. Gough, G. E. Bean, T. B. Mitford, Th. S. et P. A. Mackay, ont tenté, depuis une vingtaine d'années, d'en dresser, visite après visite, l'inventaire archéologique. Les efforts des responsables des Antiquités et Directeurs des musées régionaux vont aujourd'hui dans le même sens et rendent possible une étude plus systématique des sites et la multiplication des trouvailles. Nous ne saurions dire, à ce propos, à quel point nous avons été aidés dans notre enquête par l'intelligente et active assistance du Directeur du Bölge Müzesi d'Adana, le Dr. Aytuğ Taşyürek, spécialiste de la civilisation urartéenne, mais passionnément attaché à déceler les vestiges de toute époque dans la région sur laquelle il a autorité.

Certains sites ont déjà fait l'objet d'une étude d'ensemble. Ainsi celui d'Anavarza/Anazarbe, dont les inscriptions ont été publiées par M. Gough en 1950, accompagnées d'une brève histoire de la ville. Des corrections ont pu être apportées, des compléments sont attendus, et bien des découvertes sont prévisibles, mais la parole est maintenant aux archéologues et non plus aux voyageurs. On aimerait qu'un travail préliminaire du même ordre soit fait pour Missis/Mopsueste: en dehors des mosaïques récemment publiées par Budde, la documentation concernant cette grande cité antique et médiévale a été très tôt éparpillée. Nous avons retrouvé quelques inscriptions que V. Langlois avait vues sur le site en 1852, qui se trouvent aujourd'hui au Musée d'Adana et que nous reprenons ici (n° 30 et 32); nous en avons découvert d'autres, inédites pensons-nous, qui nous paraissent avoir été transportées de Missis à Adana entre 1918 et 1921 (n° 31, 34, 35), et dont l'une est une page ouverte sur l'histoire de la ville au temps de Justinien; enfin une récente trouvaille des environs de Missis, un couvercle de sarcophage portant une épitaphe de 1052 (n° 1), donne un parallèle à la mystérieuse épitaphe de 1053, de même provenance (n° 32), et verse un nouveau document au maigre dossier de la Cilicie byzantine du XIe s. Il reste à écrire dans son ensemble l'histoire antique, paléochrétienne et médiévale de Mopsueste/al-Massisa/Mamistra/Missis.

L'intérêt des vallées qui entament les contreforts montagneux du Taurus au Nord de Kozan/Sis et de Kadirli/Flaviopolis nous a été signalé par le Dr. Aytuğ Taşyürek, qui y a lui-même travaillé, et qui a été surpris par l'abondance des objets apportés au Musée d'Adana par le muhtar du village de Gafarlı, situé à une vingtaine de kilomètres au NNE de Kozan, entre la vallée du Kırksu et celles du Kesik et du Çiçeklidere. Cette localité hospitalière fut notre base de départ pour une série de rapides visites:

- Selon un axe Kozan-Feke, à Ferhatlı (7 kms environ de Kozan) et à Akçalıuşağı (30 kms à vol d'oiseau de Kozan, sur le versant NW du massif du Manzdağı);

- Selon un axe Kadirli-Göksun, à Mehmetli, Çiçeklidere (lieux-dits Taşköprü, Karapınar, Topaktaş), Halilibrahimli Köyü, Çemkale/Kale Farnas. Il s'agit d'un itinéraire Anavarza/Anazarbe-Kadirli/Flaviopolis-Göksun/Kokussos-Elbistan/Arabissos identifié par Alkim comme une route ancienne et médiévale faisant communiquer la

Cilicie et les vallées de l'Anatolie du SE. Voie secondaire, bien évidemment, mais assez importante pour avoir été jalonnée de bourgades vivantes à l'époque antique et de forteresses médiévales.

Les inscriptions que nous rapportons de cette région (n° 12-28) sont intéressantes pour une histoire des sites qui devrait être entreprise en combinant toutes les sources documentaires:

1) L'étude archéologique pourrait, par simples sondages, identifier et dater les deux basiliques encore repérables, mais qui disparaîtront prochainement, à proximité immédiate de Gafarlı, au bord du lac de retenue qui a récemment inondé la vallée; elle devrait accorder une attention particulière à l'église proche du château de Çemkale/Kale Farnas: il s'agit d'un monument de premier ordre, que l'épigraphie pourrait permettre de dater du VIe s., si ce sont bien ses inscriptions de dédicace qui ont été remployées dans les murs médiévaux (n° 23, 26, 27); enfin les ouvrages fortifiés de l'époque des Croisades sont à insérer dans le recensement d'ensemble des fortifications de la région que vient de publier M. Hellenkemper¹.

2) L'inventaire des monnaies, trouvées en abondance par les paysans, devrait permettre de déterminer les époques d'occupation des sites. Il nous semble qu'en général les trouvailles sont abondantes pour les IIIe et IVe s. (époque de la première et de la deuxième Tétrarchie), et montrent une prospérité à peu près continue jusqu'à l'époque de la conquête arabe au VIIe s., suivie, après une période de plusieurs siècles, d'une réoccupation médiévale des sites défensifs.

3) L'épigraphie, pour sa partie antique, donne la mesure de la romanisation des notables locaux, du développement du culte impérial, et de la diffusion de l'onomastique romaine à côté des noms indigènes; pour sa partie chrétienne, elle nous montre des *kômai* assez riches pour financer des constructions importantes, un artisanat qui a laissé partout des traces éloquents (entrepreneurs, potiers), et un clergé bien intégré, comme partout, à la vie sociale (un diacre médecin). Rien de très neuf, mais un complément montagnard au gros dossier de Korykos. On relèvera aussi l'intéressante

¹ H. Hellenkemper, *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien: Studien zur historischen Siedlungsgeographie Südost-Kleinasien*, Bonn, 1976.

répartition et la permanence des ères locales (ère d'Anazarbe ici, ère de Mopsueste ailleurs), jusqu'au plein coeur du VIe s.

C'est évidemment au Musée d'Adana que se trouve la documentation épigraphique la plus riche concernant la Cilicie. Malheureusement, l'incertitude sur la provenance des pierres transportées au moment de la création du Musée rend parfois l'interprétation difficile. Tel est le cas des inscriptions de l'ancien Musée, dont nous ne donnons ici qu'une sorte de publication préliminaire. Parmi celles qui sont exposées dans de meilleures conditions au Nouveau Musée, certaines avaient été vues *in situ* par V. Langlois mais mal comprises, d'autres avaient été éditées par le R. P. Mousterde d'après des dessins incomplets ou fautifs: nous les avons reprises en y ajoutant le texte de celles qui, bien qu'offertes au regard du public depuis longtemps, sont curieusement restées ignorées. Les autels funéraires d'époque romaine constituent un cas particulier: en raison de leur nombre (plus d'une centaine) ils devraient faire l'objet d'une publication à part; les inscriptions de ce type, isolées, sont de peu d'intérêt, mais si elles sont regroupées et expliquées dans leur contexte archéologique, les renseignements qu'elles livrent sont de première importance pour l'onomastique et les pratiques ou croyances funéraires. Le danger est, en transportant les pierres, de perdre toute trace précise de leur origine.

En nous rendant d'Adana à Silifke pour compléter notre enquête en Isaurie, nous nous sommes arrêtés d'abord au Musée de Tarsus, modeste, mais accueillant et bien tenu. Sa Directrice avait présenté l'année précédente à notre collègue Jacques Lefort des tuyaux de plomb provenant du site de Pompeiopolis et portant le nom d'un évêque: on en trouvera ici la description et le texte. Le petit Musée d'Erdemli possède, lui aussi, un certain nombre d'inscriptions inédites que nous nous proposons de publier prochainement. Quant au beau Musée de Silifke, dans ses nouveaux bâtiments, il nous a réservé la surprise de trouvailles récentes: plusieurs bases de statues découvertes en juin 1974, lors d'excavations pratiquées pour la construction d'un immeuble sur l'emplacement actuel du marché, qui semble avoir été celui du Forum romain (cf. L. Robert, *Documents de l'Asie Mineure méridionale*, p. 101). Ces textes importants (n° 38-41) viennent compléter les fastes des gouverneurs de l'Isaurie. Nous proposons par ailleurs l'interprétation d'une très belle inscription

chrétienne du VIe s. dont la provenance est incertaine (n° 45). Aucun travail, ni à Silifke même, ni dans la région qui nous est devenue familière, n'eût été possible sans l'aide bienveillante du Directeur du Musée, Monsieur Mehmet Belen. Qu'il trouve ici l'expression de notre reconnaissance.

Sur les sites visités à partir de Silifke, nous avons trouvé un certain nombre d'inscriptions inédites. Au village de Hassanaliler, à 3 kms au N de Cennet (gouffre de Korykos), se trouvent les restes d'un temple avec un autel, déjà publié par Hicks, dédié à *Zeus Korykios* (au lieu-dit Göztepe), qui doit être rapproché d'un autel similaire et sans aucun doute de même provenance dédié à Hermès et maintenant au Musée de Silifke (n° 42). A l'entrée du même village se dresse encore une basilique du Ve s. construite dans le style si caractéristique de la région, et qui mériterait une publication; à quelques mètres du narthex, remployée dans un mur, nous avons pu estamper et lire une inscription de dédicace qui est évidemment en rapport avec l'église elle-même (n° 37). Sur le conseil de M. Mehmet Belen, qui nous accompagnait, nous nous sommes par ailleurs rendus dans le groupe des villages de Kayabaşı, Dereköy et Narlı, qui s'échelonnent dans la vallée d'un affluent du Göksu, à une vingtaine de kms à vol d'oiseau de Mut/Claudiopolis, le long d'une piste reliant cette ville à Uzunca Burç/Diocésarée. Nous n'avons rapporté de cette visite que deux inscriptions, qui ont toutes deux la particularité de mentionner la lune comme divinité funéraire (n° 46 et 47): maigre moisson, mais que la beauté des lieux, l'accueil et la générosité des gens, là comme partout, nous a empêché de ressentir comme une déception².

I. MISSIS/MOPSUESTE

1- Couvercle de sarcophage trouvé en août 1975 à proximité de l'agglomération actuelle, transporté par des paysans jusqu'à la sortie Sud de MISSIS, et placé par eux sur le bord de la route con-

² Il n'est pas utile de donner ici une bibliographie sur l'Isaurie et la Cilicie. Chaque inscription est accompagnée des références nécessaires, abrégées selon l'usage. Les textes sont traduits lorsqu'il ne s'agit pas de simples formulaires. Les inscriptions d'époque chrétienne et byzantine seront reprises ultérieurement dans un dossier épigraphique d'Isaurie et de Cilicie, à paraître dans les *Travaux et Mémoires du Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance*.

duisant à Ayas (Aigai), au niveau des anciens remparts. La pierre est brisée à droite, mais le texte, qui tient tout entier sur la partie gauche, est complet. Au centre de la face inscrite, médaillon avec croix de Malte; même motif en tête du sarcophage, à gauche de l'inscription. Il s'agit sans aucun doute d'un sarcophage paléochrétien, à motifs sculptés mais d'abord sans épitaphe, réutilisé au XIe s. . . On trouve d'autres exemples de ces remplois au Musée d'Adana.

H. 65; L. 160; h. des lettres 5.

Ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νηκό-
λαος Ἀντιοχίτης υἱὸς Ἀπολφαρατζί
μινῆ Φευρουαρίῳ ιη' ἰνδ(ικτιῶνος) ε' ἔτους , ςφξ'
ὁ θεὸς νὰ τὸν μακαρίσῃ ἀμήν.

Ligatures: 1. 1 et 3 NH 1. 2 TZ 1. 4 MHN

Le serviteur de Dieu Nikolaos, d'Antioche, fils d'Apolpharatzès, est mort le 18 du mois de février, indiction 5, année 6.560. Que Dieu le mette au nombre des bienheureux, Amen.

Date: le 18 février 1052, ce qui correspond bien à une indiction 5.

Le défunt Nikolaos est originaire d'Antioche de Syrie, d'une famille qui a connu la domination musulmane dans la ville (avant 969) ou venue de terre d'Islam, puisque le père s'appelle Abu'l-Farağ. Cette dénomination "par le fils aîné" est fréquente (*kunya*); on la trouve notamment dans les milieux syriens, jacobites ou nestoriens: Bar Hebraeus, qui lui-même s'appelait Grégorios Abu'l-Farağ, cite un moine nestorien du même nom qui traduisit en arabe les Ecritures et Aristote, et mourut en 1044 (*Chron. syr.*, trad. E. W. Budge, p. 203). La formule finale, très moderne, rappelle exactement la langue de Nikôn de la Montagne Noire, qui vécut dans la région d'Antioche à la même époque. On comparera cette inscription, écrite presque correctement par quelqu'un qui a une connaissance courante du grec, à l'épitaphe de 1053, trouvée également à Missis et que nous commentons plus bas (n° 32).

2- A environ 7 kms de Missis, dans le ressort du village de KIZIL DERE, sur la propriété de Hacı Görür, inscription de bornage sur un rocher incliné vers le Nord, à mi-pente de la montagne, là où commence le terrain de pâture. L'écriture est très grossière et

difficilement lisible; la face inscrite du rocher a un contour irrégulier; elle est à peu près plane, mais très érodée.

H. max. 147; L. max. 200; h. des lettres 10 (les ρ 15).

+	ῥοι		ῥοι
Λωαν-			Κιρκο-
δου			τεω.

La pierre sert de borne soit entre deux propriétés, soit entre les territoires de deux χωρία ou κῶμαι, selon qu'on cherchera dans les deux noms propres un nom de propriétaire (Λωανδος?) ou un ethnique au génitif pluriel (Κιρκοτεω[ν]?). Le pluriel ῥοι est courant: cf. Heberdey-Wilhelm, *Reisen in Kilikien*, n° 54; Grégoire, *Inscriptions d'Asie Mineure*, n° 27, 334.

II. ANAVARZA/ANAZARBE ET ENVIRONS

Comme nous l'indiquions, l'étude de M. Gough sur Anazarbe (*Anatolian Studies*, 2, 1952, pp. 85-150) constitue une mise au point après laquelle il n'y a que des détails à ajouter, et des fouilles ou des sondages à attendre. Notre visite nous a permis de retrouver la plupart des inscriptions, et de faire ici une remarque sur l'inscription en l'honneur de saint Mènas (n° 4 a de M. Gough): on doit lire aux l. 3-4 πο[ρ]ών et non πα[ρ]ών, ainsi que le supposait déjà le R. P. Halkin, à la suggestion de A. Delatte (*Byzantion*, 23, 1953, p. 240).

3- A 3 ou 4 kms de KIZILDERE, vers le Sud. A flanc de la montagne appelée Cebelinur, parmi quelques pierres de taille, un bloc de calcaire inscrit, en partie enterré,

H. 85; L. 151; Ep. 44; h. des lettres 4.

Feuilles de lierre à la dernière ligne, de part et d'autre de l'inscription.

- Θεῶ ἐπηκόωι
 Λούκιος Αὐρήλιος Ταρουττιη-
 3 νός Δημήτριος, χειλίαρχος λεγε-
 ῶνος τετάρτης Σκυθικῆς, ὁ πρότε-
 ρον χρηματίσας Δημήτριος Δημη-
 6 τρίου, ὁ δημιουργός καὶ κτίστης καὶ
 ἀρχιερεὺς τῶν θειοτάτων Αὐτοκρα-
 τῶρων καὶ Ταρία Λουκίλλα ἡ καὶ Μα-
 9 τρώνα ἡ γυνὴ αὐτοῦ τὸν βωμὸν
 κατεσκεύασαν.

L. 1: la divinité n'est pas nommée, et ἐπήκοος n'est pas spécifique. On peut cependant penser à Artémis, qui figure sur les monnaies de Mopsueste (*BMC*, Cilicia, p. 105-106); cf. O. Weinreich, *Θεοὶ ἐπήκοοι*, *Ath. Mitt.*, 37, 1912, p. 1-68, avec pour la *théa épèkoos*, p. 19, n° 90 (Carie/Pesada) et 91 (Nicopolis de l'Istros).

L. 2-3: le dédicant, Lucius Aurelius Taruttienus Dèmètrios, semble avoir acquis la citoyenneté romaine par adoption. Son prénom ne permet pas de penser à une faveur impériale. Tarrutenius et Tarruntenus sont des gentilices romains connus.

L. 3-4: il a été tribun de la IV Scythica, légion de Syrie depuis les années 56/57. On notera la rapidité de la romanisation pour ce notable cilicien, à qui adoption et fortune valent l'accession à l'ordre équestre.

L. 4-6: sur *χρηματίζειν*, cf. L. Robert, *Hellenica*, XI-XII, 1960, p. 19 et 454-455. Ce verbe a le sens de "porter officiellement tel ou tel nom". De ce texte, on rapprochera une inscription copiée par Petersen à Sagalassos, publiée par Lanckoronski, *Villes de Pisidie*, n° 196 (IGRR-III, 354): Αὐρ. Μειδιανός Ἀτταλιανός ὁ τάχιον χρηματίσας Ἀτταλιανός, sous Sévère Alexandre: τάχιον, "précédemment" (L. Robert, *op. cit.*, p. 16-20) correspond à πρότερον.

L. 6-8: le démiurge est "le magistrat éponyme dans beaucoup de villes des deux Cilicies, peut-être dans toutes", nous apprend L. Robert, *Hierapolis-Castabala*, p. 34, cf. *Noms indigènes*, p. 478-479. Dèmètrios a été aussi grand-prêtre du culte impérial; il s'agit du culte municipal; pour l'association démiurge-prêtre, cf. à Kadirli IGRR III 909, 910, 911. Le titre de κτίστης s'applique à un fon-

dateur, fondateur de ville ou d'édifices. Cf. L. Robert, *Hellenica*, IV, 1948, p. 116, et *Bull. épigr.*, 1956, 317, avec une remarque fort importante à propos des inscriptions du IIe s. après J. C. "peut-être ont-ils fondé la ville encore d'autres façons, par interventions à Rome".

L. 8: l'épouse de Dèmétrios, associée à son mari dans l'érection de l'autel, porte des noms latins, tant pour son gentilice Taria que pour son *cognomen*, Lucilla et son *signum*, Matrona. Si elle doit son gentilice au proconsul d'Asie Tarius Titianus (*RE*, IVA², col. 2323) l'inscription ne serait pas antérieure au règne de Sévère et Caracalla.

4- Au village de KAYIKCILI. Stèle de calcaire à acrotères. H. 70; L. au haut 21, au bas 27; Ep. au haut 12, au bas 15; h. des lettres 2,5.

Le bas de la stèle, destinée à être fichée en terre, n'est pas dégrossi. Au-dessus de l'inscription, étoile sommairement esquissée par l'entrecroisement d'incisions. Un trou de scellement a fait disparaître une lettre à la dernière ligne.

(étoile) Ἑτους
 εμρ' μη(νός)
 3 Πανήμου
 βι Ἀντιωχι-
 ς ἡ θεία Δομ-
 6 ετίω μνήμη-
 ς χά[ρ]ιν.

La date, indiquée selon l'ère d'Anazarbe, correspond à A D 126, le 12 du mois Panémos.

5- Au village de KAYIKCILI. Autel funéraire en forme de colonnette. H. 27; h. du fût 13; diamètre au bas 14; h. des lettres 1,5.

Αὔξ-
 ων
 3 μνήμη-
 ης χά-
 ριν.

L. 1-2: sur la racine Αὔξι-, cf. L. Robert, *Noms indigènes*, p. 294-295.

L. 3: ligature HM.

6- Au village de KAYIKCILI. Autel rond, qui proviendrait d'Anazarbe. H. 96; fût de 47; diamètre maximum 66; h. des lettres 5 et 5,5 pour les deux dernières lettres.

Θεῶν Ἑρώμη
καὶ θεοῖς Σεβ(αστοῖς).

L. 2: un point entre les deux B de Σεβαστοῖς, qui semblent représenter ici deux empereurs; on peut penser à Marc Aurèle et Lucius Verus, ou Commode, aussi bien qu'à Septime Sévère et son fils aîné. Il n'y a pas de nom de dédicant dans cette manifestation du culte impérial associé à celui de Rome.

7- Au village de KAYIKCILI. Inscription sur une colonnette de marbre récemment brisée, mais entière, qui aurait pu être une colonnette de chancel.

H. (pour la partie supérieure portant l'inscription) 95,5; diamètre 20; h. des lettres 3. Lignes de réglage.

3 Θανουμ Ἄσ-
πᾶ πρωτοπες-
βύτερος ὑπὲρ
σωτηρίας.

Thanoum, fils d'Aspas, qualifié de πρωτοπ(ρ)εσβύτερος, est l'auteur d'une donation "pour le salut" de son âme, sans doute la colonne elle-même.

L. 1: le nom serait ici la simple transcription du nom juif Tanhum. On trouve généralement les formes hellénisées Θανουμᾶς (cf. H. Wüthnow, *Die semitischen Menschennamen*, 1930, p. 53); Θανούμος (M. Schwabe, *Proc. Amer. Acad. for Jewish Research*, 20, 1951, p. 265-277, qui reprend une inscription du Ve-VIe s. de ed-Dumêr, près de Damas, et Θανουμος (Reginetta Canova, *Iscrizioni e monumenti protocristiani del paese di Moab*, n° 44; lecture rectifiée par le R. P. Mouterde, *Mél. de l'Université Saint-Joseph*, 34, 1957, p. 266-268); il s'agit d'une stèle funéraire sans aucun symbole permettant de la dire soit chrétienne, soit juive. Il serait possible de lire Θανουμᾶς, mais πᾶ au début de la l. 2, ne se comprendrait plus, alors qu'un nom sémitique Ἄσπᾶς paraît attesté (cf. *Mél. de l'Université Saint-Joseph*, I, p. 144-145, n° 15, où Jalabert a lu ἄς πᾶς).

Malgré le nom sémitique et l'absence de croix, il est difficile de considérer notre inscription comme juive. La formule ὑπὲρ σωτηρίας n'est certes pas spécifiquement chrétienne (cf. J. B. Frey, *Corpus Inscr. Jud.*, II, n° 804-811 et *passim*), et πρεσβύτερος se trouve très fréquemment dans l'épigraphie juive au sens d'"ancien" (*ibid.*, I, p. LXXXVI et II, n° 790, 792 pour Korykos et *passim*), mais le titre de πρωτοπρεσβύτερος semble inconnu hors de l'épigraphie chrétienne (exemples les plus proches géographiquement: *MAMA* III, n° 506, 570).

L'inscription pourrait être du Ve ou du VIe s.

8- A YEŞİLDAM KÖYÜ. Entre ce village, naguère encore appelé AKDAM, et le site d'Anazarbe, milliaire déjà publié par M. Gough, *Anatolian Studies*, 2, 1952, p. 137-138.

On signalera que les mesures publiées sont erronées: le milliaire mesure 171 cm, dont 49 pour le socle; diamètre 51. Le dessin de Gough est moins précis qu'il ne paraît. A la ligne 11, il indique un martelage, non repris dans les transcriptions; de même, il n'y a pas Ἐναζάρβω à la fin de la ligne 13; ce mot, omis par saut d'*oméga* à *oméga*, est rajouté en avant de la ligne 14.

- [Ἐγαθ]ῆ Τύχη.
 Αὐτοκράτορι Καίσαρι
 Μ(άρκω) [Ῥοπελλίω] Σεουήρω
 4 [Μακρείω] Εὐσεβεῖ,
 Εὐτυχεῖ, Σεβ(αστῶ), ἀρχιερεῖ
 μεγίστῳ, δημαρχικῆς
 ἔξουσίας, ὑπάτῳ ἀποδε-
 8 δειγμένῳ, π(ατρὶ) π(ατρίδος), ἀνθυπάτῳ,
 καὶ Μ(άρκω) [Ῥοπελλίω] Ἄντωνεῖνῳ
 [Διαδουμενιανῶ] Καίσαρι,
 υἱῶ τοῦ Σεβ(αστοῦ) [Μακρείνου]
 12 ἀπὸ [Μακρεινιανῆς Σ]επτιμιανῆς
 Σεουηριανῆς Ἄντωνεινιανῆς Καισαρείας τῆς πρὸς τῶ
 Ἐναζάρβω τῆς ἐνδόξου μητροπόλεως τῶν γ'
 ἑπαρχειῶν προκαθεζομένης, καὶ
 16 δις ν(εωκόρου), καὶ Ῥωμαῖκοῖς τροπαίοις
 κεκοσμημένης, τετειμημένης καὶ

κοινοβουλίῳ Μ
ἐπὶ Φλ(αουλίου) Ἰουλιανοῦ τοῦ στρ(ατηγῶ).

Le commentaire de cette inscription, datée de 217, semble devoir être fait par L. Robert, cf. *Hellenica*, VIII, p. 92 et *Bull. épigr.* 1954, 238.

9- A YEŞİLDAM KÖYÜ (anciennement AKDAM). Autel funéraire brisé au bas, de provenance exacte imprécise, conservé sur une placette à l'entrée du village. Calcaire gris-bleuté.

H. 54; couronnement, portant la première ligne, large de 50 sur le dé, la ligne 2 et une scène de banquet funèbre; les lignes suivantes sont inscrites sur le *lectus tricliniaris*; h. des lettres l. 1, 4,5; 4 à la ligne 2; 2,5 aux lignes suivantes. Ligatures MI et NI, 1. 3; AV l. 4.

D(iiis) o(mnibus ?) m(anibus)

Flac(---) Septiminus

[e]q(ues) sing(ularis) domini n(ostri) imp(eratoris)

[A]ntonin[i] Aug(usti) vixit [---] era [---]

L. 1: la formule anormale DOM, interprétée comme ci-dessus, se retrouve à Rome, CIL, VI, 1758, 31923.

L. 2: le gentilice ne se laisse par reconnaître; Flac peut être l'abréviation de *Flac(cidius)*, de *Flac(ceius)* ou de *Flac(cinius)* pour ce dernier nom, cf. *An. Ep.* 1920, 5, ou Flaccinia Lefa est dédicante au sanctuaire des *Matres* de Pesch.

L. 3: il s'agit d'un soldat de la garnison de Rome, *eques singularis* attaché à l'Empereur. Sur ces soldats, cf. M. Speidel, *Die "equites singulares Augusti"*, *Antiquitas* 1, 11, Bonn, 1975, et en dernier lieu S. Panciera, *Equites singulares*, dans *Riv. di Archeol. Cristiana*, 1974, p. 221-247. Pour l'expression *eq. sing. domini n. imp.*, cf. *D* 2187: *equit. sing. ddd. nnn. Auggg.* datée de 205, ainsi que 2204, 2205, 2206. Mais ici le nom de l'empereur est précisé: Antoninus se rapportera soit à Caracalla (sur les dates de son passage en Cilicie, voir L. Robert, *Journal des Savants*, 1973, p. 161-211 et notamment p. 199), soit à Elagabal. On datera ainsi l'inscription de 215 ou de 218. L'indication de l'appartenance à telle ou telle turme n'apparaît pas dans ce qui est conservé, non plus que celle de l'origine.

M. Speidel, *op. cit.*, p. 79-83, a noté la fréquence du banquet funèbre et du cavalier thrace sur les tombes des *equites singulares*, fréquemment originaires de Germanie ou des provinces danubiennes. Ici, cependant, à la différence des reliefs qui accompagnent les inscriptions de Rome, le défunt n'est pas couché sur un lit à grands montants, et c'est de la main gauche qu'il tient une couronne, alors que sa droite tient une *poçula*. Stylistiquement, le banquet représenté ici est plus proche du type grec. On pourrait se demander, devant l'emplacement de l'épithaphe, sur le lit et non au-dessous, comme il en est le plus souvent, si l'on n'a pas réutilisé un cippe antérieur.

Il y a d'autres inscriptions latines dans la région, à Anazarbe et à Cecen (cf. M. Gough, *Anatolian Studies*, 2, 1952, p. 139-140, n° 18 et 19, cette dernière pour un soldat de la *legio II Parthica*).

10- A ANAVARZA même. Autel funéraire en forme de colonne, conservé dans la cour d'une maison entre l'arc et la gorge.

Hauteur environ 100.

	Θεόδωρος
	Ἀπολλωνίδης
3	οἱ υἱοὶ
	Θεοδώρω
	τῷ πατρὶ
6	μνήμης χάριν.

Théodore et Apollonidès, ses fils, à leur père Théodore, en souvenir.
L. 1 et 2: les *oméga* sont lunaires.

11- A ANAVARZA. Epistyle mouluré, en remploi dans la muraille à la porte septentrionale de l'enceinte. Au haut, la moulure a été arrachée.

H. 50; L. 172; Ep. 50. Bandeau épigraphique haut de 15 cm; h. des lettres 10.

[---] ικόν Ἀδριανόν ἱερὸν εἰσε[---]

On penserait à un concours sacré si l'on avait un adjectif Ἀδριανεῖον; comme il est impossible de retrouver ici des éléments de la titulature d'Hadrien, on pensera plutôt à un nom latin avec double cognomen.

III. REGION DE KOZAN/SIS

12 Au col de FERHATLI, et au pied d'Uzuncaoglan tepe, sur un rocher formant abri (environ 7 kms au NNE de Kozan/Sis). Champ 117 × 64; h. des lettres 4,5 à 5. Tildes sur les chiffres des lignes 1 et 2

Ἔτους σπ', μηνός
 Πανήμου ι', Τατεις,
 3 τέκτων, Σασην
 τὸν υἱὸν αὐτοῦ
 καὶ Τραπεῖν τὴν
 6 θυγατέρα μνήμης
 χάριν.

L'an 280, le 10 du mois Panémos, Tateis, charpentier, à Sasès son fils et à Tateis sa fille, en souvenir.

L. 1: la date correspond à AD 261, si l'on se fonde sur l'ère d'Anazarbe.

L. 2: la lecture du nom n'est pas absolument sûre; le troisième signe pourrait être γ ou ψ. Néanmoins, par analogie avec le nom de la ligne 5, nous accepterons Τατεις à rapprocher de Τατα, Τατας, Ταταις, Τατη, Τατης, Τατις bien connus au masculin comme au féminin, cf. L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, p. 494-498 et 503.

L. 3: on connaît Σασις, Σασεις, Σασσις (avec les deux formes d'accusatif Σασιν ου Σασειν), cf. L. Zgusta, *op. cit.*, p. 457; sur Σασας cf. L. Robert, *Noms indigènes*, p. 475 et 520.

13- A AKÇALIUŞAĞI (environ 30 kms au NNE de Kozan/Sis). Stèle de poudingue, brisée au haut, trouvée sur place "il y a trois ou quatre ans".

H. 124; L. 78; Ep. 15. Au-dessous de vestiges de relief, champ large de 54 cm; h. des lettres 3,5 à 4. Les *alpha* et les *delta* ne se distinguent pas.

[--]
 ἀγορήσασα τὸν ἄν-
 δρα Ἀσκληπιάδην καὶ
 3 τέκνα Ἀσκληπιάδης
 καὶ Ἀπολλωνίδης
 μνήμης χάριν.

--- en ayant fait l'acquisition, à son mari Asclépiadès, et ses enfants Asclépiadès et Apollonidès, en souvenir.

L. 1: pour ἀγοράζειν cf. J. et L. Robert, *Bull. épigr.* 1952, 197, renvoyant à Ferrua, *Riv. di Archeol. Cristiana*, 18, 1941, p. 238; le verbe apparaît dans les textes chrétiens de Sicile, cf. *IG*, XIV, *passim*; on le rencontre aussi à Smyrne *CIG* 3260, 3264, 3268, *Ath. Mitt.*, 1894, p. 297-298, Pleket 8; en Cilicie, Bean et Mitford, *Journeys in Rough Cilicia*, 201; en Carie, (J. et L. Robert, *La Carie*, II, 92, 107 à 111, 164), c'est ἀγοράζεσθαι qui est employé. Il est à noter qu'il n'y a pas ici, avec la notion de fondation funéraire, mention d'interdictions si fréquentes dans la région.

IV. KADIRLİ (ALACAMİ)/FLAVİOPOLIS?

14- Autel funéraire, dont le couronnement a été martelé; mutilé à droite et à gauche, conservé dans l'Ala Camii.

H. 96; L. 50, 5; Ep. 36; h. des lettres 4.

L'inscription a déjà été publiée par H. Bossert et B. Alkım, *Karatepe, Kadırlı ve dolayları*, p. 21 et fig. 17, 46, 49 à 52 et 180; cf. J et L. Robert, *Bull. épigr.* 1949, 190 (*An. Ep.* 1950, 190).

L(ucio) Conetanio, L(ucii) f(ilio),
 Crust(umina tribu), Proculo,
 Carsulas; uixit
 4 an(nos) xxiii, me(nses) xi, d(ies) xx[viii];
 [L(ucius)] Conetan[ius]
 [Pr]ocu[lus (centurio) leg(ionis)]
 VI Ferra[tae filio]
 8 piissim[o fecit ?].
 [Λ(ουκίω)] Κωνητανίω, Λ(ουκίου) υἱῶι
 [Πρ]όκλω· ἔζησεν ἔτη
 [κ]γ', μῆν(ας) ια', ἡμ(έρας) κη'. Λ(ούκιος) Κω-
 12 [ν]ητάμιος Πρόκλος (ἐκατοντάρχης)
 υἱῶ εὐσεβεστάτωι.

L. 6 et 12: le sigle χρ a été interprété χ(ιλία)ρ(χος), ce qui a entraîné une restitution *trib(unus)* dans la partie latine. En fait, on sait bien qu'il s'agit du symbole du centurion. Franz, au *CIG* 4542

sq., s'était déjà trompé en transcrivant χρ par χιλιαρχος. Le premier à reconnaître la valeur du sigle fut Ch. Le Bas, dans une note à une inscription bilingue de Tarse, publiée dans Langlois, *Inscriptions de la Cilicie*, Paris, 1854, p. 25 avec note 1.

L. 7: *Ferratae* d'après nos prédécesseurs.

L. 11: [κγ'], nos prédécesseurs.

15- Fragment de colonnette funéraire, conservé dans la cour de l'Ala Camii. Brisé au haut et au bas.

H. 8; diamètre 12; h. des lettres 1, 6.

[--]

[--μ]ητροι μνήμης

χάριν.

16- Colonnette, brisée au bas, conservée au même endroit; H. 26; diamètre 17; h. des lettres 2, 5.

Ἀνωτία

Ζωτικῶ

3 [τῶ] ἀνδρῖ

[μν]ήμης [χάριν].

L. 1: Gentilice employé comme nom unique, cf. ici le n° 4 à Kayıkcılı.

17- Colonnette, brisée au haut, conservée au même endroit,

H. 40; h. des lettres 3, 8.

[---]

Νερωιανῶ

τῶ συνβίῳ

3 μνήμης

χάριν.

V. VALLÉE DU KESİK ET DU ÇIÇEKLİ

(Au NNW de Kadirli/Flaviopolis?)

18- Au village de KARAPINAR, par Taşkoprü (24 kms au NNW de Kadirli). Autel rond.

H. 45; diamètre 32; couronnement 16; bandeau 11,5; h. des lettres 2, 5.

- Ἑρμოდώρα Ῥο[υ]-
φείνω τῷ συμβί[τῳ]
3 μνήμης χάριν.

Hermodora à Rufinos son époux, en souvenir.

Le nom de Roufinos apparaît aux environs immédiats de Karapınar, dans l'inscription rupestre de Topaktaş, découverte par B. Alkim et publiée par G. E. Bean, *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, 14, 1950, p. 535-541 et 560-564 avec pl. LXXXI-LXXXII. Nous avons revu ce texte.

- Ἐπ(ους) γλσ'
Ῥορι ἐπήχῳ Ῥουφεῖνος Μενεφί[λου]
3 εὐξάμενος καὶ ἐπιτυχῶν
ἀνέστησα τὸν βωμόν.

Le premier éditeur avait daté l'inscription de 307 après J. C. en se référant à l'ère de Flaviopolis. J. et L. Robert, *Bull. épigr.*, 1952, 158, avaient noté que la date leur paraissait bien basse. Nous préférierions nous fonder sur l'ère d'Anazarbe pour aboutir à l'année 214 (voir à ce sujet n° 20 et 23).

19- A KARAPINAR. Autel rond, mutilé au haut.

H. 24; diamètre de la base 15; H. du fût 12,5; diamètre 10,5; h. des lettres 2.

- [--- τὸν]
βω[μὸν ἀνέ]-
3 στησεν Ἀσκ-
λᾶς νείκη τ-
ῶν θεῶν.

--- Asklas a élevé cet autel pour la victoire des dieux.

La dernière ligne est gravée sur le socle.

Le sens serait plus clair si l'inscription se terminait par Σεβαστῶν; mais le texte est complet au bas; on doit donc se demander s'il n'y avait pas, au début, une mention des Augustes liée à la dédicace. Le nom du dédicant est l'hypocoristique du nom théophile Asclépias.

VALLEE DU ÇIÇEKLİ

20- Au village de MEHMETLİ (12 kms au NNW de Kadirli). Colonne funéraire conservée dans le jardin d'Ismail Ceydoğlu, ancien muhtar du village. L'inscription a déjà été publiée, H. Bossert et U. B. Alkim, *Karatepe, Kadirli ve dolayları*, fig. 200, n° 200 avec dessin pl. XX, mais le second signe de la ligne 1 n'a pas été identifié et est marqué sur le dessin par un point d'interrogation. H. 75; h. des lettres 3,5/4.

Ἔ(τους) εσ', μ(ηνός) Ξ(ανθικου) θ'
 Κέλσος
 3 Ἰουλιανῶ
 τῶ υἱῶ.

Date: le 9 du mois Xanthikos, l'an 206; en utilisant l'ère d'Anazarbe, on datera cette inscription de 187 après J. C.. L'emploi de l'ère de Flaviopolis aboutirait à l'année 280 (voir n° 18 et 23).

21 A HALİLİBRAHİMLİKÖYÜ (19 kms au NNW de Kadirli). Autel en forme de colonne, de provenance exacte inconnue, conservé devant l'épicerie.

H. 57; diamètre du fût 19; h. des lettres 2 à 3.

Ἔτους ζλσ'
 Γερμανός τῶ πατρὶ
 3 μνή-
 μης χάριν.

Les trois N de l'inscription sont gravés à l'envers.

L. 1: la date 237 correspond à 218 de l'ère d'Anazarbe.

L. 2: le nom du fils apparaît seul, le défunt n'est pas nommé.

22- A HALİLİBRAHİMLİKÖYÜ. Autel en forme de colonne à couronnement octogonal; provenance exacte inconnue; conservé au même endroit que le précédent.

H. 32; diamètre du fût 11; h. des lettres 1,5.

Ηχιεσα τῆ θυ-
 γατρὶ Κιπαρατι
 3 μνήμης χάρις.

Les deux noms paraissent inconnus.

Pour *μνήμης χάρις* (un exemple d'époque impériale dans la région du Pont, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIII, 2, 1964, p. 118-121, cf. *Bull. épigr.*, 1967, 595), on peut penser que la formule est figée et employée adverbialement; voir inversement *μνήμην χάριν* dans *MAMA*, VII, 328 (cf. L. Robert, *Hellenica*, XIII, p. 253).

VI. ÇEMKALE/KALE FARNAS

(A environ 20 kms au NNW de Kadirli)

23- A l'aboutissement du chemin qui conduit à l'entrée principale de la forteresse médiévale³, pierre remployée dans le mur extérieur, à gauche de la porte. L'inscription, à l'envers, est délimitée par un cartouche, qui occupe presque toute la surface du bloc de parement, taillé dans le calcaire local ainsi que toutes les autres inscriptions du site.

H. 31; L. 61; h. des lettres 4. Ecriture peu soignée, gravure peu profonde.

+ Ἐπληρώθη τοῦ-
 το ἔργον τῆς Θε-
 3 οτόκου ἐπὶ Στεφ-
 άνου ἐργολάβου ὑ-
 πουργήσι τῆς κώ-
 6 μης Σιφῶν ἔτους θχ'.

L. 1: Ὢ en fin de ligne, peut-être rajouté; l. 1-2: haplographie pour τοῦτο τὸ; l. 4-5: pour ὑπουργήσει.

Cet ouvrage en l'honneur de la Mère de Dieu a été réalisé sous la direction de l'entrepreneur Stéphanos au service du bourg de Siphai (?) en l'année 609.

Date: l'ère de Flaviopolis ne pouvait être exclue, puisque les monnaies de la cité en attestent l'existence et que, malgré les réserves de Ruge (*RE* VI, col. 2514 et 2516), on identifie généralement Kadirli à Flavias et Flavias à Flaviopolis (Honigmann, *Synekdèmos*, p. 38; Bossert-Alkım, *Karatepe Kadirli ve dolayları*. Mais cette ère

³ Le site a été étudié dans les publications déjà citées de H. Bossert et U. B. Alkım, et récemment par H. Hellenkemper, *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien*, p. 216-217.

donnerait la date inacceptable de 683 après J. C., à laquelle les κῶμαι de la région sont désertées. La vraisemblance impose donc de se référer à l'ère d'Anazarbe (à 35 kms au SSW) et même de considérer qu'il s'agit de l'ère couramment employée dans la région (voir n° 18 et 20). L'observation vaut d'être faite, même si l'on se garde de conclusions prématurées sur l'identification Kadirli/Flaviopolis, ou sur les limites territoriales des cités et la diffusion de leurs ères.

Notre inscription est donc à dater de 590. Elle nous donne l'indication précieuse du nom et du statut de la localité, la κῶμη (τῶν) Σιφῶν. On pourrait orthographier Σιφῶν en pensant à des "porcheries"; Σῖφαι est le nom d'un port antique de Béotie; Σηφῶν se trouve dans une inscription du règne de Justinien à Taman, dans le Pont (Latyšev, *Viz.Vrem.*, 1, 1894, p. 657). Il s'agit certainement du site le plus proche du lieu de trouvaille de l'inscription, celui où se dresse encore une église qui est peut-être celle de la Théotokos. Les autres inscriptions (n° 24-28) proviennent, sinon du même édifice, au moins de la même κῶμη.

Le génitif τῆς Θεοτόκου (l. 2-3) indique, de façon gauche mais claire, une dédicace à la Vierge; le bourg, qui a financé collectivement l'ouvrage, a pris à son "service" (ὑποεργήσει l. 4-5) un entrepreneur.

24- Dans le même mur, face au chemin d'accès, remploi d'un bloc portant une croix latine gravée, dont les branches sont décorées de motifs en forme d'étoiles. Le type de la croix ne suggère pas une datation précise. L'inscription n'est plus lisible qu'au-dessus et au-dessous du bras droit, la partie gauche est complètement effacée.

H. de la croix 75 (du bloc 95); L. 42; h. des lettres 4/7. L'écriture, irrégulière et maladroite, suggère plutôt des graffiti de différentes époques.

[Ἐν τοῦ]		το νεκῶ
[α]		ω
[IX ?]		CH

Les restitutions sont évidentes pour les deux premières lignes. Pour la troisième, nous avons cherché en vain un parallèle et ne proposons que par pure hypothèse $\text{I}(\eta\sigma\omicron\upsilon\zeta)$ $\text{X}(\rho\iota\sigma\tau\omicron\zeta)$ $\text{C}(\omega\tau\eta\rho)$ $\text{H}(\mu\omega\nu)$.

25- Bloc de parement décoré d'une moulure formant encadrement, remployé dans le mur de la tour d'entrée, à une hauteur qui nous a interdit de prendre des mesures et un estampage. L'inscription (liturgique?) court le long de la moulure, on ne distingue que quelques lettres:

. . NKYPEINΩ

26- Sur un bloc remployé dans la même tour, à une hauteur d'une dizaine de mètres, et donc inaccessible, au-dessus de la porte d'entrée; inscription à peu près lisible à l'oeil nu et dont nous avons vérifié la lecture sur photographie prise au téléobjectif. Les proportions sont à peu près:

H. 30; L. 100; h. des lettres 4.

+ Θεόδωρος διάκονος καὶ ἰατρός
καὶ ἡ αὐτοῦ σύμβιος τῆ τοῦ Θεοῦ βοή-
3 θία καὶ τῶν ἀρχαγγέλων ὑπὲρ εὐχῆς
ἐποίησεν τὸ ἔργον τοῦτο +

1. 1: le ζ de *διάκονος* au-dessus du ο; le ε de *Κε* au-dessus du Κ.

Theodoros, diacre et médecin, et son épouse, avec l'aide de Dieu et des Archanges, ont fait cet ouvrage pour accomplir un vœu.

Aucune date n'est indiquée, mais l'écriture et la formule suggèrent une datation haute (VIe s. ?). Nous ne savons pas non plus quel ouvrage Théodore et sa femme ont (le singulier *ἐποίησεν* n'a pas lieu de surprendre) fait réaliser à leurs frais. Peut-être une chapelle dédiée aux Archanges⁴, dont l'aide est ici mentionnée? L'exercice d'un métier par un membre du clergé est à l'époque habituel; cf. un "archidiacre et médecin" *MAMA* III, n° 167, et en général le dossier épigraphique de Korykos.

⁴ Il y aurait une étude à faire sur l'importance des Archanges dans cette dévotion populaire; cf. l'expression *ὁ Θεὸς τῶν ἀρχαγγέλων* (Grégoire, *Inscriptions d'Asie Mineure*, n° 311).

27- Sur un bloc réutilisé dans la même tour, au niveau de la fenêtre de l'étage (environ 5 m du sol). Nous avons pu lire et photographier, mais non mesurer ou prendre un estampage. La pierre paraît intacte sur sa partie droite, maçonnée dans le mur (partie gauche de l'inscription, qui est à l'envers); inversement, elle a sans doute été retaillée à gauche pour l'aménagement de la fenêtre, et très endommagée. La lacune fait sans doute près de la moitié de l'inscription (cf. I. 6).

[+ 'Εν ?] χρόνις Εὐσεβίου[υ ἐπισκόπου ? ... 'Ιω-
 άνης Δεμετρί[ου 'Ιω-
 3 άνης χαλκεύς[.....Κυ-
 ριακός Τερεντ[ιανοῦ ?]
 κληρονόμο(ς) Εὐσ[εβίου ?σ-]
 6 υ εὐξάμενο(ι) τη̄ [τοῦ θ(εο)ῦ βοηθεία τὸ ἔργον τοῦ-]
 το ἐπ[οίη]σαχ +

La pierre porte l. 5: κληρονομο; l. 6: εὐξάμενο

La date est incertaine, aussi bien que la nature de l'ouvrage dont nous avons ici la dédicace. L'évêque (?) Eusèbe, dont l'épiscopat paraît servir à dater et dont dépendrait la κώμη n'est pas identifiable. Le VIe s. est vraisemblable.

L. 1: la formule ἐν χρόνοις est d'usage (cf. n° 35); et χρόνοις seul conviendrait mal pour l'époque. Nous restituons donc 'Εν, qu'il est impossible de lire avec certitude. Il faudrait normalement une croix en tête de l'inscription.

L. 2: Δεμέτριος pour Δημήτριος n'est pas impossible, et la confusion paraît fréquente localement entre η et ε (cf. Δημέτριος cité par Mme Laminger-Pascher, *Index grammaticus*, I, p. 11). La liste des donateurs semble donner les noms, suivis de l'indication d'une filiation (au génitif) ou d'un métier.

L. 5: κληρονόμο(ς) Εὐσεβίου pour caractériser un nom dans la lacune à la ligne précédente?

L. 6: lire εὐξάμενο(ι), après un υ dernière lettre d'un génitif masculin; τη̄ permet de restituer, soit une formule du genre τη̄[ς Θεοτόκου τὸ ἔργον τοῦ]το indiquant la dédicace de l'ouvrage par analogie avec le n° 21, soit une formule plus naturelle du genre τη̄

[τοῦ θεοῦ βοηθεία τὸ ἔργον τοῦ]το, par analogie avec le n° 24, οὐ ὑπὲρ εὐχῆς correspond à εὐξάμενοι.

L. 7: d'après la même inscription on complètera ἐπ[οίη]σαν.

28- Sur un bloc remployé dans un parement intérieur de la même tour, à l'étage.

H. 37; L. 71; h. des lettres 8/9; lacune à droite et en bas; cartouche visible en haut et à gauche. Écriture très grossière.

Ἀγαθῆ τύχη [Σε-]

κουνδεῖ[νος]

3 καντηρα [- -]

Si Σεκουνδεῖνος = Secundinus est sûr, la dernière ligne ne suggère aucune restitution.

VII. ADANA (MUSÉE)

29- Dans la cour du Musée d'ADANA. Base circulaire de provenance imprécise, conservée dans la cour du Musée. Elle porte une épigramme dont le début est mutilé, mais qu'il est facile de restituer. Le graveur avait commencé par ordonner le texte à l'autre extrémité de la pierre, mais la disposition du premier vers (sur trois lignes) a été jugée défectueuse: le travail a été arrêté au début du v. 2, puis repris une fois la pierre retournée. Entre les textes A et B, dans le même sens que B, d'une autre main, une brève formule de conjuration. Nous n'avons pu vérifier l'existence de trous de scellement au sommet de la base.

A.- Ἄρμα τόδε πτηνὸν []|όου ποτέ· τί σφ' ἐπέδη|σεν
ἦν *vacat*

B.- Ἄρμα τ[όδε πτηνὸν -όου] ποτέ· [τί σ]φ' ἐπέδη[σεν]
ἦνιοχῶν, ἵπποις κρινόμενος Ζεφύρω;

Ἀμφιθάλασσοσ ἦδ' Ἄλιπτος ἔσαν οἱ περὶ νίκης
4 δῆριν παρθεμένους ὤλεσαν ἀντιβίους·

καὶ ζῶντες μὲν ἔασαν ὑπέρτεροι μυρίον ἄλλων,
δημοχαρεῖς ἵπποι τὸ στέφος ἀράμενοι,

[μοί]ρην δ' αὖτε λαβόντες ἐλίψατον ἠδία πάτρη

8 ἄμφω μνημοσύνη(ν) (ε)ῖς γέαν· ἐρχόμενοι.

C.- καὶ σοι.

Traduction: Ailé était jadis ce char de . . .os. Pourquoi l'a-t-il arrêté, lui son cocher, alors que par ses chevaux il s'égalait à Zéphyr? C'étaient Amphithalassos et Aliptos, qui provoquèrent la perte des concurrents s'offrant à rivaliser pour la victoire. Vivants, ils laissèrent derrière eux en les surclassant une infinité d'autres, chevaux qui faisaient la joie du peuple en enlevant la couronne; et quand plus tard ils eurent rencontré la Moire, ils laissèrent à leur patrie, tous deux, leur souvenir en allant sous terre.

Ce poème de huit vers (hexamètres et pentamètres réguliers, sauf le v. 3, où il est impossible de respecter la métrique en donnant le nom des chevaux) appartient à la série des inscriptions honorant cochers et chevaux que l'Anthologie et quelques monuments nous conservent. Il est vraisemblable que le socle sur lequel notre texte est gravé portait soit le char désaffecté, soit une représentation du char appartenant au cocher cité au v. 1, dans la lacune. Socle et char étaient assurément placés dans un hippodrome de Cilicie (celui d'Adana? de Tarse? d'Anazarbe?⁵), sur la *spina* ou à proximité. La date est difficile à préciser; la gravure, la nature du texte, et le monde sous-jacent des dèmes nous feraient pencher pour le Ve s. .

v. 1: le nom du cocher est de trois syllabes seulement; du type Εὔνοος, mais commençant par une consonne et avec une première syllabe courte, du moins si la métrique est respectée, ce qui est souvent difficile quand il s'agit de placer un nom propre.

L'opposition, très attendue, entre un char qui jadis semblait voler (ce qui prépare la comparaison avec le Zéphyr) et le même char figé désormais sur son socle, conduit à faire porter ποτε sur πτηγόν (il avait jadis des ailes...) et non sur... οου (appartenait jadis àos.)

L'interrogation suivante pose un difficile problème d'interprétation. On peut hésiter entre deux solutions: 1) corriger τις (σ)φ' ἐπέδησεν ἡνιόχων ἱπποῖς κρινόμενον Ζεφύρω Quel cocher a arrêté ce char qui, grâce à ses chevaux, rivalisait avec Zéphyr? Question à laquelle il serait répondu indirectement: ce cocher est la mort qui

⁵ La légende de Théophile apporte la preuve qu'il existait un hippodrome à Adana: c'est là que l'économiste signe à minuit un contrat avec le diable; cf. L. Radermacher, *Griechische Quellen zur Faustsage, Sitzungsab. d. Akad. d. Wiss. in Wien*, 206, 4, 1927 et L. de Sinner, *Légende de Théophile*, p. 9 et 20.

a atteint les deux chevaux⁶, 2) garder exactement le texte gravé, ce qui force à comprendre ἡνιοχῶν comme un participe dépendant du même sujet que ἐπέδησεν: le personnage cité dans la première partie du vers, qui était le cocher du char. Il a arrêté ce dernier (ἄρμα πεδᾶν est très homérique) parce que sont morts les chevaux auxquels est consacrée toute la fin de l'épigramme, dans un vrai style d'épithaphe. C'est cette dernière solution que nous avons choisie.

v. 3: Ἀμφιθάλασσος, "l'Insulaire", est peut-être une allusion à l'origine du cheval, ou l'un de ces noms que l'on donnait aux chevaux de course en rapport avec la symbolique des couleurs (dans ce cas nous aurions affaire à un char "Bleu"). Ἀλιπτος "l'Invaincu", convient très bien à un coursier; L. Robert, dont il faut consulter les remarques sur ἄλειπτος (*Hellenica*, XI-XII, p. 338-341) n'a pas signalé d'emploi de cet adjectif pour un cheval.

v. 4: Ὀλλυμι "perdre", dans un sens fort, mais métaphorique; ἀντίβιος reparaît à époque tardive après son emploi homérique.

v. 5: Les quatre derniers vers sont bâtis sur une opposition très conventionnelle: καὶ ζῶντες μὲν..., μοίρην δ' αὔτε λαβόντες....

v. 6: De leur vivant, les chevaux furent δημοχαρεῖς: l'adjectif peut signifier "qui flatte le peuple", au sens moderne de "démagogue" (cf. Lampe, s. v.); ici il a le sens de "qui fait la joie du peuple" et l'on serait presque tenté de traduire "de leur dème", c'est-à-dire de la "couleur" (les Bleus ou les Verts) à laquelle appartient l'attelage, puisque nous sommes à l'hippodrome.

v. 7: Ἐλίψατον: ἐλείψατον duel, pour ἐλειψάτην; ἡδία = ἰδία (sa propre patrie) plutôt que ἡδέια, bien que l'iotte initial de ἰδῖος soit bref.

v. 8: La lecture MNHMOCYNHCIC ne fait pas de doute, mais ne présente pas de sens; il faut corriger en μνημοσύνη<ν> (ε)ίς et supposer que le sigma n'est qu'un epsilon non terminé.

⁶ M. Thomas Drew-Bear, qui a bien voulu relire cet article et nous faire part de ses remarques, nous signale un parallèle épigraphique intéressant dans Peek, *ZPE*, 21, 1976, p. 244, commentant Bean, *Anat. St.*, 9, 1959, p. 102: ... ἀλλά με Μοῖρ' ἐπέδησεν κατοικεῖν ἐν [φθι]μένοισι: remarquons toutefois que ἐπέδησεν, dans cette poésie homérisante en l'honneur d'un médecin défunt de Milyas en Pisidie (Ile s. de notre ère), n'a ni la même construction, ni le même sens que dans notre texte.

30- Dans la cour du Musée d'ADANA. Autel funéraire en forme de colonne provenant de Mopsueste, où Langlois l'a vu dans le cimetière turc.

H. 107; diamètre 48.

On y relève trois inscriptions, toutes trois funéraires. La première, épitaphe païenne, a été martelée pour laisser place à une autre, qui est chrétienne. La troisième est probablement aussi d'époque chrétienne. Ces textes ont eu plus d'éditions qu'ils n'en méritent. Langlois (*Inscriptions de la Cilicie*, n° 23-24) confond, et tous après lui, *a* et *b*, et attribue à *c* la deuxième croix de *b*; ses lectures sont erronées, et reprises dans *CIG IV*, 9159 *a* et *b*. Le R. P. Mouterde (*Syria*, 2, 1921, n° 19) édite d'après un dessin et commet de nouvelles erreurs.

a) Inscription de cinq lignes, martelée et illisible sauf à la 5e ligne; lettres 6

[μνήμης] χάριν

b) A la place du martelage, d'une écriture grossière et par endroits presque effacée: lettres 4,5

+ Μνήμα δη- +

αφέρων τοῦ Γε-

3

νεθλίου διακ(όνου)

c) A droite de la précédente, d'une écriture peu soignée; lettres 7

Μαρίας τῆς

ὑπατίας

Cet autel a sans doute été réemployé dans la même nécropole. Le texte *b* est sans doute complet; un peu maladroit, car on attendrait plutôt Γενεθλίου τοῦ διακόνου.

Le texte *c* est peut-être à interpréter comme l'épitaphe d'une femme nommée Marie; τῆς peut être compris comme τῆς, mais ὑπατίας fait problème: ὑπατ(ε)ία équivalent de ὑπατική pour dire que ce personnage est "de rang consulaire"?

31- Dans la cour du musée d'ADANA. Chapiteau de marbre, très grossièrement taillé.

H. 37; L. (au sommet) 49; h. des lettres 4,5. D'une écriture assez régulière et bien gravée:

+ Τῆς μεγάλης
 Θεοδώρας
 3 εἰς αἰῶνας
 ἡ μνήμη +

A la grande Théodora, éternelle mémoire!

C'est sans aucun doute l'impératrice Théodora, femme de Justinien Ier, morte le 28 juin 548, qui est honorée ici, de son vivant. L'inscription, dont l'origine est incertaine, est à mettre en parallèle avec le n° 35 (même formule, appliquée à Justinien et à deux autres personnages).

32- Dans la cour du Musée d'ADANA. Sur un couvercle de sarcophage, sans décor sculpté, ni incisé.

H. 65; L. 206; h. des lettres 6.

L'inscription s'étend sur toute une face. La gravure est assez régulière, mais elle est le fait d'un lapicide qui ne comprenait pas son texte, et ne connaissait peut-être même pas les lettres grecques. De là bien des difficultés de lecture: l'Ω est fait de deux façons différentes (ω, ψ) et se confond avec Ψ et Φ; ε, ϑ et ο sont difficiles à distinguer et parfois sont gravés l'un pour l'autre; les ligatures sont d'interprétation douteuse.

Ce texte a été publié pour la première fois par Langlois (*Inscriptions de la Cilicie*, n° 26), qui a vu la pierre à Missis, plus exactement dans le faubourg de Kafarbaiya, sur la rive gauche du Pyrame. D'après le dessin de Langlois, une lecture un peu améliorée, mais encore très incomplète, est proposée dans CIG IV, 9160. Depuis Langlois, le couvercle a été transporté au Musée d'Adana, où nous l'avons vu, et placé, dans le jardin, sur le corps d'un autre sarcophage, celui de Kolabès, provenant d'Adana et dont le R. P. Mouterde a publié l'inscription (*Syria*, 2, 1921, p. 215-216). Il n'y a évidemment aucun rapport entre les deux pièces⁷.

⁷ Le présent article était déjà sous presse quand nous est parvenu l'*Index Grammaticus* II de G. Laminger-Pascher (*Sitz. Ak. Wien*, 298, III, Vienne 1974), où est reproduite une révision de notre pierre par Heberdey, conservée dans les archives des TAM, et un début de transcription par Keil. La lecture de 1892 n'est pas bonne, et jamais le grand savant ne l'aurait publiée telle quelle; le commentaire de 1974 n'est pas pertinent.

Nous ne pouvons donner de cette inscription qu'une interprétation, et même une lecture, hypothétiques; notre traduction vise à dégager un sens général vraisemblable. Exceptionnellement nous proposons un texte en orthographe rectifiée.

ΕΝΤΑΥΘΑ ΠΙΑΧΤΗΘΕΛΕΙ ΤΑ ΝΕΝΤΑΥΤΩ ΕΥΡΕΙ ΠΑΡΟΝΤΩ
 3 CΙΝΕΙΩ ΕΥΠΛΕΚΕΙ ΠΡΑΞΗ ΛΟΓΩ ΤΑΙ ΚΑΡΔΙΑΣ ΕΥΤΑΞΙΑ
 ΟΥΕΥΑΡΕΤΗ ΚΑΝΤΗΤΩ ΠΑΝΤΕΡΓΑΤΗ ΑΝΑΚΤΙ Χ(ΡΙΣΤ)Ω ΚΑΤ
 ΘΥΘΝ ΛΟΓΟΝ ΚΑΤΕΤΕΘΕΙΕΝ ΤΟΥ ΤΩ ΤΩ ΤΥΜΒΩ + ΜΩΚΤΥΧ
 ΜΒΡΙΩ ΙΕΝΑΙ ΤΩ , ςΦΞΑ ΙΝ ς'

Ἐνταῦθα πᾶς τις θέλει στάς ἐν ταύτῳ εὔρει παρὼν τῷ <σ>
 Σισινείῳ <ῶ?> εὐπλεκεῖ πράξει λόγῳ τε καρδίας εὐταξία
 3 ὡς εὐαρεστήσαντι τῷ παντεργάτῃ ἀνακτι Χ(ριστ)ῶ κατ(ἀ)
 θεῖον λόγον. Κατετέθη ἐν τούτῳ τῷ τύμβῳ + μ(ηνι) ὀκτου-
 μβρίῳ ι' ἐν ἔτῳ , ςφξα ἰν(δικτιῶνος) ς'

Qu'ici tout un chacun qui le voudra s'arrête et s'aperçoit qu'il se trouve au même endroit que (?) Sisinnios, qui, par ses actions bien tramées, ses paroles et la droiture de son coeur, a su plaire au maître qui façonne l'univers, le Christ, selon (les prescriptions de) la parole divine. Il a été placé dans ce tombeau le 10 octobre 6.561, indiction 6.

Date: 10 octobre 1053; 6.561 correspond bien à une indiction 6. On constate d'évidentes erreurs de graphie: un σ répété à la fin de la ligne 1 et au début de la ligne 2, et peut-être un ω répété ligne 2; un α omis (κατ(ἀ) l. 3); θ au lieu de ο (θυθν=θεῖον, l. 4). S'y ajoutent, en dehors des iotacismes habituels, quelques incorrections ou déformations populaires: ὀκτουμβρίῳ (l. 4-5; aujourd'hui encore on entend dire parfois ὀκτώμβριος pour ὀκτώβριος); ἐν αἰτῳ pour ἐν ἔτει, faute entraînée par la cascade des datifs en ω qui précèdent. Seule la formule finale correspond à la langue de l'époque et de la région; seule elle nous donne une indication précise: un certain Sisinnios (nom bien byzantin) est mort et a été enterré à Mopsueste le 10 octobre 1053. La longue phrase qui précède dit simplement que le défunt a su plaire à Dieu par ses vertus; on y relève un étrange mélange de fautes grossières et d'archaïsmes ou de recherches prétentieuses.

v. 1: πᾶς τις θέλει dans le sens de ὅστις θέλει ou πᾶς τις θέλων. Il faut sans doute comprendre que, dans la tradition des épitaphes

antiques, le *viator* est invité à s'arrêter pour accorder son attention à la tombe devant laquelle il passe.

- ἐν ταύτῳ (avec ligature VT?) s.e. τόπω τῷ Σισιννίῳ au même endroit que Sisinnios? On pourrait lire aussi εἰπάτω.

- εὔρει= εὔρη (subjonctif à sens d'impératif)? On verrait mieux ou εὔρηται παρῶν, ou παρόντος τοῦ Σισιννίου.

v. 2: ᾧ relatif (mais alors on attendrait un verbe)? Ou simple diplographie?

- εὐπλεκῆς, bien tressé, bien tramé, porterait sur πράξει seul, ou sur les trois substantifs.

v. 2-3: πράξει, λόγῳ, καρδίας εὐταξία dépendent de εὐαρεστήσαντι: Sisinnios a plu au Christ par ses actions bien tramées, ses paroles et la droiture de son coeur. L'opposition traditionnelle πράξις/λόγοι est ici perturbée par l'introduction d'un troisième terme qui rend, du même coup incorrect l'emploi de ται= τε: ὡς ajouterait la nuance "en considérant qu'il a plu", "car il a plu"?

v. 3-4: On doit suppléer κατ(ὰ τὸν) θεῖον λόγον et comprendre, dans un sens assez vague, "conformément aux prescriptions des Ecritures", plutôt que "selon la parole de Dieu". En effet, si le vocabulaire employé ici trouve quelques parallèles scripturaires (cf. les Concordances s.v. εὐαρεστέω, εὐταξία), il reste foncièrement littéraire et archaïsant (παντεργάτης ἄναξ n'appartient pas au vocabulaire chrétien, même si l'adjectif se trouve dans une inscription d'Ancyre du IXe s., cf. *CIG* 8794), et ne correspond à aucune citation néo-ou vétero-testamentaire.

La lecture des quatre premières lignes fait invinciblement penser que leur "auteur" du XIe s. a voulu imiter une épitaphe en vers dodécasyllabes plus ancienne, qui lui avait plu et qu'il n'a pas su lire ou reproduire correctement. N'en retrouve-t-on pas les structures métriques dans certains groupes de mots de l'épitaphe?

Ἐνταῦθα πᾶς τις θέλει στάς [+ 4 syllabes]

ἐν ταύτῳ εὔρη παρῶν τῷ Σισιννίῳ (ou εὔρηται

παρῶν Σισιννίῳ, ou παρόντος Σισιννίου?) . . .

ὡς εὐαρεστήσαντι τῷ παντεργάτῃ

ἄνακτι Χριστῷ κατὰ τὸν θεῖον λόγον.

Le seul intérêt d'une reconstitution serait de montrer la dégénérescence d'un modèle épigraphique ou littéraire dans le contexte culturel de Mopsueste/Missis au milieu du XIe s. La date impose un rapprochement avec l'épithaphe que nous publions ci-dessus (n° 1), écrite, elle, dans le style parlé de l'époque et de la région.

VIII. ADANA (ANCIEN MUSÉE)

33- Dans la cour de l'ancien Musée d'ADANA. Épigramme en l'honneur du philosophe Apollonios de Tyane, sur fragment d'architrave ou de linteau, incomplet à gauche, avec moulure supérieure mutilée. Origine exacte inconnue. Un remploi a fait disparaître le premier *omicron* du mot Ἀπόλλωνος; signe d'interponction au v. 1 après ἐπώνυμος, et d'élision au v. 3.

H. 53; L. 139; épaisseur en bas 35, en haut 30; h. des lettres 5.

[Οὔτος] Ἀπ[ό]λλωνος μὲν ἐπώνυμος: ἐκ Τυά| [νων δ]ὲ
 λάμψας ἀνθρώπων ἔσβεσεν ἀμπλακίας.
 [_ υ] φος Τυάνων τόδ' ἐτήτυμον, Οὐρανὸς αὐτὸν
 [πέμψεν ὅ]πως θνητῶν ἐξελάσει πόνους. feuille

(Cet homme) qui tient son nom d'Apollon, et qui est de Tyane, par son éclat a apaisé les égarements des hommes; cet authentique (enfant) de Tyane, c'est le Ciel qui l'(a envoyé) pour qu'il dissipât les souffrances des mortels.

La structure de l'épigramme est rigoureuse. Les deux hexamètres (v. 1 et 3) se répondent en chiasme, et opposent à partir du nom d'Apollonios de Tyane, la mission céleste du personnage (qui "tient son nom d'Apollon" et que "le Ciel a envoyé") et son origine terrestre (il est "originaire de Tyane", "authentique enfant" de la cité). Cette opposition, marquée au v. 1 par μὲν et δέ, est encore soulignée graphiquement par un signe d'interponction. Elle se retrouve de la même façon au v. 3, invitant à compléter βρέφος Τυάνων, simple amplification du ἐκ Τυάνων du v. 1 (génitif de τὰ Τύανα, et expression banale pour dire "de Tyane", cf. Eunape, *Vie des philosophes et des sophistes*, éd. W. C. Wright, p. 542: ὁ ἐκ Τυάνων Ἀπολλώνιος). Le début est plus douteux: on peut supposer soit une conjonction donnant à la première partie du vers une valeur concessive (εἰ γὰρ serait métriquement possible): "s'il est vrai qu'il fut un authentique enfant de Tyane, c'est le Ciel...", soit, avec le même sens, mais

moins appuyé, une formule plus simple (et partant préférable) comme *καὶ τὸ βρέφος...*, le masculin *αὐτὸν* après le neutre *τόδε* se justifiant par le sens. L'évocation d'Apollon entraîne d'autre part une métaphore que développent les deux pentamètres (v. 2 et 4), celle de la lumière (*λάμψας*) qui "éteint", c'est-à-dire fait disparaître comme des ombres (*ἔσβεσεν*) ou qui dissipe comme des nuages (*ἐξέλασσε* = *ἐξέλασσειε* optatif oblique) le mal parmi les hommes. Ce mal est désigné sous deux formes, l'une plus morale (*ἀμπλακίας* qui peut signifier malheur, vicissitudes, cf. *Anthol.* VII, 604, mais auquel nous préférons garder son sens plus courant d'égaréments, qui convient mieux), l'autre plus physique (*πόνους*).

Cette présentation correspond exactement à l'image que donne d'Apollonios, un siècle après sa mort, son biographe Philostrate⁸: un philosophe et un guérisseur; un pythagoricien, mais dont le savoir est tout imprégné d'une sagesse socratique et d'une philanthropie de Christ païen. Homme ou dieu? Il y a bien dans Philostrate l'amorce d'une équivoque, puisque Protée annonce à la mère d'Apollonios enceinte que c'est de lui qu'elle accouchera (*Vie d'Apollonios*, I, 4) et que les gens de Tyane considèrent leur concitoyen comme fils de Zeus Horkios, ce que lui-même nie (I, 6); "un homme qui était grec et divin", dit-on encore de lui (*ibid.*, II, 17), et l'on précise qu'il aimait être appelé "homme de Tyane" (VII, 38). Mais la tradition ultérieure ira plus loin en faisant d'Apollonios *οὐκέτι φιλόσοφος*, *ἀλλά... τι θεῶν καὶ ἀνθρώπου μέσον*, et en considérant sa vie sur terre comme l'*ἐπιδημία ἐς ἀνθρώπους* d'un véritable dieu auquel on doit vouer un culte (Eunape, *Vie des philosophes et des sophistes*, éd. W. C. Wright, p. 346, 542). Notre inscription, comme l'oeuvre de Philostrate, s'en tient à l'idée d'une mission plutôt que d'une origine divine ou d'une divinisation *post mortem*; Apollonios porte un nom tiré de celui d'Apollon, et il en est moralement digne⁹, mais il

⁸ Sur Apollonios de Tyane, cf. E. Meyer, "Apollonios von Tyana und die Biographie des Philostratos", *Hermes*, 52, 1917, p. 371-424; K. Gross, *RAC*, I, 1950, p. 529-533, s. v.; enfin l'excellent article de W. Speyer, "Zum Bild des Apollonios von Tyana bei Heiden und Christen", *JbAC*, 17, 1974, p. 47-63.

⁹ "La croyance à la vertu du nom et à son influence sur celui qui le porte était vive en Grèce, même aux temps classiques", remarque M. Sulzberger, *REG*, 39, 1926, p. 405, qui cite quelques exemples tirés d'Hérodote, de Sophocle et d'Aristophane.

reste fils d'Apollonios: on pensera à ce qu'il écrit à son frère pour lui reprocher d'avoir changé de nom patronymique, *αἰσχρὸν εἰ ὄνομα μὲν ἔχουσιν τινός, τὸ δὲ εἶδος αὐτοῦ μὴ ἔχουσιν* ep. 72 à Hestaios). D'autre part, le vocabulaire moral est préféré à celui de la *γοητεία*, qui prévaut chez certains auteurs que désapprouve Philostrate (I, 2).

Vocabulaire moral, et aussi allusion précise aux guérisons physiques, qui évoque Aigai et toute l'activité d'Apollonios dans cette cité au temps de sa formation philosophique, en relation avec le culte d'Asklèpios (*Vie d'Apollonios*, I, 7-12)¹⁰. Ce qu'en sait Philostrate vient de Maximos d'Aigai dont "le petit livre" contient "tout ce qui concerne Apollonios à Aigai" (*ibid.*, I, 3), de même que ce sont les notes de Domis qui l'informent des voyages de son héros. Il existe donc déjà au temps de Philostrate une sorte de "geste" cilicienne d'Apollonios, distincte du reste de la tradition et ayant son centre à Aigai. L'hypothèse la plus naturelle serait de supposer que notre inscription vient de cette ville; elle est renforcée par le fait qu'aucune autre ville cilicienne n'a compté dans la vie d'Apollonios (surtout pas Tarse, où il commença son éducation, mais dont le luxe lui déplut et qu'il quitta au plus vite), et qu'une partie du premier lot de sculptures et d'inscriptions déposé au Musée d'Adana provenait justement d'Aigai/Ayas¹¹.

Peut-on préciser davantage la signification du monument et sa date? Si l'on supplée *ὄψτος* au début du v. 1, on est conduit à se demander si l'épigramme n'accompagnait pas une statue d'Apollonios, et si le fragment d'épistyle n'appartenait pas à une fondation honorifique d'une certaine importance consacrée au grand thaumaturge par la cité, un empereur, ou quelqu'un de la famille impériale. Apollonios est né à Tyane au milieu du Ier s. après J. C., mort sous Nerva ou au début du IIe s., mais c'est dans l'entourage de Julia Domna, femme de Septime Sévère, d'origine syrienne, que son image définitive se fixe. C'est du reste à la suggestion de cette impératrice

¹⁰ Cf. L. Robert, "De Cilicie à Messine et à Plymouth avec deux inscriptions grecques errantes", *Journal des Savants*, 1973, p. 184-188. E. Meyer (*op. cit.*, p. 401-402) estime que cette partie de la *Vie* est dépourvue de base historique, ce qui est douteux; quoi qu'il en soit, il nous importe seulement ici que la légende soit fixée au temps de Philostrate.

¹¹ Cf. le colonel A. Normand, "La création du Musée d'Adana", *Syria*, 2, 1921, p. 198.

que Philostrate rassemble la documentation sur Apollonios et commence un ouvrage qui n'est achevé qu'après la mort de son initiatrice, donc après 217 et avant 245 (date approximative de la mort de l'auteur lui-même). A la même époque, Caracalla fait construire un hérôon en l'honneur d'Apollonios (Dion Cassius, 77, 18, 4, éd. Boissevain, 3, 397: τοῖς δὲ μάγους καὶ γόησιν οὕτως ἔχαιρεν, ὡς καὶ Ἀπολλώνιον τὸν Καππαδόκη. . . . ἐπαινεῖν καὶ τιμᾶν. . . καὶ ἥρωον αὐτῷ κατασκευάσαι) et Sévère Alexandre, au dire de l'*Histoire Auguste* (Alex. Sev. 29, 2) place une statue du philosophe de Tyane *in larario suo* à coté de celles d'Orphée, d'Abraham, du Christ et de certains empereurs divinisés. Il n'est pas exclu que notre texte et le monument auquel il appartenait soient antérieurs à cette vogue soudaine que consacre l'ouvrage de Philostrate, puisque le souvenir d'Apollonios était déjà, nous l'avons vu, associé par un "petit livre" de Maximos à la ville d'Aigai; mais c'est peu vraisemblable: nous avons retrouvé dans l'inscription l'"esprit" de la *Vie* d'Apollonios, et Philostrate, qui prétend avoir voyagé sur les traces d'Apollonios, et dans ce cas est certainement venu à Aigai, déclare qu'il n'a vu nulle part ni cénotaphe ni hérôon (VIII, 31) en dehors du sanctuaire consacré à Apollonios (par Caracalla?) à Tyane (I, 5; VIII, 31). L'argument n'est pas déterminant, mais la vraisemblance commande de proposer pour l'inscription une date postérieure à 217 et antérieure à la christianisation de l'Empire. L'écriture, assez contournée et visant à l'originalité, ne contredirait pas une telle datation.

34- Dans la cour de l'ancien Musée d'ADANA. Sur un chapiteau d'église à médaillon, de provenance indéterminée, mais se trouvant au milieu d'éléments d'architecture identifiés comme venant de Missis/Mopsueste (n° 36; R. P. Mouterde, *Syria*, 2, 1921, p. 282-283, n° 14: une acclamation en l'honneur du μεγαλοπρεπέστατος Ailianos). Dans le médaillon, invocation au Seigneur, d'une belle écriture correspondant au style du chapiteau (Ve-VIe s.)

Les mesures n'ont pu être prises.

Μνήσ-

θητι Κ(ύρι)ε ἐν

3

τῇ βασιλείᾳ

σου Παύλου
 τριβ(ούνου) νοτα-
 6 ρίου

Souviens-toi, Seigneur, dans ton royaume, de Paul tribun et notaire.

- ἐν τῇ βασιλείᾳ σου: lors de la deuxième parousie, au Jugement dernier.

- Paul est *tribunus (et) notarius* (en grec, rendu parfois en seul mot *τριβουνονοτάριος* cf. Du Cange, *s. v.*). Cette fonction est caractéristique de l'évolution des institutions aux Ve et VIe s. La *schola notariorum*, indépendante de la préfecture du prétoire et rattachée directement à l'empereur, a gardé le titre, militaire à l'origine, de tribun pour caractériser un échelon intermédiaire entre *a secretis* et référendaire. Sur le rôle de commissaire impérial dans les provinces des *τριβούνοι νοτάριοι*, voir la nouvelle I de Justinien (*notitia*); à la cour, ils sont secrétaires du consistoire ou conseillers personnels de l'empereur. Il peut s'agir aussi d'une fonction vacante, autrement dit d'un titre: Jean Lydos est mis à la retraite en 552 avec la dignité de *tribunus et notarius vacans*, et de *comes primi ordinis* (cf. Stein, *Bas-Empire*, II, p. 172, 731).

Un Paulus tribunus est mentionné parmi les personnages officiels qui assistent au synode de Mopsueste en 550 (Mansi, IX, col. 276); il n'est pas exclu que ce soit le même.

35- Dans la cour de l'Ancien Musée d'ADANA. Sur une plaque qui devait être encadrée dans le mur extérieur ou intérieur d'une église. L'origine de la pierre n'est pas notée dans les archives du Musée, mais l'analyse de la date permet de conclure qu'il s'agit de Mopsueste (voir plus bas). Une acclamation concernant l'empereur est disposée dans un cartouche central, sensiblement carré et en relief; dans deux médaillons circulaires qui le flanquent, sont acclamés un stratélate à gauche, un évêque à droite; une ligne en haut de la pierre donne la date par l'indiction et l'année de la ville, une autre en bas donne le nom du "père de la ville". Cette disposition est lourde, mais extrêmement évocatrice du point de vue de la hiérarchie et des institutions. L'inscription paraît inédite.

Les mesures n'ont pu être prises.

	+ Ἐν χρόνοις ἰνδ(ικτιῶνος) ἡ' ἔτους ΖΚΧ'	
	Μαρθα-	Ἰουστινιανοῦ
3	νίου στρα-	εὐσεβοῦς δεσ-
	τηλάτου	πότου εἰς
	εἰς αἰῶνας	αἰῶνας
6	ἡ μνήμη	ἡ βασιλεία
	+ Ἐπὶ Εὐτυχοῦς σχ(ολαστικοῦ) κ(αὶ) πατρός	

- a) *Au temps de l'indiction 8, année 627,*
 b) *Sous Eutychès, juriste et père (de la ville)*
 c) *A Justinien (notre) pieux Maître, règne pour l'éternité!*
 d) *A l'évêque Antóninos, éternelle mémoire!*
 e) *Au stratélate Marthanos, éternelle mémoire!*

La date: pour la déterminer, et faute d'indications sur la provenance de la pierre, il faut faire coïncider le règne de Justinien Ier, 527-565 (celui de Justinien II étant exclu pour cette région), l'indiction 8 qui rend possible les années 530, 545, 560 de notre ère, et l'année 627 donnée dans une ère locale. Une seule correspond: l'ère de Mopsueste, qui commence en 68-67 avant J. C. (cf. Imhoof-Blumer, *Zeitschrift für Numismatik*, 10, 1883, p. 294; Lebas-Waddington, 3, p.35 2-353). Notre inscription, outre qu'elle est la seule attestation du maintien de cette ère à l'époque chrétienne, confirme le calcul du début de l'ère en donnant l'équivalence: année 627 de Mopsueste=indiction 8=septembre 559-septembre 560.

L'inscription vient donc de Mopsueste et date de la fin du règne de Justinien, qualifié ici d'εὐσεβῆς δεσπότης, le titre de βασιλεύς étant inclus dans le mot βασιλεία (sur la réticence des contemporains à accepter l'appellation δεσπότης cf. Procope, *Hist. arc.* 30, 25-26 et Lydos, *De Mag.*, I, 6). Théodora est morte en 548 et n'est donc pas associée aux acclamations comme c'eût été possible (cf. n° 31).

Sur les trois personnages mentionnés, le moins important, dont le nom sert seulement d'élément de datation, est le πατήρ (s. e. πόλεως) Eutychès, inconnu par ailleurs, qui a une formation ou une spécialité juridique (σχολαστικός: avocat, conseiller juridique d'un gouverneur, cf. les exemples épigraphiques rassemblés par K. M. Mentzou, Συμβολαὶ εἰς τὴν μελέτην τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς πρώιμου βυζαντινῆς περιόδου, Athènes, 1975, p. 17-24). On notera la fréquence

au VIe s. de l'association *σχολαστικὸς καὶ πατὴρ πόλεως* (cf. Hanton, *Byzantion*, 4, 1927-8, p. 130, en commentaire aux *Inscriptions chrétiennes d'Asie Mineure* de H. Grégoire, n° 270 et 307; ajoutons l'inscription de Tarse reproduite dans *CIG* III, 4438).

Antóninos, évêque de Mopsueste, n'est pas non plus connu. Mais les listes épiscopales ne nous donnent aucun titulaire du siège de Mopsueste entre Kosmas, présent au synode qui se tient dans la ville en 550 (Le Quien, *Oriens christianus*, II, p. 894; Hefele-Leclercq, *Histoire des conciles*, III, 1, p. 38-40; Mansi IX, 274-289), et la conquête arabe: Antóninos est vraisemblablement le successeur direct de Kosmas.

Reste le "stratélate" Marthanios, que d'autres documents permettent d'identifier. Le nom, sémitique, apparaît sous diverses formes dans des inscriptions de Syrie (Jalabert-Mouterde, *Inscriptions grecques et latines de Syrie*, n° 91, 1741; voir aussi Cumont, *Etudes syriennes*, p. 322-323). Plus particulièrement, un groupe de documents de la même époque peut concerner un ou deux personnages nommés, avec des variantes très normales, *Μαρθάνης/Μαλθάνης/Μαρθάνιος*.

Documents datés:

a) Un *comes domesticorum* Marthanès est cité dans la lettre de Justinien au synode de Mopsueste (17 juin 550) et dans les actes synodaux, comme représentant de l'empereur (Mansi IX, 274-276, 288). Le titre qu'il reçoit, *vir magnificus* et non *gloriosus*, peut faire penser qu'il n'est que *comes domesticorum vacans*, mais sans certitude.

b) Au *comes rerum privatarum* Marthanès, seul titulaire de cette fonction connu de façon assurée sous Justinien (Stein, *Bas-Empire*, II, p. 761 n. 3), est adressée la nouvelle 142, du 17 novembre 558, contre la castration. La fonction du destinataire *κόμητι περιβάτων* est restituée d'après l'Epitome d'Athanase, mais certaine.

Documents non datés.

c) Procope (*Hist. arc.* 29, 28-38) raconte l'histoire d'un Malthanès, gendre du référendaire Léon, qui est envoyé par Justinien (on ne sait à quel titre mais sans doute avec une fonction militaire) pour réprimer des émeutes en Cilicie, d'où il est originaire. Il s'acquitte de sa mission avec brutalité, pillant la région et envoyant à

l'empereur une partie du produit de ses vols. Les Bleus de Tarse, croyant pouvoir compter sur la sympathie de l'empereur, profèrent publiquement des injures contre Malthanès absent; celui-ci en est informé et prend d'assaut la ville, de nuit, après une brève résistance des Bleus, dont le chef est atteint d'une flèche. Les Bleus de la capitale obtiennent de l'empereur qu'il ordonne une enquête sur les agissements de Malthanès et de Léon, mais ce dernier parvient à étouffer l'affaire en faisant envoyer à Justinien de fortes sommes d'argent. Consolation morale, les Bleus de Constantinople rossent Malthanès au moment où il sort d'une audience avec l'empereur. Et Procope de se lamenter sur la décadence d'une πολιτεία qui permet d'acheter la complicité d'un empereur et de rouer de coups un fonctionnaire dans l'enceinte même du Palais sans être puni. D'après cet épisode, sans doute de peu antérieur à 550 (date approximative de la composition de l'*Hist. arc.*), Malthanès semble encore assez jeune, et pourvu d'une simple mission de maintien de l'ordre.

d) Une acclamation, gravée sur un fragment de marbre trouvé à Beyrouth dans les décombres d'un monument qui pouvait dater du règne de Justinien, proclame :

Μαρθανίου στρατηλάτου πολλά τὰ ἔτη.

En commentaire de ce dernier texte, le R. P. Mouterde (*Mél. de l'Université Saint-Joseph* 8, 1922, p. 96-100) reprenait une suggestion d'Alemani, et reconstituait imprudemment la carrière d'un unique Marthanos/Malthanès, qui aurait successivement réprimé les émeutes de Cilicie avant 550, représenté l'empereur au synode de Mopsueste comme *comes domesticorum* en 550, porté le titre de stratélate entre 550 et 558, achevé sa carrière comme *comes rerum privatarum*. Ensslin semble admettre l'identification (*R. E. XIV*, 2 s. v. Marthanos). Stein inversement (*Bas-Empire*, II, p. 761 n. 3) ne manque pas de remarquer qu'on ne passe pas normalement d'une charge de stratélate à un poste qui représente le sommet de la carrière civile; et il tend à considérer que l'inscription de Beyrouth nous fait connaître un Marthanos militaire, distinct d'un Marthanos civil qui serait celui de tous les autres documents. L'inscription de Mopsueste, en raison de sa date et de sa localisation, conduit à une autre interprétation. Il y a sans doute :

1) Un *comes rerum privatarum* de nom de Marthanès, fonctionnaire civil, attesté en 558;

2) Un militaire Marthanos, dont toute la carrière, comme l'origine, est plus ou moins cilicienne; il est envoyé en mission en Cilicie peu avant 550 comme *comes domesticorum* et représente l'empereur au synode tenu à Mopsueste et, à une date sans doute voisine, à Beyrouth en Phénicie première. Peut-on imaginer qu'il occupe une fonction lui donnant autorité en même temps aux deux endroits, comme celle de *magister militum*? Dans sa définition étroite, στρατηλάτης désigne, selon Lydos (*De mag.* II, 7) un *dux* ou un *comes*; mais le titre est devenu un équivalent habituel de *magister militum*, soit comme charge effective, soit comme dignité "vacante" (Stein, *Bas-Empire*, II, p. 272, 775, 797; Basiliques 7, 5, 91 traduisant C. J. III, 24, 3). Il est aussi décerné par abus, notamment en Egypte, à des fonctionnaires ou magistrats ayant une quelconque responsabilité militaire (Stein, *ibid.*, p. 476 et 755; Papyrus Oxy., XVI, 1983; *Vie de Daniel de Scété*, *Revue de l'Orient chrétien*, 5, 1900, p. 61). Le caractère très officiel de notre inscription fait penser que Marthanos est titulaire alors d'un *magisterium militum* effectif. Peut-être est-il *magister militum per Orientem*, fonction que Bélisaire n'exerce plus depuis 550/551 (cf. Stein, *Bas-Empire*, II, p. 822); ou bien il faut supposer qu'a été confiée à Marthanos une mission exceptionnelle et très étendue de maintien de l'ordre. Quoi qu'il en soit, notre inscription complète la physionomie de cet inquiétant personnage et fait percevoir l'importance des problèmes régionaux (un Cilicien implante son pouvoir en Cilicie), ainsi que la prédominance de l'autorité militaire sur l'autorité civile: aux côtés de l'empereur figurent uniquement l'évêque et le stratélate. Nous sommes sur la voie qui va conduire à l'Empire byzantin des Thèmes.

IX. TARSE

36- Dans la cour du Musée de TARSE. Sur des fragments de tuyaux de plomb, trouvés en 1971 sur le site de Pompeiopolis et entreposés maintenant au Musée de Tarsus. Fragments au nombre de 4, lorsque notre collègue Jacques Lefort a visité le Musée en 1974 et pris les photos et les mesures:

L. 83,5; 101; 67,5; 87; Section 6,5/9; h. des lettres 3/3,5.

On peut reconstituer, une fois complètement et deux fois incomplètement, le texte suivant qui devait courir tout au long du tuyau:

+ Ἐπὶ Θεοδώρου ἀγιωτάτου ἡμῶν
ἐπισκόπου ἰνδ(ικτιῶνος) δ' +

Sous Théodôros notre très saint évêque, indiction 4.

- L'inscription date des travaux d'adduction d'eau.

- On ne connaît comme titulaire du siège de Pompeiopolis en Cilicie Ière, que Philomousos en 381, Matronianos en 434, et Basileios cité dans deux lettres de Sévère d'Antioche (cf. Devresse, *Le patriarcat d'Antioche*, p. 155). Il est donc impossible de situer chronologiquement l'épiscopat de Théodôros; tout au plus peut-on remarquer que l'évêque de Pompeiopolis n'est pas encore désigné comme métropolitain, ce qui sera le cas à partir du IXe s. (cf. Laurent, *Corpus des Sceaux*, V, 2, n° 1555, p. 385-386).

X. HASSANALÏLER

37- A HASSANALÏLER, à environ 3 kms au Nord de Cennet (gouffre de Korykos)¹², à l'entrée du village actuel, sur une pierre remployée à l'envers dans un mur de clôture, et qui provient évidemment de la basilique à trois nefs et tribunes (du Ve s. ?), encore debout à proximité immédiate. La pierre, fort bien taillée, porte en son milieu une croix de Malte sculptée dans un médaillon; l'inscription, mal gravée, d'écriture grossière et en partie illisible, est répartie inégalement de part et d'autre de la croix.

H. 47; L. 219; profondeur 59; diamètre du médaillon 38; h. des lettres 3/5.

a) A gauche de la croix	:	+ Πα(ῦ)λος
εὐξάμενος
b) A droite de la croix	:	κὲ . ε κ . . α . ος
ὑπὲρ σοτηρίας
αὐτον κὲ παντὸς
τοῦ οἴκου αὐτον
τὴν εὐχὴν ἀπέδωκεν +

¹² Cf. O. Feld, Bericht über eine Reise durch Kilikien, *Istanbuler Mitteilungen*, 13/14, 1963, p. 103-104.

Paul, ayant fait un vœu, de même que . . . os, pour leur salut et celui de toute leur maison, ont accompli le vœu.

La formule est aussi maladroite que la gravure et l'orthographe: deux personnes, Paul et quelqu'un d'autre, dont le nom est indéchiffrable, mais qui est sans doute un proche (on attendrait quelque chose comme *καὶ ἡ αὐτοῦ σύμβιος*), ont fait une donation pour leur salut et celui de leur famille. Il n'est pas exclu que la pierre ait été le linteau de la porte extérieure du narthex, qui se trouve à cinq mètres seulement, et que l'inscription (bien plus grossière que l'architecture, mais dans la même région on trouve de fort belles églises de *κῶμαι* sans aucune inscription), nous donne les noms des fondateurs de l'église.

XI. MUSÉE DE SILIFKE/SÉLEUCIE

38- Dans la cour du Musée de SILIFKE. Base de calcaire, brisée en deux fragments jointifs, trouvée au marché en juin 1974, conservée au Musée. Le socle est mutilé à droite, le couronnement à droite et sur sa face antérieure.

H. 124; H. du dé 86; L. 50; Ep. 50; h. des lettres 3/4. Les trois premières lignes sont inscrites sur un bandeau haut de 19 cm. Martelage total de la ligne 6, partiel de la ligne 7. Au-dessous de l'inscription, deux feuilles de lierre.

- [Αὐτοκρ]άτορα Καίσαρα(α)
Μ(ἄρκου) Ἀνρήλ(ιον) Ἀντωνῖνον
- 3 Εὐσεβῆ Σεβαστόν,
υἶόν Σεουήρου
Αὐτοκράτορος, καὶ
- 6 [Φούλουαν Πλαυ-
τίλλαν Σεβ(αστήν)] ἡ πόλις
ἐπὶ Φλ(αουίου) Οὐλπιανοῦ
- 9 τοῦ λαμπροτάτου
ἡγεμόνος.

L. 1: il s'agit de Caracalla, du vivant de son père.

L. 6-7: la place de la filiation aux lignes 4 et 5 interdit de restituer dans le martelage le nom de Géta, frère cadet de Caracalla;

il s'agit donc ici de l'épouse du jeune empereur, Plautilla, fille du préfet du prétoire C. Fulvius Plautianus, mariée en 202, répudiée en janvier 205.

L. 8-10: Flavius Ulpianus, connu comme gouverneur de Mésie Inférieure entre 209 et 212 (cf. *PIR*², F 402), est attesté en qualité de gouverneur de Cilicie par un milliaire trouvé à Ak Kilisse, *JRS*, 44, 1924, p. 76, n° 110 (= *An. Ep.* 1926, 75), daté de 202. Dans le texte de Silifke non plus que dans le texte du milliaire de Lycaonie, il n'est dit *consul designatus*. Il est donc vraisemblable que notre nouvelle inscription date aussi de 202. On sera ainsi amené à dater le début de sa légation en Mésie des années 207-208 (cf. A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapest, 1940, p. 89-90 et J. Fitz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966, p. 50 et 68).

39- Dans la cour du Musée de SILIFKE. Base de calcaire, découverte en juin 1974 au marché, conservée au Musée. Couronnement mutilé.

H. 121; H. du dé 71; L. 57; Ep. 37; h. des lettres 6,5 aux lignes 1, 2, 4, 6; 6 à la ligne 8; 5,5 à la ligne 7; 5 à la ligne 3; 3,5 à la ligne 9. Les trois premières lignes sont inscrites sur un bandeau haut de 24 cm. Tildes aux lignes 7 et 8 sur les sigles VP et DNM. A la fin de la dernière ligne, un rameau.

Bono Romani imperii
 procreato domino
 nostro Flavio Valerio
 4 Constantino clemen-
 tissimo et victoriosissimo
 Caesari, Lucilius
 Crispus v(ir) p(erfectissimus) praeses
 8 prov(inciae) Isauriae, d(evotus n(umini) m(aiestati)q(ue)
 eius

L. 1-2: l'expression est à comparer à *bono republicae nato*, fréquente au début du IVe s.

L. 3-4: Constantin Ier fut César du 25 juillet 306 au 31 mars 307. En même temps que lui furent honorés les deux autres Césars, Maximin Daza, Galerius Valerius Maximinus-de mai 305 à mai

309-et Maxence, M. Aurelius Valerius Maxentius-du 28 octobre 306 à 307; tous deux ont eu leur nom martelé et c'est à l'un d'eux qu'est érigée la base suivante, n° 40, contemporaine de celle-ci. Pour les épithètes, cf. D 656 où les Augustes Constance et Galère sont dits *invictissimi et clementissimi*, alors que les Césars Sévère et Maximin Daza sont *beatissimi*.

L. 6-7: Lucilius Crispus est connu par une inscription d'Ancyre, *JHS*, 44, 1924, p. 37, n° 45 (= *An. Ep.*, 1924, 89) *Aet(erno) Aug(usto) Lucil(ius) Crispus, v(ir) p(erfectissimus) a(gens) v(ices) praef(ectorum duorum) praet(orio), d(evotus) n(umini) ma(iestatique) eius*; cf. Jones-Martindale - Morris, *Prosopography*, I, Crispus 5, p. 233, où les auteurs hésitent, pour dater son vicariat en Pontique entre 324-327, sous Constantin, et 350-361, sous Constantin II, ceci en vertu du postulat qu'Aeterno Augusto ne pourrait convenir qu'à un empereur unique. En fait, *CIL*, VIII, 18698, où Dioclétien est appelé *Aeterno Augusto*, montre qu'il n'est pas obligatoire d'avoir un seul Auguste; on verra de même *Aeterni Imperatores* pour Dioclétien et Maximien sur *CIL*, XI, 6623 (=D 5900), ou VIII, 4764 (=D. 644); cf. encore *Aeterno Imperatori nostro maximo optimoque principi* de *CIL*, V, 2817 (D 614); Constance est appelé *Aeternus d(ominus) noster* sur *CIL*, VIII, 10222, ainsi que Constantin, sur *CIL*, VIII, 10272. La *PIR*², L 382, écrit "fortasse aetate Diocletiani", et A. Stein semble le considérer comme agissant à Rome, aux pages 99-100 de son article "Stellvertreter der praefecti praetorio" dans *Hermes*, 60, 1925. Il semble, en fait, que le vicariat de Lucilius Crispus ne soit pas de beaucoup postérieur à son gouvernement d'Isaurie; cf. les cas de L. Papius Pacatianus, gouverneur de Sardaigne en 308-309 (*An. Ep.*, 1966, 169), *vicarius Britanniarum* en 319 (*C. Th.*, XI, 7, 2) et de Fl. Philagrius, préfet d'Égypte de 335 à 340, puis *comes* en Thrace et vicaire de Pontique, attesté vers 348-350.

40- Dans la cour du Musée de SILIFKE. Base de calcaire, découverte au marché en juin 1974, conservée au Musée. Brisée en deux fragments.

H. 120; L. du couronnement 73; Au haut, un bandeau de 31 cm. A la dernière ligne, rameau et feuille cordiforme.

Bono Romani imperii
 procreato Domino Nostro
 (---)
 4 clementissimo et
 victoriosissimo Caes(ari)
 Lucil(ius) Crispus v(ir) p(erfectissimus) praeses
 prov(inciae) Isauriae d(evotus) n(umini) m(aiestati)q(ue)
 8 eius

L. 1-2: pour la formule cf. n° 39.

L. 3: l'inscription doit être contemporaine de la précédente entre août 306 et mars 307. On hésitera donc entre Maximin Daza, Galerius Valerius Maximinus, et Maxence, M. Aurelius Valerius Maxentius.

L. 6: pour le gouverneur Lucilius Crispus, voir le n° 39.

41- Dans la cour du Musée de SİLİFKE. Base de calcaire, trouvée en juin 1974 au marché, conservée au Musée. Couronnement mutilé, trous de scellement sur la face droite.

H. totale 111 cm; L. du socle 84; H. du dé 80; L. 58; Ep. 66. L'inscription a ses deux premières lignes sur un bandeau haut de 18 cm; h. des lettres 4 cm, sauf aux lignes 5 (4,5) et 7 (3); la ligne 4, regravée sur un martelage est en lettres de 5 cm. La base est en remploi; une inscription antérieure a été bouchardée; il reste un M de 2,3 cm à hauteur de la dernière ligne, à droite.

Domino ac prin-
 cipi nostro be-
 3 atissimo Aug(usto)
 [Fl(avium) Constantinum]
 Aur(elius) Fortunatus v(ir) p(erfectissimus)
 6 pr(aeses) pr(ovinciae) Is(auriae) d(evotus) n(umini)
 m(aiestati)q(ue)
 eius

L. 2-3: l'emploi de *beatissimus* est fréquent dès la Tétrarchie; cf. par exemple *CIL*, XIV, 2076=D 6184, pour Galère César; D 656 pour Sévère et Maximin Daza; *CIL*, VIII, 28065, pour Constantin II; *ibid.*, 8932 pour Constance II.

L. 4: Fl. Constantinum, à l'accusatif, a été regravé sur le martelage du nom de Licinius, Auguste de 308 à 324.

L. 5: C'est la première mention de ce personnage comme gouverneur d'Isaurie; on connaît un M. Aurelius Fortunatus, *v(ir) e(gre-gius)*, *praef(ectus) leg(ionis) (tertia) Aug(ustae) Aurelianae* (entre 270 et 275) par *CIL*, VIII, 2665 (=D 584); cf. *PIR*² A 1508 et *PRLE*, Fortunatus 3, p. 370. Sa femme, Aurelia Optata, est *c(larissima) f(emina)*.

Il semble que l'on puisse établir une séquence de gouverneurs avec Fl. Severianus, *v.p.*, *praes. Is.* (Bean-Mitford, *Journeys in Rough Cilicia*, 1964-1968, p. 196-197) entre 305 et 311, Lucilius Crispus, en 306-307, et Aurelius Fortunatus entre 308 et 324.

42- Dans la cour du Musée de SILIFKE. Autel de calcaire conservé au Musée. Le texte indique qu'il provient de Korykos. Martelage aux lignes 6 et 7; feuille à la fin de la ligne 1.

Ἑρμεῖ Κορυκίῳ
 ἐπινηκίῳ
 τροπαιούχῳ
 4 ἐπικαρπίῳ ὑ-
 πὲρ εὐτεκνί-
 ας [καὶ φιλαδελ-
 φίας] τῶν Σε-
 8 βαστῶν.

L. 2: ligature NH. L'inscription est à rapprocher de celle d'un autel publié par Hicks sur estampage de Bent, *JHS*, 12, 1891, p. 242 n° 26 (= *IGRR*, III, 860), que nous avons revu entre Hassana-liler et Ccnet.

H. 60; L. 43; h. des lettres 4.

Διὶ Κορυκίῳ
 ἐπινηκίῳ τροπαιούχῳ ἐπικαρπίῳ ὑπὲρ εὐτεκνίας
 κ[αὶ φιλαδελφίας] τῶν Σεβαστῶν.

Les inscriptions, datables des années 209-211, avec martelage du nom de Géta à la suite de son assassinat, diffèrent un peu dans leur graphisme: les *oméga* sont lunaires sur l'autel du Musée. Il y a une certaine indécision pour *epsilon*, parfois carré, le plus souvent lunaire.

43- Dans la cour du Musée de SİLİFKE. Base de calcaire, découverte en juin 1974 au marché; conservée au Musée.

H. 171; H. du dé 105; L. et Ep. 64; h. des lettres, qui forment au bas une seule ligne, suivie d'une feuille, 5.

Εὐτύχει

Sur cette acclamation, cf. A. Wilhelm, *Wiener Studien*, 1902, p. 1 s., et J. et L. Robert, *Bull. épigr.*, 1951, 236 a, p. 207.

44- Dans la cour du Musée de SİLİFKE. Autel de calcaire brisé de toutes parts, découvert en juin 1974 au marché; conservé au Musée.

H. 80; L. 51; Ep. 51.

[- - -]
 [- - -] πατή[ρ ἐφρόν]-
 τεισεν μνή[μης]
 χάριν.

45- Dans la cour du Musée de SİLİFKE. Sur une plaque de marbre taillée en forme de cartouche à queues d'aronde, qui devait être fixée sur le mur intérieur d'une église importante. On paraît hésiter sur sa provenance exacte; sans doute Olba ou Diocésarée. Gravure assez soignée, écriture élégante et maniérée.

H. 28,5; L. max. 77,5; h. des lettres 4.

+ Ὁ κληρὸς εὐλάβειαν ἐνδεικνύμενος
 δυσὶν πίναξιν εὐσεβεῖ χορηγία
 3 κοσμοῦσι νηὸν τοῦ θεοῦ λύτρου χάριν.
 Ἐπὶ Ἰωάννου Λητ(οί)ου ἐπισκόπου +

L. 4: Ὀ au-dessus du T dans Λητ(οί)ου; à noter forme des ξ et α. *Le clergé, montrant sa piété, orne de deux plaques (ou tableaux), par une pieuse chorégie, le temple de Dieu pour le rachat de ses fautes. Sous l'épiscopat de Jean Lèt(oî)os.*

L'inscription est formée de trois vers iambiques (dodécasyllabes réguliers), suivis d'une datation par le nom de l'évêque local. Elle indique que les clercs inscrits au "catalogue" de l'église en question se sont cotisés (1. 2 χορηγία) pour faire don de deux πίνακες. Des multiples sens de ce mot (*R. E.*, 20, 1950, col. 1408-1482), rete-

nons ici ceux d'ex-voto ou d'image pieuse peinte sur bois à l'encaustique, les premières icones du Ve s. (Hésychios: πίνακες ... αἱ διὰ σανίδων εἰκόνες; *Laudatio Therapontis*, 12, Deubner, *De incubatione*, p. 127: τοῦ τε πάθους καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸν θρίαμβον ἐγκήρους ἐστηλίτευσε πίναξιν. Il pourrait aussi bien s'agir de plaques de chancel sculptées mises de part et d'autre de l'entrée du bēma, ou de plaques portant des listes de noms ou une longue citation scripturaire.

L. 3: κοσμοῦσι, pluriel entraîné par le collectif κληῖρος.

- νηόν pour νεών ou ναόν.

L. 4: La pierre porte Λητου; mais on ne connaît aucun Jean Lētos. Inversement, une inscription de Diocésarée publiée par Hicks d'après une copie de Bent et une autre de Ramsay (*JHS*, 12, 1891, p. 266, n° 57), cf. *MAMA* III, p. 62, date la construction d'une église locale par la formule Ἐπὶ Ἰωάννου Λητοίου τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν ἐπισκόπου. Cette inscription se trouvait sur le mur extérieur d'une abside, donc *in situ*; elle a depuis lors disparu. Hicks la datait d'après l'écriture de la deuxième moitié du IVe s., ce qui la rendrait d'un bon siècle antérieure à la nôtre (fin Ve-VIe s. d'après l'écriture); mais il n'y a là aucune certitude. Nous n'écartons donc pas l'hypothèse, en raison de la provenance probablement commune et de la relative rareté du nom (un autre Lētoios évêque, destinataire d'une lettre de Grégoire de Nazianze, PG 45, col. 221), qu'il s'agisse du même évêque dans les deux inscriptions; la lecture Λητ(οί)ου à la l. 4 de la pierre de Silifke serait d'autant plus facile à admettre que la désinence ου apparaît seulement *supra lineam*, et que par conséquent le nom peut être considéré comme abrégé, de même que ἐπισκόπ(ου), faute de place.

XII. DEREKÖY, NARLI, KAYABAŞI

(A environ 20 kms à l'ESE de Mut/Claudiopolis)

46- Au village de NARLI. Plaque de calcaire coquillier.

H. 34; L. 34; Ep. 16; h. des lettres 2,5.

Trouvée aux environs immédiats du village, où elle est déposée chez l'épicier.

Ὁς ἀν ἀδικήσῃ
 τοῦτο τὸ μνη-
 3 μεῖον, χλω-
 θῆ αὐτῷ ἢ Σελήνη.

Une autre inscription, sur plaque ou sur le monument funéraire, devait comporter le nom du défunt.

Sur Sélène, voir les références que donne P. Moraux, *Une imprécation funéraire à Néocésarée*, *Bibl. arch. et hist. de l'Inst. Franç. d'Archéol. d'Istanbul*, IV, 1959, p. 26, n. 4. La lune est associée au soleil comme gardienne de la tombe dans Keil-Wilhelm, *Jahreshefte* 18, 1915, *Beibl.* 46 à Elaioussa-Sébastè ἐξορκίζομεν ὑμᾶς τὸν ἐπουράνιον θεὸν καὶ Ἥλιον καὶ Σελήνην καὶ τοὺς παραλαβόντας ἡμᾶς καταχθονίους θεοὺς... ; dans Heberdey-Wilhelm, *Reisen in Kilikien*, n° 133 et 134 à Kanytela, où les amendes doivent être acquittées à Zeus, Hélios et Sélène; la même séquence se retrouve dans Hicks, *JHS*, 12, 1891, p. 230, n° 10 et 11, peut-être aussi 19; dans Keil-Wilhelm, *MAMA*, III, 111 à Efrenk, dans la haute vallée du Lamos: βάλαι αὐτ[όν] ὁ Ἥλιος καὶ ἡ Σελήν[η]; dans J. R. S. Sterrett, *Epigr. Journey*, 1888, n. 31, sur le plateau de Karayük: εἰ δέ τις κακουργήσῃ ἦτω ἔνοχος Ἥλιῳ Σελήνῃ et dans Heberdey-Kalinka, *Zwei Reisen in Kleinasien*, 1896, p. 7 n° 20, p. 8 n° 23, p. 52 n° 71; on comparera encore les copies de Bean-Mitford, *Journeys in Rough Cilicia* 1964-1968; n° 240, à Halimiye, à l'Ouest d'Ermenek (*Germanicopolis*): ἐπιορκ[ί]ζω τὴν φαίνουσαν Σελήνην καὶ τοὺς καταχθονίους θεοὺς μηδένα τίθεσθαι... , et n° 266 à Mut ἔστω δὲ ἡ καταχθονία Σελήνη <μάρτυς>; les mêmes auteurs ont pu revoir, *op. cit.*, p. 228, sur original ou sur copie de Hogarth, deux inscriptions publiées par Headlam, *JHS, Suppl. Papers*, 1892, n° 23 (= *IGRR*, III, 816) κατορκ[ί]ζω δὲ τὴν Σελ[ή]ν[η]ν... et n° 33 ὀρκίζω τὴν Σελήνην βίαν μὴ γενέσθε εἰς τὸ μν[ῆ]μα ?; on retrouve la même expression ὀρκίζω τὴν Σελήνην *ibid.* n° 21 (= *IGRR*, III, 818): ces inscriptions proviennent de Sinapiç (*Dalisandos?*) à quelque cinq kilomètres au Nord de Mut, dont Narlı n'est guère éloigné. On saisit ainsi la manifestation d'un culte assez nettement localisé.

47- A KAYABAŞI. Au lieu-dit Köristan. Au-dessus et à droite d'une tombe rupestre.

L'inscription A mesure dans sa plus grande largeur 51 cm, et 24 dans sa plus grande hauteur; h. des lettres 2,5 à 3,5. L'inscription B est à peine plus courte: 47 cm; même type de lettres.

A.- (croissant) Σελήνη ἡ

3 ἄνω κάτω καὶ ἡ
μηδένα εἰσεθεν-
κεῖν μόνον υἱοῦ
καὶ θυγα-
6 τρός.

B.- Λουκίου Μα-

3 <λ>μου μνημ-
εῖον ἄλλω δὲ
μὴ ἐξὸν εἰσε-
θενκεῖν.

A.- L. 2: La lecture καί est certaine, mais il faut expliquer l'interversion des groupes, car on attend Σελήνη ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω. On peut penser qu'il y a eu saut du même au même à partir de κα <ι ἡ κά> τω, et adjonction du groupe oublié. Σελήνη est ici sujet d'un verbe sous-entendu. Pour la lune gardienne du tombeau, cf. ici le n° 46 à Narlı. On rapprochera d' ἄνω et de κάτω les expressions φαίνουσα et καταχθονία.

L. 4: μόνον est employé pour πλήν, et suivi du génitif.

B.- L. 1-2: dans le nom de personnage, à l'alinéa, un *lambda* (ou *alpha* non barré) qui paraît dû à une dittographie; en effet le nom Μαμου, au génitif, est connu en Cappadoce (L. Zgusta, *Kleinasiatische Personenamen*, p. 283); on en rapprochera Μαμας, Μαμμας, Μαμαειος, Μαμμεις (*ibid.*, p. 282-285).

Inscription n° 1 (Missis/Mopsueste), p. 378

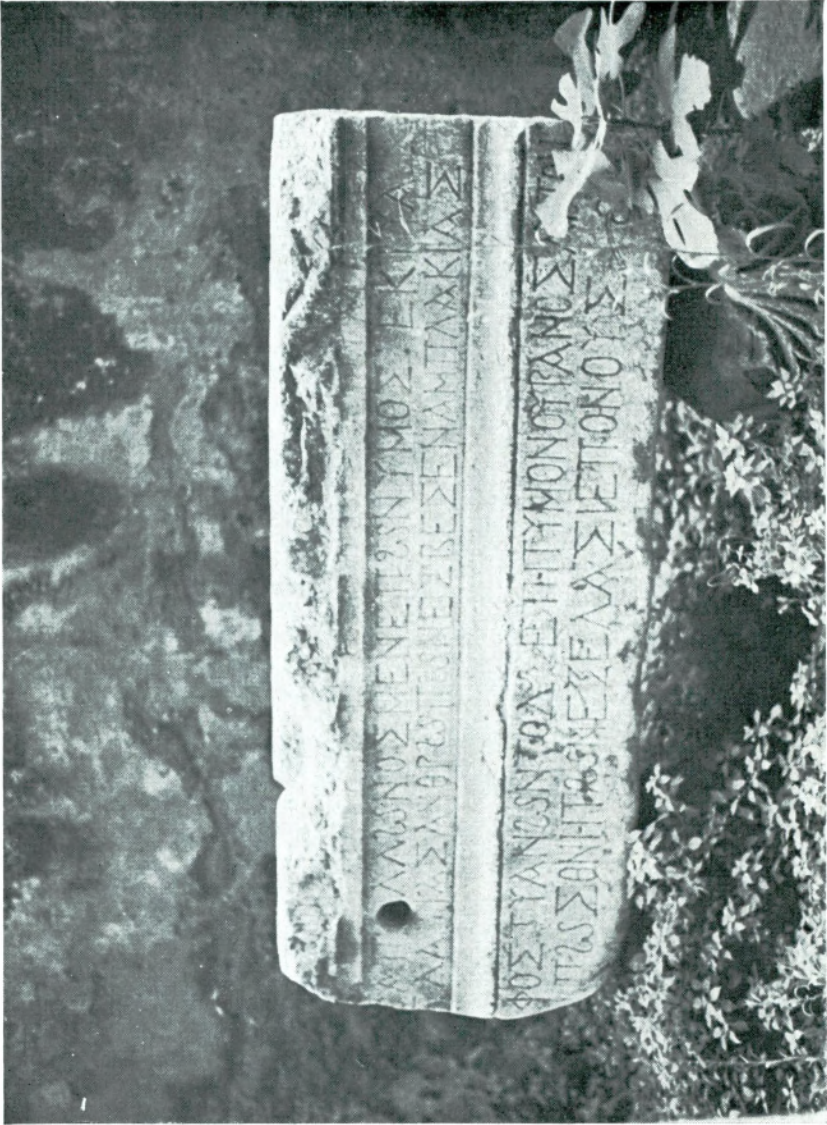
Inscription n° 10 (Anavarza/Anazarbe), p. 385

Inscription n° 23 (Çemkale), p. 391

Inscription n° 31 (Adana), p. 399

Inscription n° 33 (Adana), p. 402
 N. B. - Depuis la rédaction de cet article, la pierre a été transportée de l'Ancien au Nouveau Musée.

Inscription n° 34 (Adana), p. 405-6

Inscription n° 35 (Adana), p. 407

DİVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK'TE YÄZKÄND

SEMİH TEZCAN

1. BESİM ATALAY, *Divānū lugāti't-türk*'ün elde bulunan tek nüshasındaki istinsah yanlışlarına bakarak müstensih Muḥammad bin Abī Bakr bin Abī'l-Faṭḥ as-Sāwī *ṣumma* ad-Dımuşkı'nin hiç Türkçe bilmediği kanısına varmaktadır¹. İran'ın Sāve kentinden olan bu müstensihin Türk olmadığı ve Türkçe bilmediği düşüncesine ben katılamıyorum. Sāve ve çevresindeki köylerin halkı (büyük çoğunluğu) bugün bile Türktür. XIII. yüzyılda Türk olmayan bir kişinin (bir Farsın?) oradan kalkıp Şam'a gitmesi, orada Türkçe - Arapça bir yapıtın müstensihliğini yapması akla yakın görünmemektedir. Yaptığı yanlışlara gelince, *Divānū lugāti't-türk* gibi birçok Türk lehçesinden örnekler veren bir yapıtı Türk asıllı da olsa herhangi bir müstensihinin kolayca anlayamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Yapıt üzerinde çalışıldıkça yeni istinsah yanlışları ortaya çıkabilir². Bu yazıda böyle bir istinsah yanlışlığı üzerinde durmak istiyorum.

2. *Divan* III, s. 149 ve devamında şu bilgi verilmektedir: "... Bir takımları da bütün *Māverā en-nehr*'in her tarafını Türk ülkesi saymışlardır. Bu *Yenkend*'den başlar. *Yenkend*'in bir adı da *Dizrūyīn*'dir - sarılığın dolayısıyla - 'Bakır Kale' demektir. Burası *Buḥārā*'ya yakındır. *Afrāsyāb*'ın kızı olan *Kāz*'ın kocası *Siyāvuş* burada öldürülmüştür. Atçe tapanlar her sene bir gün buraya gelirler. *Siyāvuş*'un öldüğü yerin yöresinde ağlarlar, kurbanlar keserler. Kurban kanını mezarın üzerine dökerler. Göreneklere budur. Bu görüşün tanıdığı bütün *Māverā en-nehr*'den *Yenkend*'den Doğuya kadar Türk ülkesidir"³.

¹ *Divanū Lūgat-it-türk Tercümesi* (Çeviren: BESİM ATALAY), TDK, Ankara, 1940; cilt I, s. XVI.

² Bir örnek olarak *Divan* III, s. 370'te geçen ve şimdikiye kadar *urı* okunmuş olan sözcüğü ele alalım, bkz. *Dizin* s. 296 *urı* 'dere, yol', Gerçekte *اورى* biçiminde yazılmış olan bu sözcük (bkz. *Tıpkıbasım* s. 606, satır, 3) *Divan* I, 89'daki *özi* 'iki dağ arasındaki geniş yol, geçit' ile aynı sözcüktür. yalnızca *j* harfinin noktası unutulmuştur.

³ Arapça aslı: *Tıpkıbasım* s. 509, satır 15 - s. 510, satır 2.

Burada geçen *Yenkend* adının başka kaynaklarda bulunduğunu sanmıyorum.

3. KAŞGARLI'nın *Dizrüyîn* olarak verdiği Farsça ad ise FİRDEVSİ'nin *Şeh - Nâme*'sinde *Rüyîn - dij* biçimiyle birçok kez geçmektedir, bkz. FİRDOUSİ: *Şah - nâme, kritiçeskiy tekst tom VI*, Pamyatniki literaturı narodov vostoka, teksti, bolşaya seriya II, Moskva, 1967, s. 13 (Index) رویین دژ ; F. WOLFF: *Glossar zu Firdousis Schachname*, Berlin, 1935 (Reprografischer Nachdruck der Ausgabe Berlin 1935 = Hildesheim, 1965) s. 454. Ayrıca bkz. A. Z. V. TOGAN: *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1946, s. 19⁴ ve F. STEINGASS: *A comprehensive Persian - English Dictionary*, London 1892, s. 598 رویین دژ 'a brazen drum; name of a fortress' ('pirinçten yapılmış davul; bir kalenin adı'. İkinci anlam *Şeh - nâme*'den alınmış olmalıdır). Farsça *rüyîn* sözcüğünün anlamı Steingass s. 598' de şöyle veriliyor: رویین 'brazen; bell-metal; red, of a red tincture, paint used for the face; name of Farīdūn; of a champion of Irān; of a son of Afrāsyab; of the son of Pirān Wīsa; also of a country'; *dīz* sözcüğünün ise şu anlamları gösterilmektedir (s. 518): 'a fortress, castle, or city'. Bizim için önemli olan *rüyîn* sözcüğünün 'pirinç (maden)', *diz* sözcüğünün 'kale' anlamıdır. (*diz* sözcüğünün değişik biçimleri *dij* ve *diz*'dir, bunlar için bkz. Steingass 518, 553).⁵

4. VIII. yüzyılda bir Uygur heyetinin düzenlediği bir coğrafya raporunun bugüne kalmış olan Tibetçe çevrisinde *Baqır Balıq* yeradını bulmaktayız, bkz. J. BACOT: "Reconnaissance en Haute Asie Septentrionale par cinq envoyés ouigours au VIIIe siècle" *Journal Asiatique* 1956, s. 141 (Tibetçe metnin 7. tümcesinde:) *ba - ker - pa - lig*. P. PELLIOU bu adı (bkz. aynı makale s. 151) "Ville de cuivre" olarak anlamıştır, (*balıq* Eski Uygurca 'kent' Sarı Uygurca *palıq*, *paluq*, Halaçça *baluq* 'köy'). Bu Tibetçe metin üzerine bir yazı yayımlayan SIR G. CLAUSON ise (bkz. GÉRARD CLAUSON: "À propos du manu-

⁴ TOGAN bu kentin Türkçe adını *Bakır kale* ve *Beykend* olarak gösteriyor. Nereden alındığı belli olmayan *Beykend* adının KAŞGARLI'nın yapıtından yanlış okuma sonucu ortaya çıkmış olduğunu sanıyorum.

⁵ Bu *diz~diz* sözcüğünden KAŞGARLI MAHMUT da söz etmekte ve bunu Türkçe olarak açıklamaya çalışmaktadır, bkz. *Divan* II, s. 344 ve III, s. 123. Oysa Yeni Farsça *diz* sözcüğünün Türkçeden gelmediği kesindir. Bu sözcük *didā-* 'kale, korugan, kale duvarı' anlamlarıyla Eski Farsçada da bulunmaktadır, bkz. W. BRANDENSTEIN und M. MAYRHOFER: *Handbuch des Altpersischen*, Wiesbaden, 1964, s. 116.

scrit Pelliot tibétain 1283" *Journal Asiatique* 1957, s. 17) PELLİOT'un yorumunu vermekte, fakat "dans une région où le cuivre fait complètement défaut" diyerek kuşkusunu belirtmektedir⁶.

5. Yukarıda 2'de geçen *Dizrüyîn* ile 3'te gösterilen *Rüyîndij* aynı kent olmalıdır. Fakat 4'te geçen *Baqır Balıq*'ı bunlarla birleştirmek için elimizde yeterli kanıt yoktur, amacım da böyle bir birleştirme yapmak değildir. Üzerinde durmak istediğim yalnızca bu kentlere verilmiş olan benzer adlardır. CLAUSON'un "bakırın hiç bulunmadığı bir yer" diyerek PELLİOT'un yorumunu kuşkuyla karşılamış olması yanlıctır. KAŞGARLI MAHMUT ise açıklamasında, CLAUSON'un dar yorumunun ötesinde bir düşünceyle bakır, ve piriç madenlerinin kendilerini değil, renklerini esas almıştır. KAŞGARLI'nın bu açıklamasında haklı olduğunu Türkiye'de *bakır* sözcüğü ile kurulmuş yeradlarına bakarak daha iyi anlayabiliriz. *Köylerimiz* (T. C. İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara 1968) s. 71'de *Bakırboğazı*, *Bakırca*, *Bakırca*, *Bakırçılar*, *Bakırçioğlu*, *Bakırköy*, *Bakırlı*, *Bakırlızaviye*, *Bakırınar*, *Bakırınarı*, *Bakırtepe*, *Bakırtolu* köy adlarını bulmaktayız. Bunlara *Bakırdağı* ve *Bakırçay* adlarını da ekleyebiliriz.⁷ Türkiye'nin değişik illerinde bulunan bu adların mutlaka o bölgede bakır filizi bulunmasıyla ilgili olmadığı, bu adlandırmalarda esas olanın o çevredeki arazinin kıvıla çalan rengi olduğu kolayca tahmin edilebilir.⁸ Tıpkı KAŞGARLI'nın *Dizrüyîn* üzerine söylediği gibi. Bakırın ya da başka bir madenin adının bir yeradında kullanılması bir renk benzetmesine dayanabileceğinden CLAUSON'un söz konusu itirazını yersiz bulmaktayım.

⁶ CLAUSON bu kentin ikinci hanedan döneminde Köktürk devleti sınırları içinde bulunduğunu kabul etmektedir.

⁷ *Bakırdağı*: Torosların Tahtalı Dağlar kolunda bir doruk. *Bakırçay*: Çandarlı körfezinde Ege'ye dökülen bir ırmak. İstanbul belediyesi sınırları içerisindeki *Bakırköy*'ün adı ise *bakır* ile ilgili değildir. Eski biçimi olan *Makırköy*'den Cumhuriyet döneminde *Bakırköy*'e dönüştürülmüştür.

⁸ Bunun yanında bir yerde bulunan maden filizinin oranın adı ile adlandırıldığı da görülmektedir: Kimi Avrupa dillerinde bakır, adını Kıbrıs adasından almıştır (İng. *cooper*, Fr. *cuivre*, Alm. *Kupfer*; bu adlar Latince *aes Cyprium*'dan gelmektedir). Manisa da adını Avrupa dillerinde 'mıknatıs'ı gösteren *magnet* sözcüğüne vermiştir (Yun. *lithos Magnetes* 'Manisa taşı'). Ayrıca krş. *Eskişehir taşı*. *Erzurum taşı* vb.

6. Türk lehçelerinde *yüz* sözcüğü (ve bunun ses değişikliğine uğramış biçimleri) 'bakır' ve 'pirinç'⁹ için kullanılmaktadır. SİR GERARD CLAUSON'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Oxford 1972) adlı yapıtında bu sözcük üzerine yazdıklarını çevirerek vermeyi yararlı buluyorum; s. 982 ve dev.:

?yabancı sözcük *yez* bir tür bakır alaşımı, belki 'pirinç', bu sözcüğün (Türkçe kaynaklarda) XIV. yüzyıldan önce geçmemesi ilk bakışta yabancı bir sözcük olduğu sanısını veriyor, fakat bu sözcük Mongolcada *ces* olarak 'bakır' için kullanılan asıl sözcüktür ve bunun ilk bakışta Türkçeden ikinci devrede alınmış bir ödünçleme olduğu görülüyor, Dr. Róna-Tas'a göre (Fin - Ugur dillerinden) Mordvinede *sérä* olarak bulunması çok erken bir çağdan beri var olan bir sözcük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sözcük kuzeydoğu lehçelerinde Altay, Koybal, Küerik, Lebed, Teleüt *yes/yés*; Hakaşçada *çis*, Tıvacada *çes* 'bakır' olarak yaşamaktadır. Krş. *bakır*, *tunç*. Kumanca XIV. yy. *yez* 'altın taklidi olarak kullanılan bakır ve çinko alaşımı - pinchbeck -' Codex Cumanicustaki Almanca ve İtalyanca kayıtlar. Kıpçakça XIV. yy. *al-nuḥāşu'l-aşfar* 'pirinç' *yez* Bulğatu'l-muştaq 4,9; *yüz* '100'; *yüz* 'çehre') *yüz al-nuhāsu'l-aşfar ayda(n)* Kitābu'l-idrāk 93; bu sonuncudaki *ayda(n)* ikinci sözcüğün ardından yazılmalıydı, üçüncüsü ise *yez* olarak düzeltilmelidir.

Bu sözcük üzerine PENTTI AALTO'nun da bir araştırması vardır: "Ein alter Name des Kupfers" *Ural-Altäische Jahrbücher* 31, 1959, s. 33-40¹⁰. AALTO, Türkçe sözcüğü öteki dillerden şu sözcüklerle karşılaştırmıştır: Mordvince *usk'é*, *viskă* 'tel', Çeremisçe *βaj* 'maden', Votyakça *veš* (*azveš* 'gümüş' ve *uzveš* 'kalay, kurşun' sözcüklerinde), Sıryence *iš* (*eziš* 'gümüş', *ozis* 'kalay' sözcüklerinde), Wogulca *βəs* (*ālβəs* 'kurşun' sözcüğünde), Ostyakça *max* 'metal', Yeniseyce *bése* 'demir', Ostyak Samoyedcesi *kues* 'demir', Kamasça *baza* 'demir' < Ural. *vaške*, Macarca *vas* 'demir', Yurak Samoyedcesi *yesēa*, *weşēä*, Fince *vaski* 'bakır', Ermenice *oski* 'altın', Yeni Ermenice *voski* 'altın' Ossetçe *awzeste* 'gümüş' < Permice *az* 'ak' + *veš* 'bakır', Toharca A

⁹ Pirinç, bakıra çinko katılarak elde edilen alaşımdır, içerisindeki çinko oranı çoğaldıkça alaşımın rengi sarılaşır.

¹⁰ Bu yazının kısa bir özeti için bkz. P. AALTO: "Ein alter Name des Kupfers", *Akten der vierundzwanzigsten internationalen Orientalisten - Kongresses*, München, 1959, s. 615-616.

wäs 'altın', Toharca B *yasā* ~ *ysä* 'altın', Latince *aes* 'bakır, maden, demir, metal', Gotça *aiz*, Eski Hintçe *ayas*, Avestaca *ayanh*; Latince *aurum* 'altın', Solcince *ausom*, Eski Litvanca *ausas*, Eski Farsça *ausis*; Mongolca *ces* ~ *ced* 'bakır' (Buryetçe - *s* > - *t* > - *d*); Tunguzca *jet*, *jät*, Gilyakça *wat*.

7. Şimdi geriye dönerek yukarıda 2'de Kaşgarlı'nın yapıtından yaptığımız alıntıyı bir daha gözden geçirelim. Farsça *Dižrüyîn* karşılığı Türkçe *Yüz känd* olması beklenirdi. Oysa *Yänkänd* يَنكند yazılmıştır. Burada bir istinsah yanlışının bulunduğunu sanıyorum. Orijinalde يَز كند yazılmış olmalıdır (ز biraz uzunca ve ن'a benzer biçimde yazılmış olabilir). Müstensih'in bunu يَن كند olarak okuduğu, yeniden yazarken de يَنكند biçiminde yazdığı anlaşılmaktadır.

Bu samı doğru ise Türkçe *yüz* 'pirinç' sözcüğü için XI. yüzyıldan bir veri elde edilmiş olacaktır ¹¹.

¹¹ R. R. ARAT, Uygurca bir metinde geçen *yiz* sözcüğünü de 'pirinç' olarak anlamıştır (bkz. G. R. RACHMATI: *Türkische Turfan - Texte VII*, Berlin, 1936, Nr. 24/11 ve 25/12). Bu yüzden *i*, *e* ve *ä*'yi büsbütün birbirine karıştıran *Drevnetyurkskiy slovar*'da da (Leningrad 1969) *jez* (oku: *yez*) sözcüğü bulunmaktadır. Ancak CLAUSON, *An etymological Dictionary* s. 982 b'de *TT VII*'de geçen bu sözcüğün bir bitki adı olduğunu göstermekte ve *Divan* III, s. 143'te geçen *yiz* 'çığ otu, sele sazı' ile birleştirmektedir (CLAUSON *yé:z* okumaktadır). Böylece *Divan*'da geçen *Yäzkänd* adında bulduğumuz *yüz* 'pirinç' en eski veri olmaktadır.

LAİKLİK NEDİR, ŞERİAT NEDİR?

Prof. Dr. NEŞET ÇAĞATAY

Ulu Önder Mareşal Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, düşmanları yurdumuzdan kovduktan sonra gerçekleştirdiği ve hepsi bir bütün olan devrimlerinin en önemlisi laikliktir.

O, sadece yurdumuzu, ulusumuzu düşman saldırısından kurtarmakla kalmadı, kurtardığı yurdun bir daha her yönden öyle kötü bir duruma düşmemesi, kişi özgürlüğüne, hak ve eşitlik ilkelerine dayanan cumhuriyet rejiminin sonsuza dek sapaşğlam ayakta durabilmesi için birbirini tamamlayan bir dizi köklü devrimler yapmıştır.

Gazilik ve mareşallik gibi dinî ve askeri en yüce iki rütbeyi taşıyan ATATÜRK, askeri dehasının erişilmezliği yanında asıl bu devrimci yönüyle dünya tarihindeki şanlı, şerefli yerini almıştır.

Laiklik, cumhuriyet rejiminin ayrılmaz bir parçasıdır; çünkü cumhuriyet rejimi, toplumun, kendi seçtiği kişilerden oluşan meclislerce kendi kendini yönetmesidir. Bu yönetim, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrı ellerde olmasıyla gerçekleşir.

Yasama, yani kanun yapma işi Millet Meclisinin görevidir. Yürütme ve yargı bu yasalarla olur. Bir başka deyimle cumhuriyet rejiminde toplumla ilgili işler insanların yaptığı kanunlarla yürütülür.

* * *

Laiklik Nedir?

Genel ve klasikleşmiş tanımlaması ile din ve dünya işlerini birbirinden ayırmak, toplumu din kuralları ile değil, meclislerin düzenlediği yasalarla yönetmek, dini duyguları, inancı ve ibadeti, halkın özgür vicdanına bırakmaktır.

Gerçek bu iken kimileri laikliği, işlerine öyle geldiğinden ya da bilmediklerinden, dinsizlik ya da körükörüne bir batılılaşma özentisi gibi göstermek isterler.

Öyleyse batılılaşma nedir? Batılılaşma genel anlamda yeni bir dünya görüşünü ve uygarlığı ifade eder. Uygarlık, aslında çoğ-

rafi bir bölgenin değil, bütün insanlığın ortak malı olan akılcı, özgürlükçü bir yaşam görüşünü benimsemektir. Bu akılcı ve özgürlükçü düşünce, Sümer, Mısır, Girit, Yunan, Sâsânî ve Romadan gelip, rönesans ve reformasyon yani düşün ve kültürde, dinde düzeltme ve sağduyuya geçiş gibi iki ümanist aşamadan süzülüp batı Avrupaya yerleşmişti.

Bu uygarlık, kaynağını dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Abbâsîlerden Harunerreşid ve oğullarının bu uğurda harcadıkları çabalardan ve özellikle Endülüs Emevîleri dediğimiz İspanya'daki Müslümanların kurduğu, içinde felsefeden müsbet bilimlere dek her dersin okunduğu Üniversitelerden almıştı. Bu sırada Avrupa, bilim yönünden karanlıklar içinde iken kimi Hıristiyan papaslar İspanya'daki İslam Üniversitelerine ciddi birer öğrenci olarak devam ettiler. Ünlü Hıristiyan kelimcisi Ramon Lull (1235 - 1315) bunların başta gelenlerinden idi. Bu nedenle Avrupa uygarlığı dediğimiz uygarlıkta İslamın da büyük payı vardır. Bu niteliğinden dolayı batılılaşma, sanıldığı gibi bir yabancılaşma değil tersine kendimize geliştirdir.

Kimi kişiler de batı uygarlığını bir Hıristiyanlık yani bu dinin oluşturduğu bir uygarlık olarak gördüklerinden ona karşıdılar. Batı uygarlığının Hıristiyanlıkla yani doğrudan doğruya din ile bir ilgisi yoktur.

Eğer bu uygarlığı Hıristiyan dini yaratmış olsaydı, başka bir deyimle Avrupa, Hıristiyan dininde olduğu için uygar olmuş olsaydı yeryüzündeki bütün Hıristiyan ülkelerin, Avrupaninkine eşit bir uygarlık düzeyinde olması gerekirdi. Asyanın, Afrikanın ve Güney Amerikanın bir sürü geri kalmış Hıristiyan devletleri, işin hiç de böyle olmadığını açıkça gösteriyor.

Şimdi laikliğe dönelim: Laik düzende kimse kimsenin inancına karışamaz, kimse kimseyi herhangi bir inanç doğrultusunda zorlayamaz. Hangi din ve kökenden olurlarsa olsunlar bütün yurttaşlar dini duygu, inanç ve ibadet yönlerinden eşit hak ve özgürlüğe sahiptirler. Herkes istediği gibi inanır ve ibadet eder ama kimse kimseye benim gibi inanacaksın, benim gibi ibadet edeceksin diye zorlayamaz. Herhangi bir dinin lehinde ya da aleyhinde propaganda yapamaz.

Bu, gerçekte dine aykırılık veya dinsizlik değil tersine dine kişilik, mü'minin vicdanına özgürlük vermek onun, inandığı dini özgürce ve içtenlikle benimsemesini, ibadetini özgürce yapmasını sağlar.

Bu gerçeği daha açıklığa kavuşturmak için laikliğin karşıtı nedir onu görelim. Laikliğin karşıtı şeriat düzenidir.

Şeriat Düzeni Nedir?

Bu düzen toplumun, Peygamberin kalbine doğdurulup Kur'an'da metinleşen Tanrı buyruklarına, yasaklarına göre yönetilmesidir.

Kur'an'da, inanç ve ibadete, münakehat, muamelat ve ukûbat denen halk ilişkilerine ait hükümler öğüt ve örnek niteliğinde olan, eski peygamberlerin ve ünlü kişilerin yaptıklarını yansıtan öyküler vardır.

Âmentü'de formülleşen imanın altı temeli ile İslamın beş koşulu dışında Kur'an'da, kişi ilişkileri ve toplum yönetimi ile ilgili yasa niteliğindeki kuralların ikiyüz kadar olduğu söylenirse de doğrudan hüküm koyan âyetler elliye geçmez¹. Onlar da evlenme, boşanma, miras, tanıklık, adam öldürme, hızsızlık, içki, zina, iftira gibi genel konularla ilgilidir. Çünkü o zamanın gereksinimleri sınırlı ve dardı.

Mecelle'de de "ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz" yani (zaman değişimi ile hükümlerin de değişmesi muhakkaktır) ana ilkesi yer almış ve toplumla ilgili konuların zamanla değişeceği kabul edilmiştir. Ayrıca, İmam-ı âzam'ın öğrencisi imam Muhammed'in "örfle (gelenekle) sâbit olan şey nass (Kur'an hükmü) ile sâbit olan gibidir" sözü, meşhur olmuş bir hukuk kuralıdır².

Kur'an-ı kerim kişiyi olgun, başkalarına yardımcı, hoşgörülü, ahlaklı yapmak için gerekli ana ilkeleri bildirir. İbadetlerin asıl amacı da bu moral yöndür. Zaten Kur'an'daki kurallar yetmediği için, daha doğrusu zamanla yeni durumlar ortaya çıktığından bunlar için her biri ciltler tutan bir çok fetva mecmuaları, türlü konular

¹ Bak. Osman Keskinöglü, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, ss. 13, Ankara, 1968.

² Bak. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, ss. 11, madde 39. A. Ü. Hukuk Fakültesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü yayımlarından, Ankara 1959. Mecelle-yi hazırlama kurulu başkanı Cevdet Paşa (1822 - 1895) Mecellede işlenen konuları, İslam hukukunun dünya işleri ile ilgili yönü olarak tanımlamaktadır. O, eserin önsözünde "...Günümüzde ticarî işlemler çok genişlemiş olduğundan polîçe ve iflas gibi pek çok konular da ana kanundan ayrılmış ve bu değişik konuları içine alan ayrı bir ticaret kanunu düzenlenmiştir" diyor. Bak aynı eser ss. 1. Al - Pezdevî, Usul al-Pezdevî IV, 21, İstanbul, 1308. Devâlibî, al-Medhal ila ilm-i Usul al-Fıkıh, ss. 12-13.

için fıkıh kitapları düzölmüştür. Bunların hepsi, kişilerin düzenlediği, yazdığı şeylerdir. Kaldı ki İslam hukukunun kaynakları arasında “kıyas-ı fukahâ” yani hukukçuların örneksene ile verecekleri yargılar ve “icmâ ümmet” yani halkın bir yeni kural üzerinde birleşmesi gibi şeyler de vardır.

Hız. Peygamberin kendisi de arkadaşlarını, yeni olaylar karşısında kendi görüşleri doğrultusunda işin gereğine göre hüküm vermeye, icthad etmeye teşvik ediyordu. O, bir çok konuda çevresindekilerin görüşlerini soruyor, çoğu kez kendisi aynı düşüncede olmasa bile çoğunluğun görüşüne katılıyordu. Bazan kendi yanında bile başkalarının hüküm vermesini isteyerek Müslömanların görüşlerine ve kişiliklerine verdiği önemi, tanıdığı yetkiyi gösteriyordu. Örneğin bir kez, Amr b. Âs'a, davalı ve davacıyı göstererek, “şunların işine bir hüküm ver bakalım” demişti. O, sizin katınızda bu nasıl olur? Ben nasıl hüküm verebilirim? Diyerek çekinti gösterdi ise de Peygamber “evet hüküm vereceksin” diye diretince Amr — Neye göre hüküm vereyim? Diye sordu. Peygamber “kendi icthadına göre, eğer doğru karar verirsen on iyilik, yanılırsan bir iyilik kazanmış olursun” demıştır³.

Zamanla hukukçuların koyduğu kurallar da yetmemiş, bunlar dışında ve daha geniş “kavânin-i örfiye” denen ve geleneğe dayanan bir hukuk sistemi daha geliştirilmiştir. Bunların kimileri İslam ilkelere bile aykırıdır.

Örneğin, Osmanlı halife - sultanları bu tür yasalara dayanarak gayri Müslim uyruklarından domuz vergisi ve şarap bacı almış, bu gelirleri askerlerine ve öteki devlet gereksinmelerine harcamışlardır. Mecellede bu tür uygulamalara cevaz veren “Zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar” diye bir madde vardır⁴. Bu, zorunluklar yasak olan nesnelere mubah kılar demektir.

³ Cevdet Paşa bütün İslam topluluklarında uygulanabilecek kuralların saptanmasının zorunluğunu şu sözlerle dile getiriyor: “Fıkıh konularını kavramak ve onların derinliğine varmak pek güçtür. Bir aralık Hanefî fıkhı sorunlarını kapsamak üzere zamanın hukukçuları ve erdemli kişileri bir araya getirilerek “Tâtar Hâniye” ve “Fetâvâ-yi Cihangiriye” gibi eserler basılmış ise de bütün fıkıh sorunlarının ayrıntıları ve mezhep anlaşmazlıkları bu esere sığdırılamamıştır. Bak. Mecelle, bundan önceki notta sözü edilen baskı ss. 2.

⁴ Bakınız Mecelle, adı geçen metin, madde 21.

Fâizin de haram olduğu söylenir; oysa ki haram olan faiz değil, kat kat faiz olan tefecilikdir. Fatih Sultan Mehmet, faizi ile yeniçeri ocaklarına verilen etlerin zamanla ortaya çıkacak fiyat artışını karşılamak amacı ile yirmi dört bin altın vakfetmişti. Fâtih'in bundan ayrı türlü işler için para vakıfları yaptığını, Kanûnî'nin bir fermanından anlıyoruz. Kanûnî'nin kendisi de bir çok para vakfi yapmıştır⁵.

Görülüyor ki o çağlarda şer'i kuralların çok büyük bir bölümü ile örfi (geleneksel) yasaların hepsini insanlar düzenlemişlerdir. Fetva mecmualarında aynı konular için birbirine ters düşen hükümler verilmiştir⁶.

Bu çelişkileri ve tutarsızlıkları önlemek için Türkler büyük çabalar harcadılar. Büyük Selçuklular hükümdarı Alparslan'ın oğlu Celaleddin Melikşah'ın (yaşamı: 1055 - 1092), bütün İslam ülkeleri için uygulanabilecek bir yasa hazırlatmaya başladığını ancak bunun gerçekleştirilemediğini biliyoruz⁷.

Tüm Müslümanlara Uygulanabilecek Şer'i Kurallar Olabilir mi?

Böyle bir şey pratikte imkânsızdır. Bu imkânsızlık, şeriat özlemcilerinin bilmediği bir nedenden doğar. Böyle ortak kurallar toplama istek ve ihtiyacı daha Abbasilerin ilk sıralarında doğmuş, Abbasi halifesi el-Mansur (halifeliği (754 - 775), İmam Mâlik b. Enes'e (yaşamı: 712 - 795) hukuk kurallarını toplamasını rica etmiş o da kendi görüşünü (Mâlikî fikhını) içeren "el-Muvatta" adlı eserini yazmıştır. Mansur'dan onbir yıl sonra tahta geçen Harun er-Reşid (halifeliği: 786 - 809) de İmam Mâlik'e gidip "kitabınızı

⁵ Bak. N. Çağatay, Osmanlı İmparatorluğunda riba - faiz konusu para vakıfları ve bankacılık, Vakıflar Dergisi IX, 148 ve devamı, Ankara, 1971. Ayrıca Osmanlılarda uygulanan faiz sınırları için bak. H. İnalcık, Adalet Fermanları, T. Tarih Kurumunun yayınladığı "Belgeler" dergisi, C. II, s. 3-4, sayfa: 49-145. Ankara, 1965.

⁶ Bu konuda yüzlerce örnek vermek mümkündür. "Bey'i biş - şart (şartlı satış) için bir çok İslam hukukçusunun birbirine ters düşen fetvaları için bak. Mecelle, ss. 4. yukarıda adı geçen metin.

⁷ Bak İslam Ansiklopedisi, Melikşah maddesi (VII, 673). Ayrıca, 1562 de ölen İbn-i Nüceym (Zeynelâbidin b. İbrahim) "al - Fetavî al - Zeyniya fi Fıkh al - Hanafiya" adlı eserinde hanefî fikhına göre verilmiş fetvaları toplamıştır. Ayrıca bak. Devâlibî, "al - Medhal ila İlm-i Usul al-Fıkh" sayfa 12-13, beşinci baskı, Beyrut, 1965.

Kâbeye asalım, herkes gelip okusun uygulamada birlik sağlansın” deyince imam Mâlik “hayır sakın böyle bir şey yapmayız. Çünkü ülkenin her yerinde yetkili hukukçular vardır ve kendi buldukları yerlerin gereklerine uygun hükümler vermektedirler. Verdikleri hükümler değişik de olsa hepsi doğrudur, onları dinleyiniz” diyerek hukukun zaman ve yere göre ayrımı konularında değişiklikler göstermesinin zorunlu olduğunu söylemek istemiştir⁸.

Bugün pratikte daha çok olmakla birlikte klasik mezhep tarihlerinde yetmiş iki İslam mezhebi vardır. Bunlar, ehl-i sünnet, şia ve havaric olmak üzere üç guruba ayrılır. Bunların ehl-i sünnet dışında kalanlarından üçünün ayrı fıkhi yani hukuk sistemi vardır. Bunlar: 1 — Bugün İranda yaygın olan ve “imamiye”, “isnâ aşeriye” veya “Câferiye” denen mezhep. 2 — Yine şia kolundan ve Güney Arabistanda, Yemen bölgesinde yaygın olan “Zeydiye” mezhebi, 3 — Tanzanya (Zanzibar) halkı arasında yaygın olan ve bir hâricî mezhep sayılan “İbâziye” dirler.

Bu üçü dışındaki dört sünnî mezhebin yani, Türkiye’de, Ürdün’de, kısmen Suriye’de yaygın olan “Hanefî mezhebi”nin, Suudî Arabistan’da yaygın olan “Hanbelî mezhebi”nin (Vehhâbilik biçiminde), Mısırda yaygın olan “Şâfiî mezhebi”nin, Kuzey Afrika’da ve Sûdan’da yaygın olan “Mâlikî mezhebi”nin de ayrı fıkıhları vardır. Bu yedi hukuk sistemi (fıkıh) kurucusunun her biri, kendininkinin en doğru şeriat kuralları olduğuna, bunlara uyan toplumların da her biri kendi gittikleri yolun şeriata ve islamiyete en uygun olduğuna inanmaktadırlar. Gerçek durum böyle iken bu yedi ayrı fıkıh sisteminden hangisi, doğru şeriat kuralıdır diye alınıp bütün İslam topluluklarına uygulanacak?

Görülüyor ki bu iş sanıldığı kadar basit ve kolay değil. . . Geçen yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ülkesinde bu çapraşık ve karmaşık duruma bir çare bulmak üzere çalışmalar yapıldı. Âli Paşa, Fransız medenî kanununun Türk toplumuna adapte edilmesini, Cevdet Paşa da eski fetvaları ve içtihadları toplayarak bir yasa hazırlanmasını önerdi. Sonunda Cevdet Paşa’nın önerisi kabul edilerek kendi başkanlığında bir kurul düzüldü. Bunlar, eski ictihadları ve hükümleri

⁸ Muhammed Ebu Zehra, İslamda Fıkıh Mezhepleri, çeviren: Dr. Abdülkadir Şener, III, 75 vd. Ankara, 1968.

toplayarak “Mecelle-i ahkâm-ı adliye” adı ile, bir giriş ve onaltı kitap (bölüm) halinde 1851 maddelik bir yasa yaptılar.

Bunda amaç, fıkıh biliminin, çağın gereklerine ve ortaya çıkan günlük ihtiyaçlara cevap verebilecek hükümlerin bir araya getirilmesi idi.

Hanefî mezhebi ilkelerine göre düzenlenen bu mecellenin, gerçek anlamı ile bir yasa sayılması mümkün değildir. Ayrıca bu mecellede medenî hukukun önemli konuları olan evlenme, boşanma nafaka ve neseb gibi aile hukukuna, kişi haklarında, miras, vasiyet ve vakfa dair hükümler yer almamıştır.

Hiç kuşkusuz Mecelle de büyük bir emek ve çaba ürünü ve yasa hayatımızın önemli bir aşamasıdır ama onu uygulama çağı çoktan geçmiş bulunuyordu.

Türlü mezheplerin geliştirdiği birbirinden ayrı hukuk sistemleri, İslam topluluklarını tek bir şeriat düzeninde birleştirmekten çok, ayrılık nedeni olmuştur. Bugün ise insanlar bir çok alanda ortak davranışlara, ortak kuralları benimsemeye yöneliyor. Gümrük birliği, haberleşme birliği, ortak pazar, ortak sportif çalışmalar vb. gibi şeyler bunu gösteriyor. Bir çok devletler arasında pasaport vizesi kalkmıştır.

Bütün bunlar gösteriyor ki dâhi lider Atatürk, laiklik ilkesini uygulayarak dine en büyük saygıyı sağlamıştır. Kendisi dine karşı değil tersine, din sömürücülerine, tekkelerde çöreklenip halkın sırtından geçinen asalaklara, tarikat şeyhi taslaklarına, türbelere çaput bağlayıp ölümlerden yardım umanlara ve üfürükçülere karşı idi. O, İslamiyette tek tarikatın Peygamberin çizdiği yol olduğunu, İslamiyetin şekle değil, ruha önem verdiğini biliyordu. İslâmiyeti böyle anlayan halifelerden bir örnek vermek istiyoruz.

Emevî halifelerinden Ömer b. Abdülaziz (yaşamı: 682 - 720) Mısır'daki valisinden, oradaki Hıristiyanların çoğunun Müslüman olması yüzünden haraç ve cizye gelirlerinin çok düştüğünü, bunların, vergiden kurtulmak için Müslüman olduklarını, bu nedenle kendilerinden eskisi gibi vergi almak gerektiğini bildiren bir mektup aldı. Halife ona “senin yeteneksiz olduğunu bilirdim ama hırsız olmadığın ve senden daha iyisini bulamadığım için vali yaptım. Tanrı Hz. Peygamberi vergi tahsildarı olarak yollamadı. İnsanları kötülüklerden korumak ve iyi kişiler yapmak için yolladı. Müslüman olanlardan harac, cizye alma” diye yazdı.

Yine bu halifenin Horasan valisi kendisine “bura halkı Müslüman oluyor ama sünnet olmuyor. Sünnet olmıyanlardan haraç ve cizye alalım” diye yazdı. Halife ona “Cenab-ı Hak, Hz. Muhammedi sünnetçi olarak yollamadı. Tanrının birliğine ve Peygamberine inanan herkes Müslümandır. Müslümandan da haraç ve cizye alınmaz” cevabını verdi⁹.

Emevîler ve Abbâsîler devri halifelerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi Osmanlı halife - sultanları da din işleri ile uğraşmazlar onu, şeyhülislamla bırakırlardı. Ancak, şeyhülislamlardan istedikleri fetvayı alırlardı. Yani halife - padişah, fıkıhın ve fakihin değil, fıkıh ve fakih yani hukuk ve hukukçu padişahın emrinde idi. Nitekim gerektiğinde Osmanlı Padişahları hem fıkıhın hem adaletin en yüksek yetkilisi olan şeyhülislamlardan, oğullarını, kardeşlerini sıraya dizdirip öldürtmek için istedikleri gibi fetvalar alabiliyorlardı.

Kürke düşkünlüğü dolayısıyla zamanında kürk modası salgın haline geldiğinden “Samur devri” diye anılan bir çağın halifesi olan Sultan İbrahim, sakalına inci dizdiriyor, balıklara para atıyordu. Saray kadınları ile yöneticiler üzerindeki etkisi ile ün kazanan Cinci Hoca'nın oyuncağı haline gelen bu hükümdar, kendisini rahatsız eden at arabalarının İstanbul sokaklarında dolaşmasını önleyemedi diye sadrazamını bostan kuyusu ipi ile boğdurmuş, saray kadınlarından birini Şam Valiliği'ne atamıştı.

Bu tür olaylarla iş çığırından çıkınca o zamanın bilginleri ve ileri gelenleri onu tahtından indirip altı yaşındaki oğlu Dördüncü Mehmed'i halife diktiler. Deli İbrahim'i şeyhülislamdan alınan fetva ile cellat Kara Ali'ye boğdurmak için bu altı yaşındaki halifeye, anlamını kavrayamayacağı ağır ifadeli bir “hattı hümayun” imzalatılmıştı.

Yukarıda açıkladığımız köklü nedenlere ve sıraladığımız örneklerle göre bütün İslam topluluklarına uygulanabilecek bir şeriat düzeni oluşturmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle yüzyıllar boyunca gelişen ihtiyaçları, büyüyen toplumun ilişkilerini, hak ve görevlerini düzenlemek yönünden yetersiz kalmış olan dünya işlerine ait Kur'an hükümlerinin bu eksikliklerini tamamlamak için, ichtihad, kıyas ve örf hukuku gibi insan kafasından çıkma yeni kurallar getirilmiştir

⁹ Bak. Corci Zeydan, Medeniyet-i İslamiye Tarihi, Zeki Meğamiz çevirisi, cilt: 2, sayfa: 28 vd. İstanbul, 1329. Cilt IV, sayfa 143-145,

ve bunlar ise ayrı ayrı kişilerce yapılmıştır. Laik düzende halkın seçtiği millet meclislerinin yetkili kurullarınca yapılan yasalar hem dine ve hakka hem de toplum çıkarlarına uygundur.

Bütün bu şeriatçılık ve halifecilik sömürücülükleri, yüzyıllar boyunca İslamiyetin gerçek niteliğinin ve amacının gerektiği gibi anlatılmamış olmasından, din adına bir sürü hurafelerin öğretilmiş bulunmasından ortaya çıkmıştır. İslamiyet gerçek kimliğini cumhuriyet devrinde laikliğin kabulü ile kazanmıştır.

Memleketimizde din anlayışındaki çelişkiler, din ile dünya işlerinin birbirine karıştırılmasından ileri gelmektedir. Din işleri: inanç, ibadet, helal ve haramdır. Ötekiler dünya işleridir. Bunları birbirine karıştırmamak gerekir. . . . Bu anlayış dinsizlik demek değil, Tanrının, kulun ve devletin hak ve görevlerini ayırmaktır ki laiklik budur. Herşey din kavramının içine sokulursa içinden çıkılmaz sorunlar doğar. Nitekim bir zamanlar sakal bıyık kesme; pantolon, şapka veya fes giyme, kravat takma, gömlek giyme; çatal kaşık kullanma, masada ve ayrı kapta yemek yeme, doktora muayene olma, diş doldurtma, kolonya sürünme, ispirto ocağında yemek pişirme vb. şeyler söylemek suretiyle yiyip içmeye, sağlık işlerine ve giyinmeye karıştırılmıştır.

Bunlar din konusu değil, kişinin sağlığı ve rahatlığı ile ilgili şeylerdir. Bunların doğru dürüst halka anlatılması, ülkemizin güvenlik ve mutluluk havasında gelişmesi için en gerekli şey, yetenekli, hoşgörülü, hiç bir parti hizmetinde olmıyan yansız din adamları yetiştirilmesi ve onların, iyi ahlaklılıkları ile halka örnek olmalarının sağlanmasıdır.

Avrupanın üstünlüğü, birinci derecede bilime önem vermesinde, kilisenin, toplumun işlerine karışmamasında ve din adamlarının bilgili, kültürlü ve hoşgörülü olmasındadır.

OKULA GAZETE SOKAN ÖĞRETMEN ALİ SUAVİ VE GÜNÜMÜZ EĞİTİMİNDE BENZER GİRİŞİMLER

Doç. Dr. YAHYA AKYÜZ

Okulda gazetenin ders aracı olarak okutulması konusunda az ileride görüleceği gibi Fransa'da çok yeni bir girişim vardır. Eğitim çevrelerinde bu girişim ilgi ile karşılanmakta ve orijinal bulunmaktadır. Oysa gazetenin okula bir eğitim aracı olarak sokulmasının yararlı olacağı görüşünü Ali Suavî yüz on iki yıl önce ortaya atmıştır. Fakat bu görüş ve taşıdığı anlam şimdiye dek araştırmacıların dikkatinden kaçmıştır. Onun kültür ve eğitim tarihimizdeki bu ilginç girişimini aydınlığa kavuşturmak, yerli, yabancı bilim ve eğitim çevrelerine tanıtmak gerekir.

Ali Suavî (1839-1878) Tanzimat döneminin önemli fikir adamı, gazeteci ve öğretmenlerindendir¹. 1857'de kurulan Maarif Nezareti makamına ilk geçen Abdurrahman Sami Paşa zamanında sınavla Bursa Rüştîye okuluna öğretmen olarak atanmıştı². Ali Suavî öğretmenliğe bu şekilde başladı. Fakat o, tartışmayı seven, yeni fikirlere sahip bir öğretmendi ve üstelik çok gençti. Oysa Bursalıların gözünde "muallim" demek yaşlı adam demektir. Bu nedenlerle Bursa'dan uzaklaştırıldı.

Bu kez Filibe Rüştîyesine atandı, ama orada da sakin durmadı. Kentin camilerinde "vaız" biçiminde siyasal nitelikte konferanslar verdi. Mutasarrıf bu ateşli öğretmeni halkı ayaklanmaya teşvikle suçlayıp azlettirdi.

Ali Suavî bu olaydan sonra İstanbul'a döndü ve *Muhbir* gazetesinin çıkmasında görev aldı³. Yine camilerde siyasal ve güncel konuş-

¹ Ali Suavî'nin eğitim ve kültür tarihimizdeki yeri için bkz. Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1848-1940)*, Ankara, 1978, s. 48-50.

² Bir biyografisinden Bursa'dan önce Simav'da da öğretmenlik yaptığı anlaşılıyor: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ali Suavî ve Çırağan Sarayı Vak'ası, *Bellekten*, II. Kânun 1944, Sayı 29, C. 8, s. 74.

³ Bu gazete hakkında bkz. İhsan Sungu, *Muhbir Gazetesi, Aylık Ansiklopedi*, Mayıs 1945, C. 2, No. 13, s. 401-404.

malar yapıyordu. Bir ara gazete kapatıldı, kendisi Kastamonu'ya sürüldü. Oradan Londra'ya kaçarak *Muhbir*'i çıkarmaya devam etti. Sonra Paris'te *Ulûm Gazetesini* çıkardı.

I. Meşrutiyetin ilânı ile yurda döndü ve Galatasaray Lisesi müdürlüğüne getirildi. Orada Fransız, Bulgar vb. yabancı öğretmenlerin zararlı eylemlerini önlemeye, öğrenciler arasına disiplin sokmaya çalıştı. Fakat bu çabaları resmî makamların hoşuna gitmedi ve bir yıl sonra azledildi. 1878'de Abdülhamit'i devirmek amacıyla saraya düzenlediği baskında öldürüldü.

Ali Suavî, *Muhbir*'in 25 Şaban 1283 (1 Ocak 1867) tarihli ilk sayısının önsözünde, "ilim ve irfanın menşei sıbyan mektepleridir (ilkokullar)" diyor ve ekliyordu : "Bizim gazete mekteplerde dahi okunmağa elverişlidir. Mukaddimemizde gazetenin ne olduğunu tarif etmiştik. Çıkarılacak nüshalardan meccanen mekteplere vereceğiz. Fakat şimdilik ancak on beş kadar mektebe verebiliriz. Bu ise İstanbul gibi bir büyük beldenin mekteplerine yetişmez. Ehli hayır olan zevatın dahi yardım etmesini umarız. Her kim bu hayra nail olmak isterse *Muhbir* matbaasına isim ve şöhretini ve müddetine göre akçesini göndersin. İlan ederiz ve ısmarlayacağı mektebe veririz."

Muhbir'in 3. sayısında Vehbi Efendi adında bir zatın Sinop Rüştüyesini gazeteye abone yazdırdığına ilişkin bir haber görüyoruz.

Ali Suavî okulda gazete okutulmasına ilişkin bu girişimi ile okulları yurt ve dünya sorunlarına açmak istemiştir. Nitekim, birinci sayının önsözünde gazetenin kitle iletişim aracı olarak önemini ve bir ülkedeki zihniyet değişikliğinde oynayabileceği rolü güzel belirtir: "Kimsenin kimseden haberi olmayan vakitler geçmiş, bir kavmin nice yıllar tecrübe ile meydana getirdiği marifet ve sanatı diğer bir kavmin pek az müddette haber alabilmek vakti gelmiştir. Çünkü karada, deryada vukubulan seferlerle keşifler bilmediğimiz yerleri bize bildirmiştir ve tanımadığımız kavimleri tanıtmıştır. Hususan vapurlar ve telgraflar bütün dünyayı güya bir mahalle hükmüne koymuştur. Bu cihetle ecnas-ı nas (çeşitli insanlar) ile ihtilat (karşılaşma görüşmeler) artmıştır ve gündün güne ziyadeleşmekte bulunmuştur." Suavî, bu durumun yeni bir çok gereksinme ve gerekler (levazım) ortaya çıkardığını söylemektedir: İnsanlığın ne olduğunu bilmek gereği, her nerede ve kimde olursa olsun "marifet, hikmet ve sanatı" almak gereği, çeşitli ulusların durumlarını bilmek gereği, bir kelime ile

“mahallemiz hükmüne girmiş olan dünyada” neler olduğunu, neler olacağını tanıma, öğrenme gereği. . .

İşte bütün bu gerek ve gereksinmeleri basım ve yayım fenni ve sanatı giderebilir. Özellikle gazete, “okuyanlara her yeri gezdirir ve her âdeti gösterir ve her hâdiseyi işittirir ve garaib-i âlemi seyrettirir ve acaib ve esrâr-ı âdemi bildirir, hasenata terhib eder (iyi işlere özendirir), seyyiattan terhib eyler (kötü şeylerden alıkor) ne acep kitaptır”.

Böylesine hayret ve hayranlık uyandırıcı bir araç olan gazetenin okulda okutulması girişimiyle Ali Suavî aslında ülkenin siyasal düzeni ve medrese ile uzun süreli bir mücadeleye girişmiş oluyordu. Gerçekten bu, herşeyden önce siyasal düzene karşı bir hareketti, çünkü mutlakiyet rejimleri halklarının dünyada olup bitenleri, “dünyada olacakları”, başka bir deyimle toplumların gelişme yönlerini öğrenmelerini istemezler. Nitekim *Muhbir* de bir süre sonra, “hükümet aleyhine zihinleri bozabilecek bazı ekâzib ve erâcif (yalan ve uydurma sözler) yayınladığı” gerekçesiyle Maarif-i Umumiye Nazırı Ahmet Kemal tarafından kapatıldı. Oysa *Muhbir*'in yaptığı, çeşitli iç ve dış politika konularını ciddiyetle deşmek ve okuyucuya sunmak, başka bir deyişle yurt sorunlarına ilişkin okuyucunun bilgisini artırmak, hükümetin tutumunu eleştirmektir.

Öte yandan Ali Suavî, okula gazeteyi sokmakla medreseye karşı da eyleme girişmiş oluyordu. Çünkü medrese, belli ve geleneksel kitapların dışında bir kitap veya yazıyı reddediyordu. Hele gazete gibi güncel olan, politik, sosyal konuları işleyen bir “acaib kitabı” benimsemesi düşünülemezdi. . . Böylece Ali Suavî medresenin değişen dünyayı tümünden reddedip içine kapanmasına karşı çıkmış, bu tutuma darbe indirmiş oluyordu.

O, okula *Muhbir*'i sokmakla medreseyi iki yönden daha yıpratmış oluyordu: Medresenin ağdalı diline karşı *Muhbir*'in “âdi lisan ile yani herkesin anlayabileceği ibarelerle yazılacağını” söylüyordu. Bundan başka medrese eğitim sistemine karşı da *Muhbir*'de çok şiddetli eleştiriler kaleme almaktaydı. Bu eleştirilerden birinde der ki:

“Halkı ‘okuyunuz’ diye teşvik ediyoruz ama, ‘ne okuyalım, nasıl okuyalım, neler okuyalım’ diye bize sual etmiş olsalar buna kâfi ve şâfi bir cevap veremiyoruz. Çünkü, ‘usûl-ü medrese üzere okuyunuz’ demiş olsak, bu türlü okumak ile tahsil en aşağı on beş seneye tevakuf eder (bağlıdır); bu müddet ise elbette herkesin gözüne çok

görünür. Alelhusus, olveçhile on beş senede tahsil olunacak ulûm ise hemen dört senelik şeyden ibarettir. İşte bu dört senelik ilim için on beş yirmi sene vakit telef edenlerin içlerinden eslâf-ı muhakkikîn gibi zevat-ı kiram zuhur etse (gerçeği araştıran eski saygıdeğer kişiler gibi olanlar ortaya çıksa) bari, bu da olmuyor. Demek olur ki bizi ilimden mahrum koyan sebeplerin başlıcası talim ve taallüm (öğretim ve öğrenim) usûlünde vukubulan kusurdur.”⁴

Başka bir yerde de “cahil” bir adamın gazeteye gönderdiği bir mektup zikredilerek medrese sistemi eleştirilmektedir. Kanımızca Ali Suavî eleştiride çarpıcılık olsun diye kendi düşüncelerini bir “cahil” adamın kaleminden sunmaktadır. Bu yazıda, “herkesin medrese usûlü” öğrenim görmesini isteyen medreseye karşı çıkılmakta ve sorulmaktadır: “Yani herkes hoca mı olsun, başka sınıf kalmasın mı?” Yazı, öğretimin görevsel yani yapılacak iş ve meslekle ilgili olması gerektiği gibi günümüze ait bir kavramı işleyen bir belge olarak ayrıca önem taşımaktadır. Şöyle ki, ticaretle uğraşan bir adamın oğlu için medresede “kale yekulu” gibi fiil çekimlerini ezberlemek değil mektup yazmasını, ticarî defterler tutmasını öğrenmek daha gereklidir. Yine bir çocuğa, “derede tavşan yavrusu” cümlesinin dilbilgisindeki yerini öğretmek yerine ticaret kanunu, kazanmaya, ticarete ilişkin kelime ve cümleler öğretilse daha isabətli davranılmış olur. “Eğer teşvik olunan ulûm ve maarıftan murat bir takım sathî istilahlar ve tarifler ve cetvellerden ibaret ise onlardan ne çıkar ve şimdiye dek ne çıkmış beyan olunsun. Ve eğer murat bu olmayıp herkesin bulunduğu sınıfta işine yarayacak ilim yani marifet ve sanat var ise artık o yolda dahi hoca mı, mektep mi, medrese mi, kitap mı, her ne lâzım gelirse tedarik olunsun ve onun üzerine halk teşvik edilsin . . .”⁵

*

Gazetenin okulda ders aracı olarak okutulmasına ilişkin bugünkü girişimin öncüleri arasında Fransa Eğitim Bakanı René Haby bulunmaktadır. Aslında okulda gazete okutulması bir istek olarak önce 1968’de Fransız üniversite öğrencilerinin başlattıkları olaylar sırasında ileri sürülmüştü. Zamanla gazeteciler, yazarlar ve nihayet resmî makamlar bu isteği yerinde bulma eğilimi gösterdiler ve nihayet

⁴ *Muhbir*, 3 Ramazan 1283, No. 4.

⁵ *Muhbir*, 18 Ramazan 1283, No. 7.

Eğitim Bakanı René Haby bir takım genelgeler yayınlayarak okulda gazete okutulabileceğini kabul etti ve bunun koşullarını belirtti. Haby'nin 28 Eylül 1976 tarihli genelgesi hayret edilir şekilde, Ali Suavî'nin 1867'de ileri sürdüğü gereklerle benzerlik göstererek okulda gazete okutulması konusunu ele almaktadır. Genelgenin en önemli kısımları şunlardır:

“Okulu modern dünyanın gerçeklerine açma isteği geleneksel pedagojik araçların kullanılmasına, yazılı veya görüntülü-sesli olsun basın da kullanılmasını eklemeyi gerektirmektedir (...), Öğretmenler, öğrencilerin içinde yaşadıkları dünyayı daha iyi anlama arzusunu tatmin için basının sunduğu olanaklardan daha çok yararlanmaya teşvik edilmelidir. Şimdiden, yabancı basının kullanılmasıyla, yabancı dil öğretiminde önemli sonuçlar alınmıştır. Fakat, başka alanların birçok öğretmenleri, tamamlayıcı bir formasyon gerektiren bu yeni yöntemin kullanılışı hakkında yeterli ölçüde haber ve bilgi sahibi değildir (...)

“Basına çalışma aracı olarak başvurmak kuşkusuz hiçbir tekelsel görüşle yapılmayacaktır. Bakanlık, şu veya bu gazeteyi ne önerebilir, ne yasaklayabilir. Fakat, öğretimin yansızlığının ve bağımsızlığının güvencesi olan bu özgürlüğün bir takım kesin sınırları olmalıdır. Bundan, öğretmenlerin yalnız ve yalnızca pedagojik amaçlar gütmelerini ve görevlerini düzenleyen zımnî meslekî ödevlerle ilgili kurallar sistemine saygı göstermelerini anlıyorum. Yapılacak alıştırmaların eleştirel değerini – başvurulacak – yazıların çeşitliliği sağlayacaktır. Basının kullanılışı, yan tutan açıklamalara veya öğretmenin kişisel kanılarının ortaya atılmasına bahane olamaz.

“Bu yeni yöntemlerin, kullanılmalarındaki sapma tehlikelerine ilişkin olarak ailelerde uyandırabileceği endişeleri biliyorum. Bu nedenle okul müdürleri idare kurullarını⁶ amaçlarımız konusunda aydınlatmalı ve bu yöntemlerin yararlarını açıkça ortaya koymalı, fakat içinde tutulacakları sınırları da göstermelidir.

“Sınıfta basının kullanılışı, normal olarak, parasal bir yön taşımamalıdır. Gerçekten, alıştırmaların büyük kısmının bizzat öğrencilerin sağlayacakları gazeteler üzerinde yapılabileceğini düşünüyorum. Eğer bunun mümkün olmadığı anlaşılırsa, lise ve kolejlerin yıllık

⁶ Okullarda velilerden temsilcilerin de katıldığı kurullar (Y. A.)

bütçelerinde öngörülen eğitim kredileri üzerinden bazı harcamalar yapılabilecektir (...)"⁷

Görüldüğü gibi Fransa Eğitim Bakanı Haby, "okulu dünyaya açma" gereği olarak gazetenin sınıfa sokulması gerektiğini belirtiyor. Ali Suavi de, "dünyada olup bitenleri öğreten" gazeteyi sınıfa sokmakla aynı amacı gütmüştü...

"Okulun dünyaya açılması" radyo ve televizyonla da, onlardan öğretim amacıyla yararlanmak biçiminde, öteden beri süregelmekteydi. Gazete, bu kitle iletişim araçlarından çok daha eski bir geçmişe sahip olmakla beraber daha pek yeni sınıftan içeri girmeye başlıyor. Bu ilginç durumun nedeni özellikle psikolojiktir: Gazete ve gazeteci toplumlarda genellikle ciddi ve ağırbaşlı görünüm kazanamamıştır. Gazete her zaman yüzeysel ve doğruluğundan kolayca kuşku duyulabilecek, çoğu kez çarpıcı haber ve yazılar yayımlayan bir araç olarak görülmüştür. Esprili biçimde söylendiği gibi, bir adamı köpek ısırması gazete haberi değildir; adamın köpeği ısırması haberdır... Gazeteci de çok sınırlı bir zaman, çok hareketli bir ortam içinde sürekli değişen olayları izleyen, bunları yüzeysel biçimde işleyebilen bir kişi olarak görülmektedir.

Toplumlarda gazete ve gazeteciye ilişkin bu tutum öğretmenlerde ve çocuk velilerinde çok daha güçlüdür. Öğretmen, değişmesi arzulanan toplum değerlerini, sağlam, köklü bilgileri yeni kuşaklara aktarma görevini yapar; o bunu yaparken sürekli oluşma halindeki olayları konu alan ve ister istemez güncel olayların değişken bir görüntüsü durumundaki basından rahatsız olur. Çocuk velileri de çocuklarını gittikçe karmaşık, tehlikeli görünen dünyanın güncel olaylarının etkisinden kurtarma yollarından biri olarak onları gazeteden uzak tutmaya da dikkat ederler. Nitekim, Fransa Eğitim Bakanının yukarıdaki genelgesinde, velilerin okula gazete girmesinden duyabilecekleri telaşa ve bunu giderme gereğine değinilmiştir... Özetle gazete tehlikeli olabilecek, en azından pek güven vermeyen bir araç olarak görülmektedir.

Oysa gazete, okulda bir öğretim aracı olarak çok olumlu sonuçlar verebilir. Gazetenin bu tür kullanılışı başlıca dört amaç için yararlı olabilir⁸.

⁷ Bulletin Officiel, 21. 10. 1976, No. 38, s. 3657-3658.

⁸ Yves Agnès, La Presse à l'Ecole, *Le Monde de l'Education*, Novembre 1977, s. 32-34.

1 — Gazete, gerek yabancı dil dersleri, gerek başka konularda (sosyoloji, iktisat, tarih) yardımcı ders ve okuma malzemesi olarak kullanılabilir.

2 — Gazete, kapsadığı güncel ve siyasal konular kanalıyla yurttaşlık eğitimi için de yararlı olabilir.

3 — Çeşitli eğilimdeki gazetelerin beraberce okunması ve gerçeğin araştırılması öğrencide eleştiri zihniyetinin gelişmesine katkıda bulunabilir.

4 — Parça parça ve çok çeşitli bakış açılarından verilen haberlerin, işlenen konuların, öğretmenin yardımı ile bir sentez ve özetleme işleminden geçirilmesi öğrencide ayrıntılara boğulmama, özü kavrayabilme yeteneğini de geliştirebilir.

Şu var ki, gazetenin okula girmesi, gazetecide görevini daha da ciddiye alma biçiminde bir davranış değişikliği oluşturmalıdır.

R E S U M E

Depuis quelques années, en France, se manifeste la tendance à utiliser le journal à l'école comme instrument d'enseignement. M. René Haby, ministre français de l'Education y attache beaucoup d'importance et considère l'utilisation de la presse en classe comme une "ouverture de l'école aux réalités du monde moderne", ce qui a été défini comme l'un des objectifs de la réforme pédagogique française. L'introduction du journal en classe donne lieu en ce moment en France à la publication d'une multitude d'articles et de livres, car cela est considéré comme une nouveauté intéressante. Or, il y a plus d'un siècle, un maître secondaire turc, Ali Suavî, avait parlé de la nécessité de faire lire aux élèves des journaux et avait envoyé, régulièrement et gratuitement, à des écoles, le journal *Muhbir* qu'il publiait.

Ali Suavî (1839-1878) est un penseur, journaliste et maître d'école de l'époque dite "Tanzimat". Il enseigna dans beaucoup d'écoles et dirigea pendant un an, comme chef d'établissement, le lycée de Galatasarai où l'enseignement se faisait et d'ailleurs se fait encore en français. Il fut tué au cours d'un coup de main qu'il avait organisé contre le palais impérial pour renverser le régime monarchique.

Il publia le *Muhbir* en 1867, dans le premier numéro duquel il parle de la nécessité de connaître ce qui se passe dans le monde “devenu si petit grâce au développement des moyens de transport et de communication”. Il parle avec éloge du journal en général, invention culturelle étonnante, “remarquable phénomène”. Il promet d’envoyer à une quinzaine d’écoles le *Muhbir* dans lequel il traite de questions politiques, culturelles très importantes. Il fait appel aussi aux “personnes bienveillantes” leur demandant d’abonner les écoles à son journal. Nous apprenons dans le troisième numéro du *Muhbir* qu’un lecteur y abonna une école secondaire d’une petite ville d’Anatolie.

En préconisant la lecture du journal à l’école et en y introduisant le *Muhbir*, Ali Suavî faisait valoir “les nécessités de l’époque”, tout comme aujourd’hui, le ministre français de l’Éducation parle de “l’ouverture de l’école par la presse aux réalités du monde moderne”. Ali Suavî voulait aussi, par ce moyen, combattre, à long terme et le régime monarchique et le système éducatif de l’époque, système essentiellement religieux et strictement fermé au monde extérieur. . .

(غزیه)

اشته بولوازمی یلدریمکه من طبعتمکتکفلامر
 خصوصیه غزیه بر (محاضرات) درصکه
 اوقیانله هریری کزدیرر وهرعادتیی کوسسوز
 وهرحادنه بی ایستندیرر وضرائب عالمی سیر
 ایسیدیرر و عجبائب واسرار آدمی یلیدیرر
 حسناة ترغیب ایدر سبتاندن ترهب البرنه عجب
 کلادر . سیماشوعصرد ککاووت حصرده
 بازار هنرمعرفت آن بان تحصیل رواج ایوب بلکه
 هرکون وهرساعت برحکفه جدید . و نمونه عربده ننگ
 پیدا ونجد ثله قلوب مشتربانه مدار فیرت وابتهاج
 اولقده در .
 ترکیه سی غزیه لک دخی خدمتی وقدر واعتباری
 بیلیمکه باشلامقده در .
 نابیرین (مخبر) نامیه چیقارله جق اشوغوزنه
 جیرانه مز دخی نشر اولقده . اولان حوادث واقعه
 و ناز واقعه مطبوعاتسه برضیمه اندک مایه اولسی
 اقبسای آمال ومنتهای امانی صداقت اشتمالر
 اولسدر .

فغنی مکتبه، ابو اوقور بازار جوجنی بشورسه خواجه
 افندیلیدر دخی شرف بولور واقفخار ایدر . بزیم غزیه
 مکتبه درده دخی اوقونغه الوری بشلودر .
 مقدمه مزده غزیه لک نه اولد یعنی تعریف انجشیدک .
 چیقارله جق نسخهدردن مجانا مکتبه ره ویره جکر .
 نیز حسن خدمت انجکدر .
 فقط شمدنلک آنجق اون نش قدر مکتبه ویره یلورز .
 بوایسه استا نبول کبی بر بولک بلده لک مکتبه یینه
 ییشتر . اهل خیر اولان ذوان لک دخی یاردم انجینی
 اولماز . هرکیم بوخیره نائل اولقی استرزه (مخبر)
 مطبوعه سنه اسم وشهرتی ومدته کوره انجیسنی
 کوندروسون . اعلان ایدرز . واصمارله جنی
 مکتبه ویریریز .

Ali Suavi'nin gazeteden bahseden ve okullarda *Muhbir*'in okunabileceğini, okullara *Muhbir*'in parasız gönderileceğini söyleyen yazısı.

Muhbir, 25 Şaban 1283 (1 Ocak 1867), No. 1, s. 2.

MUSTAFA NURİ PAŞA VE ESERİ (1824-1890)

Prof. Dr. NEŞET ÇAĞATAY

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun yetiştirdiği büyük devlet adamı ve değerli tarihçi Mustafa Nuri Paşa ve eseri üzerinde bugüne dek gerektiğince durulmamıştır. Hele, dört cilt olarak kaleme aldığı çok önemli Osmanlı Tarihi ile getirdiği modern tarih görüşü, kurumların ve örgütlerin, bir ulusun tarihindeki değerlerinin belirtilmesi yönlerinden son derece ilgi çekicidir.

Kendisinin Avrupayı görmediği ve batı dillerini bilmediği göz önüne alınırsa, bu alanda yaptığı işin büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

Onun getirdiği bu yeni tarih anlayışı, Ahmet Vefik Paşa'nın (1823-1891) "Fezleke-i Tarih-i Osmâni" adlı eserinde daha sınırlı ölçüde uyguladığı bir yana bırakılırsa ülkemiz için yepyeni bir şeydir. Esasen bu tür tarih anlayışı Avrupa'da yeni yeni belirmeye başlamış bulunuyordu.

Mansuroğlu Mustafa Nuri Paşa üzerine, çağdaşı Ali Fuad Türk-geldi'nin (1867-1935) Türk Tarih Encümeni Mecmuası'ndaki yazısı, Hüseyin Hüsameddin (Yasar) ile İbn ül-Emin Mahmut Kemal (İnal)'ın (1870-1957) "Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nuzzarın Teracüm-ü Ahvali" adı altında ortaklaşa yazdıkları eser, yine İbn ül-Emin Mahmut Kemal İnal'ın "Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar"ı, Halid Bayrı'nın "Tarih Dünyası" adlı dergideki makalesi, "İş ve Düşünce", "İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı" vb. dergilerde çıkan ufak tefek bilgi kırsıntıları bir yana bırakılırsa hemen hemen ciddi hiç bir şey yazılmamıştır.

İ. E. M. K. İnal ile H. Hüsamüddin Yasar'ın ortaklaşa yazdıkları ve yukarıda sözünü ettiğimiz eserde M. Nuri Paşa'nın sadece hangi göreve ve ne zaman atandığı, bu görevlerde kaç lira aylık aldığı ve ne süre bulunduğu yazılıdır.

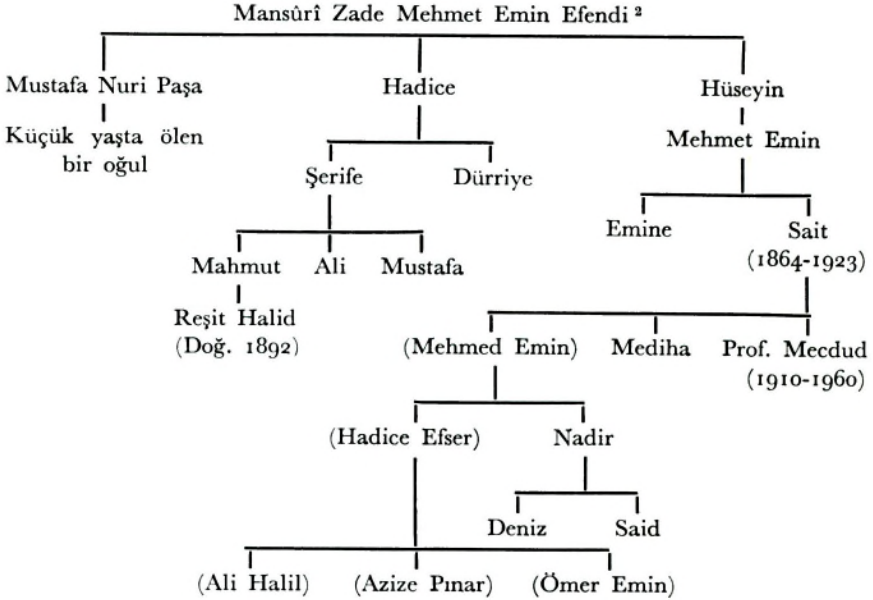
Bir kaç yıl önce yayınlanması bitirilen "Meydan Larus" adlı ansiklopedik eser, yazarımız için bir madde ayırmış ise de burada

verilen önemsiz bilgiler on satırı geçmemektedir. İslam Ansiklopedisi ise ondan hiç söz etmez.

Biz burada bu büyük tarihçimiz hakkında, şurada burada ser-pintiler halinde verilmiş bilgileri toplayarak onun, devlet adamı olarak yaptığı işleri, kişiliğini ve eserinin değerini belirtmeye, elimiz-den geldiğince derli toplu bir bilgi vermeye çalışacağız.

Mustafa Nuri Paşa'nın soyu sohu :

M. Nuri Paşa, İzmir'in köklü ve saygın bir ailesi olan Mansur-oğullarındandır (Mansûri Zadelers)¹. Sopun, İzmir Âyânı Mansûri Mehmet Emin Efendi'den günümüze kadarki tarihi ikiyüz yılı aşar. Onların soy kütüğü şöyledir:

¹ Eskidenberi "Mansûri Zadelers" diye anılan bu aile, 1934 yılında çıkarılan "Soyadı kanunu"ndan sonra "Mansuroğlu" soyadı ile anılmaya başlamışlardır.

² Bu soy kütüğü, Prof. Mecdud Mansuroğlu'nun (1910-1960,) 1957 yılında ölen annesi Zehra Mansuroğlu'nun verdiği bilgi üzerinde düzenlenmiş. Bak. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi "Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi", Cilt X. "İş ve Düşünce" dergisi C. XXV, sayı: 219-220, sayfa: 2-3, 1959. İstanbul. Aynı dergi C. XXVII, s. 233, ss. 3-21. İstanbul, 1961.

Tarihçimizin babası Mansuroğlu Mehmet Emin Efendi, İzmir şehrinin tanınmış bilginlerinden ve kişilerinden olup yurduna ve çevresine büyük hizmetler etmiş açık düşünceli bir kişi idi.

Mustafa Nuri Paşa, babasının İzmir Âyanı olarak bu şehirde yaptığı bazı hizmetler üzerine şunları söylüyor :

“İzmir’e 13 Km. uzaklıkta bulunan ve limanın kapısı durumunda olan (Sancak Burnu) adlı yere, Girid savaşları (1666-1669) dolayısı ile IV. Sultan Mehmed’in saltanatı (1648-1687) sırasında bir kale yapıp büyük toplar yerleştirilmişti. Bu kale, (Yeni Kale) adı ile şimdi de ayakta. Ancak zamanla kimi yerleri yıkıldığından 1828 yılında İzmir Âyanı bulunan babam rahmetli Mansûrî Zâde Mehmet Emin Efendi, Padişahın (II. Sultan Mahmut) fermanı ile onarımı için görevlendirildi. Malını mülkünü bu iş için sarfederek kaleyi onartıp dışına tabyalar ve bir denizden öteki denize hendek açtırdı”³.

Yazarımız bundan sonra, çok eskiden Girid Adasında dökülüp buraya getirilmiş olan ve içlerine adam sığacak büyüklükteki iki tunç topun, yerlerinden kaldırılamadığını, Girid Adasında dökülüp buraya dek getirildiği halde şimdi yerinden kaldırmaya bile güç yetmediğini anlatıyor⁴.

Mustafa Nuri Paşa’nın kız kardeşi Hadice Hanım ile erkek kardeşi Hüseyin Efendi’nin yaşam öyküleri üzerine fazla bir bilgimiz yok. Ancak, Hüseyin Efendi’nin oğlu Mehmet Emin Efendi de İzmir’in tanınmış bilginlerindendi.

Bu Mehmet Emin Efendi, zamanının koşullarına göre çevresine büyük hizmetler etmiş açık düşünceli bir kişi idi. Kendisi, İzmir’in tanınmış Çelebi Zade ailesinden Elmas Zarafet Hanımla evlenmiş bulunuyordu. Mehmet Emin Efendi “İzmir Defter-i Hâkanî Müdür-lüğü” ile Millî Eğitim Müdürlüğü görevlerinde bulunmuş, İzmir Millî Kütüphanesinin kurulmasında büyük emeği geçmiştir.

Bu Mehmet Emin Efendi’nin oğlu Said Bey (1864-1923), öğrenimini İzmir’in “Hâtûniye Medresesi”inde yapmıştır. O, burada Arap ve İran dilleri ile islâmî bilimleri çok iyi öğrendi. Özellikle fıkıh

³ Bak. Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül - Vukuat, C. I, ss. 25, 2. baskı, İstanbul, 1327 malî (M. 1909).

⁴ Bak, bundan önceki notta adı geçen eser, C. I, ss. 26.

(İslam Hukuku) ve maânî (dilbilgisinin bir kolu) üzerinde derinleşmiş, bir süre sonra da bu medresede ders okutmuştur. O zamanın kimi bilginleri bile onun buradaki derslerini gizlice izlerlermiş. İzmirli Seyyid Bey'in (Prof. ve devlet adamı. ölümü: 1924) yetişmesinde önemli etkisi olmuş.

Said Bey, 25 yaşlarında iken İzmirli Çelebi Zade Halil Efendi'nin kızı Zehra Hanımla evlenmiş, bu evlilikten Hadice adında bir kızı ile Mehmet Emin ve Mecdu adlarında iki oğlu olmuştur.

Bu Said Bey'in, İzmir idadisinin açılmasında büyük emeği geçmiş ve kendisi bu bilim ocağında ders vermiştir. O, aynı sıralarda İzmir İstinaf Mahkemesi üyeliğinde de bulunmuştur. İzmir gazetelerinde yazılar yazan Said Bey, İttihad ve Terakkî Cemiyetinin İzmir şubesinde çalışmıştır. Cemiyetin İzmir'den Selaniğ'e yolladığı kurulda o da vardı.

Said Bey, İttihad ve Terakkî Cemiyetince Saruhan (Manisa) milletvekili seçildi. Daha sonra İzmir ve Aydın milletvekilliklerinde de bulundu. O, Bosna-Hersek'in alınışından sonra Avusturya'ya giden Türk kurulunun içinde bulunuyordu. Milletvekili olarak İstanbul'da bulunduğu sırada İstanbul Üniversitesinde "Fıkıh Tarihi" dersi vermiştir. Kendisi bu konuda bir de kitap yazmış ise de basılamamış, müsveddeleri, oğlu Prof. Mecdu Mansuroğlu'na verilmiştir.

Birinci Cihan Savaşından sonra İstanbul'un işgalinde İngilizler Malta'ya sürmek için onu aradılar ise de kendisi Rodos Adası'na kaçmış bulunduğu için ele geçirilememiştir. Rodos'ta iki yıl kalan Said Bey İzmir'in Yunanlılardan geri alınması üzerine buraya döndü ve 1923 yılının Ekim ayında burada öldü.

Said Bey, ham sofuları sevmez, İslamın temellerine inanır fakat ibadetle uğraşmaz ve oruç tutmazdı. O, Tanrıya kulluk etmenin iç temizliği ve iyi ahlakla olacağını söylüyor⁵.

Said Bey'in "İslam Mecmuası"nın birinci cildinin 7-12. sayılarında İslamiyette çok evlenmenin yasaklanabileceğine dair yazıları çıkmış, bunları "Sebil ür-Reşad" dergisinde Ahmet Naim Bey ve İzmirli İsmail Hakkı Bey (1868-1946) tenkid edince o da İslam Mecmuasında cevaplar vermiş, kendilerini münazaraya davet etmiş ve halka bildiri yayınlamıştır. Kendisi yazdığı makalelerde bazan

⁵ Bak. Mecdu Mansuroğlu, "İş ve Düşünce" dergisi, C. XXVII, s. 233, ss. 3-11, İstanbul, 1961.

Mansûrî Zade Sait, bazan da Mansûrî Zade Mehmet Sait imzalarını kullanmıştır.

Said Bey'in oğlu Mecded Mansuroğlu (1910-1960), orta ve lise öğrenimini İzmir Amerikan kollejinde yaptıktan sonra 1936'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirdi. Leipzig ve Berlin Üniversitelerinde bir süre okuduktan sonra 1939'da İ. Ü. Edebiyat Fakültesinin Türkoloji bölümüne Doçent, 1949'da Profesör olmuştur. Bir çok eser ve makale yazan Mecded Mansuroğlu 1960'da elli yaşında ölmüştür.

Mustafa Nuri Paşa'nın yaşam öyküsü:

Mustafa Nuri Paşa 1824 yılı Ekim ayında (H. 1240 Safer ayı) İzmir'de doğdu⁶. Babası, İzmir Baş Âyanı⁷ Mansuroğlu (Mansûrî Zade) Mehmet Emin Efendi'dir.

⁶ Biz bu doğum ölüm tarihlerini, Hüseyin Hüsameddin (Yasar) ve İbn ül-Emin Mahmud Kemal (İnal)'ın ortaklaşa yazdıkları "Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzarın Teracüm-ü Ahvali" adlı eserden aldık. Bak. ss. 190, İstanbul, 1335 (M. 1919).

Mustafa Nuri Paşa'nın yaşamından söz eden başka eserler şunlardır: 1 — Cemaleddin (Karsî Sade), Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Âyinei Zurefâ), İstanbul, 1314. Bu yazar, Paşanın doğumunu, 1238 (M. 1822-1823) olarak gösterir. Bak. ss. 143. 2 — Ali Fuad (Türk geldi), Mansurî Zade Mustafa Paşa ve Nêtâyic ül-Vukuat, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, s. 20, ss. 46. 3 — Meydan Larus, C. IX, 94., 4 — Bursalı Mehmet Tahir (Şaman) (1861-1926) Osmanlı Müellifleri, III, 146, İstanbul, 1343 (M. 1924-1925)., 5 — İbrahim Alaeddin Gövsa (1889-1949), Türk Meşhurları Ansiklopedisi, ss. 265-266, İstanbul, 1945., 6 — Mehmed Halid Bayrı (1896 - 1958), Tarih Dünyası, C. IV, s. 34. ss. 1366 - 1370.

⁷ Müderrislik de yapmış olan Mansûrî Zade Mehmet Emin Efendi, İzmir baş âyan olarak atanmıştır. Âyanlar, şehir ya da kasaba halkı tarafından seçilen kişilerdir. Memleketin yönetimi ve güvenliği, valilere, sancakbeylerine, mütesellim ve voyvodalara, hukuka ait konular ve yiyip içecek şeylere narh koymak işleri kadınlara ait olduğu gibi devlet vergilerinin, şehir ve kasabalara ait masrafların alınması, toplanması ve defterlerinin düzenlenmesi, yazılması konularında görevli olarak, vâliler ve hâkimler tarafından seçilmiş âyanlar bulunurdu. Âyan olan kişiler bu işleri, memleket ileri gelenleri ile birleşerek yaparlardı ki âyanlar ahalinin vekilleri ve hâkimlerle ahali arasında aracı demek olurdu. Devletçe illere yazılan ferman ve hükümlerin bir sûreti de şehirlerin âyanlarına gönderilir ya da taşradaki âyan da, Valiler ve sancakbeyleri gibi Padişaha karşı sorumlu olurlardı. Bak. M. Zeki Pakalın, Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, "Âyan" maddesi, I, 120. Osman Nuri (Ergin), Mecellei Umur-u Belediye, İstanbul, 1922, I, 1657. Mustafa Nuri Paşa, Nêtâyic ül-Vukuat, İstanbul, 1327, IV, 98 vd. Âyan örgütü, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı (1520-1566) sırasında kurulmuş, ikinci Sultan Mahmut zamanında (saltanatı: 1808 - 1839) kaldırılmıştır.

Mehmet Emin Efendi, okul çağına gelen oğluna, özel tuttuğu öğretmenlerden Arapça ve Farsça ders aldırıldı.

Mustafa Nuri Paşa, yetişip delikanlılık çağına geldiğinde Tanzimat çağı ileri gelenlerinden eski İçişleri Bakanı Said Efendi'nin (1822-1907) kız kardeşi Züleyha Hanım'la evlendi. Bu hanım daha önce Sadrazam Ahmet Ârifi Paşa (1830-1895) ile evlenip ancak iki üç ay birlikte yaşadıkdan sonra ayrılmıştı⁸.

Paşanın kayın biraderi Sait Bey, "Netayic ül-Vukuat" adlı eserin ilk üç cildini ikinci kez, dördüncü cildini ilk kez bastıran Mehmet Galib Bey'in (1865-1935) babasıdır.

Mustafa Nuri bir süre, İzmir Valisi Salih ve Maliye Bakanı Nafiz Paşa'nın (öl. 1852) mühürdarlık hizmetlerinde bulunduktan sonra, yirmi bir yaşında iken yani 25 Nisan 1845 günü 250 kuruş aylıkla Bursa yazı işleri kalemine girdi. 1846 yılında, aylıksız olarak Sadrazamlık yazı işleri bürosunun dış ilişkiler bölümüne geldi. Bir kaç ay sonra burada 50 kuruş aylığa, 1848 Şubatında "hâcelik" yani memurluk rütbesi ile "murassa hâmise" nişanını aldı.

1853 yılı Ekim ayında 1000 kuruş aylıkla "Yüksek Tanzimat Kurulu" sekreterleri arasına katıldı. 1856 başlarında "sâlise", 1857 Eylülünde de "mütemâyiz" rütbelerini aldı. 1858'de "Tanzimat Meclisi Kalemî" baş halifelğine, 1859'da 5000 kuruş aylıkla bu kurumun başkâtipliğine atandı.

1861 Mayısında kendisine "ikinci sınıfın birinci rütbesi" payesi verildi. 27 Temmuz 1861 günü 7500 kuruş aylıkla "Adalet işleri yüksek kurulu" başkâtipliğine, 1 Ocak 1863 günü, "birinci sınıfın birinci rütbesi" payesi, 30.000 kuruş aylık ve "ikinci Osmanlı rütbesi" nişanı ile "Mabeyn-i Hümayun" başkâtipliğine (saray protokol genel sekreterliği) getirildi. Ancak, Sadrazam Âli Paşa (1811-1871) ile arası açıldığından, dokuz ay sonra 15.000 kuruş aylıkla "Divan-ı Hümayun Beylikçiliği" ne, aynı yılın 15 Aralıkta 20.000 kuruş aylıkla "Davalar Nazırlığı" na, 1864 yılı 12 Temmuzunda 10 000 kuruş aylıkla "Adalet İşleri Bütçe Kurulu Üyeliği" ne, 30 Nisan 1869 günü 15.000 kuruş aylıkla "Divan-ı Muhakemat Maliye Başkanlığı" na atandı. 4 Mayıs 1869 günü "bâlâ rütbesi" verildi ve 15.000 kuruş aylıkla "Sayıştay Maliye Başkanlığı"na getirildi.

⁸ Bak. Reşit Halit, Mansûrî Zade Mustafa Nuri Paşa, "İş - Düşünce" dergisi, sayı: 233, ss. 4-6, İstanbul, 1961.

Bu sırada Âli Paşa'nın ölümü ile Mahmud Nedim Paşa (1818-1883) Sadrazamlığa gelince, bütün devlet görevlilerini değiştirdiği gibi Mustafa Nuri'yi de 21 Eylül 1871 günü görevinden uzaklaştırdı.

3 Ekim 1872 günü 15.000 kuruş aylıkla "Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Temyiz Hukuk Dairesi Başkanlığı"na, otuz beş gün sonra Rüştü Paşa (1811-1882) yeniden Sadrazamlığa gelince Mustafa Nuri'yi de "Saltanat-ı Seniye'nin sadık bir devlet adamı, namuslu ve dürüst bir kişi olduğu gibi ayrıca Bâb-ı Âli ve Devlet-i Aliye işlerinde tam bilgi ve yetenek sahibidir" diyerek 25.000 kuruş aylıkla Sadrazamlık müsteşarlığına atadı⁹; ancak, 8 Mayıs 1873 günü işten atılarak kendisine 5.000 kuruş açık aylığı bağlandı.

Mustafa Nuri Paşa, açıkta kalışlarında çektiği geçim sıkıntılarını şöyle anlatıyor: "İlk kez görevime son verilisinde yaşantımı ne yolda sürdürebileceğimi düşünürken, eski arkadaşlarımdan ve eski âyan üyesi Bursalı Rıza Efendi, gönlümü almaya, üzüntümü gidermeye geldi ve: "Size içten bir öğütte bulunacağım. Sakın geçim biçiminizi ve yaşam düzeninizi bozmayın; uğur sayılmaz" dedi.

Ben de onun öğüdüne uyarak, o zamanın göreneğince ve g lenegince bir sarraftan, her ay belli bir ölçüde para alıp eldeki gelirim de üstüne katarak geçindim. Daha sonra göreve atandığım halde, henüz borcumu ödemedim yine işten uzaklaştırıldım. Bu kez yine yaşantımı eskisi gibi sürdürdümse de iki yıl sekiz ay açıkta kalıp yeniden işe alınmam uzadığından, bir kaç bin altın borca girdim. Bu yüzden geceleri uykum kaçarak, Rıza Efendi gibi borç içinde yüzen bir kişinin sözüne uyduğumdan dolayı kendimi suçlamaya başladım.

Durum böyle iken biraz sonra daha büyük görevler ve yüksek aylıklar elde edince borçlarımdan hepsini ödedim ve bu nedenle de borç alıp yaşam düzenimi bozmadığım için pişmanlık değil kıvanç duydum¹⁰."

Bu, gerçeğe uygun ve içten sözler, o zamanlar işinden çıkarılan devlet adamlarının, geçimlerini nasıl sürdürdüklerini göstermesi bakımından çok ilgi çekicidir.

⁹ Sadrazam Rüştü Paşa ile Mustafa Nuri Paşa arasındaki yakınlık ve her birinin düşünce ve davranışı hakkında bak. İbn ül-Emin Mahmut Kemal İnal, Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar, I, 107 - 108 İstanbul, 1940 - 1942.

¹⁰ Bak. Ali Fuad (Türkgeldi), Mansûri Zade Mustafa Paşa ve Netayic ül-Vukuat, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sayı, 20, ss. 45, not: 1.

Mustafa Nuri, 1 Ocak 1876 günü 6.000 kuruş aylıkla “Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Mahâkimi Müfettişliği”ne, 10 Mayıs 1876 günü 7.500 kuruş aylıkla “Yargıtay Üyeliği”ne, bu sırada Rüştü Paşa beşinci kez Sadrazamlığa geldiğinden aynı yılın 4 Haziranında 15.000 kuruş aylıkla “Şuray-ı Devlet Muhâkemat Dairesi Başkanlığı”na, 16 Ekim 1876 günü de 15.000 kuruş aylıkla “Defter-i Hâkanî Nazırlığı”na atandı¹¹. 1880 yılı Mart ayında bu görevin adı “Vergi Eminliği”ne çevrildi ve Mustafa Nuri’nin aylığı 10.000 kuruşa indirildi.

30 Nisan 1882 günü kendisine vezirlik rütbesi verilen Mustafa Nuri, bundan sonra “Paşa” ünvanı ile anılacaktır. O artık bundan sonra devlet yönetiminin en üst basamaklarında görev almağa ve tarihi kişiliğini yaşamaya başlamıştır.

Abdurrahman Paşa’nın (1836–1912) Sadrazam atanması üzerine M. Nuri Paşa, vezir ünvanını alışından dokuz gün sonra yani 9 Mayıs 1882 Salı günü 20.000 kuruş aylıkla “Maarif Nâzırı” yani Millî Eğitim Bakanı oldu.

1885 yılında aylığı 30.000 kuruşa yükseltildi. 1882 Kasım ayından 1884 yılı Aralık ayına dek kendisine sırası ile: birinci Mecidî rütbesi nişanı, imtiyaz nişanının gümüş ve altın madalyaları ve birinci Osmânî rütbesi nişanı verildi.

1885 yılının 25 Eylülünde “Doğu Rumeli Olayı” üzerine Sait Paşa (1838–1914) kabinesinin düşmesi üzerine görevinden alındı.

Bu sırada yani 17 Ocak 1886 günü, Vakıflar Nazırı Abdülatif Suphi Paşa’nın ölümü üzerine 27 Ocak 1886 günü 30.000 kuruş aylıkla “Evkaf-ı Hümayun Nâzırlığı”na ve kendisine 1889 yılı Mayıs ayında “Murassa Osmanlı Nişanı” verildi.

Mustafa Nuri Paşa 17 Ocak 1890 Cuma günü, Padişah ikinci Abdülhamid’in cuma namazı törenine katıldıktan sonra evine dönerek selamıkta bekleyen bir sürü konuklarına “müsaadenizle soyunayım, şimdi gelirim” dedikten sonra evinin harem bölümüne girmiş, karısı Züleyha Hanım, paşanın üniformasının yenini çekerken kalp durmasından yığılıp kalarak ölmüştür. Kendisinin mezarı, Süleymaniye Camii avlusundadır. Onun bir oğlu olmuş fakat bu çocuk dört beş

¹¹ Nâzır, önceleri yüksek devlet görevinde bulunan kişiye denirdi. Önemli bir devlet işine bakan demektir. Sonraları bakan anlamına kullanılmaya başlanmıştır. Bak. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü, II, 666. “Emin” terimi için bak. aynı eser, I, 525.

Neşet Çağatay

Mansurizade Mustafa Nuri Paşa

yaşlarında iken ölmüştür. Bu nedenle aile içindeki bütün çocuklarla kendinin imiş gibi canla başla ilgilenirmiş¹².

Mustafa Nuri Paşa'nın kişiliği ve devlet adamlığı :

Bundan önceki bölümde dediğimiz gibi Mustafa Nuri'ye Vezirlik rütbesi verildikten sonra Paşa ünvanı ile anılmaya ve büyük devlet görevlerine atanmaya başlanmıştır.

Osmanlı imparatorluğu yönetiminde devlet adamlarının bir, aylık dereceleri, bir de bundan ayrı olarak, askerlikte olduğu gibi rütbeleri vardı. Bu rütbe, sivil görevlerde de paşalığa dek giderdi. Kendilerine vezirlik ya da paşalık ünvanı verilmemiş devlet görevlilerine ve bilim adamlarına efendi denirdi. O zamanlar kişiler için saygı ifadesi olarak "bay" terimi kullanılmıyordu. Bu sözcük yerine "efendi" kullanılıyordu.

Mustafa Nurinin paşalığı askeri bir rütbe değildir. Kendisinin askerlikle bir ilişkisi yoktur. O, sivil bir devlet adamı ve bilgindi. Bu sivil paşalık ünvanı daha sonraları, devlete belli bir ölçüde para veren kişilere de verilmeye başlandı.

Görüldüğü gibi M. Nuri Paşa, çok değişik hizmetlerde bulunmuştur. İşe, devlet hizmetlilerinin en alt basamağından başlayarak vezirliğe ve bakanlığa dek yükselmeyi başaran Mustafa Nuri Paşa II. Mahmut (saltanatı: 1808-1839), bunun büyük oğlu Sultan Abdülmecid (saltanatı: 1839-1861), yine II. Mahmud'un ikinci oğlu Sultan Abdülaziz (saltanatı: 1861-1876), Sultan Abdülmecid'in büyük oğlu Sultan beşinci Murad (saltanatı: 1876 da 91 gün hüküm sürmüştür), Sultan Murad'ın kardeşi II. Abdülhamit (saltanatı: 1876-1909) devirlerini görmüştür.

Şimdi tarihimizin devlet adamlığına ve kişiliğine ait görgüye dayanan anıları, onu yakından tanıyan kişilerin yazılarından izleyelim:

Aileleri arasında kırk yıldan çok bir süre aralıksız ilişkiler bulunduğu söyleyen Ali Fuad (Türk geldi) (1867-1935), böylesine yakından tanıdığı Mustafa Nuri Paşa'nın kişiliği üzerine şunları yazıyor:

"Milliyetperver bir Türk, açık ve temiz kalpli bir kişi, muktedir ve doğru bir memur, değerli bir tarihçi idi. . . Kendisi doğuştan zeki,

¹² Bak. Ali Fuat (Türk geldi), Türk Tarih Encümeni Mecmuası, s. 20, ss. 45.

hâfızası kuvvetli, okuduğunu, işittiğini unutmaz, bilimsel konular üzerinde konuşmayı ve tartışmayı sever, düşüncelerinden ve tuttuğu yoldan kolay kolay dönmez, kimse için kin ve garaz beslemez, hiç kimseye kötülük etmek istemez, kıyamazdı.

O, şen ve latif sohbetli olup arkadaşlık hakkı gözeten şefkatli bir kişi idi. Tez kavrayışlı olup güzel ve rahat konuşur, açık ve akıcı yazardı. Davranışlarında ölçüsüz ve serbest düşünceli bir kişi olup aklına geleni söylemekten çekinmez, bir işin önünü, sonunu inceden inceye hesaplamazdı.

Bu nitelikler kendisinin, Sultan Abdülaziz'in mabeyn başkâtipliğine dek yükselmesine rağmen bu görevde dokuz aydan fazla kalamaması sonucunu doğurmuştur. Onun bu tutumu, Sultan Abdülaziz'in büyüklük duygularına dokunmuş, bir gün "sen bana arkadaşımız gibi davranıyorsun" demiştir¹³.

Mustafa Nuri Paşa, özel işlerinde Avrupa taklitçisi değildi. Her işinde ve davranışında, geçiminde ve başkaları ile ilişkilerinde ulusal geleneklere uyardı. Bununla birlikte öyle çiy yobazlardan olmayıp, Avrupa'nın yeni bilim ve tekniğinden yararlanmaktan yana idi.

Maarif Nazırı olduğu sırada, Siyasal Bilgiler Okulu'nun düzene konup geliştirilmesinde, illerde yeni orta okullar ve liseler açılmasında pek çok emeği geçmiştir. İstanbul'da Bayezit'teki genel kitaplık da onun eseridir.

Mustafa Nuri Paşa başına geçtiği işlerin ayrıntıları ile değil, ana konuları ile uğraşır. Örneğin, Milli Eğitim Bakanı olduğunda, parasızlıktan işleyemez bir duruma gelmiş bulunan Bakanlığa, bozulmuş vakıflar ve eserler bedellerinin yedide dördünü alarak büyük gelirler elde etmiş, Bakanlığa bir ferahlık ve işleklik kazandırmıştır.

Vakıflar Nazırlığına atandığında da bu örgütü, görevlilerinin aylıklarını ödeyemez, genel giderlerini karşılayamaz bir durumda bulduğu halde, kısa bir süre içinde burayı da, düzenli olarak çalışır hale getirmiştir.

Evkaf Nazırlığı sırasında bir çok okul, medrese, sebil, su yolları, cami, mescid ve türbe gibi hayır kuruluşlarını onartmıştır.

Mustafa Paşa evinde resmi işlerle uğraşmazdı. Evinde kendisine resmi bir iş sorulsa, "burası benim dinlenme yerimdir; işinizi dairede anlatırsınız" derdi.

¹³ Bundan önceki notta adı geçen eser, ss. 44.

M. Nuri Paşa'nın, Vaniköy iskelesi'nin hemen yanında çok bakımlı, rıhtımlı bir yalısı varmış. Burayı anlatan, paşanın akrabalarından Reşit Halid Bey burası hakkında şunları söylüyor:

“Vaniköy iskelesinin hemen yanında, şimdi üzerinde bir kaç yapının bulunduğu çok düzenli, rıhtımlı bir yalısı vardı. Ona ben de yetiştim. Burada ne âlemler, ne eğlenceler, ne zevkli geceler geçirildiği her zaman dillere destandı. Bu yalı, Boğaziçi'nin ünlü yalılarında biri idi. Arkasındaki dağda özenle yetiştirilmiş güzel bir korusu vardı. Zeliha Hanım'ın ölümünde bu yalıyı ve sözünü ettiğim büyük dağımı ve şirin korusunu, “ben mal satmam” diye direnen Said Efendi'den (Zeliha Hanım'ın kardeşi) Harbiye Nazırı Serasker Rıza Paşa, ikinci Abdülhamid'in iradesiyle zorla almıştır. Hem de sudan ucuza: 2000 altuna”¹⁴.

Mustafa Nuri Paşa, belli ve sınırlı sayıdaki otuz kırk yıllık eski arkadaşlarını tatil günlerinde, Laleli'deki konağına ya da Vaniköy'deki yalısına çağırır onlara, devlet işlerinden, eski olaylardan, savaş öykülerinden, tarihten, edebiyattan ve latifelerden söz eder, lezzetli yemekler yenir ve mevsimin gereklerine göre gezmeye gidilir, hoş vakit geçirilirdi.

Bu toplantılara büyük babası ile gelen Ali Fuad Türkgeldi, Mustafa Nuri Paşa'nın bu toplantılara öncülük ettiğini, onun ölümünden sonra, geride kalanların bir daha toplanamadıklarını bildiriyor.

Paşanın konağına ve yalısına gelip gidenler şunlardı:

Veziir İrfan Paşa, eski İçişleri Bakanı ve kayın biraderi Said Efendi, Ali Fuad Türkgeldi'nin dedesi eski İçişleri Bakanlığı müsteşarı Celal Bey, İçişleri eski genel sekreteri Bebekli Saip Bey, Belediye birinci dairesi müdürü ve Harem Dairesi giderler nezaretinde iken ölen Reşid Efendi, Şehreminliği kurulu başkanı iken ölen Remzi Efendi, eski Sadrazamlardan Hakkı Paşa'nın babası, onun eniştesi Cumhuriyet Âli diye tanınan Âli Efendi, Vakıflar yönetim kurulu başkanı iken ölen Tahir Efendi, eski sadaret müsteşarı Rifat Paşa oğlu Ali Fuad Bey, eski şeyhülislam Piri Zade Mehmet Saip Molla (1838-1910), protokol müdürü Ferruh Efendi, sağlık kurulu üyelerinden Hacı Fevzi Efendi.

¹⁴ Bak. Reşit Halit, Mansûri Zade Mustafa Nuri Paşa, “İş ve düşünce” dergisi, C. XXVII, s. 233, ss. 4-6, İstanbul, 1961.

Bu kişilerden her biri, devletin önemli görevlerinde ya da önemli kişilerle birlikte bulunmuş olduklarından herkes, bildiği, duyduğu ve gördüğü şeylerden söz eder, bu söyleşilerden karşılıklı olarak yararlanırlardı.

Örneğin, paşanın eski arkadaşlarından eski Posta ve Telgraf Nâzırı Haydar Efendi, çok şen, gülyüzlü bir kişi idi. Kendisi uzun süre Tahran ve Viyana elçiliklerinde bulunmuş olduğundan, oralar hakkında çok ilginç şeyler anlatırmış.

Ayrıca bu toplantılarda tatlı şakalar yapılır, takılmalar olur fakat, edep dışı bir söz söylenmez ve birbirlerine karşı saygıda kusur etmezlermiş.

M. Nuri Paşa, çok içli ve anlayışlı bir kişi imiş. Karısının bütün karşı koymalarına rağmen, akşamcılık derecesinde değilse de özel surahisi ölçüsünde bir kaç kadeh içmek âdeti imiş¹⁵.

M. Nuri Paşa'nın iş hayatının başka yönlerine ait birkaç bilgi kırtısını da buraya alıyorum:

İbn ül-Emin Mahmut Kemal İnal "Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar" adlı eserinde Paşamızla ilgili olarak şunları yazıyor:

"Hıdiv İsmail Paşa¹⁶, Hariciye Nazırı Mısırlı Halil Şerif Paşa ile¹⁷ araları pek bozuk olduğundan nazırlıktan atılması için Rüştü Paşa'ya¹⁸ bir çok kez başvurduğu halde önerisini geri çevirmiş. M. Nuri Paşa da o sırada sadaret müsteşarlığında bulunduğundan, bir

¹⁵ Bundan önceki notta adı geçen eser ve yer.

¹⁶ Hıdiv İsmail Paşa (1830 - 1895), ilk Mısır hıdividir. Kendisi ilk Mısır valisi İbrahim Paşa'nın ikinci oğludur.

¹⁷ Halil Şerif Paşa (ölümü: 1878) bir Mısır prensidir. Avrupada öğrenim gördü. Mısır hıdivliği işlerinde çalıştı. Bir süre sonra İstanbul'a geldi. Dışişleri Bakanlığında çalıştı, 1858'de Atina, 1861'de Petersburg ve 1868'de Viyana elçisi oldu. İki kez Paris elçiliğine atandı, 1871'de Hariciye Nâzırı oldu.

¹⁸ Mehmet Rüştü Paşa (1811 - 1882). Arapçayı, Farsçayı ve Fransızca'yı iyi bildiğinden mütercim diye anılırdı. Manisa'lı bir kayıkçının oğludur. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kurulan "Asâkir-i Mansûre" ordusuna girdi. Üç kez serasker (genel kurmay başkanı) oldu. 1866, 1871, 1873, 1876 ve bir de daha sonra olmak üzere beş kez sadrazam oldu. Hayatının son zamanlarında memleketi olan Manisa'ya çekildi orada öldü.

gün yanına Mısır Kapı Kethudası¹⁹ Abraham Paşa gelir²⁰: “Hıdiv İsmail Paşa, Halil Şerif Paşa’nın görevinden atılmasını bir izzet-i nefis meselesi olarak çok istiyor. Sadrazam Paşa kabul etmiyor. Ramazan-ı şerif yaklaşmış bulunduğundan kendilerine Ramazan masrafı olarak 15.000 lira (altın) takdim edecekler. Kabul ettirebilerseniz size de ayrıca 5.000 altın gönderecekler” der.

Mustafa Nuri Paşa durumu Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa’ya açar ve “Halil Paşa’yı görevinden uzaklaştırmamakta ayak direyecek olursanız Saraydan yolunu bulup yaptırırlar; siz 15.000 altından olursunuz. Oysa ki zaten borçlu olduğunuzdan bu para ile borçlarınızı ödemiş olursunuz” der. Rüştü Paşa, her zamanki gibi sakalını karıştırarak “gayri efendim bir Mısır valisinin hatırı için bir Hariciye Nazırı görevinden uzaklaştırılmaz” diye ayak direr.

Hıdiv İsmail Paşa o yönden umudunu kesince 20.000 liraya 10.000 lira daha katarak baş mabeyinci Ziver Bey’i elde edip onun aracılığı ile hem Hariciye Nazırını hem de Sadrazam Rüştü Paşa’yı görevinden attırmayı başarır ve böylece amacına ulaşmış olur²¹.

Yukarıda adı geçen Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa’nın oğlu Süleyman Reşad Bey, Mustafa Nuri Paşa hakkında şunları söylemiş:

“Gayri bu memlekette oturmak kabil olmayacak. Zira durum ve işler çok kötüleşti. Bizim Mustafa Efendi’ye ne dersin? Bunca yıllık

¹⁹ Kapı kethudası: Hıdivlerin valilerin, sancakbeylerinin, büyük devlet dairelerinin ve patrikhanenin Bâb-ı Âli’deki ve resmî dairelerdeki işlerini görmek üzere atanan kişiye denir. Eyalet kapı kethudaları vâlilerin tam yetkili vekilleri gibi olup onlar adına isteklerde, girişimlerde bulunurlardı. Bunlar görevlerine göre: “hıdiv kethudası”, “eyalet kethudası”, “patrikhane kethudası” vb. gibi adlar alırlardı. Bu kethuda sözcüğü zamanla halk arasında “kâhya” şekline dönmüştür. Bu kethudaların atanmaları ve işten alınmaları 1863 den sonra devlet eliyle olmaya başladı. 1908 Temmuz devriminde, “patrikhane kapı kethudası” dışındaki bütün kapı kethudalıkları kaldırıldı.

²⁰ Abraham Paşa (1833 - 1918), Osmanlı imparatorluğunun son devrinde zenginliği ile tanınan bir Ermeni veziridir. Babası Mısır’da sarraftı. Kendisi hıdiv İsmail Paşa’nın İstanbul kapı kâhyalığını yaptı. Sultan Abdülaziz’in son zamanlarında Mısra ait imtiyazların genişletilmesine aracılık etti. İkinci Sultan Abdülhamit onu âyan üyeliğine atadı. İkinci Meşrutiyet devrine geçen üç âyan üyesinden biridir. İstanbul’da debdebe içinde geçen bir yaşantı sürdü. Boğaziçi’nin Anadolu kıyısında Kara denize dek uzanan korular bugün de onun adıyla anılır.

²¹ Bak. İbn ül-Emin Mahmut Kemal İnal, Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar, İstanbul, 1940 - 1942, sayfa: 108.

hukuk ve tanışıklık varken bana geldikçe ağızından kaptığı sözleri Saraya yetiştiriyormuş, Saraydaki dostlarından birkaçı haber verdiler ve Mustafa Efendi'ye güvenilmemesini uyardılar. Bir eski dost böyle yaparsa başkaları ne yapmaz”.

Bu yazının yazıldığı sayfanın dip notunda: “Mustafa Efendi gayet serbest ve her istediğini söyler bir adam olmakla birlikte, Rüştü Paşa'nın sevdiği kişilerden ve namuslu sayılan devlet adamlarından bulunduğu için işittiği sözleri Saraya yetiştirmez zannolunur. Gerçekten yetiştirmişse büyük bir üzüntü ile

*Ehibba şivei yağmada mebhut eyler a'dâyı,
Huda göstermesün a'sâr-ı izmihlali bir yerde.*

demek gerekir”²². deniyor.

Mustafa Nuri Paşanın Tarihçiliği :

M. Nuri Paşa'nın tarihe düşkünlüğünü ve eserine aktardığı bilgileri nerelerden öğrendiğini kendi ağızından dinliyelim (sadeleştirerek veriyoruz): “Çocukluğumdan beri tarih okumaya, eskilerin yazdıklarını araştırma eğiliminde olduğumdan halkın ellerinde dolaşan ünlü tarihlerden başka, kimi bilgili kişilerin görüp işittikleri şeyler üzerine yazdıkları eserlerden bir çok derleme ve tasarıları gözden geçirmekle başladım. Ayrıca otuz yıldan artık bir süredir Bâb-ı Âli, Maliye Hazinesi ve Defterhane-i Hakaani gibi yerlerde görev yaptım. Özellikle Sultan Abdülaziz Han'ın saltanatlarının ilk sıralarında Mabeyn-i Hümayun başkâtipliğinde bulunduğumdan görevim dolayısı ile bilgi edindiğim günlük olayları, gördüğüm eski yasaları ve işlemleri büyük bir özenle gözden geçirdim.

Bunlardan öğrendiğime göre Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan beri politik yönetimi, yazılı ve geleneksel düzenleri bir çok kez değişmiş bulunduğundan bunların gerçek nedenlerini, ortaya çıkan sonuçlarını açıklayıp gelecek kuşaklara âcizane bir yadigâr bırakmak üzere bu kitabımı yazmağa başladım.

Asıl amacım, her asırda geçerli olan sivil düzenleri, askeri yasaları, maliye yönetimini ve başka ayrıntıları açıklamak idi ise de bu amacın gereği gibi ortaya çıkarılması için tarihi olayların kısaca yazılıp bir tümlecin eklenmesi asıl amacı tamamlar diye düşündüm.

²² Bak. Bundan önceki notta adı geçen eser, ss. 133.

Bu nedenle büyük değişikliklerin ortaya çıktığı yıllardan başlayarak Osmanlı Tarihini altı bölüme ayırdım. Her bölümün tümlecinde o bölümün kapsadığı yıllarda uygulanan düzenler ve yürürlükteki yasalar, olabildiğince açıklanıp sıralandı.

Büyük bilgin İbn-i Haldun (1332-1406) her devlet için: gelişme, duraklama ve düşme devirleri kabul edip bu süreyi yüz yirmi yıl sayar. Oysaki kendisinin 1406 yılında ölümüne dek Bağdad'da, Endülüs'te ve Mısır'da üçer beşer yüzyıl yaşamış devletler vardır. Ancak o, bu sözleri ile her üç devirde devletin yöntemleri ve gelenekleri tamamen değişip başkalaşır demek istemiştir.

Bu doğal gelenek Osmanlı devletinde de geçerli olduğundan biz de onun tarihini altı bölüme ayırdık ve her bölümün sonuna bir tümleç ekledik.

1. Bölüm – Osmanlı devletinin kuruluşundan Timur olayına dek 103 yıllık olayları.

2. Bölüm – Çelebi Sultan Mehmet Han'ın saltanatı, devleti yenilemeyi başarmasından ikinci Bayezid'in saltanatı, oğlu Yavuz Sultan Selime bıraktığı 1512 yılına dek geçen yüz on yıllık olayları,

3. Bölüm – Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışından üçüncü Muradın ölümüne dek (1595) geçen seksen üç yıllık olayları,

4. Bölüm – Sultan üçüncü Mehmed'in tahta çıkışından (1595) Sultan ikinci Süleyman'ın tahta çıkışına dek (1687) geçen doksan iki yıllık olayları,

5. Bölüm – Sultan ikinci Süleyman'ın tahta çıkışından, 1774'de yapılan kaynarca anlaşmasına dek geçen seksen yedi yıllık olayları,

6. Bölüm – Kaynarca anlaşmasından sonra gelişen olayları içine alır.

Bu naçiz eserimize “Netayic ül-Vukuat” (olayların sonuçları) adını verdik”²³.

Mustafa Nuri Paşa eserinde, o zamana dek gördüklerimizden başka bir metod uygulamıştır. O, eskilerin izlediği aktarmacı ve öykücü yolu bırakıp, olayların nedenlerini arayan ve benzerleri ile karşılaştıran sentezci bir yöntem kullanmıştır.

M. Nuri Paşa, tarihinin birinci cildinin başında bilgi aldığı ana eserlerin, dergilerin ve belgelerin niteliklerini genel olarak yazmıştır.

²³ Bak. Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukûat, İstanbul, 1327 (1909), 2. baskı, ss. 2-3.

Ayrıca, kitabının türlü ciltlerinde yeri geldikçe daha başka eserlerden de yararlandığını söyler. Bunlar: Naima, Raşit, Peçevi, Çelebi Zade Âsım Efendi gibi vakanüvis tarihleri, Şânîzade Ataullah, Âli, Kara Çelebi Zade Abdülaziz, Selaniki, Fındıklı Mehmet Ağa, Şamdanî Zade, Hayrullah Efendi, Kâtip Çelebi'nin Tuhfet ül-Kibar fi Esfar il-Bihar'ı, Cevdet Paşa, Lutfi, "Kavanin-i Âl-i Osman der Hulasai Mezâmin-i Defter-i Divan" adlı risalesini, birinci Sultan Ahmed'e sunulmak üzere Kuyucu Murad Paşa'nın telkini ile 1607 de yazan Ayn Ali Efendi'nin bu eserini ve "Risalei Vazife Hâran ve Merâtib-i Âl-i Bendegân-ı Âl-i Osman" adlı risalesini, yine aynı nitelikte bir eser yazan ve 1631 de dördüncü Sultan Murad'a sunan Görüceli Koçi Bey'in eserini, Tarhuncu lâyhıasını, Üssü Zaferi, bazı sefaretnameleri, eski teşrifat defterlerini, Matbah Emîni Salih Paşa'nın defterlerini, Defterhanede saklanan vakfiyeleri, Takvim-i Vakayi nüshalarını görmüş, okumuş.

Netayic ül-Vukuat'ın kaynaklarını böylece saptadıktan sonra, M. N. Paşa'nın, eserinde izlediği metod ve uyguladığı tertip bakımlarından örnek aldığı, esinlendiği başka bir yazar ya da eser var mı diye düşündük.

Kendinden önce tarih türünde yayın yapmış yeni görüşte iki kişi var. Bunların ikisi de çağdaşdır ve eserleri kendisinden önce yayınlanmıştır. Bunlardan biri Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895), öteki Ahmet Vefik Paşa'dır (1823-1891).

Tarih, düşün ve hukuk alanlarında birçok eser yazmış, birçok yüksek devlet görevlerinde bulunmuş olan Cevdet Paşa eserlerinde olaylara türlü yönlerden bakıp eleştirmek suretiyle bir yenilik gösterirse de Mustafa Nuri Paşa'nın tarih görüşü, konuları ele alış, onları tertip edışı çok farklıdır.

Ahmet Vefik Paşa'ya gelince: O, bir çok önemli devlet görevlerinde bulunarak Osmanlı kurumları ve yönetim örgütleri hakkında geniş bilgi edinmiştir. A. V. Paşa, Türk diline, tarihine dair değerli eserler vermiş, ünlü Fransız sahne eserleri yazarı Jean - Baptiste Poquel'den (Molière)'den (1622-1673) bir çok çeviriler yapmış ve bunları sahneye koymuştur.

Ahmet Vefik Paşa, babasıyla 1834 yılında Paris'e gitti ve orada eğitimini tamamladıktan sonra 1837'de memleketine döndü. Avrupa'da bulunduğu sırada, ünlü Osmanlı Tarihçisi Joseph Freiherr

von Hammer - Purgstall (1774-1856) "Osmanlı İmparatorluğunun devlet teşkilâtı ve devlet idaresi", "Osmanlı imparatorluğu tarihi" ve "Osmanlı şiir sanatı tarihi" adlı eserlerini 1814-1838 yılları arasında Avusturya'da yayınladı. Bunlardan Osmanlı Tarihi, 1827-1835 arasında Fransızcaya çevrilip basıldı.

Ahmet Vefik Paşa orada bulunduğu sırada bu eseri okumuş ve ondan etkilenmiş olabilir.

Öte yandan O, Arap Monteskiyosu diye tanınan İbn-i Haldun'un (1332-1406) tarih felsefesinin etkisinde kaldığını açıkça belirtiyor.

Mustafa Nuri Paşa da kitabının başında, İbn-i Haldun'un devletlerin hayatı hakkındaki görüşünü eleştirerek alır ise de eserini tasnifte onun etkisinde kaldığı görülür.

Ahmet Vefik Paşa da Mustafa Nuri Paşa da, Osmanlı Tarihi üzerine yazdıkları eserlerini altışar bölüme ayırmışlar, her bölümün sonuna o devrin politik, ekonomik ve sosyal durumlarını ve devlet kurumlarını, örgütlerini eklemişlerdir. Aralarındaki tasnif farkı: A. Vefik Paşa, her Osmanlı padişahının saltanat zamanını "kısım" olarak başlık yapmış ve bir iki konuyu da kısım yapıp eserinin tümünü altı bölüm içinde 34 kısma ayırmıştır.

Mustafa Nuri Paşa ise, belli olayları esas aldığı Osmanlı tarihinin 1841 yılına dek geçen zamanını altı bölüme ayırmış, her bölümün sonuna o devrin kurum ve örgütlerini eklemiştir.

A. Vefik Paşa'nın "Fezleke-i Tarih-i Osmanî" adlı Osmanlı tarihi bir cilt halinde küçük boy 300 sayfadır. İlk baskısı 1869'da yapıldığı halde iki yıl içinde beş kez basılmıştır. M. Nuri Paşa'nın "Netayic ül-Vukuat" adlı Osmanlı tarihi ise orta boy dört cilttir. İlk baskısında yalnız üç cildi (1877'de), 1912'de yapılan ikinci baskısında ise dört cilt bir arada yayınlanmıştır.

* *

Ali Fuad Türkgeldi, M. Nuri Paşa'nın Avrupa'da gelişen olaylardan habersiz olduğunu, bu nedenle o konularda pek yetenekli olmadığını şu cümlelerle belirtiyor; "dış işleri ile ilgili görevlerde bulunmaması ve batı dillerinden birini bilmemesi yüzünden dış politika üzerindeki düşünceleri ve kuramları sınırlı idi"²⁴.

²⁴ Bak. Ali Fuat (Türkgeldi), Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sayı: 20, sayfa: 42.

A. F. Türkgeldi, tarihçimiz hakkındaki sözlerine şunları ekliyor: “O, Ahmet Vefik Paşa (1823-1891), Sait Paşa (1838-1914), Cevdet Paşa (1822-1895), Abdurrahman Sami Paşa, Suphi Paşa (ölümü: 1769), eski Adalet Bakanlarından Rıza Paşa (1826-1894) gibi bilim yönünden kendisine üstün kişiler bulunduğu halde, Cevdet Paşa’dan başka hiç biri onunki kadar yararlı bir eser bırakmayı başaramamıştır”.

M. Nuri Paşa, tarihi olayları, sosyo - ekonomik açıdan bize yansıtarak verir, okuyanı âdeta olayların içinde yaşatır.

Eserin böylesine canlı, böylesine renkli ve ibret verici olması dolayısıyla beşinci Sultan Mehmet Reşat (saltanatı: 1909 - 1918) da onu sık sık okutup dinlermiş²⁵.

Yazarımız eğer tarihi olaylara biraz daha geniş yer verseydi ve batı dillerinde yazılmış kaynaklardan da yararlınsaydı eserin değeri bir kat daha artardı. Ama o, eserin birinci cildinin başında da dediği gibi, ortaya bir tarih kitabı çıkarmaktan çok, Osmanlı İmparatorluğu çağının sivil kurallarını, askeri yasalarını ve mali yöntemlerini, bu konularla ilgili ayrıntıları açıklamayı amaç edinmiştir.

Bu amaçla işe başlayınca, anlatacağı kurumların, örgütlerin gereği gibi belirtilebilmesi için arada geçen tarihi olaylara kısaca değinmeyi uygun bulmuş.

Osmanlı kurumları ve örgütleri 1839 Tanzimat hareketi ile eski orijinalliğini yitirip yeni bir şekil aldığından tarihçimiz, asıl amacını gerçekleştirip görevini tamamladığına inanarak Osmanlı Devletinin 1841 yılından sonraki tarihini yazmağa devam etmek istememiş, kendisi 1890 yılında öldüğü halde 1841 yılından ölümüne dek geçen aşığı yukarı yarım yüzyıllık olayları yazmamıştır.

M. N. Paşa, ölümünden bir hafta önce, kayın biraderi Said Efendi’ye, tanıklar önünde eserin dördüncü cildini bastırması için vasiyette bulunmuş, fakat kendisinin ölümünden sonra onsekiz yıl daha yaşayan Said Efendi de onu bastıramamış, bu vasiyeti o da, oğlu Mehmet Galib’e devretmiştir.

Bu gecikmenin nedeni belki de sansür korkusu idi ve içinde rahatça yapılmış ve o devir için hiç de hoş görülmeyen acı tenkitler vardı. Mehmet Galib Bey bu durumu şu sözlerle dile getiriyor: “çok şükür bundan beş ay önce özgürlük yeli, meşrutiyet güneşinin doğuşu

²⁵ Bak. Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Ankara, 1951, 2. baskı, sayfa:

ile birlikte esmeye başlayınca, hazırlanmış eserlerin, birer kış vurmış fidan gibi sargılarından çıkarılmaya başlaması, bu feyz ile basın alanının kısa bir sürede yüzlerce beklenen eserle süslenmesine, enişte-den babama ve babamdan da bana devredilen vasiyet hükümlerinin yürütülmesine etkili bir neden oldu²⁶”.

M. Nuri Paşa, kendisinden sonra gelen tarihçiler üzerinde büyük etki yapmıştır. Bu etki Ahmet Rasim ve Abdurrahman Şeref üzerinde açıkça görülür. Son vakanüvis Abdurrahman Şeref (1853-1925), yüksek okullarda okutulmak üzere yazdığı iki ciltlik “Tarih-i Devlet-i Osmaniye” adlı eserinin birinci cildinin sonuna eklediği 83 sayfalık Osmanlı kurumları ve örgütleri kısmını “Netâyic ül-Vukuât”dan aldığı açıkça yazmaktadır²⁷.

Yazarını tanıtmaya çalıştığımız Netâyic ül-Vukuât adlı Osmanlı Tarihini, açıklamalar ve notlar ekleyerek bugünkü dilimize göre sadeleştirdim. Aslı dört cilt bir arada olan eser I-II ve III-IV ciltler bir arada olmak üzere iki cilt halinde Türk Tarih Kurumu’na basılmaktadır.

M. N. Paşanın bir de “Hazine ul-Hisap” adlı eseri vardır ve basılmıştır.

Yazdığı eserin niteliğini, önemini ve değerini belirtmeye çalıştığımız büyük devlet adamı ve değerli tarihçi Mustafa Nuri Paşa’yı burada rahmetle anmayı, ödenmesi gerekli bir borç bilirim.

²⁶ Eserin birinci cildi ilk kez 1294 (M. 1877) de, ikinci cildi 1296 (M. 1879) da ve tarihi yazılmıyan üçüncü cildle birlikte ve üç cilt bir arada Matbaa-i Âmire’de basılmıştır. 1-3. ciltler ikinci kez ve 4. cilt ilk kez olmak üzere dört cilt bir arada 1327 (M. 1909) da İstanbul’da “Uhuvet Basımavi”nde yayınlanmıştır. Bu ikinci baskı 17 × 25 cm. boyutundadır.

²⁷ Bak. Abdurrahman Şeref, Tarih-i Devlet-i Osmaniye, İstanbul, 1309 malî yıl (M. 1903 - 1904), 2. baskı, cilt: I, sayfa- 281 not: Abdurrahman Şeref’in bu eseri ilk kez 1893 - 1896 yılları arasında, ikinci kez, 1899 - 1903 arasında basılmıştır.

ATATÜRK HAKKINDA

OZANLARIMIZIN SÖYLEDİĞİ ŞİİRLER (1919 — 1938)

FEVZİYE TANSEL

*Atımı bağladım delikli daşa
Oniki Kaymakam, bir Kemal Paşa
Yaşa Kemal Paşa, sen binler yaşa
Askerin yürüsün dağınan daşa*

Türk edebiyatının yeni devirleri üzerinde çalışanlar için ele alınması gerekli konulardan biri de, Atatürk hakkında yazılmış olan eserlerdir; roman, hikâye, tiyatro, v.b. nevi'lerdekilere daha çok şiirlerde yer-yer bahsedildiği gibi, bütünüyle ona ayrılmış bulunanlar da sayıca az değildir. Böyle şiirlerin çokluğu, bunlardan seçilmiş örnekleri içine alan, sayıca yüze yaklaşan antolojilerin yayımlanmasına yol açmıştır.

Söz konusu antolojilerden birkısmı, tertip bakımından biribirinden ayrılır: Mevzû yönünden sınırlanarak, yalnız marşlara, ağıtlara, çocuklar için şiirlere ayrılanlar, yalnız bir dergide yayımlananları içine alanlar, şâirlerinin doğum yıllarına göre sıralananlar v.b. yok değildir. Bunlardan daha çok, şiirlerin hiçbir sınıflandırmaya bağlı kalmaksızın gelişi-güzel harman edildiği antolojiler görülür. Kendine öz tertibi bulunsun bulunmasın hepsinin birleşik yanı, seçilen örneklerden çoğunun gençlerin yazdıklarından alınması, 1928'de Arap harflerinin değiştirilmesinden sonra yayımlananlar olduğudur; Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in ilânı sırasında yazılanlar yok denilecek kadar az olan bu antolojilerde en çok yer alan, kazanılan zaferlerin ve Cumhuriyet'in yıldönümleri, Atatürk'ün ölümü dolayısıyla yazılmış şiirlerdir. Ba'zı antolojilerde, beş-on şiir dışında kalanları ağıtların teşkil ettiğini görürüz; bunun başlıca sebepleri, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra ağıtları içine alan bir eserin¹,

¹ Muallim Şerif Mikâil Gürfiliz, *Ata'ya Gözyaşları*, İst., 1938, Sakarya Matbaası. Dergi, gazetelerden derlenmiş 48 şiiri içine alan bu eserdekilerden ba'zıları Sami N. Özerdim'in aşağıdaki 2. notta adı geçen kitabında yoktur; bunun görülmediği anlaşılıyor.

ölüm yıldönümü dolayısıyla böyle şiirlere dergilerde bol-bol yer verilmesi, Sami N. Özerdim'in 1958'de neşredilen eserinin, bu konudaki şiirlerin kolayca elde edilmesine yol açmasıdır.

Atatürk'ün ölümüne kadar sayıca az olan antolojiler, 1938'den sonra çoğalmağa başlamıştır; bunda Atatürk için yazılanlar hakkında 1941-74 yılları arasında yayımlanan bibliyografyaların da te'siri vardır². Yalnız sayıca değil, önceleri yayımlanan antolojilerdeki şiirlerin aktarılmasıyla, söz konusu bibliyografya çalışmalarından faydalanıldığı belli olan eklemelerle sayfa sayısı da gittikçe artan bu nevi'deki eserlerde halk şâirlerimizin deyişlerine pek az yer verildiğini görürüz. Böyle şiirleri içine alan yalnız bir eserimiz bulunmaktadır: *Halk Şiirinde Atatürk*..

Halk Şiirinde Atatürk adlı eser, anonim iki türkünün dışında ellidokuz ozanımızın deyişlerinden seçilen örnekleri içine almaktadır; seçilenlerin çoğu ağıt, Cumhuriyet'in yıldönümleri üzerine söylenilmiş deyişlerdir. Eserde, Atatürk'ten hiç söz edilmeyen şiirlerin de bulunduğunu görüyoruz³. Âşık Hasan, Garip Mustafa, Ermenaklı Hasan Şükrü'den metinler alınması da dikkati çeken, üzerinde durulmağa değen bir mes'eleyi ortaya koymaktadır: Bu adlar, halk şâirlerine âit değildir; bu zümre edebiyatına mensup olmayan şâirlerimizin mahlaslarıdır. Âşık Hasan, Basri Çantay'ın takma adıdır;

Gücüm yetse keşke yazsam bir destan Okunsa istekle nihâyetedek
Başımızda her gün o Başkumandan Medhini söylerim Kıyâmet'edek

² Dr. Herbert Melzig, *Atatürk Bibliyografyası*, Ankara, 1941, Zerbamat Basımevi, 143 sayfa.—Muharrem Mercanlıgil, *Atatürk ve Devrim Kitapları Katalogu*, Ankara, 1953, Yeni Matbaa, 95 sayfa.—Sami N. Özerdim, 10 Kasım—31 Aralık, 1938 Günlerinde Türk Basınında Atatürk için Yazılmış Yazıların Bibliyografyası, Ankara, 1958, Türk Tarih Kurumu Basımevi, vi, xii + 239 s.—M. Orhan Durusoy—M. Muzaffer Gökman, *Atatürk ve Devrimleri Bibliyografyası*, Ankara, 1957, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 144 s.—Muzaffer Gökman, *Atatürk ve Devrimleri Bibliyografyası*, İst., 1963, Millî Eğitim Basımevi, vi + 432 s.—Muzaffer Gökman, a.e., *İlâveli İkinci Basım*, İst., 1968, Millî Eğitim Basımevi, xvi + 704 s. Aynı eser, Ek—I. İst., 1974, Millî Eğitim Basımevi, xvi + 656. Muzaffer Gökman'ın hazırladığı bu dört eserde daha önce kaydettiğimiz bibliyografya çalışmalarından da faydalanılmıştır; son iki cildi birbirini tamamlamaktadır.

³ Dr. Sâim Sakaoğlu—Dr. Turgut Günay, Erzurum, 1974, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 18, 20, 25, 34, 36, 51, 60, 108, 109; bu şiirlerin çoğu Cumhuriyet'in yıldönümleri için yazılmıştır.

dörtlüğü ile başlayan *Destan*'ın kâfiye, vezince çok düzgün oluşu, v.b. üslûb husûsiyetleri de bir halk şâirine âit olamayacağını anlatır⁴. Garip Mustafa, günümüzde şiirleriyle tanınmış Yusuf Mardin'in takma adıdır⁵. 1285 (1868 - 69)'de doğan Hasan Rüşdü ise, 1926'da Konya Lisesi'nde Felsefe ve Edebiyat derslerini okutmakta idi⁶. Eserlerinden birer örnek verilen Maraşlı Es'ad ile Sarac Hacı'nın da halk şâiri olmadığı, bu mahlası kullandıkları düşüncesindeyiz⁷. Eserin sonundaki *Halk Ozanlarının Kısa Hayat Hikâyeleri* başlıklı kısımda, bunların "hayatı hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır,, deniliyor;

⁴ İ. Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. XII., s. 2123; bu eserde son dörtlüğünde Aşık Hasan mahlasının kullanıldığı, altında Mart, 1935 tarihi bulunan, sazşâirleri üslûbuyla bir şiiri de vardır. İlk dörtlüğüünü kaydettiğimiz şiiri, *Gâzi Destanı* başlığıyla *Cumhuriyet'in 10'uncu Yılı için Yazılan Şiirler, Destanlar* adlı kitapta neşredilmiştir (Ankara, 1933, Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtib-i Umûmîliği, *Hâkimiyet-i Milliye* Matbaası, s. 4 v.d.).

⁵ S. N. Özerdim'in, *Atatürk için Yazılmış Yazıların Bibliyografyası*, bk. Mardin, Yusuf Sıdkı (S. 91). Şâirimizin Atatürk için bu takma adla yayımlanmış başka şiirleri de vardır.

⁶ Ermenaklı Hasan Rüşdü'nün hayat çizgisine dâir önce *Babalık* gazetesinde kısaca bilgi verilmiştir (Nu. 850, 24 Mart, 1338/1922). S. Nüzhet Ergun ile Mehmed Ferid'in birlikte hazırladıkları *Konya Vilâyeti Halkıyyât ve Harsiyyâtı*'nda verilen bilgi daha geniştir (Konya, 1926, Vilâyet Matbaası, s. 33-37); *Son Asır Türk Şâirleri*'nde bundan faydalanılmış, buna ilâve olarak 19 Ocak, 1936'da öldüğü, "öğretmen Memduh Yavuz Süslü de, hayat ve eserleri hakkında bir kitap,, yayımladığı bildirilmiştir (C. IX., İst., 1940, Maârif Basımevi, s. 1541 v.d.). *Halk Şiirinde Atatürk* adlı eserdeki destanlarından ilki, *Konya Halkıyyât ve Harsiyyâtı*'nda yayımlanmıştır. 1922-27 yıllarında, *Babalık*'ta basılan, Mustafa Kemal'den de sık-sık bahsettiği epeyi şiiri bulunduğunu da söyleyelim.

⁷ Esere bunların şiirlerinden birer metin alınmıştır (S. 34, 84); elimizdeki malzemeye göre, bunların önce 1933'de *Cumhuriyet'in 10'uncu Yılı için Yazılan Şiirler, Destanlar* adlı eserde yayımlandığını söyleyebiliyoruz (S. 9, 12). Üslûb bakımından halk deyişlerini yadırgatan bu iki şiir, Atatürk hakkında olmadığından kitapta yer almaması gerekli idi. Öte yandan, *Türk'ün Destanı* adlı çok uzun şiirin sonundaki Çankırılı Sarac Hacı-oğlu imzâsından, bu şâirin nereli olduğunu öğreniyoruz; birçok dörtlüklerinde Mustafa Kemal'den de bahsedilen bu destanda, Türk'ün yaradılışından başlanılarak, Türkler'in muhtelif yerlerde kurdukları devletler anlatıldıktan sonra Cumhuriyet devri'ne geçilmiştir; yeni harflerin kabulünden de bahsedildiği için 1928'den sonra yazılmıştır. Şâirinin din, tarih dâhında epeyi bilgisi olduğu anlaşılıyor. Alp Ertunga'dan, Ergenekon ve Bozkurt'tan, Attila, Mete, Oğuz'dan, v.b. şeylerden bahsedilmesi de bunun bir halk şâirine âit olamayacağını, dolayısıyla Çankırılı Sarac Hacı-oğlu'nun bir halk şâiri olmadığını kesinlikle anlatır (*Çankırı Destanları*, b. y., b. t. y., s. 1 - 12).

bunun sebebi, mahlaslarının o şâirin asıl adı sanılması, böyle bir eserin hazırlanması için gerekli bilgi ve malzeme eksikliğidir⁸.

Günümüze kadar yayımlanan bütün incelemelerimizde görüldüğü gibi, bu yazımızda da önce konuyu seçmiş, sonra onu işlemeğe elverişli malzemeyi araştırmaya başlamış değiliz. Taradığımız gazete ve dergiler, gezi notlarını içine alan makâle ve kitaplar, biyografiler, kısaca söylersek, devamlı okuyup not almak sûretiyle elde ettiğimiz malzeme, Atatürk hakkında yazılmış şiirler mevzûunu da kendiliğinden önümüze sermiştir. Aydın sınıf şâirlerimizin Çanakkale Savaşı'ndan başlayarak onun ölümüne kadar yazdıkları şiirlerin çokluğu, sınıflandırılma ve yazılması geniş zamanı gerekli kıldığı için, böyle bir incelemenin hazırlanmasını şimdilik bir yana bırakmış, daha az malzeme elde edebildiğimiz ozanlarımızın deyişlerini ele almış bulunuyoruz.

Bu incelemede yer alan şiirlerden ba'zılarında ne zaman, hangi hâdiseler üzerine söylenildiğini anlatan mısralar vardır; böyle olmayanların hangi yıllara âit olabileceğini, içine aldığı fikirlere, başka ip-uçlarına dayanarak belirtmeğe çalıştık⁹. Elimizdeki malzemeye

⁸ Eserin adı geçen bu bölümünde Âşık Mehmed, Afyonlu Yusuf Zülâli hakkında da yeterli bilgi bulunamadığı kaydedilmiştir (S. 112, 117). Bunun başlıca sebeplerinden biri de, esaslı, şahsî araştırma verimi ilk kaynaklara değil, ondan-bundan aktarılarak kolayca hazırlanmış makâle ve eserlere başvurulmasıdır. Kitabın sonundaki *Bibliyografya*'ya bakılınca halk şâirlerimize dâir yeni bilgi ve metinleri içine alan kaynakların bir yana bırakıldığı görülür; S. N. Ergun'un, Fuad Köprülü'nün eserleri incelenen idi, Âşık Mehmed, Zülâli hakkında sağlam bilgi edinilebilirdi (Bk., aşağıdaki not—30, 24). Fuad Köprülü'nün *XX. Asır Sazâirleri Antolojisi*, bu nev'in ilk örneğidir; bilgi ve metinler dolayısıyla her şâir için ayrı bibliyografya da verilmiştir. Genç meslekdaşlarım önce bu ilk kaynakları, Çankırılı Tal'at, Eflâtun Cem Güney, Vehbî Cem Aşkun, v.b. mühim araştırmacıların yazdıklarını inceleye idiler, kaydettikleri sonralara âit eserlere bunlardan aktarılanları farkedebileceklerdi.

⁹ Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet devri ile ilişiği bulunan tarihlerin tesbitinde aşağıdaki kaynaklardan faydalanılmıştır: *Atatürk* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 10. Cüz, İst., 1949 (Salih Omurtak, Hasan-Âli Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşid Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir tarafından hazırlanmıştır).—Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, 1914-18 Genel Savaşı*, c. III., Kısım: 4, Ankara, 1967, Türk Tarih Kurumu Basımevi.—Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya kadar—30 Ekim, 1918-11 Ekim, 1922* (Ankara, 1970, Türk Tarih Kurumu Basımevi); a.e., c. II., *Mudanya Mütârekesi'nden 1923 Sonuna kadar*, Ankara, 1973, a.y.—30 Ağustos 1922, Başkomutan Meydan Muhârebesi'nin 50. yıldönümü dolayısıyla, *Türk Tarih Kurumunca Düzenlenen Resim*

göre bu sınıflandırmadan, 1919 Mayıs'ında İzmir, Manisa, Aydın ve çevresindeki yerlerin işgâlinde, Mustafa Kemal'in Hey'et-i Temsiliye arkadaşları ile Ankara'ya gelip buranın Kurtuluş Savaşı'nın idâre merkezi hâlini almasından sonra, ozanlarımızın ondan bahsetmeğe başladıkları anlaşılmaktadır; anonim cenk türkülerinde İstiklâl Harbi'nin can-evi Ankara ile birlikte, Kemal Paşa adı da kurtuluş ışığının kaynağı olarak yer almıştır. 12 Şubat, 1920'de Fransızlar'ın Maraş'tan çekilip gitmesi, bu yılın 30 Ekim'inde Kars'ın ikinci kurtuluşu, 1921'de Birinci ve İkinci İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muhârebesi dolayısıyla, ozanlarımızın türkü ve destanlarında Mustafa Kemal'den daha çok bahsedilmeye başlanılmıştır; bu arada, kendisine Büyük Millet Meclis'in'ce 5 Ağustos, 1921'de Başkumandanlık yetkisi, 19 Eylül'de Müşîrlük (Mareşallık) rütbesi ile Gâzî unvânı verildikten sonra, halk şiirlerimizde, Musrafa Kemal adından çok, her savaş dolayısıyla Başkumandan, Gâzî rütbe ve unvânıyla anıldığını görürüz. 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da Başkumandanlık Meydan Savaşı'nın kazanılması, 1922, 9 ve 10 Eylül'ünde İzmir'in, Bursa'nın kurtarılışı, 18 Eylül'de Anadolu'nun düşmandan temizlenmesi ozanlarımız için ilham kaynağı olmuş, bu şiirlerin çoğunda, kazanılan zaferlerin yanbaşımda, kurtarıcılığı dolayısıyla Başkumandan'ımız Gâzî de unutulmayan varlığıyla yer almıştır.

Kurtuluş Savaşı hakkındaki ve Mustafa Kemal'den bahsedilmiş olan destanlardan, türkülerden ba'zıları Çankırı, Sivas, Malatya, v.b. yerlerin köylerinde doğan, okuma-yazma bilmeyen, savaşa katılmış neferler, çavuşlar tarafından söylenilmiştir; gerek bunların, gerek yaşlılık, hastalık yüzünden savaşa katılmamışsa da işgâl, esirlik günlerinin acılarını, zaferlerin sevincini sıcağı-sıcağına duyan ozanlarımızın o yıllarda söyledikleri şiirleri, bu nev'in en içten gelen millî heyecanları yansıtan en güzel örnekleridir. Bunlardaki canlılığı, sıcaklığı, ileride zafer yıldönümleri üzerine söylenilmiş şiirlerde pek bulamayız.

Ozanlarımızın, Anadolu düşmandan temizlendikten sonraki yıllara âit şiirlerinden, menleketimizde olup-bitenlere sırt çevir-

ve Belgelerle Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Sergisi, Ankara, 1972, T. T. Kurumu Basımevi.—*Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimi Kısa Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara, 1972, T. T. Kurumu Basımevi. Bu sonuncu kronolojilerden her üçü'nün önsöz'leri, Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Uluğ İğdemir tarafından yazılmıştır.

medikleri, uyanık buldukları anlaşılır: Lozan sulhu, Cumhuriyet'in i'lânı, Hilâfet'in kaldırılması, Doğu'da Şeyh Said ayaklanması; a'şâr vergisinin kaldırılması, şapka giyilmesi, tekye ve türbelerin kapatılması hakkındaki kânûnların, yeni harflerin kabûlü, Menemen isyânı ve Kubilay'ın şehit edilmesi deyişlerinde ele aldıkları başlıca konulardır. Bunlardan başka, muhtelif seyahatleri dolayısıyla, kendi çevrelerinde Mustafa Kemal'i yakından görüp tanımaları, şiirleri için gerçekleri yansıtmaya elverişli birer kaynak olmuştur. Ozanların, Mustafa Kemal hakkındaki şiirleri, onun ömrü ile atbaşı gitmiştir; ölümünden iki ay kadar önce Hatay'ın bağımsızlığa kavuşması onun son zaferi idi; halk şâirlerimiz için, o hayatta iken söyledikleri destanlarda istedikleri konuların sonuncusu da, bu ilimizin bağımsızlığa kavuşması zaferi olmuştur.

*

Elimizdeki malzemeye göre, Yunan kuvvetlerinin 15 Mayıs, 1919'da İzmir'de karaya çıkıp topraklarımızı ele geçirmeğe başlamasından, Mustafa Kemal'in 27 Aralık, 1919'da arkadaşları ile Ankara'ya gelip yerleşmesinden sonra, halk şiirlerimizde onun adına sık-sık yer verildiği görülmektedir. Bunlardan birini, Hâmid Zübeyr Koşay'ın 1928'de, Afyonkarahisar'ından Dinar'a kadarki gezisinde Sandıklı'da tesbiti dolayısıyla öğrenmiş bulunuyoruz¹⁰. Bu anonim şiir, bir Mehmedcik ağzından söylenilmiş gibi tertip edilmiştir:

Sabahınan kaktım, centeme baktım	Ağlaya, sızlaya boynuma taktım
Ana (ben) ¹¹ bu canı vatana bıraktım	Dîni bir uğruna ölen askerler
Atımı bağladım delikli daşa	Oniki Kaymakam, bir Kemal Paşa
Yaşa Kemal Paşa, sen binler yaşa	Askerin yürüsün dağınan daşa

¹⁰ *Hars Tedkikleri, Memleket Harbi ve Halk Edebiyatı, Türk Yurdu* mec., nu 201 (7), Temmuz, 1928, s. 41. Bundan alınarak, Dr. Phil. Hâmid Zübeyr Koşay, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1974, Ayyıldız Matbaası, s. 72 v.d. Bu ikinci neşirde, müellif, söz konusu ikinci dördlüğü, herhâlde nazım şekli bakımından bu metne âit olmadığını gördüğünden, yayımlamamıştır. Ma'nânın anlaşılması için müellif tarafından neşrinde, birinci mısradaki *kaktım* ve *centeme* kelimelerinin yanına, parantez işâreti içerisinde *kalktım* ve *çantama* kelimeleri eklenmiştir.

¹¹ Yayımladığımız metinlerin aslında kelimeler ve gramer ekleri bakımından fazlalıklar vardır; bunları parantez işâreti () içerisine aldık. Tertip yanlışından ileri geldiği açıkça anlaşılan eksiklikler dolayısıyla bizim ilâve ettiklerimiz ise, yine parantez işâreti içerisinde gösterilmiş, fakat *italik* olarak dizilmiştir.

İzmir'in üstünü duman бүрүdü
Şehirler içinde İzmir bir idi
Sabahınan kaktım, güneş parlıyor
Silad vâlidem beni arıyor

Onikinci Fırka harbe yürüdü
Dini bir uğruna ölen askerler
Oturmuş askerler silâh yağlıyor
Dini bir uğruna ölen askerler

Mustafa Kemal adı ikinci dörtlükte geçmektedir. Dikkat edilince, bu dörtlüğün kavuştak mısırâmın öteki dörtlüklerden farklı, bu yüzden bir başka cenk türküsüne âit olduğu anlaşılır. Aşağıda görüleceği üzere, böyle şiirler, milli destanlarımız gibi, halk arasında dilden-dile söylenilirken, içinde bulunulan şartlara uyularak değişikliğe uğramış, bunlara yer-yer ilâveler de yapılmıştır.

Hâmid Zübeyr Koşay, tesbit ettiği bir başka destan dolayısıyla, "Arap-Ören Alevî köyündeki katli 'âm üzerine Mehmed Çavuş'un söylediği parçayı, öğretmen Nu'mân Bey'den yazıp,, aldığı bilgisini vermiştir¹². *Düşman Polatlı'dan çevirdi yüzün* mısırâyle başlayan bu destanın yalnız ikinci dörtlüğünde Gâzî'den bahsedilmiştir:

Haymana dedikleri (bir) susuz yazı Yardımcımız olsun ol ulu Gâzî
Yetiş(in), Kemal Paşa, koruyun bizi Yetişin arslanlar, zaman bu zaman

Büyük Millet Meclisi tarafından 5 Ağustos, 1921'de Başkumandanlık vazifesi verilen Mustafa Kemal, 12 Ağustos'ta Polatlı'da Cebhe Karargâhı'na giderek ordunun başına geçmiş, Sakarya Zafere'ri'nden sonra, yine Büyük Millet Meclisi'nce Müşîrlik (Mareşallık) rütbesi, Gâzî unvânı verilmişti (19 Eylül, 1921). Bunları gözönüne alarak, destanın o sıralarda söylenildiğini öne sürebiliriz.

Cenk türküsü, aşağıda verdiğimiz iki dörtlüğünden anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının 27 Aralık, 1919'da Ankara'ya gelmesinden sonra, 1920'de söylenilmiş olsa gerektir:

Ankara'nın taşına bak Gözlerimin yaşına bak
Biz Yunan'a esir olduk Şu feleğin işine bak
Ankara'da harb olacak Tarihler şân dolacak
(Biz) Yunan'a esir olursak Yüzümüze âr olacak¹³

¹² *Türk Yurdu*, aynı makâle, s. 41-42, aynı eser, s. 73 v.d.

¹³ Enver Behnan Şapolyo, üç dörtlükten meydana gelen bu türküyü *Ankara Türküsü* başlığıyla, sonuna 1920 tarihini kaydederek neşretmiştir; "Bu türküyü Milli Mücadele'de cepheye giden askerler söylemişlerdi. Afyon zaferine kadar bu türkü Anadolu'da söylenmiştir. O günlerin canlı bir hâtırasıdır,, bilgisini vermiştir (*İstiklâl Savaşı Edebiyat Tarihi, Nesirler ve Şiirler*, İst., 1968, Ak Kitabevi, s. 78).

Türkü'nün bu eski metninde Mustafa Kemal adı geçmemektedir; aynı türkü zaferler kazanılmağa başlandıktan sonra, esir *olmak* yerine *esir almak*, v.b. fikir ve ifâde değişmeleri ile, Kemal Paşa adının katılmasıyla askerler, halk arasında söylenilmeğe başlanılmıştır:

Ankara'nın taşır yolu	Sağı-solu asker dolu
Yetiş Kemal Paşa Kolu	Kan ağılıyor Anadolu
Ankara'nın taşına bak	Gözlerimin yaşına bak
Biz düşmanı esir aldık	Şu feleğin işine bak ¹⁴

dörtlüklerini içine alan destanın, zaferle sona eren Birinci ve İkinci İnönü savaşları sırasında (6-10 Ocak; 31 Mart — 1 Nisan, 1921) söylenildiğini sanıyoruz. Mehmed Tuğrul'un, Ankara'nın Ahı-köyü'nde dinleyip yazıya geçirdiği aşağıdaki dörtlük¹⁵, Gâzî unvânından söz edildiğine göre, Yunanlılar'ın bozguna uğramasıyla son bulan Sakarya Savaşı'ndan (23 Ağustos - 13 Eylül, 1921), bunun ardından Mustafa Kemal Paşa'ya bir kânûnla Gâzî unvânı ile Mareşallik rütbesi verildikten sonra söylenilmiş olabilir:

¹⁴ Etem Üngör, *Türk Marşları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları : Seri 4—Sayı A 4, Ankara, 1965, Ayyıldız Matbaası, s. 214; notasıyla birlikte neşredilmiştir.

Aynı türkünün, beş dörtlükten meydana gelen bir başka varyantının ilk dörtlüğü, Etem Üngör'ün eserindekinden farksızdır; bu yüzden, geri kalan dörtlüklerini veriyoruz (Dr. Sâim Sakaoğlu—Dr. Turgut Günay, *Halk Şiirinde Atatürk*, Erzurum, 1974, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 5):

<i>Yağmur yağar için-için</i>	<i>Kemal ağlar millet için</i>
<i>Kemal Paşa yemîn etti</i>	<i>Şu Bursa'yı almak için</i>
<i>İstihkâma indirdiler</i>	<i>Kanlı gömlek giydirdiler</i>
<i>Melûl olma garib anam</i>	<i>Bir oğlunu öldürdüler</i>
<i>Kazancık'ta harb olacak</i>	<i>Tarihlere kayd olacak</i>
<i>Atalardan mirâs kalan</i>	<i>Yeşil bayrak asılacak</i>
<i>Ankara'da şanlı ordu</i>	<i>Her tarafa çadır kurdu</i>
<i>Gâzî Paşa harb edecek</i>	<i>Hep askerler hazır durdu</i>

Yunanlılar'ın Bursa'yı alması, 1920 Haziran'ındadır. Mustafa Kemal'e Gâzî unvânı 19 Eylül, 1921'de verilmiş, Bursa, 10 Eylül, 1922'de kurtarılmış olduğundan, türkünün bu son iki tarih arasında söylenildiğini öne sürebiliriz.

¹⁵ *Türkülerin ba'zı Husûsiyetleri*, *Yurt ve Dünya* mec., nu. 17, Mayıs, 1942. Mehmed Tuğrul'un bu yazısında yine İstiklâl Harbi hakkında, fakat Mustafa Kemal'den bahsedilmeyen bir başka türkü de vardır.

Gâzî Paşa orduların başında Gece yatak yatmaz düşman peşinde
Türkiye'yi (de) görür hayâl, düşünde Yol ver dağlar (ineceğim) gireceğim İzmir'e

Fıransızlar'ın Maraş'ı işgâli yüzünden 21 Ocak, 1920'de başlayan savaş bu yılın 11 Şubat'ında sona ermiş, bozguna uğrayan düşman ertesi günü buradan çekilmiştir. Böyle savaşların sürüp gittiği günlerde söylenen halk şiirleri bulunduğu gibi, aradan yıllar geçtikten sonra o günlerin acı-tatlı hâtıralarını canlandıran türkülerimiz, destanlarımız da vardır; bu sonuncuların bir örneği de, Maraş'ın kurtuluşu destanıdır. 21 Haziran, 1934'de Soyadı Kânûnu'nun kabulünden, Gâzî Mustafa Kemal Paşa'ya bir kânûnla Atatürk soyadı verilmesinden (24 Kasım, 1934), söz konusu kurtuluş savaşından en azından ondört yıl kadar sonra söylenen bu anonim destanı Ahmed Caferoğlu Maraş vilâyetindeki gezileri sırasında, ora halkının şivesiyle tesbit etmiştir¹⁶. Bütününü vermediğimiz bu kurtuluş destanının beşinci, sonuncu dörtlüklerinde ümit ve cesâret dağıtan aydınlatıcı sesiyle Atatürk de hatırlatılmıştır:

Oniki Şubat'dur gurtuluş günü	O gün murâdı(<i>na</i>) erdi Maraşlı
Her tarafda yaptık zafer düğünü	O gün düşmanına vurdu Maraşlı
Derelerden akdı düşmanın kanı	Göve direklendi âh-ü figâni
Toplu tüfekli, bombalı düşmanı	Yumrukla, zopayla ezdi Maraşlı
.....
O gündür düşmanın kaçmasıyidi	O gündür düşmanın ölmesiyidi
(O) Güneş Atatürk'ün yılmaz sesiy(i)di	O sesle savaşa girdi Maraşlı
.....
İbtidâ harbini Maraş bitirdi	Düşmanı şaşırtdı aklın yitirdi
Maraş düşmanını vurdu götürdü	Atatürk'e selâm verdi Maraşlı

“Ruslar 1878'de, Türk-Rus Savaşı'nda, Kars Ardahan, Oltu, Kağızman sancaklarından,, meydana gelen bir askerî-vilâyet kurmuşlardı; 3 Mart, 1918'de Brest-Litovsk Andlaşması ile Bolşevik Rusya, Kars ve Batum'u Türkiye'ye geri vermiştir. “Bu anlaşmaya karşı gelen Taşnak Ermeniler, 24 Nisan'da şehri ateşe verdiler; 25 Nisan, 1918 akşamı yangından kurtarılan Kars'ta ancak,, üç Müslüman vardı. “Altı ay kadar burada kalan Türk kuvvetleri Mondros Bırakışması hükümlerine göre geri çekilmeye başlayınca 6 Kasım, 1918 günü şehirde Kars İslâm Şûrâsı adı ile geçici yerli bir Türk

¹⁶ *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İst., 1945, Burhâneddin Erenler Matbaası, s. 150 v.d.

idâresi kuruldu. 17-18 Ocak, 1919 kongresinde, Batum'dan Nahcivan'a kadar uzanan yerlerdeki yerli Türk ahâlisi ile topraklarını Ermeni ve Gürcüler'e karşı koruyan Millî Şûrâ'ya Cenûb-ı garbî Kafkas Hükûmeti adı verildi. 12 Nisan, 1919'da İngilizler bu hükûmet merkezini Kars'ta dağıtarak ertesi gün buraları Ermeni idâresine bıraktılar; Ardahan ile Posof da Gürcü ordusu işgâline uğradı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Kâzım Karabekir Paşa idâresindeki XV. Kolordu'su, Ermeni kuvvetlerini, bozguna uğratarak,, Kars'ı 30 Ekim, 1920'de, zabte etti¹⁷. İşte Kars'ın bu ikinci kurtuluşu dolayısıyla, Kars çevresindeki halk şâirlerimiz bu zaferden duydukları sevinci yansıtan destanlarında Ordu Kumandanı Kâzım Karabekir'i, Mustafa Kemal'i ve başka paşaları da minnetle anmışlardır. 1930'da kırkbeş yaşlarında olduğuna göre¹⁸, bu savaş ve kurtuluş günlerini yaşayan Bardızlı Âşık Nihânî'nin,

Bir destan söyledim Son-tarruz'a İşimiz kerem ve ihsâna döndü
Gani Mevlâ'm fırsat yetirdi bize Ortalık Cennet ve Cinân'a döndü

dörtlüğü ile başlayan onüç kıt'alık destanı¹⁹, Mustafa Kemal'in adı geçen mısraları da içine almaktadır:

Kemal Paşa teşkilâtı bitirdi Kâzım Paşa Kars'ı aldı oturdu
Halil Beğ kurt gibi sürdü götürdü Sonra yalın-kılıç, Yunan'a döndü

¹⁷ M. Fahreddin Kırzioğlu, *Kars* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 59. Cüz, İst., 1953, Millî Eğitim Basımevi, s. 363.

¹⁸ Abdurrahman Şeref, *Şarkî Anadolu Şâirlerinden Âşık Nihânî* adlı yazısında, Nihânî'nin Kars'ın Sarıkamış kazâsına bağlı Güreşgin-köyü'nden olduğunu, 1930'da kırkbeş yaşlarında bulunduğunu yazmış, bir *Koşma*'sını da neşretmiştir; bu bilgiye göre, 1885'de doğduğu anlaşılır (*Halk Bilgisi Haberleri*, nu. 13, 1 Kasım, 1930). Nesib Yağmurdereli, kendi topladığı bilgiye dayanarak Sarıkamış'a bağlı Bardız nâhiyesinin Güreşkin-köyü'nde, 1889'da doğduğunu yazmış, dört şiirini de yayımlamıştır (*Sümmânî, Hayâtı ve Şiirleri*, İst., 1939, Ülkü Matbaası, s. 70: *Sümmânî ile Münâsebetdâr Şâirler* bölümü). Fuad Köprülü'nün *Türk Sazşâirleri*'nde (C. III., XX. *Asır Sazşâirleri* bölümü, İst., 1940, Kanaat Kitabevi, s. 710-11, 715-111, 721-23), bu iki kaynaktan faydalanılarak bilgi, *Koşma*'larından dört örnek verilmiştir. Mehmed Gökalp'in yazısında, kaynak gösterilmeksizin şâirimizin hayâtından bahsedilmiş, şiirlerinden örnekler yayımlanmıştır; Nihânî'nin 12 Mart, 1967'de öldüğünü bu makâleden öğreniyoruz (*Kaybettiğimiz Halk Şâirleri — Bardızlı Nihânî, Türk Folklor Araştırmaları*, nu. 328, Kasım, 1976).

¹⁹ Kırzioğlu M. Fahreddin, *Edebiyatımızda Kars*, İst., 1958, Işıl Matbaası, s. 165 v.d. Bu eserde, Nihânî hakkında yer-yer bilgi ve epeyi örnekler de bulunmaktadır.

Kars'ın 30 Ekim, 1920'de ikinci kurtuluşu üzerine, buranın Kalo-köyü'nden, 1939'da seksen yaşlarında bulunduğu söylenen Âşık Kahraman'ın²⁰, Destan'larından birinde²¹, Kemal Paşa'nın da adı geçen aşağıdaki dörtlüğü görmekteyiz:

Kemal Paşa Meclis başında durur, Kara-Kâzım Paşa serdârdır yürür
Hâlid Paşa önden çevirir, vurur Düşmanı alt-eden merdân bizde var

Kars ve çevresindeki şâirlerimiz, buranın ikinci kurtuluşunu sonraki yıllarda söyledikleri destanlarında da, savaş yıllarının o acı-tatlı hâtıralarını anarken, yer-yer Mustafa Kemal'i de önderdiği, kahramanlığı dolayısıyla öğmüşlerdir. Âşık Dursun-oğlu Mehmed Ali İkrâmî (1890 - 1926), oniki kıt'alık Kâzım Karabekir, Hâlid, Ali Said, Rüşdi Paşalar'ı da öğdüğü Destan'ında²², aşağıdaki dörtlüklerde görüldüğü üzere 1877'den bu yana çektiklerimizi, kısaca Kurtuluş Savaşı'mızı anlatmıştır:

Kırk yıldan bu yanı düşmüşüm derde	Çok şükür dertlere dermânımız var
Can kurban etmeli Osmanlı merde	Gezip dolanmaya meydânımız var
Otuzaltı günü ordumuz geldi	Hâyin Ermeni'ye bozgunu saldı
Sarikamuş, Taht'ı cenk ele aldı	Kars'ı kurtardı hoş seyrânımız var
Kahraman askerler hücûma kalktı	Uğradığı yeri od gibi yaktı
Kâfirleri leş-leş üste bıraktı	Ermeni(ler) katline fermânımız var
Kağızman, İğdir'a yetişti ordu	Dağıldı İslâm'ın kederi, derdi
Ardahan, Çıldır'a Şubat'ta girdi	Yol verdi Gürcü'ye peymânımız var

²⁰ F. Saltkan, *Kars-ili'ne âit Söylenmiş Şiirlerden — Barış ve Şen Günlerde Söylenenler, Doğuş*, mec., nu. 2 (43), Temmuz, 1939; bundan faydalanılarak, Fuad Köprülü, *XX. Asır Sazşâirleri*, İst., 1940, Kanaat Kitabevi, c. III., s. 710-11, 715-11, 720.

²¹ Kırzioğlu M. Fahreddin, a.e., s. 166. Bu eserde Âşık Kahraman (1863-1944)'ın hayâtı hakkında yer-yer bilgi, şiirlerinden örnekler verilmiştir (S. 58, 75, 125, 134, 166). Söz konusu destanın, ilk ve son dörtlükleri dışında üç kıt'ası Sâim Sakaoğlu-Turgut Günay'ın eserinde vardır; kitabın sonunda umumî *Bibliyografya* verilmeyle yetinildiğinden, bu eksik metnin, verilen bilginin kaynağı kesinlikle belirtilmiş değildir (S. 63, 114, 119).

²² Kırzioğlu M. Fahreddin, a.e., s. 170. Kemal Zeki Gençosman'ın *Türk Destanları*'na baştan iki ve üçüncü dörtlükleri eksik olarak alınmıştır; İkrâmî hakkındaki bilgi, F. Kırzioğlu'nun eserindekinin aynı olduğuna göre, ondan faydalanıldığı anlaşılır (İst., 1972, s. 195 v.d.). F. Kırzioğlu'nun araştırmasından önce, İkrâmî'ye dâir kısaca bilgiyi, dört Koşma'sını içine alan, imzâsız, *Es'ad Bey'in defterinden* kaydiyle yayımlanan bir araştırmanın bulunduğunu da söyleyelim (*İki Sazşâiri, Türk Yurdu*, nu, 12-14/206-208, Şubat, 1929, s. 37 v.d.).

Kurtuldu Firenk'ten Anteb'l'e Urfa	Alındı Yunan'dan İzmir'le Bursa
Tamam Yedi-düvel kol çekti sulha	En son zaferimiz Lozan'ımız var
Yaradan artıra İslâm'ın dem'in	Düşmanın başına indire gamın
Şükür aydın oldu sonu İslâm'ın	Mustafa Kemal tek sultanımız var

Baş kısmını verdiğimiz bu destanın, sözü edilen şeylerin geçtiği zaman bakımından sonuncusu Lozan Andlaşması (24 Temmuz, 1923) olduğuna dayanarak 1923'de söylenildiğini öne sürebiliriz. Kars şâirleri buranın ve Anadolu'daki birçok şehirlerimizin nasıl geri alındığını aradan yıllar geçtikten sonra söyledikleri destanlarında canlandırmışlar, bu konudaki şiirlerin çoğunda Mustafa Kemal'in yurdumuzu düşmandan temizlediğini, milletimizi derleyip-toplayıcı kudretini, Türk'ün şânını yükselttiğini anlatmışlardır. Bu şâirlerimizden biri de Oluklu-köyü Çepni oymağının Kara Dede-oğullarından 1883'de doğan, halk hikâyeleri ile de tanınmış, Zemîni takma adını kullanan Bekdeş Usta (Tatarhan)'dır; Kars'ın kurtuluşunun onüçüncü, Cumhuriyet'in i'lanının onuncu yıldönümü dolayısıyla 1933'de söylediği ondokuz kıt'alık *Destan*'ının²³ aşağıda görülen 7-9, 12'nci dörtlüklerinde, Birinci Dünya Savaşı'nda uğradığımız bozgunundan sonra, İstiklâl Savaşı'nın zaferlerini yaşıttır:

Ordumuz Tebriz'e, Bakû'ya çıktı	Demir-kapı, Derbend şehrine baktı
Firenk'le İngiliz canımız sıktı	Geri döndü asker, husrânımız var
İzmir, Maraş, Anteb gördü işgâli	İstanbul'un pek güç oldu ahvâli
Ermeniler yurdu görünce hâli	Tekrar doldu Kars'a, efgânımız var
Yaradan, halketti Gâzî Baba'yı	Topladı başına bayı, gedâyı
Meclis açtı, güttü millî da'vâyı	Şark'tan Garb'e kadar fermânımız var
.....
Gâzî Baba ordu Başkumandan'ı	Sakarya, Afyon'da ezdi Yunan'ı
Vatandan çıkardı kalan düşmanı	Cihâna ad salan Türk şânımız var

Kars'ın halk şâirleri, Atatürk'ün ölümünden sonraki destanlarında da aynı düşünce ve duyguları yansıtmışlardır; Poshovlu Âşık Zülâlî Kökten, Kars'ın yine son kurtuluşunu konu aldığı, 1940'da Afyon-Emirdağı'nda söylediği 24 kıt'adan meydana gelen *Şadlık Destanı*'nın²⁴ 10-13'üncü dörtlüklerinde,

²³ F. Kırzioğlu, a.e., s. 172 v.d. Kemal Zeki Gençosman'ın *Türk Destanları*'nda Zemîni'ye dâir verilen bilginin, bu destan metninin — Sekiz ve onuncu dörtlükleri çıkarılarak — F. Kırzioğlu'nun eserinden alındığı anlaşılmaktadır (S. 186 v.d.).

²⁴ F. Kırzioğlu, a.e., s. 175 v.d. Kemal Zeki Gençosman'ın eserindeki bu destan metninin — dokuzuncu dörtlüğü eksik olarak — buradan alındığı anlaşılıyor.

Altı ay dayandı Kars tek başına
Düşman od salmışken toprak, taşına

Sanman unutmştuk vatan adını
Çoğu, kurbân dedi öz evlâdını

Ordumuz gelirken yola baktılar
Nezretmiş ellere kına yaktılar

Otuzaltı'da Kars kurtuldu sonu
Arkadaşlarıyla İsmet İnönü

Milli Teşkilâtlar baktı işine
Ankara'ya vardı a'lâlarımız

Bugün aldık lezzetini, tadını
Bunu duyar-duymaz kazâlarımız

Al sancağımıza çiçek taktılar
Sevindi, güvendi analarımız

Gâzî, Hükümet'i eyledi yeni
Sağladı temelden binâlarımız

diyordu.

Halk şâirlerimizin İstiklâl Harbi'ni anlattıkları destanlarının çoğunda, pek tabî'i olarak Mustafa Kemal'den de bahsedilmektedir. Bu şâirlerden ba'zıları bu savaşa katılmış oldukları için, destanları daha sonraları yetişen genç şâirlerin eserleri gibi başkalarından duyup işittikleri, hayâllerinde canlandırdıkları savaş sahnelerini değil, içinde buldukları o hayâtı, gerçekleri yansıtmaktadır; yapmacıktan uzak, içten gelerek söylenilmiştir. Böyle destanlardan birinin şâiri, Çankırı'nın Özbek adlı köyünden, Hasan Çavuş-oğulları'ndan, 1301 (1883 - 84) doğumlu Ali-oğlu Ali'dir. Okuyup-yazma bilmeyen bu zeki Âşık, Birinci Dünya Savaşı'nda asker kaçaklığı edip köyünün bir dağındaki mağaraya saklanmış ise de, Kurtuluş Savaşı'na seve-seve katılmıştır;

Biz İslâmız, Kiblegâh'a yönümüz

Dîn yoluna fedâ ettik canımız

Muhammed dînidir bizim dînimiz

Şükr olsun vâttandan sürdük Yunan'ı

Küllî, kesretlice kırdık Yunan'ı

Poshoftlu Âşık Zülâlî adlı makâlede, şâirimizin 1911'de Afyon'da yerleştiğinden, 1930'da Poshov'a geldiğinden, Ardahan'a gidip tekrar Afyon'a döndüğünden bahsedilmiştir (*Doğuş mec.*, nu. 3/44, Ağustos, 1939). M. Fahreddin Çelik'in bu yazısından, bu sırada altmışbeş yaşında bulunan Zülâlî'nin 1874'de doğduğu anlaşılır. Afyon'da uzun süre kaldığından, Afyonlu Yusuf Zülâlî diye de anılmaktadır. 1934'den bu yana, bu değerli şâirimiz hakkında epeyi araştırmalar yapılmış, hakkında bir eser de yayımlanmıştır (Erdoğan Kökten, *Zülâlî'den Parçalar*, Akşehir, 1953, Yeni Matbaa). Konumuz sınırlarını aşmamak için, bu yolda daha çok bilgi vermeğe girişmeyeceğiz; Zülâlî hakkında, yalnız *Doğuş* dergisinde yayımlananlar için bk., Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*, c. III., İst., 1940, s. 454, 465, 468 —xxii, 711; *Türk Sazşâirleri*, İkinci Basım, XIX. Asır Sazşâirleri, Ankara, 1964, Güven Basımevi, s. 542, 549—xxviii, 625-30.

mısrâlarıyla başlayan, yirmiyüç kıt'ayı içine alan destanında, başka şiirlerinde görüldüğü gibi alçak-gönüllülüğü anlatan Sefil Ali takma adını kullanmıştır²⁵. Türklük-İslâmlık duygularının kaynaştığı bu destanda, Yunanlılar'ın Afyon, İzmir, yurdumuzun başka bölgelerinde nasıl bozguna uğradığı, alınan esirler biraz da mizâh ifâdesiyle canlandırılmıştır; aşağıya aldığımız iki kıt'asında Mustafa Kemal'in kahramanlığı öğülmektedir:

Dİnsiz la'In, dahl-edersin K e m â l'i
 Onun hulûsu pâk, nûrdur cemâli
 Kırar kâfirleri arslan misâli
 Kurtardık düşmandan yurdu, vatani
 Şûkr olsun, kesretli kırdık Yunan'ı

Harc ettik vatana elde varımız
 Kemal Paşa bizim Baş-serdâr'ımız
 Şehidlik, gâzilik cedden kârımız
 Dönmeyiz Yunan'dan sürdük kâfiri
 Küllü, kesretlice kırdık kâfiri

Oldukça güzel bu destanda anlatılanlar,

Nusret Allâh'dandır Müslümanlar'a
 Yunanlı arada oldu mashara
 Askerlere şâyân oldu tezkire

mısrâları da, Anadolu'nun Yunanlılar'dan temizlenmesi (18 Eylül, 1922) üzerine söylenildiğini gösterir.

Kurtuluş Şavaşı dolayısıyla bir başka güzel destanımızı, Hâmid Zübeyr Koşay yayımlamış, araştırmasının başında bu destanı nasıl elde ettiğini anlatmıştır: "Garbî Anadolu'da etnografyaya âit ba'zı eşyâ toplamak için dolaşırken Afyon-Karahisarı'ndan Sandıklı'ya ve oradan Dinar'a kadar Afyon'un Namık Kemal Mektebi muallimlerinden Süleyman Bey'le birlikte seyahat ettik. Süleyman Bey,

²⁵ Ahmed Tal'at, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İst., 1928, Devlet Matbaası, s. 127-31. Tal'at Bey, *Çankırı Şâirleri*'nde, Sefil Ali'nin *Güzellemesi* ile *Uyuz Destanı*'ni da yayımlamıştır (Çankırı, 1930, Çankırı Matbaası, s. 92-99). Bu iki kaynaktan, bizden önce, M. Hâlid Bayrı faydalanmıştır (*Sefil Ali, Köpüz mec.*, nu. 3, Temmuz, 1943, s. 65-66). Cahid Öztelli'nin bu kaynakları görmediği anlaşılıyor (*Âşık Sefil, Ali, Türk Folklor Araştırmaları*, nu. 317, Aralık. 1975); rahmetli C. Öztelli (1910-24 Şubat, 1978)'nin *Sefil Ali üzerine Yeni Bilgiler* adlı yazısında neşrettiği Antebli Sefil Ali'ye âit *destan*'ın (Aynı mec., nu. 324, Temmuz, 1976), Ispartalı Seyrânî'nin olduğu hakkında bk., Şâkir Sabrî, *Gâzî Anteb Büyükleri*, Gâzî Anteb, 1934, s. 167-70).

Afyon vilâyeti tarih ve coğrafyasını yazabilmek için materyal topluyordu. Memleket Harbi'ne âit edebî parçaları soruştururken, yol arkadaşım geçen sene Aziziyye'ye seyahat ettikleri sırada kendisinin de bir parça işitip kaydettiğini ve avdetinde göndereceğini va'detti,, diyor; Süleyman Bey, verdiği sözü tutup, bu destanı H. Z. Koşay'a göndermiştir²⁶. Onaltı dörtlükten ibâret destanda Aziziyye'nin kuzeybatısındaki Adaçal-tepesi'nde kopan patırtıdan sonra Yunanlılar'ın birçok köyü yağma ettiği, askerinin bir ucu Hisar'ı geçtiği, yaptıkları işkenceler, esirlik günlerinin acısı unutulmaz vak'aları anlatılmıştır. Destanın sonlarına doğru, Yunanlı'nın Haymana çölünde susuz kaldığından, ettiğine pişman olduğundan bahsedilmiştir.

Ziyâde yaşasın Mustafa Kemal
Gerisin-geriye kaçtı Yunanlı

musrâları ile sona eren destanın altında, "Aziziyye kazâsının Karacabey-karyesi'nde Malatyalı Torun-oğlu Âşık Hasan,, kaydı, 28 Mart, 1338 (1922) tarihi vardır. Destan, Yunanlılar'ın Afyon'u almaları (Mart 1921) savaşıyla başlayıp, Ankara'yı ele geçiremeyerek uğradığı bozgunun anlatılmasıyla (İkinci İnönü zaferi, 1 Nisan, 1921) son buluyor; Savaşın bittiğine, Anadolu'nun düşmandan temizlendiğine (18 Eylül, 1922) dâir hiçbir fikre yer verilmeyişi, destanın sonundaki tarihin gerçeğe uyduğunu, Kurtuluş Savaşı'nın sürüp-gittiği sıralarda söylenildiği düşüncesini uyandırmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'na katılan bir başka şâirimiz Çoban Süleyman'dır. Sivas'ın Kocabey köyünde 1307 (1889 - 90)'de doğmuştur; babası, Hacı-oğulları'ndan Mûsâ'dır. 1911'de Balkan, daha sonra Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır. Sefil Ali gibi, bu şâirimizin de okuyup-yazması yoktur. Saz çalmıyor, deyişlerini kendine öz bestesiyle okuyordu. Kendisinin çobanlık hayâtını anlatan destanından başka, Kurtuluş Savaşı dolayısıyla söylediği, onyedî dörtlüğü içine alan bir destanı da vardır²⁷. Sakarya Savaşı'na (23 Ağustos - 13 Eylül, 1921) katıl-

²⁶ *Memleket Harbi ve Halk Edebiyatı — II., Türk Yurdu* mec., nu. 205/11, Kasım, 1928, s. 18 v.d. H. Z. Koşay'ın *Makaleler ve İncelemeler* adlı eserinin *Bibliyografya* bölümünde, *Türk Yurdu*'nun sayısı tertip yanlış olarak 11-208'dir; bibliyografya künyesi verilen bu araştırma (S.381), dolayısıyla bu destan, adı geçen eserde yoktur.

²⁷ Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Halk Şiirlerinden Âşık Süleyman, Kızılırmak* gzt., nu. 43-44/444-45; 4, 11 Ağustos, 1939; bu çalışmada Çoban Süleyman Kaya'nın Atatürk için *Ağut*'1, *Tiren Destanı* da yayımlanmıştır. Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*'nde bu kaynaktan faydalanmış, bu *Antoloji*'sine onun şiirlerinden ikisini al-

mamişsa da, burada kazanılan zaferi, başkalarından işittiklerine göre canlandırmıştır:

Her nefer boynuna *Kur'an*'ı taktı Bütün evliyâlar ayağa kalktı
Dediler Sakarya hep de kan aktı Düşman cendekleri²⁸ ırmak berâber

O, bu sırada Bursa'yı geri almak için savaştan Firka'da Topcu çavuşu olarak bulunuyordu:

Bursa'ya girdik biz Firka Yirmiüç Alayımız Topçu, Bölük'ümüz dört
Sağda-solda sancak, sen onları öp Onbeş kınalı koç kurban berâber

Çoban Süleyman'ın eşsiz bir paşa olarak vasıflandırdığı Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkındaki,

Yaşa Kemal Paşa, sen binler yaşa Vurdum süngümü işledi taşta
Cihâna gelmemiş böyle bir paşa İsmet, Re'fet, Kâzım, Fevzî berâber

dörtlüğünü de içine alan bu destan,

Ey Süleymân, hoş görürsün âlemi Güzel-güzel söyle böyle kelâmı
Alnımızda vardır Hakk'ın kalemi Yirmiüç neferim, ben de berâber

musrâlarıyla sona eriyor. Bursa'ya Yunanlılar'ın girmesinden, buranın geri alınmasından (8 Temmuz, 1921-10 Eylül, 1922) söz ettiğine, Anadolu'nun düşmandan temizlendiğinden bahsetmesine dayanarak bu destanın da, Sefil Ali'ninki gibi 1922 Sonbaharında söylenildiğini öne sürebiliriz.

Âşık Sâdık, Sefil Ali ve Çoban Süleyman'dan, Kurtuluş Savaşı'na katılmayışi bakımından ayrılır. 1864'de Keçiaç-köyü'nde doğan Sâdık, İbrâhim adındaki rencberin oğludur; bütün ömrünü bu çevrede, Adana ve Tarsus'ta geçirmiştir. Kendi anlattıklarına göre, Adana'nın işgâli sırasında Tarsus'ta Makam Çarşısı'ndaki bir elbise dükkânında çalışıyordu; kaçkaçta (hicrette) hastalanmıştır. Bunları anlattığı 1928'de, altmışdört yaşında, gözleri kör, kulağı sağır hâlde bulunuyordu. Değişleri epeyi başarılıdır. Adana, Birinci Dünya Savaşı sonunda, Mondros Mütârekesi hükümlerine dayanılarak 24 Aralık, 1918'de Fransızlar tarafından alınmış, iki yıl kadar onların elinde

miştir (S. 712, 715-ix., 729 v.d.). Vehbi Cem Aşkun, Çoban Süleyman için, *Kızılırmak*'taki kendi araştırmasından bahsetmeksizin, buna yeni bilgi ve metinler katarak, *Sivas Folkloru* adlı eserinde bir bölüm ayırmıştır (Sivas, 1941, Kâmil Matbaası, s. 349-67).

²⁸ Cendek: Leş (Not — V. C. Aşkun).

kaldıktan sonra, Kurtuluş Savaşı'mızda, 20. xii. 1921'de Fransızlar tarafından boşaltılmış, 5 Ocak, 1922'de istiklâline kavuşmuştur. Bu yıllarda yaşı elliyi aşmış olan Âşık Sâdık, üstelik hastalanması yüzünden Kurtuluş Savaşı'na katılamamış ise de, çevresinde görüp işittiklerine dayanarak bir zafer destanı söylemiştir. Anadolu'nun düşmandan temizlendiği (18 Eylül, 1922) sırada söylenildiği anlaşılan, Kemal Paşa'dan da bahsedilen bu destanın, böyle şiirlerin güzel bir örneği olduğu için bütünü veriyoruz ²⁹ :

Milletin Meclisi meydânı aldı
Düşmanın gözüne yedi, bin oldu

Peşrefler gürlendi, sazlar ötüyor
Düşman belâsını buldu ötüyor

Gâziler bayrağın çekti dolandı
Tüfekler yivlendi, süngü bilendi

Yeşil başlı kuşlar semâda döner
Düşmanın başına yıldırım iner

Razzakıdan yaptın şaraplar içtin
Hiç ökçen yokumuş teze apıştın

Kemal Paşa şanlı hudut kuşadır
Yunan'ın değdi nişadır

Sâdık'ın sözleri çıktı ya haçan
Açılmış cidavu binilmez kalan

Erenler, melekler savaşa geldi
Alındı vatanda canı Yunan'ın

Görünmez yerleri gülle tutuyor
Leşkeri dağlarda kaldı düşmanın

Al kanlara eğri-kılıç boyandı
Kalbine giriyor işte düşmanın

Açılır câmiler, kandiller yanar
Çivril'i dolanıp kaçıyor düşman

Cihangîrim derken hendeğe düştün
Yiğit ordumuza eğildi düşman

Umarım milleti serbest yaşatır
Eritmeğe koştı denize düşman

Düşmanın sırtına çekildi palan
Gaybetmiş yuların kaçıyor düşman

Konya'da 1295 (1878)'de doğan Âşık Mehmed buranın Sadırlar Mahallesi'ndeki öğreniminden sonra bir süre devâm ettiği medrese tahsilini babasının ölümü üzerine bırakmış, hayâtını çiftçilikle kazanmağa başlamıştır. Saz da çalan şâirimiz ³⁰, Gâzi hakkındaki şiirlerinden ilkin, 26 - 30 Ağustos, 1922'de Dumlupınar zaferiyle sona eren Büyük Taarruz dolayısıyla söylemiştir. Dokuz dörtlükten meydana gelen bu destanına,

²⁹ Ali Rizâ Yalman Yalın, *Cenub'ta Türkmen Oymakları*, Ankara, 1933, *Hâkimiyet-i Millîye* Matbaası, s. 9 v.d.

³⁰ Hâyatına dâir verdimiğiz bilgi, eserlerinden örnekler için bk., Sa'deddin Nüzhet — Mehmed Ferid, *Konya Vilâyeti Halkıyyât ve Harsiyyâtı*, Konya, 1926, Konya Vilâyet Matbaası, s. 70 v.d. S. Nüzhet, *Halk Şâirleri*, Birinci Kitap, İst., 1927, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, s. 74 v.d. Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*'nde bunlardan faydalandığı gibi, başka kaynakları da bildirmiştir (C. III., İst., 1940, s. 713, 716—xx, 762 v.d.).

Yaşasun Gâzî Paşa'y-ı 'âli-şân	Zâtına lâyıktır sadâkat-nişân,
Küffârı etti münhezim, perîşân	Görünce arslanı kaçtı bu küffâr

dörtlüğü ile başlamıştır; Afyon Savaşı'nı anlatan kat'alarından birinde,

Yaşasun Gâzî, cebheleri yardı	Kıral Kostantin'in tacını kırdı
Çekti kılıcını tâ öne durdu	Ecelin zehrini içti bu küffâr

diyor; savaş sahnelerini canlandıran, heyecanlarını yansıtan bu destanı,

Gâzî Paşa dedi küffârı komam	Ma'nâsın(ı) bilsün okuyan adam
Âşık Mehmed etti destanın tamam	Duamız makbûldür bildi bu küffâr

dörtlüğü ile sona erdirmiştir. Âşık Mehmed'in, Mustafa Kemal'in Konya'ya gelişi üzerine söylediği bir destanı da vardır. Konyalılar, Gâzî'yi kendi şehirlerinde dört def'a görebilmişlerdir; ilk seyahati, 1923'dedir ve 19-21 Mart'ta üç gün burada kalmış, Konya Sultânîsi'nde, başka müesseselerdeki toplantılarda konuşmuş, bu şehir çevresindeki yerlere gezintileri de olmuştur³¹. İkinci gelişi 1925 Ekim'indedir³². 9 Mayıs, 1926'da Adana'ya giderken, tirenin bir saat kadar Konya İstasyonu'nda kalmıştır; bu seyahatinden dönüşünde 19 Mayıs, 1926'da Konya'ya gelip, etresi günü Bozöyük ve Karaköy yoluyla Bursa'ya hareket etmiştir³³. Bu gelişlerinden son ikisi çok kısa sürdüğü, halkla pek temasları olmadığı için, Âşık Mehmed'in, Gâzî'nin Konya'ya gelişi üzerine destanını, 1923'de söylediğini tahmin ediyoruz. Yedi dörtlükten ibâret bu destan, aşağıdaki kıt'aları da içine almaktadır:

Büyük Millet Vekili. Şâh-ı merdân	Yaşasun Kemal Paşa derde dermân
Dîn, vatan uğruna oluruz kurbân	Sevgili Paşa'm, (sen) hoş, safâ geldin
Karşulayub zâtını yüzün gördüm	Arzuladım seni murâda erdim
Kalmadı marazım, iy'oldu derdim	Âleme Lokmân'sın sen safâ geldin
.....
Âşık Mehmed duâ eder dilinden	Duâdan başkası gelmez elinden
Kimse bilmez bu âşık'ın hâlerinden	Vâkûfsun hâline, sen safâ geldin

³¹ *Babalık* gzt., nu. 1150, 21 Mart, 1339/1923. Bk., aşağıdaki not—36.

³² *Ulu Gâzî, Büyük Halâskârimız, Sevgili Cumhuriyetimiz, Hoş geldiniz, Safâ Geldiniz* başlıklı yazıda dün Konya'ya geldikleri bildiriliyor (*Babalık*, nu. 1294, 18 Ekim, 1341/28 Rebî' I., 1344; *Babalık*'ın 1297 tarihli sayısında Konya'dan o gün ayrılmış oldukları kaydedilmiştir (21 Ekim, 1341/2 Rebî' II., 1344-Çarşamba).

³³ Konya Vâlisi'ne, Riyâset-i Cumhuriyet-i Başkâtibi Tefik imzâsıyla gönderilen yazıda, Adana'ya giderken Reis-i Cumhuriyet-i Hazretleri Konya İstasyonu'nda kalmayarak tirenle geçeceklerdir, denilmiş, hiçbir merâsim yapılmamasını arzu ettikleri bildirilmiştir (*Babalık*, nu. 2094, 9 Mayıs, 1926/26 Şevvâl, 1344).

Âşık Mehmed'in, Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü dolayısıyla söylediği, on dörtlükten meydana gelen destanı da bulunduğunu söyleyelim; çevresindeki hâdiselere, mes'elelere ilişik destanlar söylemekle de ün kazanan şâirimiz bu destanın iki dörtlüğünde Mustafa Kemal'den bahsetmektedir:

Eski kânûn, kadınları boşadan	Yeni kânûn, hanımı hür yaşadan
Bu fikirler gelir Gâzî Paşa'dan	Kutlu olsun Cumhuriyet Bayramı
.....
Millet Meclisi'yle verip başbaşa	Yaşa Cumhuriyet Reisi'm yaşı
Yapalım Bayram'ı biz koşa-koşa	Kutlu olsun Cumhuriyet Bayramı ³⁴

Mustafa Kemal, 19 - 21 Mart, 1923'de Konya'da kaldığı sırada bura kadınları ile de görüşmüş, onlara, "...sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla,, "cebhenin mühimmâtını taşıyan hep o ulvî, o fedâkâr, o ilâhî Anadolu kadınları olmuştur,, demiştir³⁵. Konya'nın ünlü sazşâirlerinden, Şem'i'nin oğlu Hâfız Mehmed'in kızı Emine Hanım, 1926'da yaşı sekseni geçkin olduğundan Konya'ya gelen Mustafa Kemal'i gidip görememiştir; onun hakkındaki destanını çevresindekilerden işittiklerine dayanarak söylediği anlaşılmaktadır. Şem'i'nin Kızı, Şem'i'nin Gülü, Hacı takma adlarını kullanmış, şiirleri teknik bakımdan düzgün, ma'nâca güzel, içten gelerek söylenilmiştir. Bu yüzden baştan-sona Mustafa Kemal'den bahsettiği söz konusu *Destan*'ının bütününi veriyoruz³⁶:

Kolum yok kanadım, bir garib kuşum	Cenâb-ı Kibriyâ, gör benim işim
Ne tâlihsiz imiş şu benim başum	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Semâda melekler arz-ı hâl okur	Algın koyun gibi içirim dokur
Yaradan'a ismarladı bu fakir	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Konya'ya geldiği gün Kemal Paşa	Şanı yürüdü dağlar ile daşa
Allâh ömür versin, sen binler yaşa	Efendi'm, mülkünle canın sağ olsun

³⁴ *Halk Bilgisi Haberleri* mec., nu. 29, 29 Ekim, 1933; *Âzerbaycan Yurt Bilgisi Haberleri* mec., nu. 21-22, Eylül-Ekim, 1933. *Cumhuriyet'in 10'uncu Yılı için Yazılan Şiirler, Destanlar*, Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtib-i Umûmîliği, Ankara, 1933, *Hâkimiyet-i Milliye* Matbaası, s. 7 v.d. Bu *Destan*'ın bütünü Sâim Sakaoglu — Turgut Günay'ın eserine de alınmıştır (*Halk Şiirinde Atatürk*, Erzurum, 1974, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 11 v.d.).

³⁵ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, II., Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, Ankara, 1973, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 29.

³⁶ Hayâtı, şiirlerinden örnekler için bk., S. Nüzhet, a.e., s. 28 v.d. Sa'deddin Nüzhet — Mehmed Ferid, a.e., s. 7 v.d. Ayrıca y. bk., not—31.

Scherde uyandım, yağıyor rahmet	Seni doğuran ana çekti zahmet
Bâri müllete sen eyle merhamet	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Şu fânî dünyâya geldim gülmedim	Ağlayıp da gözüm yaşın silmedim
Senin gibi sahâvetli görmedim	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Allâh, Kemal Paşa'ya ömür versin	Tavladan atları gemini küssün
Sana kötü sanı satanlar bulsun	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Kemal Paşa, iskeleden yürüdü	İngiliz, Fıransız yağı eridi
Senin gibi bu kumandar yok idi	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Kâşki Kemâl Paşa'yı göre idim	O yiğite ziyârete varaydım
Armağan istese canım vereydim	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun
Bu destanı düzen Şem'î'nin Kızı	Devşirin bahçeden gülü, nergisi
Allâh'ım, Paşa'ya kavuştun bizi	Efendi'm, mülkünde canın sağ olsun

Şiirlerinde Mustafa Kemal'den bahseden bir başka sazşâirimiz Karamanlı Gufrânî'dir (1280/1863-64-1926); asıl adı Ali'dir. Aşağıdaki iki dördlüğü, Yunan işgâlinde ve Başkumandan Meydan Savaşı'ndan, İzmir'in geri alınmasından, Anadolu'nun düşmandan temizlenmesinden de söz ettiği İstiklâl Harbi hakkındaki, otuz dört-lükten meydana gelen *Destan*'ından aldık:

Gâzî Kemal Paşa Hazretleri'ne	Aşk olsun kemâl-i izzetlerine
Bu canın yüz-suyu hürmetlerine	Bize Hak'tan lutf ve ihsân yetiştirdi
Görülmedi böyle bir kerem kânı	Fıkr ile fethetti bütün cihânı
Ecânib dediler Ali-i Sâni	Bil Şâh-ı Merdân-ı Zaman yetiştirdi

Destanda sözü geçen vak'alar, *Biniüçyüz otuzdokuz senemiz* ve *Gufrânî girdi altmış yaşına* mısraları, bunun 1923'de söylenildiğini ortaya koymaktadır. Bu sazşâirimizin, onbeş dördlüğü içine alan, Cumhuriyet'in ilânından sonra söylediği anlaşılın, fakat yılmı kesinlikle belirtmediğimiz bir başka *Destanı*'nda, Gâzî'nin cesurluğunu, kahramanlığını öğdüğü şu dördlüğüne rastlarız³⁷:

Nekadar medhetsen yüzde-birisi	Fazlası olmasın kalsın gerisi
Nûh yaşına varsın Cumhur Reisi	Gâzî Arslan'daki cür'ete bakın

³⁷ Hayâtı, şiirlerinden örnekler için bk., Sa'deddin Nüzhet, a.e., s. 82 v.d. Sa'deddin Nüzhet — Mehmed Ferid, a.e., s. 79 v.d. S. Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İst., 1938, Devlet Basımevi, s. 156 v.d. Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*, c. III., s. 713, 716—xix, 760 v.d. Bu esas kaynaklar dışında hakkında birkaç makâle, bir eser de vardır (D. Ali Gülcan, *Karamanlı Halk Ozanlarından Gufrânî ve Kenzî*, Konya, 1968, Ülkü Basımevi).

Koçhisar'da doğan (1282/1865), asıl adı Mustafa, mahlası Nâilî olan, bir süre medrese öğrenimi de gören, ustası Âşık Dertli'nin yetiştirdiği Geredeli Figânî'nin çıraklarından, 1935'de yaşamakta olduğunu bildiğimiz bu halk şâirimizin oldukça güzel şiirleri vardır³⁸. Otuzdokuz dörtlüğü içine alan *Harb Destanı*'nın³⁹ baş kısımlarında, Birinci Dünya Savaşı'nı anlatmış, Kurtuluş Savaşı'nı daha geniş ölçüde canlandırmıştır. Düşmanın Haymana'ya gelişinden, Anadolu'nun kurtarılmasına kadarki savaşların anlatılmasından hemen sonra Mustafa Kemal hakkındaki şu dörtlüklere yer verilmiştir:

Ser-tâcımız Gâzî Mustafa Kemal	Cenâb-ı Kibriyâ vermesin zevâl
Sâhib-zamân, Hamza, İskender-misâl	Er doğru, dîn doğru merdânı gördük
Gâzî Kemal Paşa, 'âli, mükerrerem	Umûm ordulara serdâr-ı ekrem
Ömrün efzûn etsin ol kân-ı kerem	Elinde hançer-i rahşânı gördük
Harb bitti, yerlere serildi ipek	İstasyondan şehr-i Ankara'yadek
"Yaşa Gâzî Kemal Paşa!,, diyerek	Şark'tan Garb'e giden unvânı gördük

Âşık Nâilî, destanın bundan sonraki dörtlüklerinde İsmet, Fevzi, Kâzım Paşalar'ın bu savaştaki gayretleri, her rütbeden askerlerimizin kahramanlıkları, o kolsuz-kanatsız gâzî kardaşlar üzerinde durmuştur. *Destan*'ın, *Cumhuriyet Reisimiz var olsun* mısraıyla başlayan son dan bir önceki dörtlüğünden, 1923'de Cumhuriyet'in i'lânından sonra tamamlandığı anlaşılır; ileride de zaferlerin hep bizim olması duâsını içine alan aşağıdaki son dörtlüğünün üçüncü mısra ise, 1922'de tamamlandığını gösterdiğinden, bu düşüncemizi bir bakıma yalanlamaktadır:

İnşâ'llâh ba'de-mâ hep zafer bizde	Söyle güzel destan sazını düz de
Hem sene binüçyüz otuzsekizde	Nâilî Baba'dan <i>Destan</i> 'ı gördük

Mâlî sene 1338 Ekim'i 1922 yılını gösterdiğinden, bu tarihin 1339 (1923) olması gerekli idi; bu mısra da bir tertip yanlış bulunmadığını gözönüne alırsak, Cumhuriyet'in i'lânından bahsedilen son dan bir önceki dörtlüğün, destana sonradan eklenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

³⁸ Ahmed Tal'at, *Çankırı Şâirleri*, c. 1., Çankırı, 1930, Çankırı Matbaası, s. 239-41; hayat çizgisine yer verilmiştir.

³⁹ *Çankırı Destanları*, b. t., b. y. y., s. 31-37. Nâilî hakkında yayımlananlar, eserlerinden örnekler için, bk., Fuad Köprülü, a. e., s. 713, 717—xxiii, 764-65.

Çayeli'nin Demirhisar köyünden, sonraları Gündoğu'nun Bozukkale köyüne göç eden Osman Reis (1865-1950), kendisinin şiirleri dışında, başkalarının *türkü*'lerini söylemekle de ün kazanmıştır; toplantılarda, düğünlerde, v.b. yerlerde *türkü* söylemek için çağrılan; Topal Osman, Bacak Osman adıyla anılan bu zekî şâirimiz hakkında, deyişlerinde olduğu gibi konuşmalarında da ince buluşlarının yer alması dolayısıyla halk arasında dilden-dile dolaşan *fıkra*'lar meydana gelmiştir. Bu ozanımızın, İstiklâl Savaşı için söylediği, biri onbeş, öteki beş dörtlüğü içine alan iki *Destan*'ı vardır; bunların, Afyon zaferi ardında Yunanlılar'ın 9 Eylül, 1922'de İzmir'de uğradıkları o unutulmaz bozgun üzerine söylenildiği anlaşılıyor. Bu savaşı canlandırdığı,

Dinle ey İstanbul, ey Anadolu	İzmir için yazdım ben bu destanı
Gönlüm sevinç dolu, gönlüm yas dolu	Aydın bağlarından sürdürdük Yunan'ı

dörtlüğü ile başlayan *Destan*'ının 3, 8, 9, son 15'inci kıt'alarında, Gâzî'nin orduyu ma'nen nasıl kuvvetlendirdiği, bu zaferin kazanılmasındaki başarısı üzerinde durmuştur:

Yıldızlı bir gece sabaha yakın	Gâzî Paşa dedi, "Süngüyü takın!,,
Afyon Cebhesi'nden başladı akın	Gâfil avlamıştı kahbe Yunan'ı
Paşa'muz, askerın keyfini sordu	Zafer neş'esiyle coşkundu ordu
Yunan'ın kurtulup kaçması zordu	Artık kabarmıştı Türk'ün ayrıntı
Paşa'muz demişti, "Hedef Akdeniz!,,	Kalmasın vatanda hiç zâlimden iz
Yurt için gülererek ölenlerdeniz	Yıkılmış câmilere, yakmış <i>Kur'an</i> 'ı
Cebheden cebheye koşan Paşa'muz	Yavuz arslan gibi coşan Paşa'muz
Vallâhi senindir bu şan Paşa'muz	Ey yüce ordunun Başkumandan'ı

Topal Osman, *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nın ikincisine, gördüğü işin büyüklüğü dolayısıyla Gâzî'yi anmakla başlamıştır:

Gâzî Paşa'muz ki bu işi gördü	Aşk ve heybetiyle yerinde durdu
Ağlayan gözlerin yüzleri güldü	Düşmanları ürküttü bir sadâya

Destan'ın üçüncü dörtlüğünde ise, onun, dağı-taşı tutan Türk askerleri ile düşman kuvvetini ölçebilmekteki kudretini anlatmıştır:

Umûmî Kumandan, hem Gâzî Paşa
Düşmanları tarttı bir teraziye^{39a}!

^{39a} Süleyman Kazmaz, *Rize Halk Şiirleri*, Ankara, 1976, Pars Matbaası, s. 51-56, 294 v.d. Bu *Destan*'lar, Topal Osman'ın ölümünden dört yıl sonra derlen-

Tırabzon'da doğan (15 Mart, 1887) Sâlim, buraya gidip gelen Âşıklar'dan faydalanmış, Âşık fasıllarına da girmiştir.; tanınmış birçok halk şâirlerine, "Fuzûlî'den Ziya Paşa'ya, Muallim Nâci'ye kadar klasik şâirlere de yabancı kalmayan,, Sâlim'in, Arûz'la, Hece'yle, hemen her nazım şekliyle şiirleri vardır; yer-yer ince buluşlarını içine alan *Koşma*'ları, *Destan*'ları ile xx. yüzyılın halk şâirleri arasında unutulmayacak yer kazanmıştır⁴⁰. Onun Mustafa Kemal'den bahsettiği şiirlerinin en eskisi, yanılmıyorsak, Sakarya zaferinden (13 Eylûl, 1921), 5 Ağustos'ta Büyük Millet Meclisi'nce Başkumandanlık'a getirilmesinden sonra söylediği, yirmibeş kıt'alık, aşağıdaki dörtlüğü de içine alan *Zafer Destanı*'dır⁴¹:

Mustafa Kemal Paşa, Hakk'ın arslanı	Nür ile doludur cism ile canı
Parladı göğsünde zafer nişanı	Yaşasın Türkler'in Başkumandan'ı

Baba Sâlim'in dört kıt'alık *Müseddes*'inin bütününde Cumhuriyet'in i'lanı dolayısıyla Gâzî'den de bahsedilmiştir. İçine aldığı fikirlere dayanarak 1923'de yazıldığını sanıyor, ilk beyti ile üçüncü kıt'asını vermekle yetiniyoruz:

Bu gün ol gün ki târlh-î binây-î Cumhuriyyet'in
Bu gün bir 'd-i kübrâdır, bu gün bir 'd-i millettir

.....

Bu gün Gâzî gibî nurlû güneş ettî tulû' mülke
Bu gün düşman hücûmundan halâs oldû bütün ülke
Çekildî, tard olub gittî vatandan ol karâ gölge
Bu gün binler yaşâ Gâzî sadâsı çıktı eflâke

Senin efkârın_cy Gâzî, bütün nür-î hakîkattir
Senin şahsındaki kudret cihan fevkinde kudrettir

miştir. Müellifimizin, uzun süre ciddi çalışma verimi, bu yoldaki araştırmalara örnek olabilecek bu eserinde, Topal Osman'ın *Okul Destanı* ile Birinci Dünya Savaşı için *Destan*'ından başka *atmalar*'ı (karşılıklı söylenilmiş *türkü*'leri), böyle olmayan bir *türkü*'sü de vardır (S. 74, 76; 153, 176, 187, 194; 223 v.d.).

⁴⁰ Hamâmî-zâde İhsan'ın *Baba Sâlim* adlı eseri, şâirimizin hayat çizgisini, şiirlerinden seçilmiş örnekleri içine alır (*Türk Halk Bilgisine âit Maddeler—V.*, İst., 1930, İktisat Matbaası); Fuad Köprülü'nün *Türk Sazşâirleri*'nde bundan faydalanılmıştır (C. III., s. 711, 715—VI., 726).

⁴¹ Nesib Yağmurdereli, *Baba Sâlim, Hayâtı ve Şiirleri*, Tırabzon, 1946, *İstikbâl* Basımevi, s. 16.

Baba Sâlim, baştan sona Mustafa Kemal hakkındaki bir şiirini, onun Tırabzon'a gelmesi üzerine yazmıştır. Yedi dörtlükten ibâret bu şiir,

Bu gelendir bu gün en büyük insan	Büyük yaratıcı, arslandan arslan
Ölürken Türk'lüğe verdi yeni can	Gururlan Tırabzon, kabarsın göğsün
Hoş geldin ey Türk'ü kurtaran önder	Safâlar getirdin ey büyük rehber
Fikirler durmuştur âcizdir beşer	Önünde sendeki eşsiz kudretin

kıt'alarıyla sona ermektedir; *Göğsünde Türk'lüğün başının tacı * Göğsünde en büyük Ata'sı Türk'ün* beytine dayanarak, Mustafa Kemal'e, Atatürk soy adının verilmesinden (24. XI. 1934) sonra yazıldığını sanıyoruz⁴².

Mustafa Kemal, ömrünün son aylarında, 19 Mayıs, 1938'de Ankara'da Gençlik Bayramı'nda bulunduktan sonra, o gün Mersin'e hareketle, tirenden iner-inmez askeri teftiş etmiş, üç-dört gün meşgûl olduktan sonra Adana'ya gitmiş, burada da, ileride Hatay'a girecek kıt'aları teftiştten geçirmiştir⁴³. Baba Sâlim'in, Hatay'ın anavatan topraklarına katılması için çalışıldığı, bu yoldaki zafere henüz erişilmediği sıralarda (Bağımsızlığı: 2 Eylül, 1938 — Türkiye topraklarına katılışı: 23 Haziran, 1939) yazdığı bir *Destan*'ı vardır;

Emsâli var mıdır bu şanlı ırkın	Emrine bakarız biz Atatürk'ün
"İleri !.., dedi mi bizlere birgün	Yakarız cihâmı bütün Antakya

dörtülüğünü de içine alan bu *Destan*'ı, Baba Sâlim'in, Atatürk'ün sağlığında yazdığı şiirlerinin sonuncusu sayabiliriz. Ölümü üzerine bir *ağut* yazmağı da ihmâl etmeyen bu şâirimiz, 23 Nisan Çocuk Bayramı'nın, 30 Ağustos Zaferi'nin, Cumhuriyet'in i'lanının yıldönümlerinin, v.b. hakkındaki şiirlerinde, bir sırasını getirip yer-yer Atatürk'ü hatırlatıp canlandırmağa çalışmıştır⁴⁴.

⁴² Nesib Yağmurdereli, a.e., s. 181, nu. 171; s. 129, nu. 117. Atatürk, 29/30 Ağustos—17 Ekim, 1924'de elli gün süren seyahatleri sırasında, 15-17 Eylül'de Tırabzon'da bulunmakta idi (*Reis-i Cumhur Gâzi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, b.y.y., 1341, s. 66 v.d.). 11 Haziran, 1937'de buraya gidişinde, kendisine Tırabzonlular tarafından hediye olunan Atatürk Köşkü'nde misâfir edilmiştir (Mehmed Önder, *Atatürk Evleri, Müzeleri*, Ankara, 1970, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 119).

⁴³ Tâha Toros, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Adana, 1939, Seyhan Basımevi, s. 46 v.d. Ayrıca bk., *İslâm Ansiklopedisi*, Atatürk mad., s. 796^b, aşağıdaki not—52, 55.

⁴⁴ Nesib Yağmurdereli, a.e., sırası ile bk., s. 27, nu. 1; 174, nu.165; 183, nu. 174; 130, nu. 118; 39, nu. 10; 149, nu. 137.

Sivas çevresinde yetişen halk şâirlerimizden, asıl adı Bekir olan Meslekî'nin Gâzî için söylediği ma'nâca güzel ve âhenkli bir *Koşma*'sı vardır. Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Mescidli, halkın daha çok Kertme ismini verdiği köyde doğan (1264/1848) Meslekî'ye bu takma ad, ustası Ruhsatî tarafından verilmiştir. Meslekî birgün,

Yâ Rabbi, bir sahip, bir çoban gönder
Yiğit belli değil, mert belli değil

mısrâlarıyla başlayan *Koşma*'sını okuduğu zaman, Ridvan Nâfiz ona, "Âşık, bu gün de bir çoban arıyor musun?,, deyince, o sırada, aşağıya üç ve dördüncü kıt'asını aldığımız *Koşma*'sını söyleyivermiştir⁴⁵:

Hak, sâhip gönderdi, çillemiz doldu	Koyun belli oldu, kurt belli oldu
Gönüller şâd olup neşveyi buldu	Devâ belli oldu, dert belli oldu
Gâzî, Hızır gibi Hak'tan erişti	Asker(e) Kumandan birden yetişti
Eflâtûn el kattı, Lokmân karıştı	Türk de belli oldu, Kürt (de) belli oldu

Bunlara ilâve olarak, Hatay'ın anavatan topraklarına katılışı, Halkevleri'nin xiv. yıldönümü, Tırabzon'un medhi ve Atatürk Parkı hakkındaki şiirlerini gösterebiliriz (Aynı eser, s. 29, nu. 3; 50, nu. 17; 161, nu. 151). Sâim Sakaoğlu — Turgut Günay'ın *Halk Şiirinde Atatürk* adlı eserine, Cumhuriyet'in xv ve xx'nci yıldönümlerine âit şiirleri, *Ağu*'1 alınmıştır (Erzurum, 1974, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 13-17). N. Yağmurdereli'nin eserinin sonunda, *Manzûmelerin Yazılmasına Sebep Olan Hâdiseler* başlıklı kısımda, 13, 14 numaralı şiirlerin, Cumhuriyetin xv.; 10 numaralısının xx. yıldönümü hakkında olduğu bildirilmiştir (S. 199 v.d.). Bunlardan 14, 10 numaralısı (S. 46, 39 v.d.), *Halk Şiirinde Atatürk* adlı esere alınmış (Krş., s. 13 v.d.), böylece N. Yağmurdereli'nin eserindeki yanlış tekrarlanmıştır; çünkü, 10 numaralı şiirin, Cumhuriyet'in xx. yıldönümü ile hiçbir ilişiği yoktur; *Ey muazzam Türklük, ey kahraman ırk* mısraıyla başlayan bu şiirde Türk'ün kudreti, Cumhuriyet'in kuruluşu, Gâzî'nin bu yoldaki gayretleri, dehâsı, Türk'e düşen vazifeler, v.b. üzerinde durulmuştur; Mustafa Kemal'den Atatürk değil, hep Gâzî unvânıyla bahsedilmesi ve içine aldığı fikirler bakımından, 1943'de değil, Gâzî'nin sağlığında söylenilmiş, 1934'den önceye âit olabilir. N. Yağmurdereli'nin eserinde, Cumhuriyet'in xx'nci yıldönümü hakkında, fakat söz konusu fihristte kaydedilmeyen, ondört kıt'alık bir şiirin bulunduğunu söyleyelim:

<i>Yeşil yurttâ neş'e, millette neş'e</i>	<i>Yirminci yıldır Cumhuriyet'in</i>
<i>Kalblerde kalmadı aslâ endîşe</i>	<i>Büyük bayramdır şanlı milletin</i>

dörtlüğü ile başlayan bu destanın, iki-beşinci kıt'alarında Atatürk'ün hakramanlığı, Türk milletine neler kazandırdığı anlatılmıştır (S. 149, nu. 137).

⁴⁵ Vehbî Cem Aşkun, *Sivas Folkloru*, Sivas, 1941, Kâmil Matbaası, s. 335 v.d. Eflâtun Cem Güney, *Meslekî, Hayâtı ve Şiirleri*, İst., 1953, Maârif Kitaphânesi, s. 28, 59. Meslekî hakkında 1939'a kadar yayımlananlar için bk., Fuad Köprülü, *Türk Sazşâirleri*, 1940, c. III., s. 712, 715—VIII, 727.

Halk Şâirleri Koruma Derneği'nin 5 Kasım, 1931'de tertiplelediği Halk Şâirleri Bayramı dolayısıyla Sivas halk şâirleri, söyledikleri ve yayımlanan şiirlerinde Gâzî'ye sevgilerinden, uzun ömür dilediklerinden, onun kahramanlığından da bahsetmişlerdir. Deyişlerini güzel sesiyle okuyan Âşık Ali, bir *Semâ'i*'sinde,

Çoğaldı ser-tabib, Lokmân	Mekteplerde etti idman
Gâzî'miz var iken korkman	Her derde bir çâremiz var

diyordu ⁴⁶.

Çok tabîbe vardık, olmadı Lokmân	Âhir derde oldu Gâzî'miz dermân
Açıldı mektepler, yükseldi irfân	Kolayca okunur yazımız bizim

diyem, asıl adı Vahhab olan, saz da çalan Âşık Sûzânî'nin bu *Destan*'ı,

Sûzânî der kime edek nazımız	Ayaklara toprak olsun yüzümüz
Bin yaşasın o sevgili Gâzî'miz	Söylesin nâmını dilimiz bizim

dörtlüğü ile sona etmiştir ⁴⁷. Asıl adı Bektaş olan Âşık Tâlibî (1905-12 Mart, 1976), kağnıya koştukları boz öküzün inatçılığı, v.b. hâlleri yüzünden Çepni'ye gidemeyip Cemel'den geri dönme zorunda kaldıklarını, çektikleri zahmeti anlattığı mizâhî *Boz Öküz Destanı*'nda bile, bir yolunu bulup, boz öküzünden şikâyetini Gâzî'ye duyuracağından bahsetmiştir ⁴⁸:

(Biz) akşama kadar vardık Cemel'e	Ustümüz toz oldu döndük hamala
Gazeteler yazsın, Gâzî Kemal'e	Söylesin irfânın ünlü Böz Öküz

Tâlibî'nin daha sonraları söylediği bir *Semâ'i*'si,

Güneş gibi şahsım olsa	Devlet gibi tahtım olsa
Gâzî gibi bahtım olsa	Yine bana gelen olmaz

dörtlüğü ile başladığı gibi, Atatürk için ağıtları da vardır ⁴⁹.

⁴⁶ Ahmed Kudsi Tecer, *Sivas Halk Şâirleri Bayramı*, Sivas, 1932, Kâmil Matbaası, s. 6.

⁴⁷ Aynı eser, s. 5. Bundan faydalanılarak, Fuad Köprülü'nün *Türk Sazşâirleri*'ne alınmıştır (C. III., s. 712, 715-x1, 728); Sâim Sakaoğlu-Turgut Günay'ın *Halk Şiirinde Atatürk* adlı eserinde de vardır (S. 98).

⁴⁸ Ahmed Kudsi Tecer, a.e., s. 9 v.d.

⁴⁹ Coşkun Ertepinar, *Tâlibî, Ortayayla* mec., nu. 1, Mayıs, 1936.—*Büyük Ölüm Acısı, Tâlibî'nin Ağıtları*, Ankara, 1939, Yeni Cezâevi Matbaası.—Tâlibî hakkında 1939'a kadar yayımlananlar için bk., Fuad Köprülü, a.e., s. 712, 715-x, 733-37.

Cumhuriyet, yalnız i'ân edildiği sıralarda değil, muhtelif yıldönümlerinde halk şâirlerimiz için ilhâm kaynağı olmuş, Mustafa Kemal'den bahsetmelerine yol açmıştır; önceki yıllara göre onuncu yıldönümü daha parlak törenlerle kutlanan Cumhuriyet Bayramı hakkında söyledikleri destanlar sayıca az değildir. Gürün'de, H. 1274 (1857-58)'de doğan, 1934'de hayatta olduğunu bildiğimiz Âşık Rizâ, otuzsekiz dörtlüğü içine alan çok uzun *Destan*'ına Türk Milleti'nin muhtelif faziletlerini anlatmakla başlamış, İkinci Meşrûtiyet'ten sonra rahat bir nefes alamadığımızdan, Tıbrabus, Balkan ve Birinci Dünyâ savaşlarından, vatanımızın birçok yerlerini düşmana bıraktığımızdan bahsettikten sonra, aşağıdaki dörtlüklerde görüldüğü üzere Kurtuluş Savaşı'nın anlatımına geçmiştir:

Tanrı merhamete geldi âkıbet	Türkler'e Gâzi'yi eyledi himmet
Verdi dehâsiyle o zî-hamiyyet	Türk'e necât, fakat düşmana ziyân
N'olurdu acabâ hâl ve şânımız	Dökülürdü bire kadar kanımız
Kalmazdı elbette hânûmânımız	Olmasaydı eğer Gâzi-i zî-şân

Âşık Rizâ, *Destan*'ının geri kalan dörtlüklerinde Dumlupınar zaferini (30 Ağustos, 1922) canlandırmış, İstiklâl Harbi'nden yüzümüzün akı ile çıktığımızı, Osmanlı Devleti'nin sona erip Saltanat'ın (30 Ekim, 1 Kasım, 1922), Hilâfet'in kaldırıldığını (3 Mart, 1924), tekye ve türbelerin kapatılmasını (30 Kasım, 1925), yeni harflerin kabûlünü (1 Kasım, 1928) anlatmış, Cumhuriyet'in on yaşına girdiğini de hatırlatarak *Destan*'ına aşağıdaki mısralarla son vermiştir:

Ser-tâcidir Türk'ün Mustafa Kemâl	Vermesin Kemâl'e Allâh'ım zevâl
.....
Gâzi Kemâl, dâhilerin dâhisi	Türkler'in timsâli, devlet bânisi
Türk-ili'nin, milletin hâmisi	Uluvv ü himmeti şâyân-ı şükrân
Esârete mahkûm idi bu millet	A'dâya geçmişti bütün memleket
Gösterip cihâna şevket ü satvet	Buldu Gâzi bütün dertlere dermân
Gâzi, milletiyle dâim var olsun	Her işinde Tanrı feyzi yâr olsun
Yan bakan alçaklar târ ü mâr olsun	Mu'fni her işde Hazret-i Mennân
El açıp Tanrı'ya duâ edelim	Gâzi'nin tuttuğu yola gidelim
Onun hizmetini yüce bilelim	Türk olan eylemez (<i>bu yolda</i>) küfrân ⁵⁰

⁵⁰ *Çankırı Destanları*, b. t., b. y. y., s. 25 v.d. *Destan*'ın bu son mısraında üç hece eksiktir. Sivashî Rizâ'nın, Mustafa Kemal hayatta iken söylediği bir *koşma*'sında, bir sırası getirilerek, Gâzi Paşa Bağı'nın güzelliği anlatılmıştır:

<i>Aşayidim Erciyes'in dağını</i>	<i>Seyredeyim Gâzi Paşa Bağı'nı</i>
<i>Ben severim güzellerin oğmı</i>	<i>Aman telli-turnam, yazı gördün mü</i>

Âşık Mazhar'ın ondokuz dördlüğü içine alan *Kurtuluş ve İnkılâb Destanı*'nın başında, Gâzi hakkındaki şu iki kıt'a'ya yer verilmiştir:

Türkler'in ihyâsı Hazret-i Gâzi	Kurtardı vatani düşmanımızdan
Sînesin bu yolda eyledi fedâ	Biz dahi geçelim öz canımızdan
Sînesini hedef etti düşmana	Ölmüş iken vatan getirdi cana
Çekti kılıcını çıktı meydana	Gören ibret alsın meydanımızdan

Âşık Mazhar, Gâzi'nin kahramanlığını, Kurtuluş Savaşı'nı kazanmamızdaki mühim rolünü de anlatmıştır⁵¹:

Urular da toplanıyor etrâfa	Uğrun-uğrun haber gitti Yunan'a
Gâzi Paşa gelmeseydi cihâna	Düşman sarmış idi dört yanımızdan

Bu *destan*'da Yunan'ı nasıl kaçırdığımızdan, Dumlupınar, Sankı cephesindeki savaşlardan, Adana'nın Fransızlar tarafından alınmasından, şerhat uğruna çıkarılan fesadlardan, kendi deyişiyle Menemen mes'alesi'nden, Şeyh Said isyânından bahseden Âşık Mazhar, bütün bunları zaman sırasına göre değil, karma-karışık sıralamıştır. Şeyh Said isyânından (11-15 Şubat, 1925), Menemen mes'alesinden, dolayısıyla Kubilay (1906-23 Ocak, 1930)'ın şehid edilmesinden söz ettiğine göre, bu şiirini 1930'dan sonra, Mustafa Kemal hayatta iken söylemiştir. Âşık Mazhar'ın destanı fikirce epeyi zayıf, ifâdece oldukça kurudur; kendini zorlayarak söylediği hissedilmektedir. Bu bakımlardan, Kurtuluş Savaşı yıllarında bu konuda söylenen destanlardan farklıdır; o destanların çoğu, şâiri savaşa katılmış, hastalık ve yaşlılık yüzünden katılmamış bulunsa da vatani düşmandan kurtarma gayretini, bu yoldaki savaşları anlatıp canlandıran, kazanılan zaferlerin heyecanını, sevincini duyuran, emeği geçenlere içten gelen minnet hislerini yansıtan eserlerdir.

Halk şâirlerimizin, şiirlerinde Atatürk'ten bahsetmelerine yol açan şeylerden biri de, Hatay Türkleri'nin Fransız idâresi altında

(Rif'at Doğutan, *Gürün'de Halk Âdetleri, Halk Bilgisi Haberleri* mec., nu. 52, Şubat, 1936). Fuad Köprülü'nün *Türk Sazşâirleri Antoloji*'sine aldığı bu *Koşma* ve şâiri hakkında bilgi için bk., c. III., 1940, s. 712, 716—XII, 737.

⁵¹ Fuad Köprülü'nün *Çorumlu* mecmuasından (Nu. 6, Şubat, 1938) faydalanarak neşrettiği bu destan (A.e., s. 712, 716—XIV, 743 v.d.), sonraları M. Hâlid Bayrı'nın (*Halk Şiiri, XX. Yüzyıl*, İst., Ekin Basımevi, 1957, s. 11, 47 v.d.), Refik Ahmed Sevengil'in (*Çağımızın Halk Şâirleri*, İst., Bahâ Matbaası, 1967 s. 332 v.d.) eserlerine nakledilmiştir.

esir olarak yaşayışları, sonraları bağımsızlığa kavuşmalarıdır: İskenderûn, Birinci Dünya Savaşı'nda altı def'a bombardıman'a uğramış, harbin son günlerinde İngiliz kuvvetlerince "işgâl edilmiş (9 Kasım, 1334/1918), ertesi yılın sonbaharına doğru Fransız idâresine verilmiştir. Fransız işgâlinin ilk seneleri Türk çeteleri ile Fransız kuvvetleri ve bunlar tarafından techiz edilen Ermeni milisleri arasında çetin savaşlar ile geçmiş, ancak 20 Ekim, 1921 tarihli Ankara Andlaşması ile Fransızlar'ın İskenderûn Sancağı (Le Sandjak d'Alexandrette) adı verilen ve nüfusunun büyük birkısmı Türkler'den mürekkep olan bölge'ye Sûriye hudûtları içinde idâri muhtâriyyet vermediği kabul etmeleri üzerine, vaziyet, bir dereceye kadar düzeltilmiştir. Fransız Yüksek Komiserliği Mart, 1925 tarihinde bu muhtâriyyeti te'yid ederek Türkçe'yi, Arapça ve Fransızca ile beraber resmî dil olmak üzere kabul etti ve ertesi Mart'ta ancak teşri'i muhtâriyyete sâhip oldu. 1937 senesinde Fransa ile Sûriye arasında bu memleketin siyâsî muhtâriyyetini genişleten müzâkereler yapılırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin müdâhalesi ile, İskenderûn Sancağı yerinde Mustakil Hatay Devleti,, kurulmuştur⁵². İşte, bu andlaşmanın yürürlüğe girdiği (4. VII. 1938), Hatay'ın bağımsızlığına eriştiği (2. IX. 1938) günlerde, Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Antakya'ya sekiz saat uzaklıkta bulunan bir Türk köyüne gitmiş, burada, Arap Mehmed'in yanında bekçilik eden, henüz ondört-onbeş yaşındaki Deli Ali-oğlu Âşık Ârif'in güzel sesiyle okuduğu şiirini dinleyip yazıya geçirmiştir:

Yenile-gördüm Yûsuf-ı Ken'ân'ı
Bölük-bölük etmiş kâfir düşmanı

Türkiye bu gün(de) hazırdır hazır
Altmış tabur asker burada hazır

Hep sayarlar ata binip ineni
Tez günde gel Kemal Paşa

Yardım etsin bize Hazret-i Hızır
Tez günde gel Kemal Paşa

Âşık Ârif bu şiirin son üçüncü dördlüğünde, Türk geliyor diye bir haber olduğundan, Ermeni muhâcirlerin benzi solduğundan söz ederek, "Bu sancaktan sür bunları!,, diyerek Kemal Paşa'ya seslenmekte idi⁵³.

Yine Hataylı, okuma-yazma bilmeyen, 1941'de hayatta olan Kul Mehmed'in de, bu ilimizin esirlik günlerinde çektiği acıları,

⁵² Besim Darkot, *İskenderûn* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 52. Cüz, İst., 1951, Millî Eğitim Basımevi, s. 2091^a.

⁵³ *Hatay Halk Şairleri*, *Halk Bilgisi Haberleri* mec., nu. 114, Nisan, 1941, s. 129.

bağımsızlığına kavuşunca duyulan sevinci anlatan altı kıt'alık *Destan*'ı vardır; bunun, Atatürk'ün bu yolda gösterdiği gayret dolayısıyla de minnetle anıldığı ilk ve son dörtlüklerini veriyoruz ⁵⁴:

Emir verdi bize Ata Baba'mız	Birgün olur selâmettir çabamız
Kendileri şâhin, düşman abanoz	Asıldı dalma söktü Antakya
Her saatte Ata'm gelir dilime	Kim göz diker imiş nazlı ilime
İnkâr mıdır, Hatay işi yoluna	Malını mezatta sattı Antakya

4 Temmuz, 1938'de Hatay Andlaşması'nın yürürlüğe girmesi Atatürk'ü çok sevindirmiş, "yurdun her köşesinden aldığı kutlama tellerine, *Hatay milli mes'elemizin, dostça tedbirlerle müsbet neticelere ulaştırılmasından duyulan sevinç yerindedir* cevâbını verdimişti,,; Hatay Devleti'nin kuruluşunu da, 3 Eylül'de, "Cumhuriyet Hükûmeti'nin bir başarısı olarak kutlamış, "kurulan yeni devletin başkanına, Meclis'ine başarılar, halkına saâdetler dileğini,, bildirmişti ⁵⁵. Bunlar, artık iki ay kadar ömrü kalan Atatürk'ün milli sevinç ve kutlamalarının sonuncuları idi; halk şâirlerimizin, onun hakkında, hayatta bulunduğu sırada söyledikleri türkü ve destanlarında işledikleri konu bakımından sonuncusu da Hatay milli mes'elemiz, bu ilimizin bağımsızlığına kavuşması olmuştur.

Ankara — 21 Mart, 1978

⁵⁴ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, a.y., s. 127 v.d.

⁵⁵ Sâlih Omurtak, Hasan - Âli Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşid Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir tarafından hazırlanan *Atatürk* mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 10. Cüz. İst., 1949, Millî Eğitim Basımevi, s. 797^a. — Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978, T. T. Kurumu Basımevi, s. 105 v.d., 117.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde Band VII (1970):

1 — *Kamid el-Loz = Kumidi*

Alman Şark cemiyeti (Deutsche Orient Gesellschaft) tarafından 1969 yıllarında Kamid el - Loz'da kazı yapılırken, civardaki kayalıklar, taş ocakları da araştırılmıştır. Mecmuanın bu sayısında bütün bu çalışmalar anlatılmakta ve bulunan vesikalar değerlendirilmektedir.

Kamid el - Loz, Şam - Ba'albek ve Beirut şehirleri köşe olmak üzere çizilen bir üçgenin Şam - Beirut hattını ortasından kesen Litani ırmağının doğusunda bulunmaktadır. Kamid el - Loz kazılarının önemi, burada üç ayrı dil ve yazıda vesikaların bulunmuş olmasıdır:

I. Suryani dili ve yazısı ile yazılmış kaya kitabeleri

II. Batı Sami Kenan alfabesiyle yazılı Ostrakalar

III. Çivi yazılı akkadca Firavun mektuplarıdır ki, bizi özellikle bu mektuplar ilgilendirmektedir.

1 — *Giriş:*

Mecmuanın naşiri olan Rolf Hachmann tarafından yazılan Giriş (Einleitung) da Amarna mektuplarında Kumidi olarak geçen şehrin Kamid el - Loz'da lokalize edildiğini müjdelemektedir. Sonra mecmuanın bu sayısında yer alan yazarlar ve onların çalışmaları hakkında kısa bilgi veriyor, tarihin, gerçeği arayan sonsuz bir münakaşa olduğunu söylüyor (s. 9).

2 — *Kamid el-Loz'un kitabeleri ve Kumudi'nin Kamid el-Loz ile aynıyeti sorunu :*

Mecmuanın 2. makalesi, Paul Mailberger'in yazdığı "Suriye kitabeleri ve Kamid el - Loz'un identificationu"dur. Daha 1897 senesinde H. Guthe, Kamid el - Loz'un Kumudi olduğunu görmüştü, dedikten sonra, Kamid el - Loz kazılarının neşriyatı hakkında bilgi veriyor ve 1963/64 kazıları hakkında ilk raporun aynı mecmuanın III. sayısında (Bonn 1966) ve IV. sayısında (1967) çıktığını bildiriyor. Ayrıca, Bull. Mus. de Beyruth 19 (1966) 107 - 136'da da A. Kuscke ve R. Hachmann tarafından Kamid el - Loz kazılarının sonuçları hakkında bilgi vardır. Kamid el - Loz'un = Kumid olduğunu, P. Mailberger'in o zamanlar taş ocağı olarak kullanılan yerde kayalıklar üzerindeki 11, 12 ve 20 numaralı kitabelerde "Qumiti" adını okuması ile bir kere daha anlaşılmıştı.

Gerçekten daha 1934 senesinde Rene Mouterde ve Arman Beaulieu tarafından keşfedilen taş ocağı kitabeleri okunmuş ve bunların, Emevi halifelerinden El Velid ibn Abd el - Malik (705 - 715) zamanında doğu Anadolu'dan taş ocaklarında çalışmak üzere Suriye'ye getirilen Nasturi işçiler tarafından yazıldığı anlaşılmıştır. P.

Mailberger 1967 senesinde yeni bir kitabe keşfetmişti. Bustrophedon (soldan sağa ve sağdan sola satırlar) bir şekilde yazılmış olan kitabede: "Bit Latomia Qumiti" =/Kumidi taş ocağı" yazılı olduğundan, Kamid el - Loz'un Kumidi olduğu bu kaya kitabeleriyle de anlaşılmıştır.

3 — *Tell Kamid el-Loz'un eski Kenan alfabesiyle yazılı ostrakalar :*

Alfabetik yazının en eski örneklerini gösteren bu ostrakalar, Mısır'da Orta Devlet zamanından beri malumdur. İnsanların düşmanlarına kötü büyü yapmak maksadı ile çanak çömlek parçaları üzerine çok defa hieratik yazı ile büyülenecek şahsın adı yazılır, sonra bu çömlek parçası (Ostraka) bir mezara gömülür, böylece büyü yapılan kişinin de öleceğine inanılırdı. Kumid el - Loz ostrakalarında dikey satırdan ufki satıra geçildiği gibi, "Sin, Şun ve Dat" harflerinin varlığı da bu alfabetik yazının daha eski olduğunu gösteren deliller sayılmaktadır (s. 40). Yazara göre Ugarit alfabetik yazısı gibi, Kamid el - Loz ostrakalarındaki yazı da Lübnanlar bölgesinde keşfedilmiş olmalıdır. Ayrıca Yazar, bu ostrakalarda "Tı" harfinin varlığının, kuzey ve güney sami dilleri arasındaki kayıp halkayı teşkil ettiğini, böylece kuzey - batı alfabe yazısının Proto Sina ve Fenike yazılarından çok daha eski olduğunun anlaşıldığını belirtir ve bu yazıya Proto - Kenan yazısı adını verir.

4 — *Rolf Hachmann, Biqa'nın kültür coğrafyası üzerine :*

Bu makalede, içinde Kamid el - Loz tepesinin de bulunduğu, eski çağlarda Biqa denilen kuzey Suriye bölgesinin kültür coğrafyası inceleniyor. Yalnız Biqa'da 37 harabe tepesi (Tell)nin tesbit edildiği, fakat daha kuzeyde 3 metreden alçak bir çok Tulul (düz iskân alanı) bulunduğu ifade ediliyor. Bu düz iskân yerlerinin özellikle ilkbahar yağmurlarından sonra, bataklıkla dönüşmesi, Prehistorik devirlerdeki yerleşmelerin terk edilme sebebini açıklıyor. Bu yüzden güneyde Gazza ile kuzeyde Barr İlyas arasındaki iskân tepelerinden hiç biri bölgenin tam stratigrafisini göstermez. Biqa'nın ortasındaki gölden Strabo da bahsettiği gibi, Polybios da Büyük Antiochos zamanında Marsyas ovasının ortasındaki bataklıklardan söz eder. Klasik çağlarda güney Biqa bataklıklarının bulunduğu yerde, doğu ve batı silsileleri arasında tek geçit Garrha ve Brohoi kaleleriyle korunuyordu. Arab Geograf'ı Abul Feda dahi 14. yüzyıl başlarında Baalbek'in batısında sazlı bir gölden bahseder. Bu göl, Strabo'ya göre, güneyde "Kıral ovası", kuzeyde Marsyas ovası olarak Biqa'yı ikiye ayırıyordu. Bu yüzdendir ki, antik çağlar trafiğinde Biqa'nın önemi yoktu, o zamanlar bütün trafik sahil yolundan yapıyordu. Nahr el - Kelb (Adonis) nehri kayalıkları üzerindeki antik kaya kabartmaları bu yolun işlekliliğinin kanıtlarıdır. Fakat bu sahil yolunda da bir çok engeller vardı: Bir defa, sahil şehirleri bu yolu sık sık kapatıyorlardı. Bu durumda Anti Lübnanların doğu yamaçları boyunca uzanan sarp dağ yolundan geçmek gerekirdi. Biqa'dan Humus'a giden bu yol, güneyde Kamid el - Loz'a varıyor, sonra Faluj kaynağındaki Abu Abbad vadisindeki geçitten vadi et - Tayn'e ve Ürdün ovasına çıkılıyordu. Bu yola Arablar "Tariki Mısır = Mısır yolu" diyorlardı. Batı Lübnanların eteklerinden geçen sahil yolu da vadi-i Abu Abbad'a ulaşıyordu. Biqa'nın güneyindeki Kamid el - Loz'a giden yol sapa ve uzun bir yoldu. Fakat bu yolun önemi, kıyıdaki Sidon ile karadaki Damaskus (Şam) arasında bağlantı sağlamasından ileri geliyordu. Sidon'dan başlayan bu yol,

1700 metre yükseklikteki dağı aşıyor, Maşgara'dan Litani vadisine varıyor, Kamid el - Loz'un kuzeyinden geçerek güney Biqa'ya ulaşıyordu. Bu yola bugün Şam yolu denir. Yazar, Abul Feda'nın bu yolu tasvirini aynen nakleder (s. 47).

5 — *D.O. Edzard, 1969 kazı kampanyasının çivi yazılı mektupları :*

Mecmuanın 5. makalesini Kamid el - Loz kazılarında bulunan çivi yazılı Akkadca mektuplar teşkil eder. D. O. Edzard, mektupların tercüme ve transkription'unu ve yorumunu yapar.

Kamid el - Loz'da 1969 senesinde 4 tablet bulunmuştur. Bunların biri tam, üçü kırıktır. Edzard ilkin tabletlerin durumunu, rengini, yazının duktusunu açıklar, sonra 1 numaralı tam tabletin tercümesini verir. Damaskus (Şam) kiralı Zala'ya gönderdiği bu mektupta Firavun: "Bana Habiru adamları gönder, onları Kaşa şahirlerine vereceğim" demekte, sonra da "Kıralın gökteki güneş gibi kutsal olduğunu unutma! Ben yukarı memleketten (Güney Mısır) Aşağı memlekete (Delta bölgesine) ve Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar hâkimin" diyerek, kendi kudretini bu vassaline hatırlatmak lüzumunu duymuştur.

279 numaralı mektup ise, yine Firavun tarafından Şazcana'lı adam Abdimilki'ye gönderilmiştir. Bu mektupta da aynı surette Mısır'a Habiru adamları gönderilmesi istenmektedir.

Edzard her iki mektubun da aynı Firavun tarafından gönderildiğini ve Amarna mektupları üslubunda yazıldıklarına göre, bu mektupların da Amarna çağına ait olduklarını söylüyor, fakat Amarna çağı Firavunlarından hangisine ait olduğunu açıklamıyor. Zira iki mektupta da bir tarihleme aracı yoktur. İkinci mektubun gönderileni Şazaena'lı Abdi - milkinin Amarna arşivi arasında bir mektubu vardır (EA 203) fakat bu mektubun da III. veya IV. Amenofisten hangisine gönderildiği malûm değildir.

Firavun'un her iki mektupta talep ettiği ve Kaşa (Kuş = Habeş) memleketine yollayacağı Habiru'lara gelince, Mari arşivinin keşfine kadar, çivi yazılı vesikalarda geçen ve LU MES SA. GAZ ideogramlarıyla yazılan bu kavimlerin İbranilerin ataları oldukları sanılıyordu. Mari vesikalarında geçen Benjamin oğulları, Hanahtar gibi Habiruların da Suriye çöllerinde gezgin nomad kabilelerden biri oldukları anlaşılmıştır. Edzard yalnız burada, Nuzi vesikalarında olduğu gibi, LU. MES. SA. GAZ aburri = Ammurru Habiruları olarak geçtiğine dikkati çekiyor.

6 — *Rolf Hachmann, Kamid el-Loz = Kumidi :*

Burada Kamid el - Loz mektuplarının bir defa daha ele alındığını görüyoruz. Yazar, bu mektupların Amarna muhaberatından olduğunu isbat etmeye çalışıyor ve bu maksat için beyhude yere sayıları 370'i bulan bütün Amarna mektuplarını gözden geçiriyor. Fakat Amarna muhaberatı üzerinde çalışanlarca artık bilinen bazı noktalar üzerinde yeni teoriler kuruyor. Örneğin, kendinin "Kıral" dediği Biriawaza sorununda olduğu gibi. . Oysaki Mitanni kiral soyundan gelen bu prensin adının Amarna mektuplarında bazan Biriawaza, bazan Namiawaza yazıldığı Albright tarafından çoktan isbat edilmişti. Biriawaza Amarna devri Firavunları yanında güvence sağlamış, bir çeşit genel vali gibi bütün Suriye - Filistin Beyleri üzerinde

nüfuzu olan bir görevli idi. Yazara göre ise Biriawaza, Kıraldı (s. 65). Halbuki ne kendi mektuplarında, ne de başka mektuplarda ona kral denmez. Fakat kendisi EA 194'de ba basınınŞuttarna, dedesinin [Sauşsa] tar olduğunu söyler. Bu isimler tipik Mitanni kral hanedanı isimleridir. Bundan başka hiç bir mektupta Biriawaza'nın ikamet ettiği şehrin adı belirtilmez. Yalnız Babil kralı Burnaburias bir mektubunda (EA 7) Firavuna, Mısır'a gönderdiği kervanın Biriawaza tarafından yağmalanmasından şikâyet eder. Babil ile Mısır arasındaki kervan yolu, Kumidi'nin güneyindeki Ube (Hitit vesikalarında Abina) memleketinin merkezi Şam üzerinden geçiyordu. Bundan dolayıdır ki, Weber, Biriawaza'nın Ube memleketinde oturduğunu düşünmüştü. Fakat Ube (Abina) memleketinin kralının Ariwana olduğunu KBo I, 43'deki Şuppiluliuma - Kurtiwaza muahedesiyle biliyoruz. Böylece Biriawaza herhalde Ube kralı değildi. Hitit vesikalarından öğrendiğimize göre, Hitit kralı I. Şuppiluliuma, IV. Amenofis zamanında Mitanni kralı Tuşratta'yı mağlûp ve firara mecbur ettiği zaman, kuzey Suriyedeki şehir prensliklerinin bir kısmı Mısır'a sadık kalmış, bir kısmı ise Hitit kralının vassali olmuştu. KBo I, 40'da Şuppiluliuma: "Kinza memleketi savaşmayı düşünmüyordu. Fakat Şutatarra, oğlu Aytakama ile ve arabalarıyla benimle savaşmak için geldi, ben onu yendim ve onlar Abuziya şehrine kaçtılar, ben onları Abuziya şehrinde kuşattım. Şutatarra'yı oğlu ve Mariyannileri ve malları ile birlikte esir aldım ve onları Hatti memleketine gönderdim" demektedir.

Amarna arşivindeki Katna kralı Akizzi'nin mektupları da Hitit vesikasını doğrular: "Aytakama bana, benimle Hatti kralına gel" diye haber yolladı, fakat ben Beyime, Mısır kralına köleyim, dedim" Aitakama Hattiye geçti ve Beyimin bir memleketi olan Ube'yi aldı, Ube memleketi artık Beyime ait değildir" demektedir (EA 53). Nitekim Tyr kralı Abimilki de EA 151'de: "Kadeş kralı Aytakama ve Amurru'lu Aziru'nun Biriawaza ile bozuştuklarını" bildirir. Bu mektup Aziru Mısır'dan döndükten ve Hatti tarafına geçtikten sonra yazılmış olmalıdır. Biriawaza ile bozuşmaları, aslında Hatti tarafına geçmelerinden idi.

Bütün bu olaylar gösteriyor ki, Biriawaza Mısır'da IV. Amenofis, Anadolu'da I. Şuppiluliuma zamanlarında yaşamış ve ömrünün sonuna kadar Mısır'a sadık kalmıştı. Biriawaza son mektubunda "Kumidi'yi koruyacağım" demektedir (EA 157), halbuki Amarna arşivinde bizzat Kumidi kralı Ara[hat]ta'nın bir mektubu vardır (EA 198). Yeni bulunan Kamid el - Loz mektupları ise, kralın adını Abdimilki (=İR LUGAL) olarak verir. Bu Kumidi krallarından hangisinin III. Amenofis veya IV. Amenofis zamanında yaşadıklarına dair mektuplarda herhangi bir ipucu yoktur.

Yazar EA 234'e dayanarak Biriawaza'nın güneyde, Filistin'de de siyasal bir nüfuz sahibi olduğunu doğru olarak gösterir (S. 70). Öyle ki Firavunun Suriye-Filistin'deki "Bütün vassalleri arasında onun özel bir yeri vardı" diyor. Bu hükmün doğruluğuna şüphe yoktur, ancak "onun Firavunun muhalifi" olduğunu söylemesi anlaşılmıyor. Katnalı Akizzi'nin "Ona karşı Hitit kralının Aytakama ile birlikte ona saldırmaları (EA 52), bilakis Biriawaza'nın hâlâ Firavuna sadıkane hizmette devam ettiğini gösterir, kaldı ki Biriawaza'nın evi de aynı düşmanlar tarafından yağmalanmıştı (EA 53). Yani Hitit ordusunun, Kadeş kralı Aitakama'nın ve Hitit

tarafına geçen diğer şehirlerin iltihakı ile kuvvetlenmesi karşısında Biriawaza elbette yenilmişti, çünkü Biriawaza'nın elindeki kuvvetler böyle muntazam bir orduya karşı değil, küçük şehir beylerinin ayaklanmalarını bastırarak nitelikte idi, üstelik IV. Amenofis mektuplardaki bütün takviye kuvvetleri gönderilmesi taleplerine cevap bile vermiyordu. Biriawaza'nın son mektubu (EA 197) Şuppiluliuma'nın Suriye'de bulunduğu sırada, yani IV. Amenofis'in son senelerinde Suriye - Filistin'deki durum hakkında verilmiş mükemmel bir rapor niteliğindedir: Januamma şehrinde Biridaşwa, Halunni ve Busruna şehirleri Biriawaza'ya isyan etmişlerdi. Ruhizzi kralı Arzawiya Kinza'ya (Kadeş'e) gitmiş, oradan aldığı Aziru'nun kuvvetleriyle Şaddu şehrini zaptetmiş ve Habiru'lara vermişti. Aytakama ise Kinza'yı mahvetmiş, Arzawiya ile Biridaşwa Ube şehrini yakıp yıkmışlardı. Bunların Biriawaza'yı öldürmek istemeleri üzerine kendisi Dimaşk (Şam) şehrinden kaçmıştı. Raporda: "bu adamlar Biz Hatti kralının tebasıyız" diyorlar, ben ise yine Mısır kralının kölesiyim" denilmekte ve rapor "Kıral memleketini korumalı ki, düşmanlar onu almasın" sözleri ile bitmektedir. Görülüyor ki, Biriawaza herhangi bir şehrin veya bölgenin kralı değildi, fakat bütün Suriye - Filistin şehirlerinin asayişinden sorumlu bir "Genel vali" idi.

Kamid el - Loz = Kumidi'de bulunan Amarna mektuplarının bizce en büyük önemi, bize Mısır devletinin Şuppiluliuma zamanındaki sınırını göstermiş olmasıdır. Zira bu devirde kuzey Suriye'ye Hitit istilası başlayana kadar, Firavun III. Amenofis Mitanni kralı ile dost ve akraba olduğu için, Mısır'ın merkezine uzak Suriye'de bile barış ve sükûnet vardı. Esasen III. Amenofis'in tatbik ettiği "Pact Aegyptum"u, onun oğlu ve halefi IV. Amenofis de bozmak niyetinde değildi. Şimdi Kamid el - Loz mektupları ile öğreniyoruz ki, Hitit orduları kesinlikle Şam'a kadar gitmişlerdi. Biriawaza son mektubunda (EA 197) "Kıralın şehri Kumidi'yi savunacağını" söylemesine rağmen, EA 132'de asi Bihura Kumidi'de görünüyor. Ölüncüye kadar Mısır'a sadık kalan Rib - Addi 132 numaralı mektubunda: "Bihura (= Puhuri), eğer Firavun gecikmezse, Kumidi'de kalamayacaktır" demektedir. Bundan anlaşılıyor ki, EA 197, 132 den daha önce yazılmıştır. EA 132 IV. Amenofis'e gönderildiğine göre, EA 197 ve Kumidi mektupları da aynı krala gönderilmiş olmalıdır.

Prof. Dr. FÜZUZAN KINAL

G. HAZAI, *Das Osmanisch Türkische im XVII. Jahrhundert - Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakob Nagy Harsány* (XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi, Jakob N.de Harsány'nin transkripsiyon metinleri üzerine araştırmalar)

The Hague 1973 Mouton, 4985, =Bibliotheca Orientalis Hungarica XVIII.

Yazarın girişte de belirtti ğigibi, Türk dilinin tarihî evrimini anlamak, seslilerin çok önemli yeri olan bu dilin Arap harfleri ile yazılmasından dolayı pek güçtür. G. Hazai XVII. yüzyıla ait bir Türkçe öğretim metninden yararlanmak yoluyla Türk dilinin filolojik - historik araştırmalarına saygı duyulacak bir hizmette bulunuyor.

Yazarın dediği gibi morfolojik ve sentaks sorunlarını aydınlatacak Arab harfli metinlerin yanında, Türk dilinin fonetik tarihini aydınlatmak transkripsiyon metinlerinin incelenmesi ile mümkündür. Bundan başka XVII-XVIII. yüzyıllara ait bilinen metinler, konuşma dilinden çok Arab ve Fars dilinin etkilerini taşıyan bir yazı dili ile kaleme alınmışlardır.

Şu halde konuşulan dili araştırmak için burada tanıttığımızın benzeri Türk diline ait öğretici metinleri kullanmak gerekir. Son zamanlarda yabancı alfabelerle kalâme alınan Türk diline ait transkripsiyon metinleri incelenmeğe başlanmışır. G. Hazai XVII. yüzyıl Türkçesini bu açıdan bize vermeğe yarayan önemli bir eserin Jakob Nagy de Harsány'nin "Colloquia Familiaria Turcico - Latina" sını yayınlıyor* Bu, benzerleri içinde en ayrıntılı ve zengin örnekleri kapsayan bir eserdir. Eserin yazarının bir Macar oluşu da Hazai'ye göre esere ayrı bir değer atfetmemize nedendir. Çünkü Macarca ve Türkçe'de fonemlerin benzerliği, de Harsány'nin Türk dilinin fonetik yapısını kolayca ve düzgünce kavrayıp verebilmesine yardım ediyor. Eserin zengin bir kelime hazinesi içermesi verimli bir filolojik araştırma yapılmasına olanak vermektedir. Kitabın 34-199. sayfeleri arasında Harsány'nin Türkçe - Latince - Almanca çevrili metinleri emandasyonu yapılmış olarak yer alıyor. Bu XVII. yüzyılın günlük Türkçesinden örneklerdir. 201-278. sayfeler arasında bu metinde geçen kelimelerin index'i yer alıyor. 279-318. sayfeleri arasında Hazai metinde geçen kelimelerin eserdeki orijinal transkripsiyonunu almış ve karşılıklarına bugünkü Türkçenin kullandığı transkripsiyonu yerleştirmiş. Böylece fonetik değişimleri izlemek mümkün oluyor.

G. Hazai'nin çalışmasının en ilginç kısmı VI. bölümle başlıyor. Burada da Harsány'nin transkripsiyon alfabesini veren yazar (s. 324) Arap alfabesinin bu

* Jakob Nagy de Harsány 1615 de Nágycvár'da bir aristokrat ailenin çocuğu olarak doğmuş, Erdel beyliğinde tercümanlık hizmetleri için eğitim görerek şark dillerini öğrenmiştir. Türkiye'de yedi yıl kalmış olup, bu eseri 1672'de Köln'de basılmıştır. (sah 15-19).

alfabede çok az tesiri olduğunu belirtiyor. Bu bölümde fonetik özellikleri inceleyen Hazai, 364-438. sayfeleri arasında morfonolojik özellikleri etraflıca, istatistik metoda (faktör analizi ve matriclere) başvurarak incelemiştir. 439-456. sayfalarda morfolojik incelemede bulunan Hazai, metindeki haliyle pluralsuffix (çoğul eki) possessiv suffix (mülkiyet eki), deklination (isim çekimi), pronomina (edat) bağlaç, optativ (dilek kipi) geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zamanın kullanılışını örneklerle açıklıyor. Türkçe tarih içinde sentaks özellikleri de hızla değişen bir dildir. XVII. yüzyıla özgü sentaks özelliklerini de metne dayanarak, son bölümde (s. 457-458) ele alıyor. Bu çalışmanın Türk tarih ve filolojisi için çok yararlı olduğu herhalde açıktır.

Türkiye’de Latince öğrenen öğrencilere hocalarının en çok tekrarladığı bir söz vardır, o da “Latince’nin sentaks bakımından Türk öğrencilere, Avrupalı öğrencilere kıyasla daha çok kolaylıklar sağladığıdır.” Bu metnin Latincesi klasik Latince değildir. Ama buna rağmen özellikle XVII. yüzyıl Türkçesi ile Latince arasındaki sentaks benzerlikleri bugünkünden daha belirgin olsa gerekir. O halde G. Hazai’nin yayınladığı Harsány’nin metni, Latince öğrenen Türk öğrencileri için de yararlı bir kaynaktır.

Dr. İLBER ORTAYLI

JOSEF MATUZ, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prächtigen* (Muhteşem Süleyman’ın Kañçılaryası).

Wiesbaden 1974 Franz Steiner Verlag GMBH. VIII+172 sah. ve XVI Levha.=Freiburger Islamstudien Band V.

Osmanlı diplomatik’i üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınan yazar burada konuyu Sultan Süleyman’ın (Kanunî) orijinal vesikalari üzerinde yoğunlaştırarak, bunlar üzerinde bazı analizler yapıyor. Eser esas itibariyle bu dönemdeki Osmanlı kañçılaryasının yapısı ve çalışma usullerini aydınlatmağa yöneliktir.

Osmanlı kañçılaryası ilk zamanlarındaki basit kuruluşunu çabuk terketmiş ve Kanunî devrine gelmeden yüksek bir gelişim evresine ulaşmıştır (s. 18). İki yüzyıl içinde Osmanlı emirliğinin bir imparatorluk haline gelip, İber yarımadasından Hind adalarına kadar bütün dünya ile ilişkilere geçmesi, kañçılaryaya hizmetlerinin nicel ve nitel olarak gelişmesine neden olmuştur.

Yazar Divan-ı Hümayun üyelerini ve Divan-ı Hümayuna bağlı ofisleri sayıyor. Vardığı yargıya göre Sultan Süleyman (Kanunî) devrinde Divan-ı Hümayun ofislerinin manzumesi bir saray kañçılaryasından çok, bir devlet dairesinin özelliklerini taşıyordu (s. 20).

Kanunî devrinde Osmanlı kañçılaryasının en önemli memuru *Nişancıdır*. Yazar; nişancının görevleri, durumu ve dönemin nişancılarının biyografilerini verdikten sonra Divan-ı Hümayunun diğer önemli memuru *Reis’ül Küttab* hakkında bilgi veriyor (s. 33-44). Kanunî devrinde Reis’ül Küttablık en yüksek görevlerden değildi ve bu memur Divan-ı Hümayun üyesi sayılmazdı. Bu dönemde dış işlerini

yürütmek fonksiyonu da pek belirli değildi. Kanunî döneminde gelen R. K. ların biyografilerinden sonra Nişancı Kalemi (ofisi)nin yapısı personel ve görevleri naklediliyor.

Bundan sonra Defterdarların görevleri ve ofisin yapısı üzerindeki açıklamalara geçiliyor. Rumeli Defterdarı Rumeli kıtasının maliyesi ve hasları ile meşgul olur ve erkân-ı devletten (en yüksek rütbelilerden) sayılır. Yazar onun bütün imparatorluk maliyesi üzerinde birinci derecede söz sahibi olduğunu kabul ediyor (s. 58). Haleb Defterdarlığı ki (Arab vilayetlerinin maliyesi ile meşguldür) Kanunî devri sonlarında ihdas edilmiştir. Başdefterdarın makamında (ikametgâhda) kurulan ve malî mahkeme görevini gören divanın bu dönemde mevcut olduğuna dair bir delil yoktur. Defterdarlar bütün Osmanlı maliyesini yönetir ve malî meselelerle ilgili fermanların istihsaline yetkilidirler. (s. 59).

III. Bölümde Kaçlıryadaki işlerin, vesikaların hazırlanması sürecinin ve muamelâtın üzerinde duruluyor (s. 64-120). J. Matuz incelediği vesikaları Ahidnâmeler (bir anlaşma mahiyeti olanlar) nâme (normal nota'lar) ve hükümler (herhangi bir konudaki emirler) olarak tasnif etmiştir. Bunlar Divan-ı Hümayunda Mühimme defterlerine işlenip kaydedilirdi. Bu arada bu fermanların ulaşacağı yere nasıl gönderildiği veya verileceği konusu da açıklanıyor (s. 80-89). Vesikaların saklanma konusuna ise (89-91. sahifeler) arasında değiniliyor, ilk mahzen-i evrak Yedikule'de idi. Sonra At meydanı'nda saklanmıştı. Yazar, nâme (s. 93-101) hüküm (s. 101-114) lerin diplomatik yönden analizini yapıyor. 121-152. sahifeler arasında Kanunî dönemine ait 16 adet belgenin yayını (emansasyon) ve almanca çevirisi yapılmıştır. Bu belgelerin orijinallerinin fotokopileri de ekte yer alıyor. 46 yıl süren Kanunî döneminde takriben 2300 nâme kaleme alınmıştır. Bu dönem boyunca Osmanlı merkez kaçlıryasında kaleme alınan bütün hükm ve ahidnâme gibi vesikaların sayısını ise yaklaşık olarak 70.000 civarında hesaplıyor (s. 119). Bu sadece ahkâm-ı mühimme olup, ahkâm-ı şikâyet ve maliyyeye ilişkin belgelerle sayı 150.000 e ulaşmaktadır (s. 120). Böylece nişancı ve defterdarın ofisindeki sayıları 25'i bulan sekreter yılda ortalama 3400 adet (adam başına 136 tane) yazıyı kaleme almak zorundaydılar.

Dr. İLBER ORTAYLI

JOSEF MATUZ, *Krimitatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen* (Kopenhagen Kraliyet arşivindeki Kırım - Tatar vesikaları) Freiburg 1976, Klaus Schwarz Verlag, mimeograph 348 s. XXX levha = *Islamkundliche Untersuchungen* 37.

Josef Matuz, bu çalışmasıyla Osmanlı İmparatorluğunun imtiyazlı emirliklerinden Kırım Hanlığı'nın kaçlıryaya sistemini ve Danimarka Krallığı ile olan dış ilişkilerini aydınlatmayı amaçlıyor. Bunun için Danimarka arşivlerinde bulunan Kırım hanlarına ve Kalgay, Nureddin gibi önde gelen yöneticilere ait 27 adet vesikayı tahlil ediyor.

Yazar 17. yüzyılda Kırım hanlığının yönetim örgütünü tasvir eden bir giriş yapıyor. Bu girişte yazar sorun yaratacak bazı açıklamalarda bulunuyor. Bunlardan birincisi Kırım'ın güney sahillerinde yaşayan *tat* adını alan bir guruptur. Burada yazar Minorsky'ye başvuruyor ama Oğuz gurubuna dahil Türkçe kullanan bu ahalinin niçin "Tat" diye adlandırıldığı sorusu bu açıklama (s. 4) ile cevaplandırılmış değil. İkinci nokta; Han'ın birinci dereceden veliahdı sayılan "Kalgay"ın J. Matuz tarafından "Kalğa" olarak telafuzunun nedeni de bu konuda kaynak olarak gösterdiği makaleye rağmen aydınlanmış değildir*.

İkinci bölümde Matuz 17. yüzyılın ikinci yarısında Kırım Hanlığı ve Danimarka Krallığı arasındaki ilişkiler üzerinde etraflıca durmaktadır (s. 20-58). Ardından arşivdeki yarlıklar üzerinde içerik tahlili yapıyor. Bu bölümde vesikalar hakkında diplomatika ve üslûb açısından açıklamalar yer alıyor (s. 59-80). Matuz bugüne kadar Kırım Hanlarına ait vesikaların dilinin pek incelenmediğini belirterek burada bir denemeye girişiyor. Ancak belirttiği gibi (s. 82-83) Kırım Hanları ve diğer yüksek rütbeliler Danimarka ile olan yazışmalarda Osmanlı Türkçesini kullanmışlardır. Bununla beraber incelenen vesikalarda mahalli lehçeye ait elamanlar vardır. Bunlara yazar işaret ediyor ve tahlilini yapıyor (s. 83-117). Görünüşe göre Kırım Hanlık kançılıyası, süzeren devlet olan Osmanlı İmparatorluk kançılıyasının stilini kavrayıp taklid etmiştir (s. 118). Bununla beraber mahalli dil'in karışımı her zaman görülmektedir.

J. Matuz 125-313. sayfeler arasında kullandığı 27 adet vesikayı emandasyonunu yaparak, Almanca tercümeleriyle birlikte yayınlıyor. Konuyla ilgili kaynaklar ve indexten sonra vesikaların orijinalinin fotokopileri yer alıyor.

Dr. İLBER ORTAYLI

* Kırım Hanlığının teşkilat tarihine ait iki eser bu konuda aydınlatıcı olabilir. Martin Bronevskiy, "*Tartariae Descriptio*" —Zapiskiy *Odesskogo obsçestvo* dergisinin ilk sayısında Rusçası basılmış olan bu Polonya elçilik raporu 1578 yılına aittir. K. Ortaylı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. *Kırım Ayyıldız Matb.* (Ankara, 1970).

Sıroçkovski, *Mehemmed Giray Han Tarihi* çev. K. Ortaylı T.T. Kurumu Kitaplığı, Yazmalar bölümü.

TÜRK TARİH KURUMU KİTAPLIĞINA YAPILAN BİR BAĞIŞ

A. Ü. Fen Fakültesi 1976 yılı mezunu, Kemal Sayın adlı Kıbrıslı bir soydaşımız Prof. Dr. Afet İnan'a yazdığı 31. X. 1976 günlü bir mektupta II. Dünya savaşında Rusya'dan ayrılarak Kıbrıs'a gelen Sovyet asıllı Türk soyundan Kurban Sonat adlı bir Türkoloğun ailevi nedenlerle Türkistan'a geri dönerken kitaplarını kendisine emanet ettiğini, aradan geçen 15 yıl içinde kendisinden herhangi bir haber alamadığı için bu kitapları uygun bir kitaplığa teslim etmek istediğini yazdı. Prof. Dr. Afet İnan, bu konuyu etraflıca düşünüp ilgililerle görüştükten sonra kütüphane ve okuyucu bakımından Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ni bu amaca en uygun olarak gördüğünü bildirdi. Bu öneriyi benimseyen Kemal Sayın, Lefkoşe Maslahatgüzarı Sayın Büyükelçi Candemir Önhon'un yardımlarıyla kitapları Türk Tarih Kurumu'na ulaştırdı.

Kütüphanemize teslim edilen ve **Kurban Sonat Armağanı** olarak kayda geçen 127 ciltten oluşan kitapların Dr. Tüten Özkaya tarafından hazırlanan listesi aşağıdadır:

KİTAPLAR

- AHMETOV, S. – B. İSMAİLOV : *Karakalpak adabiyatı*. Samarkand 1958 Karakalpak memleket baskısı. 270 s. 8° (A. IV/1533).
- Aladdin i volşebnaya lampa*. Çev.: M. Saliye. Moskva 1958 Gos. izd-vo detskoy literaturı. 35 s. 4° (B/7925).
- Alpamis. Kazak eposu. 3. Cilt. Yay.: N. S. Smirnova*. Alma-Ata 1957 Kazak SSR Bilimler Akademisi. 136 s. 8° (A. IV/1491-3).
- Antologiya Kazahskoy poezii*. Moskva 1958 Gos. izd-vo 863 s. 4° (B/7928).
- APOLLOV, B. A.: *Kaspiyskoe more i ego basseyn*. Moskva 1956 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 119 s. 1 hr. 8° (A. IV/1501).
- AŞUROV, YA. S. – T. F. GELAH – U. KAMALOV: *Buhara. Kratkiy spravocnik - putevoditel'*. Taşkent 1956 Gos. izd-vo Uzbekskoy SSR. 83 s. 11 pl. 1 plan. 8° (A. IV/1483).
- AYNI, S.: *Ustod Rudaki. Epoha, jizn', tvorcestvo*. Moskva 1959 İzd-vo vostočnoy literaturı. 119 s. 8° (A. IV/1487).
- BASKAKOV, N. A.: *Altayskiy yazık*. Moskva 1958 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 116 s. 8° (A. IV/1532).
- BEKMAHANOV, E. B.: *Prisoedinenie Kazahstana k Rossii*. Moskva 1957 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 343 s. 4° (B/7904).
- BELYAEV, N. İ.: *Russko-Turetskaya voyna 1877-1878*. Moskva 1956 Voennoe izd-vo. 464 s. 6 hr. 8° (A. IV/1527).
- BERDAK: *Tanlangan Asarlar*. Taşkent 1956 Uzbekistan SSR davlat naşriyeti. 136 s. 8° (A. IV/1499).

- BİÇÜRİN, N. YA.: *Sobranie svedeniy o narodah obitavşih v Sredney Azii v drevnie vremena. III. Priloženiya*. Moskva 1953 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 326 s. 9 lev. 8° (A. IV/1485).
- BORODİN, S.: *Žvezdi nad Samarkandom. Pervaya kniga: hromoy Timur*. Moskva 1956 Sovetskiy pisatel'. 494 s. 8° (A. IV/1515).
- BRACHETTI, MECHTILDA: *Studien zur Lebensform des deutschen Volksmaerchens*. Baden 1935 Konkordia A. G. 72 s. = Bausteine zur Volkskunde und Religionswissenschaft 11. 8° (A. IV/1551).
- BRAGINSKIY, İ. S.: *Oçerki iz istorii tacikskoy literaturı*. Stalinabad 1956 Tacikgosizdat. 453 s. 8° (A. IV/1514).
- BRAUN, MAXIMILIAN: *Russische Dichtung im Neunzehnten Jahrhundert*. Hannover 1947 Richard Beeck-Verlag. 190 s. 8° (A. IV/1493).
- BURCHARD, ALBRECHT - EDWIN FELS: *Wirtschaftsgeographie*. Rothschild Taschenbuch für Kaufleute (1922)'den ayrı bs. S. 538-654. 8° (A. IV/1564).
- CANDİL'DİN, N.: *Rastsvet kul'turi i nauki v Sovetskom Kazahstane*. Alma-Ata 1956 Kazahskoe. gos. izd-vo. 76 s. 8° (A. IV/1543).
- ÇAĞATAY, DOÇ. DR. TAHİR: *Türkistan. Kurtuluş hareketile ilgili olaylardan sahneler*. İstanbul 1959 Kağıt ve Basım İşleri. 48 s. 8° (A. IV/1553).
- DIESENBACH, LORENZ: *Völkerkunde Osteuropas, insbesondere der Haemshalbinsel und der unteren Donaugebiete*. Darmstadt 1880 Verlag von. L. Brill. XI + 414 s. 8° (A. IV/1525).
- DÖLGER, FRANZ: *Der Feudalismus in Byzanz*. Vorträge und Forschungen V (1958)'den ayrı bs. S. 185-193. 8° (A. IV/1561).
- DÖLGER, FRANZ: *Die Byzantinisten der Akademie: Jacob Philipp Fallmerayer, Karl Krumbacher, August Heisenberg*. Geist und Gestalt I. Cilt'ten ayrı bs. s. 140-157. 8° (A. IV/1559).
- D'YAKONOV, İ. M.: *Istoriya Midiı ot drevneyşih vremen do kontsa IV-veka do N. E.* Moskva 1956 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 485 s. 8° (B/7909).
- Er Targin: Kazak eposu, 2. kitap. Yay.: N. S. Smirnova*. Alma-Ata 1957 Kazak SSR İlim Akademisi. 68 s. 8° (A. IV/1491).
- EICHMANN, EDUARD: *Staat, Religion, Religionsgesellschaften nach der neuen Reichsverfassung. Rede gehalten bei der Übernahme des Rektorates am. 30. November 1929*. München 1930 Max Hueber Verlag. 28 s. = Münchener Universitätsreden Heft: 18 8° (A. IV/1560).
- ERZAKOVIÇ, B.: *Kazahskaya SSR*. Moskva 1957 Muzgiz. 63 s. 4 pl. 8° (A. IV/1489).
- FALLADA, HANS: *Kleiner Mann-was nun?* Berlin 1932 Rowohlt Verlag GmbH. 356 s. 8° (A. IV/1524).
- GAFUROV, B. G.: *Istoriya tacikskogo naroda. I. Cilt: S drevneyşih vremen do velikoy oktyabr'skoy sotsialistiçeskoj revolyutsii 1917 g.* Moskva 1955 Gos. izd-vo. 544 s. 3 hr. 8° (A. IV/1536).
- HAUSHOFER, KARL: *Erdkunde, Geopolitik und Wehrwissenschaft*. München 1934 Universitaetsbuchhandlung. 15 s. = Münchener Universitaetsreden 28. 8° (A. IV/1550).
- HAUSHOFER, KARL: *Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedeutung. 2. bs.* Heidelberg 1939 Kurt Vowinckel Verlag. 279 s. 4 pl. 4° (B/7927).

- HEDIN, SVEN: *Von Pol zu Pol*. Leipzig 1923 Brockhaus. X + 327 s. 12 pl. 8° (A. IV/1516).
- HOLDSWORTH, MARY: *Turkestan in the Nineteenth Century. A brief history of the Khanates of Bukhara Kokand and Khiva*. London 1959 Luzac and Co. III + 81 s. 1 hr. 4° (B/7926).
- HOMMEL, PROF. DR. FRITZ: *Vier neue arabische Landschaftsnamen im Alten Testament nebst einem Nachtrag: Die vier Paradiesesflüsse in altbabylonischer und altarabischer Ueberlieferung*. Aufsätze und Abhandlungen (1901)'den ayrı bs. S. 273-343. 1 hr. 8° (A. IV/1562).
- Istoriya Kabardı s drevneyşih vremen do naşih dneı*. Moskva 1957 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 395 s. 2 hr. 8° (A. IV/1537).
- Istoriya Kazahskoy S. S. R. I. Cilt*. Alma-Ata 1957 İzd-vo Akademii Nauk Kazahskoy SSR. 609 s. 8° (A. II/4796).
- Istoriya kommunistiçeskoy partii Sovetskogo Soyuza*. Moskva 1959 Gos. izd-vo. 743 s. 8° (A. IV/1506).
- Istoriya SSSR*. Moskva 1957 Gos. izd-vo. 303 s. Ek: 9 hr. 8° (A. IV/1534).
- Istoriya Tatarskoy A. S. S. R. I. Cilt: S drevneyşih vremen do velikoy oktyabr'skoy sotsialistiçeskoy revolyutsii*. Kazan 1955 Tatknigoizdat. 551 s. 8° (A. IV/1476).
- Istoriya Turkmenskoy SSR. 3 Cilt*. Aşhabad 1957 İzd-vo Akademii Nauk Turkmenskoy SSR. 8° (A. IV/1479).
- Istoriya Uzbekskoy SSR. I. Cilt: Kniga pervaya*. Taşkent 1955 İzd-vo Akademii Nauk Uzbekskoy SSR. VII + 543 s. 5 pl. 2 hr. 4° (B/7910).
- JMUYYDA, V. B.: *Aşhabad*. Moskva 1957 Gos. izd-vo. 72 s. 8° (A. IV/1478).
- JUMALİEV, PROF. K. J.: *Kazak eposı men edebiet tarihinın meseleleri*. Alma-Ata 1958 Kazaktın memlekettik körkem edebiet baskısı. 403 s. 8° (A. IV/1505).
- KARALAEV, S.: *Er Toştuk*. Frunze 1956 Kırgızistan memlekettik basması. 352 s. 8° (A. IV/1519).
- KARPİNİ, GIOVANNI DEL' PLANO: *İstoriya Mongalov. Gil'om de Rubruk: Puteşestvie v vostoçne stranı*. Red.: N. P. Şastina. Moskva 1957 Gos. izd-vo. 271 s. 8 pl. 8° (A. IV/1482).
- KARRİEV, A. - A. ROSLYAKOV: *Kratkiy oçerk istorii Turkmennistana. Ot prisoeğineniya k Rossii do velikoy oktyabr'skoy sotsialistiçeskoy revolyutsii, 1868-1917 gg*. Aşhabad 1956 Turkmenskoe gos. izd-vo. 152 s. 8° (A. IV/1503).
- KARRİEV, BAYMUHAMED - MIYATI KOSAEV - D. HALDURDI: *Antologiya Turkmenskoy poezii*. Moskva 1949 Gos. izd-vo. 546 s. 10 pl. 4° (B/7915).
- Kazak Sovet edebietı tarihinın oçerki*. Alma-Ata 1958 Kazak SSR Bılım Akademisi. 511 s. 4° (B/7923).
- Kazakstan Jazuşılarının III. s'ezı* Alma-Ata 1956 Kazaktın memlekettik körkem edebiet basması. 184 s. 8° (A. IV/1500).
- KENESBAEV, S. - T. JANUZAKOV: *Lingvistikalık Terminderdın Kıskaşa Orıssa - Kazakşa Sözdıgı*. Alma-Ata 1956 Kazak SSR Bılım Akademiyası. 83 s. 8° (A. IV/1547).
- Kırgız S. S. R. Administrativdik-territoriyalık bölünüş. (1959 - jıldın 1-aprelıne karata)*. 5. bs. Frunze 1959 Kırgızistan mamlekettik basması. 79 s. 8° (A. IV/1541).
- Kız Jibek*. Alma-Ata 1957 Kazak SSR Bılım Akademiyası. 96 s. = Kazak eposı 6. Kitap. 8° (A. IV/1491-6).

- KIPLING, RUDYARD: *Das Dschungelbuch*. Freiburg Friedrich Ernst Fahsenfeld. 343 s. 10 pl. = Die Welt der Fahrten und Abenteuer Bd. VI. 8° (A. IV/1526).
- Knigi po geologii 1957 g. Vypusk I*. Moskva 1957 Mejdunarodnaya kniga. 33 s. 8° (A. IV/1544).
- Koblandı Batır*. Alma-Ata 1957 Kazak SSR Bilim Akademiyası. 188 s. = Kazak epası 4. kitap. 8° (A. IV/1491-4)
- KOVALEVSKIY, A. P.: *Kniga Ahmeda İbni - Fadlana. O ego puteşestvii na Volgu v 921 - 922 gg.* Har'kov 1956 İzd-vo Har'kovskogo universiteta. 346 s. 8° (B/7920).
- Kozi Korheş bayan Sulu*. Alma-Ata 1957 Kazak SSR Bilim Akademiyası 139 s. = Kazak epası 5. kitap. 8° (A. IV/1491-5).
- KRAÇKOVSKIY, İGNATIY YULİANOVIÇ: *İzbranniy soçineniya. I. Cilt.* Moskva 1955 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 469 s. 7 pl. 4° (B/5047).
- KRASNOV, A. N.: *Pod tropikami Azii. Red.: F. N. Mil'kov.* Moskva 1956 Gos. izd-vo. 264 s. 8° (A. IV/1477).
- LERMONTOV, M. YU.: *Aşık-Kerib*. Moskva 1959 Gos. izd-vo detskoy literaturı. 23 s. 4° (B/7903).
- LİPİN, L. A.: *Akkadskiy (Vavilono-assiriyskiy yazık). Slovar'.* Leningrad 1957 İzd-vo Leningradskogo universiteta. 215 s. 8° (A. IV/1529).
- MAHMUDOV, H. - G. MUSABAEV: *Kazahsko-Russkiy slovar'. Kazakça-Orısça sözdık.* Alma-Ata 1954 İzd-vo Akademii Nauk Kazahskoy SSR. 574 s. 8° (A. IV/1434).
- MAMED - KULI - ZADE, CALİL (MOLLA NASREDDİN): *Poçtoviy yaşçık. Rasskazı.* Moskva 1958 Gos. izd-vo detskoy literaturı. 144 s. 8° (A. IV/1518).
- Materialı po istorii SSSR. 2 Cilt. Dokumenti po istorii XV-XVII vekov. Red.: A. A. Novosel'skiy - L. V. Çerepnin - L. N. Puşkarev.* Moskva 1955 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 322 s. 8° (A. IV/1488).
- MEYRINCK, GUSTAV: *Der Golem*. Berlin Neufeld und Henius Verlag. 304 s. 8° (A. IV/1523).
- Mongol Oros Tol' (Mongol'sko-Russkiy slovar'). Red.: A. Luvsandev.* Moskva 1957. 716 s. 8° (A. IV/1517).
- MUNZINGER, CARL: *Japan und die Japaner. 2. bs.* Stuttgart 1904 Verlag von D. Gundert. 174 s. 8° (A. IV/1556).
- Narodi Dagestana. (Sbornik statey).* Moskva 1955 İzd-vo. Akademii Nauk SSSR. 246 s. 1 hr. 8° (A. IV/1512).
- NEPES, MOLLA: *Žöhre - Tahır*. Aşhabad 1959 Turkmenistan devlet neşiryatı. 168 s. 8° (A. IV/1496).
- NIKİTİN, AFANASIY: *Hojenie za tri morya, 1466-1472 gg.* Moskva 1958 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 284 s. 8 pl. 1 hr. 8° (A. IV/1535).
- Nizam al-Mülk. Siaset-Name. Kniga o pravlenii Vazira XI Stoletiya Nizamal-Mülka. Çev.: Prof. B. N. Zahodera.* Moskva 1949 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 379 s. = Literaturnie Pamyatniki 8° (A. IV/1484).
- NURUŞEV, S. N.: *İdeyno-tvorçeskie istoki Kazahskoy literaturı. Çast vtoraya k istorii razvitiya Kazahskih narodnih poslovits.* Alma-Ata 1957 İzd-vo Akademii Nauk Kazahskoy SSR. 92 s. 8° (A. IV/1554).
- OBERWINDER, HEINRICH: *Weltmachtpolitik und Socialpolitik*. Berlin 1900 Verlag von Hermann Walther. 46 s. 8° (A. IV/1563).

- Oçerki istorii Drevnego Vostoka. Red.: V. V. Struve. Leningrad 1956 Gos. izd-vo. 276 s. 8° (A. IV/1511).*
- OKLADNIKOV, A. P.: *Yakutiya do prisooedineniya k Russkomu gosudarstvu. Moskva 1955 Izd-vo Akademii Nauk SSSR. 432 s. 4 pl. 1 lev. = İstoriya yakutskoy ASSR. Cilt I. 8° (B/7908).*
- Orısşa - Kazakşa terminologiya. Sözdıgı. Russko - kazahskiy terminologičeskiy slovar'. 2 Cilt. Alma-Ata 1959 Kazak SSR Bılım Akademiyası. 8° (A. IV/1502).*
- Özbek halk dostonlari. 2 Cilt. 3. bs. Taşkent 1958 Ozbekistan SSR Fanlar Akademiyası. 508 s. 2 pl. 8° (A. IV/1507).*
- Özbek halk ertaklari. Taşkent 1955 Özbekistan SSR davlat naşriyeti. 383 s. 8° (A. IV/1475).*
- PAŞUTO, V. T.: *Geroičeskaya bor'ba Russkogo naroda za nezavisimost' (XIII-vek). Moskva 1956 Gos. izd-vo. 280 s. 8° (A. IV/1504).*
- PAVLENKO, V. F. - S. N. RYAZANTSEV: *Kirgizskaya SSR. Moskva 1956 Gos. izd-vo. 119 s. 2 pl. 1 hr. 8° (A. IV/1546).*
- Pesn' o Rolande. Vol'noe stihotvornoe pereloenie. Yay.: Sergey Bobrov. Res.: İ. Arhipov. Moskva 1958 Gos. izd-vo detskoy literaturı. 119 s. 8° (A. IV/1481).*
- POTAPOV, L. P.: *Oçerki po istorii Altaytsev. Moskva 1953 Izd-vo. Akademii Nauk SSSR. 444 s. 1 hr. 4° (B/7905).*
- PRAWDIN, MICHAEL: *Tschingis - Chan und sein Erbe. Stuttgart 1938 Deutsche Verlags-Anstalt. 534 s. 8° (A. IV/1549).*
- PUL'KINA, İ. M. - E. B. ZAHAVA - NEKRASOVA: *Uçebnik russkogo yazıka. Dlya studentov - inostrantsev. Moskva 1960 Gos. izd-vo. 644 s. 8° (A. IV/1539).*
- 5 let İnstituta po izuçeniyu istorii i kul'turı SSSR (1950-1955). Red.: M. A. Miller. München 1955 A. Metreweli. 39 s. 8° (A. IV/1473).*
- RAFİLİ, M.: *Ahundov. Red.: C. Cafarov. Moskva 1959 Molodaya Gvardiya. 192 s. 3 pl. = Jizn' zameçatel'nhı lyudey, vıpusk 2. 8° A. IV/1510.*
- RAMSTEDT, G. İ.: *Vvedenie v Altayskoe yazıkoznanie. Morfologiya. Moskva 1957 İzd-vo inostrannoy literaturı. 255 s. 8° (A. IV/1498).*
- RAŞİD - AD-DİN: *Sbornik letopisey. Çev.: O. İ. Smirnova. Red.: A. A. Semenov. I. Cilt. Kniga vtoraya. Moskva 1952 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 315 s. 8° (B./3681).*
- REITHINGER, A.: *Das Weltreich und die Achse. Berlin 1941 Deutsche Verlags-Anstalt. 79 s. 8° (A. IV/1553).*
- ROTH, K. L.: *Griechische Geschichte. Nördlingen 1882 Verlag C. H. Beck'sche Buchhandlung. XII + 531 s. 14 pl. 1 hr. 8° (A. IV/1538).*
- RUDENKO, S. İ.: *Başkırı. İstoriko-etnografıçeskie oçerki. Moskva 1955 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 394 s. 5 hr. 4° (B/7907).*
- Rusşa - Azerbaycan'ca lugat. Russko - Azerbaycanskiy slovar'. I. Cilt.: A-N. 2 bs. Baku 1956 Azerbaycan İlimler Akademisi. 728 s. 4° (B/7911).*
- Russko - Angliyskiy slovar' Moskva 1952 Gos. İzd-vo. 803. s. 4° (B/7919).*
- Russko - Başkırskiy slovar'. Der.: Galiya Rahmanovna Karimova. Moskva 1954 Gos. izd-vo 600 s. 8° (A. IV/1528).*
- Russko - Kirgizskiy slovar'. Red.: K. K. Yudahin. Moskva 1957 Gos. izd-vo. 991 s. 4° (B/7914).*

- Russko - Turkmenskiy slovar'*. Rusça - Turkmence sözlük. Red.: N. A. Baskakov ve M. Ya. Hamzaev. Moskva 1956 Gos. izd-vo. 880 s. 4° (B/7921).
- Russko - Uzbekskiy slovar'*. Red.: R. Abdurrahmanov. Moskva 1954 Gos. izd-vo. 1046 s. 4° (B/7913).
- Satira va yumor*. Taşkent 1956 Özbekistan SSR davlat naşriyeti. 134 s. 8° (A. IV/1521).
- SCHMIDT, DR. MAX GEORG: *Geschichte des Welthandels*. Leipzig 1906 B. G. Teubner. 140 s. = Aus Natur und Geisteswelt 118. 8° (A. IV/1522).
- SINHA, N. K. - A. Ç. BANERCI: *Istoriya İndii*. Moskva 1954 İzd-vo inostrannoy literaturı. 440 s. 4° (B/7906).
- SINYAVER, L.: *Turkmenskaya SSR*. Moskva 1957 Muzgiz. 102 s. 8 pl. 8° (A. IV/1545).
- SKOSIREV, P.: *Turkmenistan*. Moskva 1955 Molodaya Gvardiya. 295 s. 21 pl. 1 hr. 8° (A. IV/1495).
- SLATKIN, I. J.: *Die Mongolische Volksrepublik*. Berlin 1954 Dietz Verlag. 316 s. 8° (A. IV/1494).
- Soho Centenary. A Gift from Artists, Writers and Musicians to the Soho Hospital for Women*. London Hutchinson and Co. 108 s. 10 pl. 8° (A. IV/1542).
- SONAT, KURBAN: *The Germans as Seen by a Foreigner*. Nicosia 1957 Bozkurt Press. 28 s. 8° (A. IV/1557).
- Sovetskiy Soyuz. Kazahskaya SSR., Uzbekskaya SSR., Kirgizskaya SSR., Tacikskaya SSR., Turkmenskaya SSR*. Moskva 1956 Gos. izd-vo. 112 s. 8° (A. IV/1548).
- Die Sowjetunion eine Vereinigung freier Völker*. Weimar Thüringer Volksverlag G. m. b. H. 47 s. 8° (A. IV/1597).
- Der Staat. Begriff, Wesen und Inhalt*. Berlin 1957 Veb Deutscher Zentralverlag. 130 s. = Grosse Sowjet - Enzyklopädie. 8° (A. IV/1555).
- STEPANOV, P. N.: *Ural*. Moskva 1957 Gos. izd-vo. 164 s. 1 hr. 8° (A. IV/1540).
- ŞAĞINYAN, MARIETTA: *Etyudi o Nizami*. Erevan 1955 İzd-vo Akademii Nauk armyanskoy SSR. 206 s. 8° (A. IV/1530).
- ŞAKİRZADE, TAHİR: *Grundzüge der Nomadenwirtschaft. Inaugural - Dissertation*. Heidelberg 1931 J. Kruse und Söhne Bruchsal. 157 s. 8° (A. IV/1558).
- Tacikskaya SSR. Ekonomiko - geografıçeskaya karakteristika*. Red.: İ. K. Narzikulov - S. N. Ryazantsev. Moskva 1956 Gos. izd-vo. 227 s. 8° (A. IV/1531).
- TAJİBAEV, KURBANBAY: *Sorok devuşek. Karakalpakskaya narodnaya poema*. Moskva 1956 Gos. izd-vo. 407 s. 4° (B/7924).
- TAJİEV, İ. T. - P. N. KRUPKO: *Kazahskaya SSR*. Alma-Ata 1956 Kazahskaya gos. izd-vo. 286 s. 8° (A. IV/1509).
- Tatar halk ekiyatleri*. Kazan 1956 Tatknigoizdat. XXVIII + 395 s. 16 pl. 8° (A. IV/1497).
- Tatarskie narodnie skazki. Der.*: H. H. Yarmuhametov. Moskva 1957 Gos. izd-vo det-skoj literaturı. 320 s. 8° (A. IV/1486).
- TREVER, K. V: *Oçerki po istorii i kul'ture Kavkazskoy Albanii. IV. Vek do N. E-VII v. N. E*. Leningrad 1959 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 392 s. 40 pl. 1 hr. 8° (A. IV/1480).
- Trudi Kirgizskoy Arheologo-etnografıçeskoy ekspeditsii. Yay.*: G. F. Debetsa. Moskva 1956 İzd-vo Akademii Nauk SSSR. 184 s. 5 lev. 3 hr. 4° (B/7912).

- Turkenskaya Sovetskaya dramaturgiya. Der.: N. Klado.* Moskva 1956 Gos. izd-vo "Iskusstvo". 376 s. 8° (A. IV/1508).
- Uzbekskaya SSR. Red.: N. L. Korjenevskiy.* Moskva 1956 Gos. izd-vo. 471 s. 2 hr. 8° (A. IV/1513).
- VALİHANOV, ÇOKAN: *İzbrannie proizvedeniya.* Alma-Ata 1958 Kazahskoe gos. izd-vo. 643 s. 8° (A. IV/1520).
- VİNOGRADOV, V.: *Kirgizskaya S. S. R.* Moskva 1957 Muzgiz. 92 s. 8 pl. 8° (A. IV/1490)
- ZAREK, OTTO: *Begierde. Roman einer Weltstadt jugend.* Berlin 1930 Paul Zsolnay Verlag. 703 s. 8° (A. IV/1492).

DERGİLER

- Der Alte Orient XXIX/2 (1930).
- The Armenian Review IV/3 (1951).
- Azerbaycan I (1951).
- Bulletin İnstitute for the Study of the USSR VII/8 (1960).
- Byulleten' Instituta po izuçeniyu istorii i kul'turı SSSR 2 (1954).
- Central Asian Review I/1-3 (Index) 1953, II/1-4 (Index) 1954, III/1-4 (Index) 1955, IV/1-4 1956.
- Dergi 3/1955, 17 (1959), 19, 21 (1960), 23, 25 (1961) 26-27 (1962).
- The East Turkic Review 3 (1960).
- Kratkie soobşçeniya İnstituta etnografii 26 (1957).
- Materialı ob'edinennoy nauçnoy sessii posvyaşçennoy istorii Sredney Azii i Kazahstana v dooktyabr'skiy period 1955.
- Milli Tetebbular Mecmuası I/1-3 (1331), II/4-5 (1331).
- Milli Türkistan 4-5 (9-10), 1952.
- Revue Orientale III/1 1902.
- Royal Central Asian Journal 40/1 (1953).
- Sovetskoe vostokovedenie 6/(1949).
- Sredneaziatskiy etnografiçeskiy sbornik 1/1954.
- Struktura rukovodstva Sovetskoy şkoloy (1953) 3, 5, 7, 8, (1954) 10-11, 16, 18, (1955) 30-32, (1956) 42.
- Türkeli 5 (1952).
- Türkistan I/2-5 (1953).
- Vestnik İnstituta po izuçeniyu SSSR 3 (28) 1958.

TÜRK TARİH KURUMUNUN GENEL KURUL TOPLANTISI

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu'nun 1978 yılı olağan Genel Kurul toplantısı 25 Nisan 1978 Salı günü saat 10'da Kurum merkezinde yapıldı.

Kurum üyeleri saat 9,30'da Kurumun kurucusu Atatürk'ün Anıtkabirini ziyaret ederek saygı duruşunda bulundular ve bir çelenk koydular.

Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal şeref defterine şunları yazdı:

"Atatürk !

Andımızı tekrarlamak için bir kez daha huzuruna geldik. Ülküne bağlı kalacağız, herşeye rağmen seni unutmayacağız."

Kurum merkezine dönen üyeler saat 10'da Genel Kurul toplantısına katıldılar. Yoklama sonunda 27 üyenin hazır bulunduğu anlaşıldığından, Başkan Ord. Prof. Enver Ziya Karal kısa bir konuşma ile oturumu açtı.

1977 yılı içinde sonsuzluğa göçen üyelerimizden Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ile Prof. Dr. Cemal Tukin'in anıları için saygı duruşunda bulunuldu.

Diploma alacak üye bulunmadığından gündemin 5. maddesine geçilerek Genel Kurulu idare etmek üzere Başkanlık divanı seçimi yapıldı. Genel Kurul Başkanlığına Prof. Dr. Coşkun Üçok, ikinci başkanlığa Prof. Dr. Fikret Işıltan, yazmanlıklara da Prof. Dr. Jale İnan ve Prof. Dr. Tahsin Yazıcı seçildiler.

Oturuma Prof. Dr. C.Üçok'un başkanlığında devam edilerek gündemin 6. maddesi uyarınca Genel Müdür Uluğ İğdemir Yönetim, Basımevi Yönetim ve Denetleme Kurullarının raporlarını okudu. Söz alan Denetleme Kurulu üyelerinden Ord. Prof. Reşat Kaynar henüz kapanmamış olan telif ve çeviri ücretleri avanslarının bir an önce kapatılması için yeni Yönetim Kurulu'nun gerekli önlemleri almasını istedi. Prof. Dr. Münir Aktepe verilen avansların yönetmeliğe uygun olup olmadığını sordu. Genel Müdür Uluğ İğdemir telif ve çeviri avanslarının Yayın ve Telif Hakları Yönetmeliğinin 20. maddesine uygun olarak verildiğini, bütün sıkıntının kitaplar Basımevinde dizildikten sonra düzeltme evresinde başladığını, bazı yazarlardan çok geç basıla alındığını, bunun hem maliyeti arttırdığını, hem de kitapların zamanında çıkmama sonucunu verdiğini söyledi.

Raporlar oya konarak oybirliği ile onaylandı ve Yönetim Kurulları aklandı.

Gündemin 7. maddesine geçilerek 1978 bütçesini incelemek üzere Bayan Fakihe Öymen, Ord. Prof. Reşat Kaynar ve Prof. Dr. Ali Sevim Bütçe Yarkuruluna seçildiler.

Gündemin 8. maddesine göre gizli oyla yapılan Yönetim Kurulu seçimlerini aldıkları oy sırasına göre Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Dr. Tahsin Özgüç,

Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Prof. Dr. Bahadır Alkım, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal ve Prof. Dr. Mevrure Tosun; yedek üyelikleri de sırasıyla Prof. Dr. Adnan Erzi, Prof. Dr. Afet İnan ve Prof. Dr. Afif Erzen kazandılar.

Daha sonra gündemin 9-12. maddelerinde belirtilen seçimlere geçilerek:

a) Denetleme Kurulu asıl üyeliklerine Bayan Fakihe Öymen, Ord. Prof. Reşat Kaynar, Prof. Dr. Şerafettin Turan; yedek üyeliklere Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı ve Prof. Dr. Neşet Çağatay açık oyla seçildiler.

b) Onur Kuruluna Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Ord. Prof. Hikmet Bayur, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı; yedek üyeliklere Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Dr. Jale İnan açık oyla seçildiler.

c) Basımevi Yönetim Kuruluna aldıkları oy sırasına göre Prof. Dr. Coşkun Üçok, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Dr. Afif Erzen; yedek üyeliklere Prof. Dr. Adnan Erzi, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Prof. Dr. Neşet Çağatay gizli oyla seçildiler.

ç) Kitaplık Yarkuruluna Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Dr. Hâmit Koşay, Prof. Dr. Adnan Erzi; yedek üyeliklere Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. Nimet Özgüç, Prof. Dr. Afif Erzen gizli oyla seçildiler.

Vakit geç olduğundan öğleden sonra saat 15,30'da toplanılmak üzere oturuma son verildi.

Genel Kurul saat 15,30'da Başkan Prof. Dr. Coşkun Üçok'un başkanlığında ikinci oturumunu yaptı.

Gündemin 13. maddesi uyarınca Yönetim Kurulu tarafından asıl, şeref ve muhabir üyelikler için önerilen adayların seçimine geçildi. Oy ayrımı Yarkuruluna Prof. Dr. Fikret İşıltan, Prof. Dr. Mevrure Tosun ve Prof. Dr. Ali Sevim seçildi. İlk önce asıl üyelik seçiminin yapılması kabul edildi. Adayların adları basılı liste dağıtıldı. Oylamaya 28 üye katıldı. Ayrım sonunda Türkiye Cumhuriyeti Lahey Büyükelçiliği Müsteşarı Bay Bilâl Şimşir, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yaşar Yücel, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Suat Sinanoğlu'nun asıl üyeliğe seçildiği anlaşıldı.

Şeref üyeliği için önerilen adayların listesi dağıtıldı. Seçime 26 üye katıldı. Budapeşte Üniversitesi Profesörlerinden Türkolog Czeglédy Karoly, Macar Bilimler Akademisi üyesi Türkolog Prof. Dr. Ligeti Lajos, Viyana Üniversitesi Türkoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Andreas Tietze şeref üyeliklerine seçildiler.

Muhabir üyelikler için önerilen adayların listesi dağıtıldı, seçime 26 üye katıldı. California Üniversitesi Türk Tarihi Profesörü Stanford Shaw, Budapeşte Üniversitesi Osmanlı Tarihi bölümü yöneticisi Doçent Dr. Kaldy - Nagy Gyula ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri tablet uzmanlığından emekli Bayan Muazzez Çığ muhabir üyeliklere seçildiler.

Bütçe Yarkurulu raporu gelmiş olduğundan rapor, yönetmelik ve bütçe okunarak Kurumun 1978 yılı bütçesi gelir ve gider bölümleri denk olarak 23. 275-513 lira üzerinden oybirliği ile kabul edildi.

Yönetim Kurulu ile Kollardan gelen öneriler okunarak şunlara karar verildi:

a) Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Akademiler Birliği ikinci yedek üyeliğine Prof. Dr. Bahadır Alkım seçildi.

b) Üyesi bulunduğumuz Uluslararası II. Dünya Savaşı Komitesi'nin 1979 yılında Ankara'da bir kollegiyum düzenlemesi uygun görüldü.

c) Türk - Macar Kültürel ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması uyarınca yurdumuza gelen Macar heyeti ve Macar Tarih Kurumu Başkanının Türk Tarih Kurumu ile Macar Tarih Kurumu'nun birlikte çalışmaları için önerdiği planın çoğaltularak üyelere gönderilmesine, üyelerin bir hafta içinde verecekleri yanıtlara göre Yönetim Kurulu'nun gereğini yapmasına karar verildi.

ç) Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Tarihsel Bilimler Komitesi'nin beş yılda bir yapılan kongrelerinden 1990 yılına rastlayanının Ankara'da toplanması için 1980 Bükreş kongresinde girişimde bulunulmasına karar verildi.

d) Eskiçağ Kolunun arkeolojik kazıların çokluğu ve Eskiçağ bilimleri üzerinde yapılan araştırmaların yoğunluğu nedeni ile Belletenden ayrı olarak altı aylık veya yıllık yeni bir derginin çıkarılması hakkındaki kararının Sonbaharda yapılacak olağanüstü Genel Kurulda görüşülmesine karar verildi.

e) Telif Hakları Yönetmeliğinin 25. maddesi uyarınca yazar ve çevirmenlerle Kurum arasında yapılması gereken sözleşmenin Yönetim Kurulunca hazırlanan metni okunarak onaylandı.

f) Saray Bosna Bilim ve Sanat Akademisinin 20-30 Ekim 1978 tarihleri arasında Saray Bosna'da "1878'de Bosna - Hersek'de Avusturya - Macaristan İşgaline Karşı Direnme" konusunda düzenleyeceği simpozyuma üyelerimizden Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ın "Bosna - Hersek Olayları Karşısında Türkiye" adı altında bir bildiri ile katılması uygun görüldü.

g) 2 Eylül 1978'de Londra'da toplanacak olan Uluslararası Klasik Arkeoloji Kongresine üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal ile Prof. Dr. Jale İnan'ın birer bildiri ile katılmalarına karar verildi.

h) Almanya'nın Súdost Europa Derneğinin 1978 yılında Münih'de düzenleyeceği "Berlin Kongresinin 100. yıldönümü münasebetiyle 1878 lerde Güney - Doğu Avrupa" konulu sempozyuma üyelerimizden Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal ile Prof. Dr. Coşkun Üçok'un birer bildiri ile katılmalarına karar verildi.

ı) Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Araştırmaları Kurumu'nun 18-22 Eylül 1978 tarihleri arasında Saray Bosna'da düzenleyeceği sempozyuma üyelerimizden Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Tayyib Gökbilgin, Prof. Dr. Şerafettin Turan, Prof. Dr. Adnan Erzi'nin katılmaları uygun görüldü.

i) Bu yıl kongrelere gitmek ve bilimsel araştırma yapmak isteyenlerin çokluğu nedeni ile bütçe olanakları ve hükümetçe sağlanacak döviz miktarları gözönüne alınarak Yönetim Kurulunca kesin karara varılmasına karar verildi.

Kollardan gelen kararlar okunarak şunlara karar verildi:

a) Antik Side kentinin suyollarını incelemek üzere Prof. Dr. Jale İnan'a bilimsel araştırmalar diliminden 50.000 liralık bir ödeneğin ayrılması,

b) Silifke dolaylarında yapacağı arkeolojik araştırma ve incelemeler için üyelerimizden Prof. Dr. Semavî Eyice'ye 15.000 liralık bir ödeneğin ayrılması.

Üye önerileri görüşülerek şunlara karar verildi:

a) Kurumdan telif hakkı karşılığı veya kongrelere katılma nedeni ile alınan ve bugüne kadar kapatılmayan avansların en geç altı ay içinde kapatılması için üyelere uyarıda bulunulması, kapatmayanlar için yasal önlemlerin alınması.

b) Başbakanlığın dış münasebetler hakkındaki genelgesinin Yönetim Kurulunca yanıtlanması.

TÜRK TARİH KURUMU YÖNETİM KURULU'NUN 1977 ÇALIŞMA YILI RAPORU

Genel Kurulun Sayın Üyeleri,
Yönetim Kurulumuzun 1977 çalışma yılı raporunu sunuyoruz:

BÜTÇE DURUMU

Kurumumuzun 1977 yılı gelir ve giderleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.:

A GELİRLER

<i>Bölüm</i>	<i>Gelirlerin Çeşidi</i>	<i>Bütçeye Konan</i>		<i>Sağlanan</i>	
		<i>Lira</i>	<i>Krş.</i>	<i>Lira</i>	<i>Krş.</i>
I	Kurum artırımından		1,—		—,—
II	Atatürk vasiyeti geliri	12.179.100,—		16.232.534,82	
III	Üye ödentileri	2.000,—		2.220,—	
IV	Yayın gelirleri	700.000,—		1.027.222,—	
V	Basımevi geliri	2.000.000,—		2.000.000,—	
VI	Türlü gelirler		300.000,—		533.166,54
	TOPLAM	15.181.101,—		19.795.143,36	

B. GİDERLER

<i>Bölüm</i>	<i>Giderlerin Çeşidi</i>	<i>Bütçeye Konan</i>		<i>Harcanan</i>	
		<i>Lira</i>	<i>Krş.</i>	<i>Lira</i>	<i>Krş.</i>
I	Görevli giderleri	5.995.200,—		5.266.015,07	
II	Yönetim giderleri	430.000,—		728.915,71	
III	Bilimsel giderler	6.400.000,—		4.627.060,46	
IV	Yatırımlar ve yatırımla ilgili giderler		2.355.901,—		1.310.777,90
	TOPLAM	15.181.101,—		11.932.769,14	

Bu tablolarda görüldüğü üzere Kurumumuzun 1977 gelirleri bütçede tasarlanan gelirlere 4.614.042 lira 36 kuruş fazladır. Bu fazlalığın 4,053.437 lira 82 kuruşu Atatürk vasiyeti gelirinden, 220 lirası üye ödentilerinden, 327.222 lirası yayın satışlarından, 233.166 lira 54 kuruşu türlü gelirlerden sağlanmıştır.

Giderlerimiz ise bütçede öngörülen giderlerden 3.248.331 lira 86 kuruş eksiktir. Bu artırımın 729.184 lira 93 kuruşu görevli giderlerinde, 1.772.939 lira 54 kuruşu bilimsel giderlerde 1.025.123 lira 10 kuruşu da yatırım giderlerinde olmuştur. Yönetim giderlerinde ise 298.915 lira 71 kuruş fazla harcama yapılmıştır.

Gerçek gelirlerimizle gerçek giderlerimiz arasında görülen 7.862.374 lira 22 kuruş Kurumun yedek fonuna alınmıştır.

YAYIN İŞLERİ

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayınlanmıştır:

- 1 - FEVZİYE ABDULLAH TANSEL: *Ziya Gökalp Külliyyatı I Şiirler ve Halk Masalları* (2. baskı).
- 2 - BENEDICT CURIPESCHITZ, Türkçeye çeviren, ÖZDEMİR NUTKU: *Yolculuk Günlüğü 1530*.
- 3 - PAUL KNOBLAUCH: *Die Hafenanlagen und die Anschliessenden Seemauern von Side*.
- 4 - CEVDET BAYBURTLUOĞLU: *Erythrai II. Pışmiş Toprak Eserler*.
- 5 - İSMAIL SOYSAL - MİHİN LUGAL (EREN): *Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar*.
- 6 - İSMAIL HAKKI UZUNÇARŞILI: *Osmanlı Tarihi III. cilt 2. kısım, (2. baskı)*.
- 7 - PROF. DR. AFET İNAN: *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Deurimi*.
- 8 - *Atatürk Konferansları VI. cilt*.
- 9 - İBRAHİM KUTLUK: *Hasan Çelebi Tezkeresi I. cilt*.
- 10 - SABAHATTİN EYÜPOĞLU VE AZRA ERHAT: *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*.
- 11 - ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL: *Osmanlı Tarihi VII. cilt. (2. baskı)*.
- 12 - *Bellelen*: 161 - 164.

Şu eserlerin baskıları bitmek üzeredir:

- 1 - ORD. PROF. ÖMER LÜTFİ BARKAN: *Hüdavendigâr Livası Sayım Defteri I. cilt*.
- 2 - BİLÂL ŞİMŞİR: *İngiliz Belgelerinde Atatürk III. cilt*.
- 3 - TAYFUR SÖKMEN: *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*.
- 4 - İBRAHİM ETHEM AKINCI: *Demirci Akıncıları*.

Bu yıl içinde şu eserlerin basımına başlanmıştır:

- 1 - PROF. DR. AFİF ERZEN: *Çavuştepe I*.
- 2 - DR. COŞKUN ÖZGÜNEL: *Karia Geometrik Seramiği*.
- 3 - ÇAĞATAY ULUÇAY: *Padişahların Kadınları ve Kızları*.
- 4 - *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*.
- 5 - G. OSTROGOVSKY, Türkçeye çeviren, PROF. DR. FİKRET İŞILTAN: *Bizans Devleti Tarihi*.
- 6 - ORD. PROF. DR. ŞEVKET AZİZ KANSU: *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Uygarlıklar II. cilt*.
- 7 - BİLÂL ŞİMŞİR: *Ege Sorunu II. cilt*.
- 8 - *The Republic of Turkey 1923 - 1973*.
- 9 - PROF. DR. AFET İNAN: *Cumhuriyetin 50. Yılı için Köylerimiz*.
- 10 - FIRDEVSİ: *Kutupnâme*.
- 11 - MANSURİ ZÂDE MUSTAFA, Türkçeleştiren, PROF. DR. NEŞET ÇAĞATAY: *Netayic'ül vukuat*.

Bu yıl içinde şu eserlerin basımına karar verilmiştir:

- 1 - PROF. DR. FÜRÜZAN KINAL: *Eski Anadolu Tarihi*, (2. baskı).
- 2 - BİLÂL ŞİMŞİR: *Atatürk'ün Büyük Söylevi üzerine Belgeler*.
- 3 - ERNEST BARKER, Türkçeye çeviren, Doçent Dr. METE TUNÇAY: *Bizans'ta Toplumsal ve Siyasal Düşünüş*.
- 4 - JACQUES LEFORT: *Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri, Cem Sultan Tarihine Katkı*. (Fransızca ve Türkçe).
- 5 - *Atatürk'ün Büyük Nutku'nun 50. yılı Sempozyumu Bildirileri*.
- 6 - PROF. DR. TAHSİN ÖZGÜÇ: *Orta Kuzey Anadolu Araştırmaları* (Türkçe - İngilizce).
- 7 - DOÇ. DR. KUTLU EMRE: *Yanarlar Hitit Mezarlığı* (Türkçe - İngilizce).

TÜRKİYE DIŞINDA KATILDIĞIMIZ ULUSLARARASI KONGRE,
SEMPOZYUM, KOLLEGYUM VE BENZERİ TOPLANTILAR

Kolların ve Yönetim Kurulumuzun kararları uyarınca bu yıl katıldığımız kongre, sempozyum, kollegyum ve benzeri toplantılar sırasıyla şunlardır:

§ 21-27 Mayıs 1977 tarihleri arasında Atina'da yapılan Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları Kurumu'nun komite toplantısına Kurumumuz adına Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Dr. Afif Erzen ile UNESCO Türkiye Milli Komitesi Başkanı Prof. Bedrettin Tuncel katıldılar. Katılanların yoluk ve gündelikleri Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları Kurumu ile Yunanistan Milli Komitesince karşılanmış, arkadaşlarımıza zorunlu giderleri için 100 dolar karşılığı döviz verilmiştir.

Sayın Karal'ın bize verdiği rapora göre: Toplantıda 4 konu ele alınmıştır:

1. 1918 - 1923 yılları arasında Balkan Devletleri ile imzalanan barış andlaşmalarını kapsayan kitabın hazırlanması.
2. 1979'da Türkiye'de toplanacak kongrenin programı.
3. İki dünya savaşı arasında Balkan memleketlerinde yapılan eğitim reformları üzerine tebliğler.
4. Sofya'da kurulacak dokümantasyon merkezi üzerine resmi olmayan konuşmalar.

1 ve 2. konular 23 ve 24 Mayıs'ta Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın başkanlığında yapılan toplantılarda, 3 ve 4. konular 25 Mayıs'ta Amerikan delegesinin başkanlığında görüşülmüştür.

Andlaşmaları kapsayan kitabın kronolojik biçimde sıralanarak her memleketin raportörü tarafından hazırlanacak bibliyografyanın, dizinin ve andlaşmaların yayımlandığı öteki kaynakların listesinin buna katılması uygun görülmüştür.

1979'da Türkiye'de toplanacak Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları IV. kongresinin Hamburg'da saptanan bazı konularına üyelerimizin karşı çıkılmaları üzerine bunlar değiştirilmiş ve kongrenin resmi dilleri arasına Türkçe de konmuştur.

İki dünya savaşı arasında Balkan memleketlerinde yapılan eğitim reformları konusunda toplantıya üç bildiri sunulmuştur. Bunlardan ikisini Fransızlar, birisini de Kurumumuzun ricası üzerine "İki Cihan Savaşı Arasında Türkiye'de Milli

Eğitim Alanında Yapılan Devrim" konusunda UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Sayın Prof. Bedrettin Tuncel sunmuştur.

§ Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Akademiler Birliği'nin 12-18 Haziran 1977 tarihleri arasında Atina'da yapılan 51. Genel Kurul toplantısına yolluk ve gündelikleri Kurumumuzca ödenmek suretiyle üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal katılmıştır. Arkadaşımız Genel Kurul toplantıları dışında,

- 1 - Corpus Vasorum Antiquorum,
- 2 - Sylloge Nummorum Graccorum,
- 3 - Lexicon Iconographicum,
- 4 - Tabula Imperii Romani komisyonlarının toplantılarına da katılmıştır.

§ Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Tarihsel Bilimler Komitesi'nin 28-29 Temmuz 1977'de Kanarya Adalarının Puerto de la Cruz kentinde düzenlenen Genel Kurul toplantısına yolluk ve gündelikleri Kurumumuzca karşılanmak suretiyle üyelerimizden Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal ve Prof. Tayyib Gökbilgin katıldılar.

Sayın Baykal'ın bize verdiği rapora göre, 1980'de Bükreş'te toplanacak Uluslararası Tarihsel Bilimler XV. kongresi için tarafımızdan önerilen 4 konudan üçünün programa alındığı anlaşılmaktadır. Bu konular şunlardır:

- 1 - Hitit feodalizmi ve etkileri.
- 2 - IX. yüzyılda Yakın Doğuda akılcı düşünce akımları.
- 3 - Osmanlılarda vakıf müessesesi.

Ayrıca ana temalar arasında bulunan:

- 1 - Kültürlerin karşılaşma yeri olarak Avrupa.
- 2 - Toplumda Kadın.

konularında Kurumumuzdan Ko-Raportörler istenmiştir.

Arkadaşımız Kurumumuzun uluslararası bilim alanında büyük itibarı olduğunu bu toplantıda gördüğünü raporunda belirttiği gibi, 1985'de yapılacak XVI. kongreye Almanların şimdiden talip olduğunu, 1990 kongresinin Türkiye'de toplanması için 1980 Bükreş kongresine bir öneri gönderilmesini de istemektedir. Bu istek Genel Kurulumuza ayrıca sunulmuştur.

§ İsrail Hükümetinin davetlisi olarak Başkanımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal ve Genel Müdürümüz Uluğ İğdemir 15-21 Haziran 1977 tarihleri arasında İsrail'i ziyaret ederek Kudüs, Hayfa ve Tel-Aviv Üniversiteleriyle müzelerde ve bilim kurumlarında incelemelerde bulunmuşlardır. Kendilerine zaruri giderleri için 100 er dolarlık yardım yapılmıştır.

§ 29 Ağustos - 2 Eylül 1977 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığının davetlisi olarak Başkanımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal, üyelerimizden Ord. Prof. Reşat Kaynar ve Genel Müdürümüz Uluğ İğdemir'den oluşan bir kurul Kıbrıs'ı ziyaret etmiştir. Burada Başkanımız "Tarihte Akdeniz ve Türkler" konusunda bir konferans vermiş, ayrıca Kıbrıs Radyosunun düzenlediği "Atatürk İlkeleri" konulu açık oturuma, Prof. Kaynar'la birlikte katılmıştır.

§ 27-30 Eylül 1977 tarihleri arasında Moskova'da toplanan "Uluslararası İlişkiler Kongresi" ne Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Hükümetinin davetlisi

olarak Başkanımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal katılmıştır. Karal kongreye "1918 - 1924 Yılları Arasında Türk - Sovyet Siyasal İlişkileri" konusunda bir bildiri sunmuştur. Sayın Karal'ın bize verdiği rapora göre, kongreye çeşitli memleketlerden gelen delegelerce 2000'i aşkın bildiri sunulduğundan konuşma süresi 10 dakika ile kısıtlanmıştır. Kongre sırasında Moskova'daki gezilerden başka Orta Asya'ya ve Sibirya'ya geziler düzenlendiğinden Başkanımız Sibirya'ya giderek Brosk ve Iskurt şehirleriyle Angora ırmağını ve Baykal gölünü görme olanağını elde etmiştir.

§ 3-8 Ekim 1977'de Almanya'nın Erlangen kentinde toplanan XX. Alman Şarkiyatçılar Kongresine üyelerimizden Prof. Dr. Ali Sevim ile muhabir üyelerimizden Prof. Dr. Yaşar Yücel katılmışlardır. Prof. Sevim'in yolluk ve gündelikleri Kurumumuzca karşılanmış, Prof. Yücel gündeliklerini Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinden aldığından kendisine yalnız yolluk verilmiştir.

Arkadaşlarımızın bize verdikleri raporlara göre: Erlangen Üniversitesinde düzenlenen kongreye Prof. Dr. Ali Sevim "Azimî'nin yitik al Muvassal adlı yapıtına ait İbnü'l Adîm'in Selçuklularla ilgili nakilleri" konusunda, Prof. Dr. Yaşar Yücel de "Timur'un İran Egemenliği" konusunda birer bildiri sunmuşlardır.

Aynı kongreye üyelerimizden Prof. Dr. Tahsin Özgüç, yolluk ve gündeliklerini Ankara Üniversitesinden alarak, Üniversite ve Kurumumuz adına katılmış ve "Boğazköy dışında ilk Hitit Arşivi" konulu bir bildiri sunmuş, büyük ilgi görmüştür.

§ 12-14 Ekim 1977 tarihleri arasında Bukreş'te toplanan Ortaçağ Tarihi Coğrafyası Kollegyumuna Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları Kurumu'nun davetlisi olarak üyelerimizden Prof. Dr. Semavi Eyice katılmıştır. Arkadaşımızın bize verdiği rapora göre: Kollegyumun amacını Tabula İmperii Romani'nin devamı olarak Ortaçağ için de bir haritanın hazırlanması teşkil etmiştir. Kollegyumda bizden de Türkiye'de Türkçe olarak basılmış mahalli monografi ve bibliyografilerin tam bir listesinin hazırlanması ve Osmanlı kaynak ve belgelerinde Bizans tarih ve coğrafyasını ilgilendiren belgelerin derlenmesi istenmiştir.

KONFERANSLAR

Atatürk Yıllık Konferanslarının XVI. dizisi bu yıl 9 Aralık 1977'de başlayarak 23 Haziran 1978'de sona ermek ve her 15 günde bir verilmek üzere 16 konferanstan oluşmuştur. Konferansların konuları ve tarihleri şöyledir:

9 Aralık	1977 Cuma:	Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu: <i>Yassı Höyük'te Kıral Midas Mezarının Düşündürdükleri.</i>
23 Aralık	1977 Cuma:	Rauf İnan: <i>Atatürk'ün Önder Kişiliği.</i>
6 Ocak	1978 Cuma:	Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal: <i>İldırı (Erythrai) Kazıları.</i>
20 Ocak	1978 Cuma:	Prof. Nusret Hızır: <i>Düşünüş Tarihinde Gözden Kaçan Bir Olay.</i>
3 Şubat	1978 Cuma:	Hıfzırrahman Raşit Öymen: <i>Osmanlı İmparatorluğunda Rum Okulları.</i>
17 Şubat	1978 Cuma:	Cihat Akçakaya10ğlu: <i>Atatürk Devriminde Yöntem ve "1919 - 1938" Döneminde Türkiye'nin Koşulları.</i>

- 3 Mart 1978 Cuma: Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver: *Anadolu ve Rumeli Yolları Hakkında Şimdiye Kadar Ele Alınmayan Yerel Tarih ve Coğrafya Kaynaklarımız.*
- 17 Mart 1978 Cuma: Prof. Dr. Afif Erzen: *Büyük İskender ve Dünya Devleti.*
- 31 Mart 1978 Cuma: Prof. Dr. Kemal Balkan: *Urartuların Kökeni ve Dilleri.*
- 14 Nisan 1978 Cuma: Prof. Dr. Jale İnan: "1976-1977" *Perge Kazıları.*
- 28 Nisan 1978 Cuma: Prof. Dr. Afet İnan: *Uygurluk Tarihinden Örnekler, Piri Reis'in Bahriye Kitabında Alanya ve Kıbrıs.*
- 5 Mayıs 1978 Cuma: Prof. Dr. Nimet Özgüç: *Assur Ticaret Kolonileri Devrinde Eş Alâmetli Tanrı ve Tanrıçalar.*
- 12 Mayıs 1978 Cuma: Prof. Dr. Tahsin Özgüç ve Ord. Prof. Dr. Sedat Alp: *Maşat Sarayı ve Çivi Yazılı Tabletler.*
- 26 Mayıs 1978 Cuma: Prof. Dr. Neşet Çağatay: *Ahilerin Ortaçağ Anadolu Türk Toplumunu Üzerinde Oynadığı Rol.*
- 9 Haziran 1978 Cuma: Ord. Prof. Reşat Kaynar: *Atatürk Düşüncelerinin Günümüzdeki Doğrultuları.*
- 23 Haziran 1978 Cuma: Prof. Tayyib Gökbilgin: *XVI. Yüzyılda Osmanlı - Venedik Ticaret İlişkileri ile İlgili Bazı Belgeler.*

Atatürk Konferansları dışında Kurumumuzca düzenlenen öteki konferanslar da şunlardır:

§ 3 Mart 1977 Perşembe günü üyelerimizden Prof. Dr. Semavi Eyice tarafından "Silişke yakınında Akkale" konulu bir konferans.

§ 8 Mart 1977 Salı günü İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Wolfgang Müller - Wiener tarafından "İlkçağ Kentinde Mekân Sorunu: Sokak ve Meydan" konulu bir konferans.

§ 29 Mart 1977 Salı günü Fransız Anadolu Tetkikleri Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Henri Metzger tarafından, "Létoon de Xanthos'un Yeni Boyutları" konulu bir konferans.

§ 16 Mayıs 1977 Pazartesi günü Prof. Dr. K. Otto-Dorn tarafından "Anadolu Selçuklu Dini Mimarisinde Figürlü Kabartma" konusunda bir konferans.

YURDUMUZDA VE KURUMUMUZDA DÜZENLENEN SEMPOZYUM, KOLLEGYUM VE BENZERİ TOPLANTILAR

§ 8 Nisan 1977 Cuma günü Kurumumuzda ilgili arkadaşlarımızın da katılımıyla düzenlenen kollegyumda yurdumuzda bulunan Viyana Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsünden Dr. Karl Vocelka'nın 1) Orta ve Batı Avrupa'da yapılmış olan XVI ve XVII. yüzyıl Osmanlı tarihi ile ilgili son araştırma sonuçları, 2) Osmanlı istilasının Avusturya'nın iç durumlarına etkisi konularında verdiği bilgiler tartışılmıştır.

§ 19-24 Eylül tarihleri arasında İstanbul'da Rasathane kurulmasının 400. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen uluslararası "İslamda Rasathaneler" konulu sempozyuma üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı katılmıştır. Arkadaşımızın bize verdiği rapora göre Sempozyum Komitesi arkadaşımızı şeref misafiri sayarak yolluk ve gündeliklerini ödemiştir. Sayın Sayılı sempozyumda "Günümüz Astronomisi ve Eski Astronomi" adıyla bir açılış konuşması yapmış, ayrıca "Rasathane Tarihinde Türk-İslam Dünyasının Yeri" konulu bir bildiri sunmuştur.

§ Atatürk'ün Büyük Nutkunu 1927 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin II. Kurultayında okumasının 50. yıldönümü nedeni ile İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü ile birlikte 17-19 Ekim 1977 tarihleri arasında Kurumumuzda bir sempozyum düzenlenmiştir.

Sempozyumun programı şöyle idi:

17 Ekim 1977 Pazartesi saat 9.00

- 1 - Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın açılış söylevi.
- 2 - Ord. Prof. Hikmet Bayur: *Nutkun Hazırlanış Biçimi.*
- 3 - Prof. Dr. Yılmaz Altuğ: *Nutuk'ta Atatürk Devrimleri ile İlgili Konular.*

Öğleden sonra saat 15.00

- 4 - Prof. Dr. Afet İnan: *Atatürk'ün Büyük Nutku'nun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi ve Gençliğe Seslenişi.*
- 5 - Prof. Dr. Jacob M. Landau: *Foreign Policy According to the Nutuk.*

18 Ekim 1977 Salı saat 9.00

- 6 - Ord. Prof. Hikmet Bayur: *1927'de Türkiye'nin Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Durumu.*
- 7 - Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil: *1927 Yılında Türkiye.*

Öğleden Sonra saat 15.00

- 8 - Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak: *Nutkun Türkiye'deki Etkileri.*
- 9 - İsmail Arar: *Büyük Nutkun Kapsamı, Niteliği, Amacı.*

19 Ekim 1977 Çarşamba saat 9.00

- 10 - Ord. Prof. Enver Ziya Karal: *Halifelik'in Kaldırılması.*
- 11 - Prof. Dr. İsmet Giritli: *Nutuk'ta İç ve Dış Politika.*

Öğleden Sonra saat 15.00

- 12 - Ceyhan Atuf Kansu: *Dram Kaynağı Olarak Söylev.*
- 13 - Sami Özerdim: *Büyük Nutkun Çeşitli Basımları ve Nasıl Basılması Gerekliği Üzerinde Düşünceler.*

Sempozyum çok başarılı geçmiş, Cumhurbaşkanımız, Başbakan ve Bakanlarla Parti Genel Başkanları Sempozyuma kutlama yazıları göndermişlerdir. Sempozyuma sunulan bildiriler bir kitap halinde basılacaktır. Sempozyum hakkındaki haber Belletenin Ocak 1978 sayısına alınmıştır. Sempozyuma Kıbrıs Türk Tarih Kurumu

Başkanı Dr. Vehbi Zeki Sertel de Kurumumuzun davetlisi olarak katıldığı gibi, sempozyumda bildirisini bulunan bilim adamlarının Ankara'daki oturma giderleri de Kurumumuzca karşılanmıştır.

Sempozyum sonunda misafirler ve sempozyuma katılanlar onuruna 17 Ekimde Kurumumuzda bir kokteyl verilmiştir.

§ Romanya'nın bağımsızlığa kavuşmasının 100. yıldönümü dolayısıyla Türk-Romen Kültür Mübadele Programı çerçevesi içinde ve Dışişleri Bakanlığımızın davetlisi olarak Ankara'ya gelen 5 Romen bilgini ile 20-21 Ekim 1977 tarihleri arasında bir sempozyum düzenlenmiştir. Sempozyuma Romen bilginleri şu bildirileri sunmuşlardır:

1 - N. S. Stafanescu: *Türk - Romen ilişkilerinin niteliği ve iki ulusun tarihi gelişmesi üzerine etkileri hakkında düşünceler.*

2 - M. C. Golner: *Türklerin geçmişlerinin incelenmesinde Romen tarih yazarlığının katkıları.*

3 - Mehmet Mustafa: *Osmanlı Vekayinâmelerinde ve belgelerinde yankılanan Romen ulusunun tarihi.*

4 - M. P. Cernovodeanu: *Türk - Romen ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir etken olan ekonomik alış-verişler.*

5 - U. V. Dragut: *Türk - Romen kültür ve sanat ilişkilerinin karşılıklı etkileri.*

Sempozyum, Sayın Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın başkanlığında iki gün sürmüş, İstanbul'dan Prof. Dr. Semavi Eyice ile Prof. Tayyib Gökbilgin ve Ankara'daki üyelerimizden konu ile ilgili arkadaşlarımız katılmıştır. Sempozyum büyük bir dostluk havası içinde sona ermiş, Kurumumuzda misafirler şerefine 20 Ekimde bir kokteyl düzenlenmiştir. Misafirlerimiz ayrıca Dışişleri Bakanlığının davetlisi olarak Göreme'yi de ziyaret etmişlerdir.

§ Türk - Macar Kültür Mübadele programı çerçevesi içinde memleketimize gelen Macar Tarih Kurumu üye ve uzmanlarından oluşan 5 kişilik Macar bilim adamlarıyla 19 Aralık 1977 günü Kurumumuzda bir sempozyum düzenlendi. Macar Büyük elçiliğinden bize verilen programa göre heyet şu konular üzerinde karşılıklı bir görüşme önermekte idi.

1. Macaristan Tarihi Bilimler Kurumu'nun yapısı, amacı ve çalışmaları hakkında bilgi verilecek, buna karşılık Türk Tarih Kurumu yetkilileri Türk Tarih Kurumu'nu tanıttacaklardır.

2. Son yıllardaki Türk - Macar ilişkilerinin anahatları, Macaristan'da Türkiye ile ilgili olarak yapılan araştırma çalışmaları ve bunlarla ilgili yayınlar üzerinde durulacak, müşterek araştırma çalışmalarının olanak ve alanları üzerinde fikir alışverişi yapılacaktır.

3. Uluslararası işbirliği planları üzerinde Macaristan Tarihi Bilimler Kurumu'nun uluslararası ilişkileri konusunda bilgi verilecek, 20. yüzyıl dünya tarihi ve Türk İmparatorluğu üzerindeki araştırmalar hakkında açıklamada bulunulacak ve birlikte çalışma olanakları araştırılacaktır.

4. Heyet, okul tarih kitaplarının gözden geçirilmesi ve karşılaştırılması ile ilgili çalışmaların durumu hakkında bilgi alacak, çalışmaların gelişmesine katkıda bulunacaktır.

5. İki Kurum arasındaki işbirliğinin yolları, araçları ve kapsamı üzerinde fikir alışverişi yapılacaktır.

Heyetin bu programına karşılık olarak Kurumumuzdan Genel Müdür Uluğ İğdemir, üyelerimizden Dr. Hâmit Koşay, Prof. Tayyib Gökbilgin, Ord. Prof. Hikmet Bayur, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal ve Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın yanıt vermeleri Yönetim Kurulumuzda kararlaştırarak konulara sırasıyla bu arkadaşlarımız yanıt vermişlerdir.

Sempozyuma Sayın Ord. Prof. Enver Ziya Karal başkanlık etmiştir. Büyük bir dostluk ve işbirliği havası içinde geçen toplantıdan sonra heyet onuruna Kurumumuz tarafından Kristal lokantasında bir akşam yemeği verilmiştir.

KONFERANS SALONUMUZDAN YARARLANAN KURULUŞLARIN YAPTIKLARI TOPLANTI, KONFERANS VE SEMPOZYUMLAR

§ 22 Şubat 1977'de Türk - Japon Kadınları Dostluk Derneği tarafından Japonya'yı tanıtmaya toplantısı.

§ 22 Şubat 1977'de İran Büyükelçiliği tarafından "Pehlevî Hanedanının 50. Kuruluş Yılı" toplantısı. Bu toplantıda Başkanımız da Türkiye - İran arasındaki tarihsel ilişkilerin başlıca özellikleri konusunda konuşmuştur.

§ 26 Şubat 1977'de Halkevlerinin kuruluş yıldönümü toplantısı.

§ 5 Mart 1977'de Dil Kurumu'nun "Özleştirme anıları" konulu açık oturumu.

§ 12 Mart 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Tiyatro" konulu açık oturumu.

§ 19 Mart 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Yargı dili" konulu açık oturumu.

§ 26 Mart 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Yazım ve yazın sorunlarımız" konulu açık oturumu.

§ 2 Nisan 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Çocuk yazını" konulu açık oturumu.

§ 9 Nisan 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Söyleşi" konulu açık oturumu.

§ 16 Nisan 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Ozan ve ozancılık" konulu açık oturumu.

§ 30 Nisan 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Dilde doğru - yanlış" konulu açık oturumu.

§ 7 Mayıs 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Yaban ve romanda gerçekçilik" konulu açık oturumu.

§ 9 Mayıs 1977'de Romanya'nın bağımsızlığa kavuşmasının 100. yıldönümü dolayısıyla Romanya Büyükelçiliğinin "Tarih boyunca Türk - Romen ilişkileri" adlı fotoğraf sergisi.

§ 14 Mayıs 1977'de Türk Dil Kurumu'nun "Ataç üzerine" konulu açık oturumu.

§ 23-25 Mayıs 1977 tarihleri arasında Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu'nun "Klasik düşünce ve Türkiye" konulu sempozyumu.

§ 28 Mayıs 1977'de Türkiye Muharipler Derneği'nin "Atatürk'ün Kastamonu gezisi" konulu konferansı.

§ 11 Haziran 1977'de Türkiye Muharipler Derneğinin "Atatürk Devrimi ve Atatürk düzeni" konulu konferansı.

§ 15 Haziran 1977'de Ankara Üniversitesi Rektörlüğünün "Atina Agorasındaki taşınabilir antik mabetler" konulu konferansı.

§ 24-26 Ekim 1977 tarihleri arasında Felsefe Kurumu'nun "Özgürlük sorunu ve Türkiye" konulu IV. semineri.

ARAMIZDAN AYRILAN ÜYELERİMİZ

Kurumumuz bu yıl da iki değerli üyesini yitirmek mutsuzluğuna uğramıştır.

6 Ağustos 1977'de uzun süredir rahatsız bulunan Prof. Dr. Cemal Tukin yaşama gözlerini kapadığı gibi, 6 Ekim 1977'de de büyük tarihçimiz ve kurucu üyemiz Ordinaryus Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, her gün düzenli olarak çalıştığı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinden akşam evine dönerken yolda geçirdiği bir kalp krizi sonucu aramızdan ayrılmıştır. Her iki arkadaşımızın anıları önünde saygı ile eğiliriz.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARA YARDIM

§ Manavgat Çayı üzerinde yapılan Oymapınar Barajının suları altında kalacak olan antik Side suyollarının hidrolik sisteminin incelenmesi, su yolu boyunca Side'ye kadar kotların alınması suretiyle su eğiminin saptanması amacıyla yapılacak araştırmalar için üyelerimizden Prof. Dr. Jale İnan'a 30.000 liralık yardım yapılmıştır. Arkadaşımız raporunu vermiştir.

§ Hazırlamakta olduğu "Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti çağlarında kazılar tarihi" adlı eserine malzeme toplamak üzere arşivlerde ve kazı yerlerinde yapacağı araştırmalar için üyelerimizden Dr. Hâmit Koşay'a 7000 liralık yardım yapılmıştır. Arkadaşımız raporunu Kurum'a vermiştir.

§ Üyelerimizden Prof. Dr. Semavî Eyice'ye Silifke ve dolaylarında arkeoloji ve sanat tarihi bakımından yapacağı araştırmalar için 15.000 liralık bir yardım yapılmıştır. Arkadaşımızın bu araştırmalar hakkında verdiği rapor 165 sayılı Belle-ten'de yayımlanacaktır.

KURUMUMUZA YAPILAN ZİYARETLER

§ Paris'te VI. Sorbon Üniversitesi Stratejiler ve Anlaşmazlıklar Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Jean-Paul Charnay'ın Kurumumuz üyeleriyle tanışmak istediğinin Fransız Büyükelçiliğinden bildirilmesi üzerine 11 Nisan 1977'de Kurumumuzu ziyaret eden Fransız bilim adamı genellikle İslam tarihi üzerinde Başkanımız ve arkadaşımız Prof. Dr. Neşet Çağatay ile görüşmüşlerdir.

§ Hatay'ın Türkiye'ye katılması konusunda bir kitap hazırlamakta olan Fransız uyruklu emekli general - yazar Alber Merglen'in Hükümetimizin davetlisi olarak 12-18 Nisan 1977 tarihleri arasında Ankara ve İstanbul'u ziyaret edeceği, bu sırada Kurumumuz ve Başkanımızla görüşmek istediği, Ankara'daki geziler için kendisine bir mihmandar verilmesi Dışişleri Bakanlığından istenmiş olduğundan, Sayın General 13 Nisan 1977'de Kurumumuzu ziyaret ederek Başkanımızla görüşmüş, kendisine mihmandar tayin edilen görevlilerimizden Yasemin Gökoğlu ile de müzeleri ve Oğüst mabedini gezmiştir. Başkanımız kendisine Hatay'ın Türkiye'ye katılması konusunda geniş bilgi vermiştir. General 19 Nisan 1977'de bize yazdığı

mektupta “Şimdi benim İskenderun Sancağı üzerindeki görüşüm artık kesindir. Bir yandan Türkiye doğru ve tam hak sahibidir, öte yandan Fransa 1939’daki davranışı ile doğru yolda yürümüştür” demektedir. Mektubun bir örneği Koruyucu Başkanımız Sayın Cumhurbaşkanına sunulmuştur.

ANITKABİR SALONLARINDA KURUM YAYINLARININ TEŞHİRİ

Anıtkabir’in özel bir bölümünde Kurumumuz yayınlarının teşhir edilmesinin Anıtkabir Derneği Başkanlığınca istenmesi üzerine tarafımızdan yaptırılan özel vitrinler içinde, Kurumumuzun bütün yayınlarının Anıtkabir’in sol köşesine düşen salonlarda teşhirine başlanmıştır.

BAĞIŞLAR

Ş Halkevleri Genel Merkezinin çıkardığı 200.000 eşya piyangosu biletleri Basımımızda Halkevlerine bir bağış olarak parasız basıldı.

Ş Kıbrıs Türk Tarih Kurumu’nun hazırladığı “15 Temmuz Yunan Darbesinin Sebepleri ve Enosis” adlı eser bu kardeş Kurum’a bir yardım olmak üzere Kurumumuzca bastırılmaktadır.

ATATÜRK VE TÜRK DEVRİMİ ARAŞTIRMA MERKEZİ’NİN ÇALIŞMALARI

1 — Yıl sonuna kadar işlemi tamamlanarak, sınıflandırılıp, dosyalarına giren küpür sayısı 62877 dir.

2 — Atatürk ve Devrimleri ile ilgili 15 tefrika derlenmiş, böylece tefrika sayısı 600’e ulaşmıştır. Bunların fişleri yazılmış, tasnifi yapılmıştır.

3 — 225 makale ve haber fişi yazılarak, tasnifi yapılmış, fişlerin kataloğa yerleştirme işi tamamlanmıştır. Fişlerin toplamı 72651 dir.

4 — Cami Baykurt’un “Son Osmanlı Afrika’sında Çöl Hayatı” adlı eseri yeni yazıya çevrilerek, yayıma hazırlanmıştır.

5 — Yakup Kadri Karaosmanoğlu’na ait belgeler rahmetlinin eşinden alınmıştır.

6 — Sadrazam Tefvik Paşa ve oğlu İsmail Hakkı Okday’a ait arşiv ve bazı kitaplar teslim alınmıştır.

7 — Atatürk ve Devrimleri ile ilgili 207 kitap daha derlenerek sayıları 3669’a çıkarılmıştır.

KİTAPLIK ÇALIŞMALARI

Kitaplığımızın 1977 yılı çalışmaları da şöyle özetlenebilir:

Teknik Hizmetler :

Bu yıl içerisinde kitaplığımıza 727’si satın alınmak, 287’si değişim, 1160’ı bağış, 64’ü Kurum yolu ile olmak üzere 2238 kitap, 107 harita, 942 gazete, 37 yazma, 3 fotokopi, 2 mikrofilm gelmiştir.

Ayrıca 1821’i bağış ve değişim, 200’ü satın alınmak suretiyle 2021 dergi koleksiyonumuza katılmıştır.

Kataloglama :

Yukarda belirtilen bütün yapıtların kayıt, fişleme gibi işlemleri tamamlanmıştır.

Kitap Varlığımız :

Bu yıl sonunda kitap sayımız 70790'a, dergiler 68776'ya, yazmalar 863'e, fotokopiler 167'ye, mikrofilmler 179'a ulaşmıştır.

Okuma İşleri :

1977 yılı içinde 16817 kitap, 4552 dergi, 230 gazete, 13 harita okuyucu salonunda okunmuştur. 660 kitap da dışarı verilmiştir.

Ayrıca yazılı ve sözlü olarak gelen sorular yanıtlandırılmıştır.

Cilt :

Bu yıl kitaplık için 434 kitap, dergi, gazete, 29 fotokopi ciltlenmiş, 15 fiş kutusu yapılmıştır.

Değişim :

Bu yıl 50'si özel olmak üzere 259 şahıs ve müessese ile yayın değişimi yapılmıştır.

Parasız Dağıtım :

Bu yıl Kurumumuzca yayımlanmış olan 11 yeni kitap ve 3 Belleten, 35 asıl, 22 muhabir, 13 şeref üyesi ile 82 şahıs, 31 makam, 75 kurum, müze ve kitaplıklara parasız olarak gönderilmiştir.

Kitaplık Komisyonu :

Kitaplık Komisyonumuz bu yıl da gereksinme duyuldukça toplanmış, ilgili işleri görüşmüştür. Bu yıl içerisinde Komisyonumuzca alınması kararlaştırılan İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden rahmetli Prof. Muhammed Tanci'nin koleksiyonu İstanbul'dan getirilmiş, ancak depomuzda uygun yer olmadığından gerekli işlemleri yapılamamıştır.

KAZILAR

Eskişehir Kolunca verilen kararlara uyularak bu yıl da Alacahöyük, Perge, Kültepe - Kaniş, Maşathöyük, Konya Karahöyük, Erythrai, Çavuştepe, Toprakale, Acem Höyük, İkiztepe kazılarına devam edilmiş, Üyelerimizden Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu Marmara ve Trakya bölgelerinde Prehistorik araştırmalar yapmıştır.

Bu yılki kazılar hakkında Kazı Kurulları Başkanlarından aldığımız raporları olduğu gibi sunuyoruz:

1 — *Alacahöyük'te 1977 Yılı Çalışmaları :*

Alacahöyük'te 1977 mevsimi arkeolojik kazıları temmuz ve eylül ayları içinde sürekli elli gün içinde devam etmiştir.

Çalışmalar için gerekli ödeneği Türk Tarih Kurumu ile, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü sağlamış olduğundan, 1977 mevsimi kazısı da müşterek olarak sürdürülmüştür.

Kazı Heyeti Başkanı, Dr. Hâmit Zübeyr Koşay olmak üzere, Arkeolog Mimar Mahmut Akok, Kültür Bakanlığı Temsilcisi, Çorum Müzesi Asistanı Ahmet Bal, muhasip ve mutemet, Anadolu Medeniyetleri Müzesi hesap uzmanı Ahmet Bekçi' den ibarettir.

Kazılar; 1976 yılından beri devam eden ve höyüğün kısmen kuzey ve güney yönlerine düşen bölümlerde genişleme veya derinleşmek yoluyla sürdürülmektedir.

Kuzey yönündeki kazılar, bu alanın doğusunda derinleşmek, bu kısımda da genişletmek suretiyle yürütülmüştür.

Doğu yöndeki derinleme kazısında, her yönde Hitit Büyük İmparatorluk çağı ile alakalı ve resmi kuruluştaki bir binayı tanımlayan mimarisinin parçalarına rastlanılmıştır. Bu çağa ait diğer maddi kültür bilgileri toplanarak üzerlerinde gerekli etüt ve çalışmalar yapılmıştır.

Kuzey yöndeki kazının, batı tarafındaki kazılara genişleme suretiyle devam edildi. Höyüğün bu yerinde üst tabakalarda Frig çağının kesif buluntusu, daha evvelki kazılarla da görülmüş olduğundan, bu genişleme alanında da, Frig çağı yerleşmesinin daha geniş ölçüde bulunması ümit edilmekte idi. 1977 mevsimi kazıları ancak bu tabakanın üst seviyesine ulaşılmış olundu. Gelecek mevsimlerde daha derinlere inerek Frig çağı tabakasını bütün varlığıyla inceleme olanağı sağlanabilecektir.

Güney yönündeki çalışmaları; Alacahöyüğün genel planının XL, XLII; 60,62 kareleri içine rastlayan bu bölümde, etrafında 1964-66 ve 1976 yıllarında kazılar yapılarak, Eski Hitit çağı tabakalarına ulaşılmıştır. Birbirinden ayrı iki bölüm halinde duran iki sondaj yerini, birleştirmek amacıyla, 250 m²lik alanda yeni bir sondaj yapılması uygun bulunarak, onlarla birleşecek bir tabakaya kadar derinleştirildi.

Sunduğumuz planın incelenmesinden de anlaşılacağı üzere bu kazı sahasında da, yanındaki mimari kalıntılara kolayca bağlanabilen yapı parçaları ele geçti. Evvelce iki ayrı sondaj yeri durumunda kazılan alanlardaki mimari buluntular 1977 yılı buluntularıyla birleştirildikten sonra da görülüp anlaşıldığına göre; Höyüğün bu bölümünde Eski Hitit çağının, özel yapılarından meydana gelen bir ikamet mahalli yer almaktadır. Bu yapılar, kazı alanımızın kuzey ucundan geçen geniş ve doğu - batı yönüne uzanan bir sokağın güney kenarına dizili ve yapışık nizamda kurulmuş bina sıralarından ibarettirler.

Bu güney kazı alanında elde edilen Eski Hitit çağı mimarisi, yan yana kurulmuş çok bölmeli evlerin zemin katlarının temel ve beden kısımlarından parçalar olduğundan, bu binalara ait işlikler mahiyetinde yerler ihtiva etmekte idiler. Birçoklarında kilerler ile fırın evlerini görmek ve tespit olanağı sağlandı.

Yapıların büyük bir kısmının temelleri muntazam ve iri ölçüde taşlarla örülmüşlerdi. Oda bölmelerinin taban döşemeleri sertleştirilmiş toprak olmakla beraber ocak başları ve bir kısım sekiler, taş örmeli ve döşemeli idiler.

Temel duvarları genişlikleri, (60) cm'den aşağı olmamak üzere 70-80 cm'ye çıkanları da vardı.

Güney yönü kazısı kültür tabakası içinden ve bilhassa, bölme tabakaları seviyesinden, etütlük ve müzelik bütün küçük malzeme dikkatle toplanarak üzerlerinde gerekli incelemeler yapıldı. Müzede muhafazaları gerekli parçalar, kazı müzesi elemanlarına usulünce teslim olundu.

Alacahöyük kazı işleri çalışmaları programında, Höyükte evvelce kazılarak meydana çıkarılmış ve yerinde muhafazaları gerekli mimarinin ve ören alanlarının onarım, bakım ve tanzimi işleri de bulunduğundan, alanların temizliğe ve onarıma muhtaç olan kısımlarının tekrar elden geçirilmesi ve ziyaretçiler için ören yeri gezme yol ve geçitlerinin düzenlenmesi de yeni baştan elden geçirilmiş bulunmaktadır.

T. T. Kurumu Üyesi ve
Alacahöyük Kazı Kurulu
Başkanı
DR. HAMİT ZÜBEYR KOŞAY

Arkeolog Mimar
Alacahöyük Kazı Kurulu İkinci
Başkanı
MAHMUT AKOK

2 — Perge Kazısı 1977 Çalışmaları :

Türk Tarih Kurumu, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adlarına yürütülen Perge kazısı, 1977 yılında hazırlık ve kapanış çalışmaları dışında 14 Eylülden 25 Ekime dek sürdürüldü. Başkanlığında yapılan kazıya, Doç. Dr. Somay Onurkan, Başkan yardımcısı olarak Asistan Dr. Haluk Abbasoğlu, Arkeolog-Mimar Ülkü İzmirliçil, Topoğraf Adnan Şakar, Asistan Ahmet Vedat Çelgin, Epigraf İsmail Kaygusuz, Arkeolog Füsün Arman, Arkeolog Semra Sarıbekiroğlu, Arkeolog-Restoratör Sait Başaran, Sekreter Münire Ergin, Arkeoloji öğrencilerinden Hüseyin Akıllı, Nurhan Özgenler, Ayşe Tunçay, Mihriban Özbaşaran ve Nezih Başgelen katıldılar. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Antalya Müzesi Asistanı Altay Kiracıoğlu tarafından temsil edildi.

I. Geç dönem kapısı ile yuvarlak kuleli Hellenistik dönem kapısı arasındaki alanın güney batısındaki F4 çeşmesinin kazısı bu yıl da sürdürülerek tamamlandı. 1968 yılında meydana çıkarılmış olan F2 çeşmesi ile bu çeşmenin arasındaki mimarlık bağlantı meydana. İki çeşmenin birbirine bakan yan cepheleri arasında 12.73 m. uzunluğunda bir duvar bulunmakta ve onun ortasında 3.47 m. genişliğinde, söveleri zengin bezemeli bir kapı arkadaki alanla irtibatı sağlamaktadır. Diğer bir kapı F4 çeşmesinin kuzey dar cephesini izlemekte ve arkadaki bir alana açılmaktadır. Bu arada F2 çeşmesinin güneye bakan yan cephesi açıldı ve bu cepheye ilişkin zengin bezemeli mimarlık parçaları bulundu. Bu arada kabartmalı kesik alınlık ve Nike bezemeli konsol parçası sayılmağa değer. F2 çeşmesinin havuzuna bitişik alçak tonozlu mekânın da mahiyeti kesin olarak saptandı. Bunun Artemis kültü ile ilgili bir mağara kült mahalli olmayıp, arkaya geçit veren bir giriş mekânı olduğu anlaşıldı. F4 çeşmesinin de dar cephesini süsleyen sütun mimarlığına ilişkin parçaları bulundu. Bu çeşmenin arkasının açılması ile suyu çeşmeye ulaştıran künkler saptanarak su dağılımı hakkında bir fikir edinildi.

II. Sütunlu ana caddenin kazısı: Geçen yıl ulaştığımız 103 no.lu postamentin önünden başlayarak sürdürdüğümüz çalışmalar sonucu 128 no.lu postamente varıldı. Sütunlu cadde portişinin 84 no.lu postamentinden itibaren geri çekilerek

devam eden bölümünün 115. postament hizasında son bularak gene normal durumunu izlediği görüldü. Bu bölüm başlangıcında olduğu gibi, burada da ana caddeye dikey açılan bir ara sokak (J 10) ile sınırlanmaktadır. Portiğin buradaki köşesini oluşturan duvarlarına ilişkin mermer kaplamalar iyi korunagelmıştır. Büyük mermer levhalarla aralarında mermer çubuklardan oluşan zırhları bulunan bu kaplamalar, nefis işçiliği ile dikkati çeker. Bu kaplamaların korunması için gerekli tedbirler alındı. Nem almaması için, 45 no.lu dükkânın içinde bu duvarın arkası 1 m. genişliğinde tabana dek inilerek boşaltıldı. Yan sokağa (J 10) bakan kaplamalı duvarın arkası da tamamen açıldı. Caddenin geçen yıl bırakılan yerden itibaren kanal dahil 12 m. lik bir bölümü tamamen açıldı, daha sonra kanal yanı bırakılarak yalnız postamentlerin 2 m. önü ana kavşağa dek kazıldı. Sütunlu caddenin bu bölümünde çıkan mimarlık parçaları bir hayli yıpranmış durumdadır. Portiğe ilişkin 93-103 no.lu postamentler arasında, kısmen iyi durumda korunagelmış mozayikler meydana çıkarıldı. Bunlar arasında dükkânların kapıları önünde yuvarlak ve dörtgen panolar, zengin çerçeve bezemeleri ve yazıtları ile dikkati çekerler.

Kazı sırasında ortaya çıkan küçük buluntular arasında, hemen hemen tam durumda ele geçen bronz terazi, bronz ağızlıklar, pişmiş toprak ve camdan koku şişeleri, bronz sikkeler sayılmağa değer. Büyük buluntulardan Nike torsosu ile üzerinde Dionysos kabartması bulunan paye önem taşır.

III. Ana kavşaktaki çalışmalar: Takın (D2) doğu cephesi önünde doğu-batı yönünde uzanan caddenin doğu bölümünde 8 m. lik bir bölümü açıldı. Bu caddenin güney portiğine, seviye farkı nedeniyle kavşaktan inen 4.20 m. genişliğinde 5 basamaklı merdiven meydana çıkarıldı. Portik içinde bir kuyu ve portiğe ilişkin 4 adet postament, sütun gövdeleri, başlık ve arşitrav parçaları bulundu. Caddenin kuzey tarafında kanal içinde tam durumda mermerden bir Satyr başı ele geçirildi.

IV. Sütunlu ana caddenin akropol eteğindeki anıtsal çeşmenin önünden başlayarak güneye doğru sürdürülen kazıya da devam edildi. Bu arada kanal içinde geç antik döneme ilişkin, iyi durumda korunmuş bir kadın portre başı bulundu.

V. Topoğrafya çalışmaları: Bu yılki çalışmalarımız yalnız sur içine münhasır kalmayıp, sur dışında da sürdürülmüştür.

1. Kentin kuzeybatı ve güneybatısında yer alan iki büyük yapı kompleksi durumundaki hamamlarının (I, I1) planları çıkarılmış ve vaziyet planı içine işlenmiştir. Bu arada güneybatı hamamında (I) gerekli sondajlar yapılırken, sandal bağlayan Hermes heykeli bulundu.

2. Kent suru dışında kalan tiyatronun detaylı ölçüleri alınarak planı çizildi ve kent sur dışı planı içine yerleştirildi.

3. Kent suru dışında kalan ikinci büyük yapıyı oluşturan stadyumun da ölçüleri alınarak kent sur dışı planı içine yerleştirildi.

4. Ana sütunlu caddenin sur dışındaki uzantısını saptamak amacıyla bazı sondajlar yapmak zorunda kaldık. Ancak bu alandaki pamuk tarlaları nedeniyle bu çalışmalarımızı istediğimiz şekilde sürdüremedik.

VI. Epigrafya çalışmaları: Önceki ve yeni kazılarda bulunmuş yazıtların bir arşivini meydana getirmek amacıyla başladığımız çalışmalar sonucu 75 yazıtın

estampaj, fotoğraf, ölçüleri alındı, trase ve transkripsiyonları yapılarak numaralandı. Bu yıl bulunan 15 yazıttan çoğu, önemli ve tarihçe bilinen kişilerin isimlerini taşımaları bakımından önemlidir. Bu arada 1976 yılı F4 çeşmesinin kazısı sırasında bulunan Lâtince yazıtı büyük çapta tamamlayabilen bir parçasının, 1968 yılında kazılan F2 çeşmesinin önünde taban kaplamaları arasında bulunması, bu yılki epigrafya çalışmalarının önemli sonuçlarından birini oluşturmaktadır.

VII. Mozayik çalışmaları:

1. Agoranın doğu portiğinde oldukça iyi durumda korunagelmış taban moza-yiği tamamen açılarak temizlenip onarıldıktan sonra çizimleri yapıldı ve resimleri çekildi.

2. Bu yıl ana sütunlu caddenin portiğinde 93 ve 104 no.lu postamentler arasında meydana çıkan mozaikler de temizlenip onarıldıktan sonra çizimleri yapıldı ve fotoğrafları çekildi. Kazı sonunda bu mozaiklerin korunması için üzerleri kum tabakası ile örtüldü.

VIII. Keramik çalışmaları: Parçaların tasnifine devam edildiği gibi, bu yıl kapların onarımları da ele alındı.

IX. Heykeltraşlık çalışmaları: Heykeltraşlık yapıtların nihai yayını için depo-daki fragmanlar üzerinde yoğun çalışmalar yapıldı.

X. Ören yerinde kazısı yapılmış anıtların düzenlenmesi: Bu çalışmalarımız nihai yayınlar için zorunludur. Ayrıca ören yerinde kazısı yapılmış anıtları taş yığını halinden kurtararak onları belirgin bir duruma getirmek ve aynı zamanda ziyaretçilere de bu anıtların tümü hakkında bir fikir edinme olanağı sağlamak bakımından bu tür çalışmalar yararlıdır. Diğer yandan, mimarlık parçalarının orijinal duruma getirilmeleri, korunmaları açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu çalışmalarımız, ileride herhangi bir anıtın onarılması düşünüldüğünde yapılacak onarımın ön hazırlıklarını oluşturmaktadır. Bu çalışmalarımız, kendi küçük vinçimiz yanısıra DSİ ve YSE Antalya Bölge Müdürlüklerinden temin ettiğimiz daha güçlü vinçlerle gerçekleştirilebilmiştir. Bu kuruluşlara teşekkürü bir borç biliriz.

1. Geç dönem kapısının iç tarafa bakan cephesini süsleyen takım (D) tüm mimarlık parçaları gözden geçirilerek tasnif edildi ve anıtın önünde bunların düzenlenmesi yapıldı.

2. F4 çeşmesinin parçaları yerin müsait olması nedeniyle yapının arkasındaki geniş alana taşındı ve tüm cephe orijinal şekline uygun olarak yere serilmiş durumda düzenlendi. Bu arada eklenebilen parçalar yapıştırılarak dağılmaları önendi.

3. İki ana caddede bu yıl kazısı yapılan bölümlerde ufalanmış durumda ele geçen mimarlık parçaları eklenerek kısmen tümlendi ve böylece parçaların düzenlenmesi yapılabildi.

XI. Heykeltraşlık buluntular: Bu yılki çalışmalarımız heykeltraşlık yapıt buluntusu açısından da verimli oldu. Bunlar arasında en önemlileri olarak aşağıdaki parçaları sayabiliriz:

1. Nike torsosu: Ana sütunlu caddenin geriye çekilen portik bölümünün kuzey köşesinde bulundu. Değişik bir Nike tipi canlandırması ve iyi işçiliği bakımından önem taşır.

2. Satyr başı: Ana kavşakta, doğu-batı caddesinin takın doğu cephesi yakınında, caddenin kuzey tarafında kanal içinde bulundu. Geç antik döneme tarihlenen bu yapıt, kaba işçiliğine rağmen, devrinin üslubunu iyi yansıtan bir örnektir.

3. Kadın portre başı: Ana sütunlu caddenin kuzey bölümünde, kavşağa yakın kanal içinde bulundu. Geç antik döneme tarihlenen bu baş, hem üslubunun en iyi örneklerinden birini vermesi hem de bu döneme ilişkin Perge'de pek az örneklere rastlanması nedenleriyle önemlidir. Başın korunma durumu ve işçiliği de iyidir.

4. Sandal bağlayan Hermes heykeli: Güneybatı hamamında (I) yapılan sondajlar sırasında bulundu. Bu yılki çalışmalarımızın en önemli heykeltraşlık buluntusu olarak nitelendirebildiğimiz bu heykel, gerek iyi korunabilmiş durumu, gerekse birinci sınıf işçiliği ile Perge'nin şaheserlerinden birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, M. Ö. 4. yüzyılın ünlü heykeltraşlarından Lysippos'un bir yapıtını zamanımıza dek gelmiş kopyaları arasında en iyi bir şekilde yansıtmaları bakımından da heykelimiz büyük bir önem taşımaktadır.

PROF. DR. JALE İNAN

3 — Side'nin Antik Suyolları Araştırmaları :

Antalya bölgesinde Manavgat çayı üzerinde yapılmakta olan Oymapınar Barajı alanı içinde kalan antik Side suyollarının 3-4 km. lik ilk bölümünün baraj suları altında kalmadan tesbiti amacıyla 1975 yılında başlayan çalışmalarımızı bu yıl da Türk Tarih Kurumu adına sürdürmüş bulunuyoruz. Başkanlığımızdaki araştırma ekibi, Mimar - Arkeolog Ülkü İzmirligil, Topoğraf Adnan Şakar, Antalya Müzesi Asistanlarından İsmail Akan Atılâ, arkeoloji öğrencilerinden Nurhan Özgenler ve Hüseyin Akıllı'dan oluşmuştur.

Bu yıl Haziran - Temmuz ve Ekim - Kasım aylarında yapılan araştırmalarda Side suyollarının önemli bir bölümü sonuçlanmış bulunmaktadır.

1. Baraj alanı içindeki antik suyollarının tüm ölçü ve araştırması tamamlanmıştır.

2. Baraj alanı dışında kalan Sarılar ve Homa köyleri arasında yer alan tonoz, kayaya oyulma tüneller ve su kemerleri gibi çeşitli yapı sistemlerinden oluşan suyollarının takeometrik ölçümünün tamamlanmasıyla tüm Side suyollarının 1/5000 ölçekli topoğrafik haritalar üzerinde tesbiti işlemi tamamlanmış olmaktadır.

Ancak, 1977 yılında yapılması gereken işlerden suyollarının hidrolik sisteminin incelenmesi ve kaynaktan Side'ye kadar taban kodları alınarak eğim profilinin saptanması için girişilen sondajlar tamamlanmamıştır. Homa köyü yakınlarında Iğrıçlar mahallesi sınırları içinde yapılan 3 sondaj sonuçlanmış olmakla beraber, bu tüm suyollarının nivelmanı için yeterli değildir.

PROF. DR. JALE İNAN

4 — Kültepe - Kaniş'te 1977 Yılı Çalışmaları :

Kültepe - Kaniş kazıları başkanlığında Doç. Dr. Kutlu Emre, Dr. Hayat Erkanal, Arkeolog Hamdi Kodan, Desinatör Cengiz Erol ve Fotoğraf Selâhattin Öztartan'dan oluşan heyet tarafından yürütüldü. Eski Eserler ve Müzeler Genel

Müdürlüğünü Arkeolog Hayri Özeksi temsil etti. İki öğrencimiz de bu kazılara katılarak tecrübelerini artırdılar.

Tepe'de sarayın doğu yönünü çeviren geniş surun güneye doğru devamı izlendi. Sarayın, aynı zamanda, dış duvarını oluşturan bu surun, sarayın güneyinde bir kısmını açığa çıkardığımız surla bağlantısını saptamak üzere, kazıları iki yönde ilerlettik. Sarayla beraber, Büyük Hammurabi zamanında yakılıp tahrip edilen bu geniş ihata duvarı, çok büyük bloklarla inşa edilmiştir. Hellenistik çağda, daraltılmak suretiyle, yeniden kullanılmış olan bu dış duvar, asıl tahribe, bu sonraki kullanılışı sırasında maruz kalmıştır. Bu seneki kazılar da sarayın Eski Tunç Çağı enkazı üstüne kurulduğunu ve tepenin, yani asıl sitadelin daha o zaman yüksek höyük şeklini aldığını ispata yarayan belgeleri ortaya koymuştur. Sarayın bir kısmı 1925 kazılarında tahrip edilmemiş olsa idi, M. Ö. 19. yüzyıla ait bir Anadolu sarayını bütün detayları ile ortaya koymak mümkün olacaktı. Buna rağmen, sarayı büyük ölçüde açığa çıkarabilme olanağı, ve özellikle Kırallı vesikalarının keşfi, ilk Anadolu sarayının hem mimarlık özelliğini, hem de organizasyonunu aydınlatmamızı, büyük ölçüde sağladı. Böylece, Orta Anadolu ile Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya arasındaki boşluğu doldurma imkânı elde edildi. Bu sadece mimari verilerle sağlanmadı. Anadolu'nun bu çağda kültür tarihi bakımından önemi ve durumu da çivi yazılı tabletler, silindir ve damga mühür baskıları ve tasvirli sanat yapıtlarının keşfi ile de doğrulandı.

Karum alanında I a, I b ve II kat yapıları bir arada incelendi. I a ve I b katlarının karşılıklı durumu, bazı kısımlarda aralarındaki yığıntı ve bilhassa I a mezarlarının I b evleri içine açılmış olması, sağlam kalıntıları nedeni ile, çok öğretici oldu. Karum'un bazı kısımlarında I b evleri, tamir ve tadil ile I a insanları tarafından kullanılmış; bazı kısımlarında da I b evlerinin enkazı üstüne, I a insanları yeni evlerini inşa etmişlerdir. Fakat bu seneki kazıların aydınlığında da kesinlikle belirtmek gerekir ki, I a şehri I b'ye bakınca çok küçük bir şehir görünümünde idi.

I a katının iki taş sanduka mezarı, soyulmuş olmasına rağmen, ölü hediyeleri bakımından çok zengin idi. Tunç, kurşun ve pişmiş toprak kapların çoğu eşsiz idi.

I b katı evlerinde, çok iyi korunmuş durumda tabletler keşfettik. Bunlar, Büyük Hammurabi ile çağdaş belgelerdir. 2-3 odalı evler mütevazî görünümde olmalarına rağmen, belgelerin çeşitliliği dikkatimizi çekmektedir.

Şiddetli bir yangın geçiren II kat evlerinde, küçük eşya, daha önceleri de olduğu gibi, in situ durumda elimize geçti. Ritonlar, nakışlı vazolar, ayna gibi parlak testiler, yeni örnekleri temsil etmektedir. Bu kazılara 1948 yılında başlandı; buna rağmen, her sene yeni, değişik eserler bulunmaktadır. Bunun nedenlerini, Kaniş'in Eski Dünya'nın en zengin bir ticaret merkezi olmasında, Suriye - Kuzey Mezopotamya ile kurduğu sıkı ticari ilişkilerde ve bunun neticesi olarak siyasi organizasyonunun sağlamlığında aramalıdır.

TAHSİN ÖZGÜÇ

5 — *Maşat Höyük'te 1977 Çalışmaları :*

1977 mevsimi Maşat Höyük kazıları, benden başka Doç. Dr. Kutlu Emre, Mimar - Arkeolog Mahmut Akok, Dr. Hayat Erkanal, Arkeolog Hamdi Kodan,

Desinatör Cengiz Erol, Fotoğraf Selâhattin Öztartan'dan oluşan heyet tarafından yürütüldü. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünü Arkeolog Hayri Özkeski temsil etti. Ayrıca, öğrenciler de görgü ve bilgilerini artırmak üzere, bu çalışmalara katıldı.

Boğazköy - Hattuşa dışındaki bu ilk Hitit arşivinin ve bu planı ile ilk Hitit Sarayının 40 odası açığa çıkarıldı. Bunların çoğu bodrum, azı zemin katı odalarıdır. İki yöndeki direkli galeri ve ortadaki avlunun büyük bir kısmı açıldı. Çivi yazılı tabletlerin yardımı ile kesin olarak tarihlenebilen bu saray, bu şekliyle Hitit ülkesinde (Boğazköy dahil) ilk örneği temsil etmektedir. Bu sene B-F/3-4-5 ve F-H/8-7 plankarelerinde ve çeşitli yapılar üstünde çalışıldı.

Kuzeyde sarayın bodrum katı odaları, içlerindeki ambarları, çok sağlam durumda keşfedildi. Kerpiç duvarların korunan yüksekliği 2,5 metredir. Bu yönde galerinin direk temellerinin tamamı meydana çıkarıldı. Saraya girişin güneydoğuda, G-H/9-10 plankarelerinde olması gerekir. Yalnız, bu yöndeki iri ve işlenmiş taşların önemli bir kısmı, köylüler tarafından sökülüşe benziyor. Kalıntılar, saray avlusunun güney yönünün de revakla çevrili olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Saray, taş ve kerpiç işçiliği, plandaki düzenliliği, ölçülerdeki titiz uygulama bakımından, Hitit mimarlığının anıtsal bir örneğini ortaya koymaktadır. Bol miktarda kullanılan kiriş ve dikmelerin tanzimi, sıva ve badananın inceliği, erzak ve tahl küplerinin tertibi ve üzerlerine içindekilerin türü ile alabildiği miktarın yazılmış olması hem inşaat tekniği, hem de depoların muhtevası hakkındaki bilgimizi çok artırdı.

Kaşkalılar sınırındaki bu merkezin sarayı, bölgenin siyasal, yönetsel, ekonomik ve askeri bakımdan mihrakını teşkil etmiş olmalıdır. Burada oturan Bey, doğrudan doğruya Boğazköy'deki Büyük Kralla muhabere etmekte, Maşat Höyük'te Büyük Kralı temsil etmektedir. Tabletleri yayına hazırlamakta olan meslekdaşım Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, yakında, Maşat Höyük'ün eski adını açıklama imkânını bulacaktır. Bu kazı mevsiminde de saray odalarında tablet ve hiyeroglif işaretli bulgular keşfolundu.

B-E/3-5 plankarelerinde keşfolunan ve sarayın enkazı üstüne kurulmuş olan ve II. Hitit yapı katını temsil eden büyük bina, mühür baskısına göre, Büyük Hitit Kralı Şuppiluliuma (M. Ö. 1380-1335) zamanına aittir. Buluntularına göre resmi bir yapıyı temsil eden bu bina, sarayın M. Ö. 1400 yıllarında, Şuppiluliuma'nın babası Tudhaliya zamanında yakıldıktan hemen sonra, onun yerine geçmek üzere inşa edilmiş olmalıdır. Bilindiği gibi, bu binada da çok önemli mühür baskıları yanında "Büyük Kral Tabarna'nın Taş Mühürü" yazıtlı bir bulle de keşfedilmişti. Binanın bütün odaları, henüz, açığa çıkarılamadı.

Demir Devrinin son yapı katına ait mütevazi evlerde M. Ö. 6. yüzyıla tarihlenen ve etkisini Orta Anadolu içlerine kadar genişleten boya ile nakışlı bir seramik türünün çok güzel örnekleri bulunmuştur. Karışık yaratıklardan, acıp hayvanlardan oluşan bu tasvir sanatı Kuzey Anadolu'ya özgüdür.

Maşat Höyük kazıları tarihe yaptığı katkıların dışında, Ankara ve Tokat Müzelerinin koleksiyonlarını zenginleştirmede önemli bir payın sahibi oldu.

TAHSİN ÖZGÜÇ

6 — *Konya Karahöyüğünde 1977 Çalışmaları :*

Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi ve Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yapılmakta olan Karahöyük Kazısı 1977 yılında, 11 Haziran ile 12 Ağustos 1977 tarihleri arasında sürdürülmüştür.

Başkanlığım altında yürütülen kazıda Arkeolog Neriman Tezcan, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Hititoloji Asistanı Burhan Balcıoğlu, Hititolog Sedat Erkut, aynı Fakülte öğrencilerinden Zerrin Demir, Nihal Kavaklılar, Şule Mühür ve Japon uyruklu araştırma öğrencisi Sachiro Ohmura ile Fotoğrafçı Mehmet Ali Döğenci çalışmışlardır.

1977 yılında Karahöyük'te yalnız I. tabakada çalışılmıştır. Höyüğün güneybatısında açılan V çukurunda temiz planlar veren bir alan araştırılmış ve iki sokak arasında kalan birkaç odalı özel konutlar meydana çıkarılmıştır. Kerpiç duvarların büyük kısmı iyi korunmuş durumda ele geçmiştir. Bu alanda bulunan ve dikkati çeken küçük buluntular arasında kemikten ve üzerinde süsler bulunan ve mobilya parçaları olduğu sanılan eserler anılabilir. Ayrıca beyaz mermerden bir oyun tahtası ile yine mermerden kayık biçimli bir ritüel kabın bir parçası bulunmuştur. Bu buluntu bizi 1975 yılında daha iyi korunmuş bir örneği ele geçmiş olan bu gibi ritüel kapların ithal malzemesi olmayıp, Karahöyük'te meydana getirilmiş olduklarını düşünmemize neden olmaktadır.

ORD. PROF. DR. SEDAT ALP

7 — *Erythrai'da 1977 Çalışmaları :*

Erythrai'da kazı 26 Haziranda başlamış 30 Ağustosta sona erdirilmiştir.

Bu yıl kazılara Yaşar Holding Eğitim Vakfı büyük ölçüde yardımda bulunduğu ilk kez olarak çalışmaları üç ay boyunca sürdürmek olanağı elde edilmiştir.

Bu yıl çalışmalarına idarem altında aşağıdaki uzman, uzman yardımcıları ve öğrenciler katılmışlardır: Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu, Devlet temsilcisi İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arkeologlarından Alpay Pasinli, Ankara Üniversitesi Arkeoloji Asistanlarından Dr. Orhan Bingöl, İzmir Üniversitesi Arkeoloji Asistanlarından Ömer Özyiğit, Türk Tarih Kurumu Arkeolog Asistanlarından Meral Manyas, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Heykeltraşı Nejat Özatay, Türk Tarih Kurumu Fotoğrafçısı Mehmet Ali Döğenci, Mimar Mustafa Uz, Arkeolog Işık Bingöl, Arkeolog Sevinç Pasinli (İstanbul Arkeoloji Müzeleri), Mimar stajyeri Merdan Özdemir, Yaşar Holding temsilcisi Ahmet Gül, arkeoloji öğrencileri Sevil Jane Mac Leod, Suzan Özgürel ve Dilek Erker.

Daha önceki yıllarda Akropol'de gün ışığına çıkarılmaya başlanmış olan ev tamamına yakın olarak kazılmıştır. Duvarlarının bazı bölümleri yerli kayadan oluşan bu ev megaron biçimli olup M. Ö. 7. yüzyılda yapılmıştır.

Bu yaz, geç Hellenistik seramik veren oldukça iyi korunmuş bir villa büyük ölçüde ortaya çıkarılmıştır. Peristyl biçimli bu evin düzgün döşeme taşlarıyla kaplı olan avlusunda bir sarnıç bulunmaktadır. Dört büyük odasının biri mozaik tabanlı

idi. Henüz kazılmamış olan doğu yönünde yatak odalarının yer aldığını düşünmekteyiz.

Güzel bir teras duvarı ile desteklenen bir düzlük üzerinde klasik çağda yapılmış olmak gereken iki megarondan birisinin üç odası, ötekinin de iki odası gün ışığına çıkartılmıştır. Bu bitişik megaronlar hakkında kesin bilgi ancak gelecek yıl doğuda kalan yapılar ortaya çıkarıldıktan sonra elde edilmiş olacaktır.

Aynı teras duvarının desteklediği düzlüğün batı kesiminde geç Hellenistik döneme ait yapıların bazı bölümleri ortaya konmuş, burada ayrıca ikinci Pompeii stilinde duvar resimlerinden parçalar elde edilmiştir. Duvar resimleri boya ve alçı kabartmalarla yapılmış olup dönemin mimarlık eserlerini taklit etmektedirler.

Kabartma mimari tezyinat, daha önce Knidos kazılarında elde edilmiş olmakla birlikte Erythrai'daki örnekler büyük önem göstermektedirler.

Aynı düzlüğün Roma Çağına ait bir bölümünde 13 gümüş paradan oluşan küçük bir koleksiyon bulunmuştur. Koleksiyonda altı Roma imparatoru ile bazı imparator eşlerinin güzel korunmuş paraları yer almaktadır.

Çalışmalar sırasında bir heroon olması muhtemel olan tapınak biçimli bir yapının tamamı ortaya çıkarılmıştır.

Ortaya çıkarılan önemli yapılardan birisini de Roma dönemine giren büyük bir villa oluşturmaktadır. Hellenistik bir yapı üzerinde inşa edilmiş olan bu evin ilk safhası M. S. 2. yüzyıla, son önemli safhası ise M. S. 3. yüzyıla aittir.

Burada bulunan mozaikler oldukça iyi korunmuştur.

1978 yılında yukarıda andığımız çalışma kesimlerinde kazılara devam edilecektir.

Bayraklı kazılarına ödeneklerin yeterli olmamasından ötürü ancak küçük ölçüde devam edilmiş ve 4. yüzyıla ait evlerin bulunduğu kesimde çalışılmıştır.

Bayraklı'da bu yaz ayrıca, iki ay boyunca buluntular üzerinde çalışılmıştır.

1978 yılında Bayraklı'da daha elverişli olanaklarla çalışmak ümidini beslemekteyiz.

Bayraklı ve Erythrai Kazıları Kurul Başkanı
ORD. PROF. DR. EKREM AKURGAL

8 — Çavuştepe'de 1977 Çalışmaları:

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Merkezi adına ve ayrıca Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun da maddi yardımları ile yürütülen Çavuştepe kazısı, 1977 yılında temmuz başından ağustos'un ilk haftasına kadar devam etmiştir.

Çavuştepe kazısı, Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığında, Prof. Dr. Adnan Pekman, Doç. Dr. Ali M. Dinçol, Dr. Veli Sevin, Dr. Oktay Belli, Dr. Altan A. Çilingiroğlu, Arkeolog - Desinatör Akif Dâi, Konservatör - Arkeolog Sait Başaran, Fotoğraf uzmanı Selâmet Taşkın, Mimar Serpil Özuğurlu, Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü ile Klasik Arkeoloji Kürsüsü öğrencilerinden Osman Erkurt, Erdal Gökçe, Emel Yücelen, Haşim Yıldız ve Bakanlık temsilcisi Arkeolog Ali Önder'den kurulu bir heyet tarafından yürütülmüştür.

Çavuştepe'de 1977 kazı döneminde, geçen yıl başlanan ve aşağıda gösterilen yerlerde çalışmalar sürdürülmüştür:

I. Yukarı Kale:

- 1 - Platform Alanı
- 2 - Tapınak Alanı
- 3 - Tapınak Avlusu, Temenos Doğu Duvarı

II. Aşağı Kale:

- 1 - Uç Kale Güney Sur Trasesi
- 2 - Potern

I. Yukarı Kale:

1976 kazı döneminde yoğun bir çalışma ile araştırılan Yukarı Kale'de 1977'de başlıca 3 alanda yapılan kazılar, ilginç sonuçlar vermiştir.

1 — *Platform Alanı*: Yukarı Kale'nin batı kesiminde bulunan bu alan bütünüyle, ana-kayanın işlenerek, düzleştirilmesiyle oluşturulmuş olup, Urartu kaya mimarisinin orijinal buluşlarından birini teşkil etmektedir. Buradaki ana-kayanın işlenişi, fonksiyonel bakımdan iki amaca yöneliktir:

a) Platformun doğu kesimindeki kaya masifi —Yukarı Kale'yi batıdan sınırlayan— bir sur trasesi (= *Kurtin + Bastion*) şeklinde işlenmiştir. Ana-kayadan büyük ölçüde yararlanılarak meydana getirilen bu tahkimat sisteminin benzer uygulaması Van Kalesinde de görülür. Ancak orada kaya masifinin güney ve kuzeye doğru tabii bir şekilde alçalması, sur kesiminin bütünüyle ana-kayadan işlenmesine imkân vermemiştir. Bu yüzden, güney ve kuzey kesimine kademeli temel yuvaları açılmış ve bunların üzerine klasik yöntemle (= *örme taş + kerpiç beden*) inşa edilen sur trasesi yükseltılarak, tamamlanmıştır.

b) Sözü geçen platform ise bir "*mahmuz*" şeklinde batıya doğru uzanmakta ve takriben 35.00 m. (= *kuzey-güney*) × 20.00 m'lik (= *doğu - batı*) bir alanı oluşturmaktadır. Bu platform batıya doğru alçalan sırt üzerindeki "*Tahkimli Yol*" ile, Aşağı Çavuştepe Kalesi'nin kuzeyindeki, "*Çifte Rampalar*"ın birleştiği "*Giriş Alanı*"na bağlanmaktadır. Platform, bağıntılı olan tahkimat sistemini, yukarıda sözünü ettiğimiz tahkimli yolu, giriş alanını ve çifte rampaları kontrol altında tutmakta ve Yukarı Kale'nin, batı tahkimat sisteminin bir kilit noktasını teşkil etmektedir. Platformun kuzey kesimi, bu yılki çalışmalarla tamamiyle ortaya çıkarılmıştır. Önümüzdeki sezonlarda yapılacak çalışmalarla da, güney kesimi temizlenerek, araştırılacaktır. Özellikle bu kesimin, Yukarı Kale'nin "*Giriş Problemi*"ne ışık tutacağını ümit ediyoruz.

2 — *Tapınak Alanı*: Geçen yılki çalışmamızda, *Cella*'nın güney- batı rızaliti önünde *in-situ* olarak bulmuş olduğumuz, yuvarlak taş sütun kaidesinden dolayı, tapınağı çevreleyen bir galerinin varlığını düşünmüştük. Bu itibarla 1977 kazı döneminde *Cella*'nın "Batı" ve "Kuzey" kesimlerinde olmak üzere, iki alanda çalışmalarımızı yoğunlaştırdık.

a) *Kuzey Kesimi Araştırmaları*: Yukarı Kale'nin hemen her tarafında olduğu gibi, *Cella*'nın kuzeyinde de yoğun olarak "Orta Çağ" a ait yapıların kalıntıları mevcuttur. Aynı zamanda *Cella*'nın kuzey duvarlarından da yararlanılarak (*ocak taşları* + *çamur*'dan) ilkel bir şekilde inşa edilen konut duvarları, belirli bir plan vermekten uzaktır. Kazılan sahada Orta Çağ'a ait çok sayıda (*sırlı-sırsız*) keramik parçaları ve tandırılar bulunmuştur. Mevcut toprak düzeyinin 1.00 m. altında, aynı çağa ait olduğu tahmin edilen ve ince kum taşlarından oluşmuş bir döşemeye rastlanılmıştır. Bu döşemenin altında ise, 0.20 m. kalınlığında, yoğun bir "*Yangın Tabakası*" mevcuttur; bu tabaka çok büyük bir ihtimalle, Çavuştepe Kalesi'nin ve dolayısıyla Yukarı Kale'nin yıkılış ve tahribi ile bağlantılıdır. Çünkü bu tahrip tabakasının hemen altında, Urartu devrine ait orijinal kalıntılar mevcuttur; zemin klasik yöntemdeki Urartu blokajı ile düzleştirilmiş ve bunun üzeri de yassı ve büyük sal taşları ile döşenerek, tapınak avlusunun sathı meydana getirilmiştir.

b) *Batı Kesimi Araştırmaları*: Yukarıda değindiğimiz, Orta Çağ'a ait yapı kompleksi, bu kesimde de tapınak alanının tahribine sebep olmuştur. Bu kompleksin konut duvarlarında kullanılan taşlar, Yukarı Kale'nin Urartu çağına aittir; tapınak avlusunun zemin blokajına ve Yukarı Kale'yi çevreleyen tahkimat sisteminin arka dolgu malzemesine ait olan bu taşlar, "*Devşirme Malzeme*" olarak ikinci kez kullanılmış ve orijinal Urartu kalıntılarının tahribine yol açmıştır. Bu tabakanın altında, *Cella*'nın güney-batı rizaliti önünde, geçen yıl ortaya çıkarılan taş sütun kaidesinin 4.50 m. kuzeyinde (*Cella*'nın kuzey-batı rizaliti önünde) ve bunun 8.60 m. batısında iki sütun kaidesi daha *in-situ* olarak bulunmuştur. Bunlar, mevcut toprak düzeyinden ortalama 1.00 m. derinlikte ele geçirilmiş olup, 0.80 m. çapındadır ve kum taşından yapılmıştır. Bu kesimde, tapınak arka avlusunun zemini "*mcır × mühre*" den oluşan tipik dolgu tabakası üzerine oturmaktadır; zeminin üzeri -kuzey kesimde olduğu gibi- yassı ve büyük sal taşları ile, düzgün bir şekilde kaplanmıştır. Böylece tapınak avlusunun döşemesi hakkında kesin bir bilgiye sahip olmaktayız. Ancak, bu döşeme de, yukarıda değindiğimiz Ortaçağ tahribatına sahne olmuştur. Ayrıca, burada tespit ettiğimiz ikinci önemli nokta da şudur; avlusunun kuzey, batı ve doğu kesimlerinin sütunlu bir galeri tarafından, üç yönden çevrili olduğunu kesinlikle anlamaktayız. Önümüzdeki kazı dönemlerinde yapılacak çalışmalarla, tapınak avlusunun kuzey ve batı sınırlarını bütünüyle ortaya çıkaracağımızı ümit ediyoruz.

3 — *Tapınak Avlusu, Temenos Doğu Duvarı*: Bu alanda geçen yılda olduğu gibi, yoğun bir şekilde çalışılmış ve önemli sonuçlara varılmıştır; tapınak avlusunu, doğu yönde sınırlayan anıtsal "*Temenos*" duvarında bir "*Geçit Yeri*" ile avluya geçildiği tespit edilmiştir. Bu giriş 1.10 m. genişliğinde olup, doğu-batı eksenini hemen hemen tapınağın güney fasadına paralellik göstermektedir. Ancak, bu kesimin mimari detayları, çalışmalar sona erdirildiğinde ayrıntıları ile ortaya çıkabilecektir. Çünkü, ağır tahrip ve yıkıntı tabakası bu kesimin önemini vurgulamakta, fakat kesin bir sonuca varılmasını güçleştirmektedir.

II. Aşağı Kale:

1 — *Uç Kale Güney Sur Trasesi*: Uç Kale'nin güney cephesinde boydan boya detay çalışmaları yapılmış ve bu alanı kaplayan yıkıntı kerpiç tabakası bütünüyle kaldırılarak, ana-kaya üzerine oturan surun alt sıra taş dizileri de ortaya

çıkarılmıştır. Gerek ana-kayanın temel seviyesindeki işlenişi ve temel taşlarının ana-kayaya intibakı, gerekse monumental duvar iççiliğinin ayrıntıları, bu çalışmalarla kesinlikle açıklığa kavuşmuştur. Ayrıca bu kesimde ele geçirilen bir taş silindirdamga mühürü, boynuzdan İskit at-koşum elemanı ve birinci kalite Urartu keramiği orijinal buluntuları oluşturmaktadır.

2 — *Potern*: Geçen dönemlerden beri devam eden araştırmalar bu yıl da sürdürülmüştür. Bundan önceki raporlarımızda sözünü ettiğimiz özellikler aynen devam etmektedir.

a) Tabana, ana-kayaya işlenen düzgün ve eşit boyutlu basamaklar, poternin çıkış kesimine, yani ova seviyesine doğru, kademeli olarak inmektedir.

b) Bu merdivenlerin üzerini kapatan kalın moloz, yangın, daha genel bir deyimle -Çavuştepe kalesinin yıkılışını belgeleyen- "*Tahrip Tabakası*" içinde, insan iskeletleri ve bunların üzerinde bulunan zırh pulları, saç tokaları, fibulalar, gümüş ve bronz yüzükler, bilezikler ve ayrıca 2 baskı-mühür, dikiş iğnesi, İskit ok uçları ve tipik Urartu keramik parçaları gibi buluntular ele geçirilmiştir.

İstilaçılar tarafından öldürülen kale sakinlerinin -hiç olmazsa bir kısmının- bu kaya yarıntısı içine atıldıkları, iskeletlerin pozisyonundan ve kemiklerin arasında ele geçirilen ok uçlarından açıkça anlaşılmaktadır. "*Potern*" adını verdiğimiz bu monumental kaya yarıntısının esas fonksiyonu, ancak bu alan bütünüyle açıldığında belli olacaktır.

Van - Çavuştepe Kazı Kurulu
Başkanı

PROF. DR. AFİF ERZEN

9 — *Toprakkale'de 1977 Çalışmaları*:

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Merkezi adına ve ayrıca Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun da maddi destekleriyle yürütülen Toprakkale kazısı, 1977 yılında, ağustos ayı içinde Çavuştepe kazısını müteakip devam ettirilmiştir.

Toprakkale kazısı, Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığında, Prof. Dr. Adnan Pekman, Dr. Oktay Belli, Dr. Altan A. Çilingiroğlu, Fotoğraf Uzmanı Selâmet Taşkın, Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü ile Klasik Arkeoloji Kürsüsü öğrencilerinden Osman Erkurt, Erdal Gökçe, Emel Yücelen ve Bakanlık temsilcisi Arkeolog Ali Önder'den kurulu bir heyet tarafından yürütülmüştür.

Toprakkale'de 1977 kazı döneminde, geçen yıl başlanan ve aşağıda gösterilen başlıca 2 alanda, çalışmalar sürdürülmüştür.

1 — "*Haldi Tapınağı*"nın *Kuzey-Doğusundaki Alan*: Geçen yıl bulunan ilginç kaya mimarisi hakkındaki bilgilerimizi genişletmek amacı ile, bu kesimi kaplayan -yaklaşık olarak 2.00 m. kalınlığındaki- yıkıntı tabakası, kuzey-güney doğrultusunda açtığımız 3.000 m.'lik bir kesit yardımıyla araştırılmıştır. Kesitten edindiğimiz verileri şu şekilde özetleyebiliriz:

a) Mevcut toprak düzeyinden, ortalama olarak 1.20 m. derinlikte, kül ve kömürden oluşan ve kesit boyunca uzanan yoğun bir “Yangın Tabakası” tespit edilmiştir. Bu yangın tabakası, çok büyük bir ihtimalle, Toprakkale'nin tahribi ve yıkılışı ile bağlantılı olmalıdır.

b) Bu tabakanın altında, belirli bir plan vermiyen mimari kalıntıların izleri mevcuttur. Özellikle, ana-kayanın düzeltilmesi sonucunda meydana getirilen zemin üzerindeki, konut girişlerine ve kapılara ait mil yatakları dikkati çekmektedir. Bu zeminin doğrultusundaki düşük ve çukur seviyeler, küçük ocak taşları ve mıcır la doldurularak blokaj yapılmış ve böylece, istenilen düz yüzey meydana getirilmiştir.

Özellikle, yukarıda değindiğimiz yangın tabakası içinde ele geçirilen çok sayıdaki amorf demir, mızrak ve ok uçları, Toprakkale'nin bir “İstila” sonucunda yıkıldığını açıkça belgelemektedir. Gelecek yıl bu alandaki çalışmalar genişletilerek, sözünü ettiğimiz mimari izlerin plan üzerine geçirilmesi sağlanacaktır.

2 — *Sarnıç* (?): Arkeoloji literatüründe “sarnıç” olarak adlandırılan ve ana-kayanın içine oyularak meydana getirilmiş bu büyük mekânda, bu yılda da çalışmalara devam edildi. Alt bölümünde yer alan, 3.40 m. × 7.60 m. boyutlarında ve bir “havuz” görünümünde olan tabandaki oyuntu alanı tamamıyla temizlendi. Ancak, bu havuz, ana-kaya içinde 0.60 m.lik bir derinlik göstermektedir. Bu derinlikte bir sarnıç “haznesi” düşünülemez. Havuz yahut Hazne denilen kısım küçük ocak taşları ile doldurulmuş olup, bunlar dışarı atılınca içerdeki rutubetin de kesildiği ve herhangi bir su kaynağının söz konusu olamayacağı kesinlikle anlaşılmıştır. Ayrıca bu büyük mekânın güney yüzünde muhtelif yerlerde dışa açılmış menfezlerin iç kenarlarında söve yerleri mevcuttur ki, bu durum menfez veya pencerelerin içerden gerektiğinde kapatıldığını açıklamaktadır. Böyle olmakla beraber, gerek havuzun ve gerekse mekânın taş işçiliği, buranın tamamlanmadan terkedildiğini kanıtlayabilecek izler göstermektedir. Özellikle içerde anakayadan yontularak yarım bırakılmış yumruların olması, bu tezimizi destekleyen canlı delilleri oluşturmaktadır. Ayrıca bunun tartışması, hazırladığımız raporda ayrıntılı bir şekilde belirtilecektir.

Tabanda demir parçaları, mermi kovanları gibi buluntuların ele geçmesi de, buranın muhtelif zamanlarda çeşitli maksatlarla kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Van – Toprakkale Kazı Kurulu
Başkanı

PROF. DR. AFİF ERZEN

10 — *Acemhöyük'te 1977 Çalışmaları :*

Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi ve Kültür Bakanlığı adına yapılan Acemhöyük kazıları, 1977 haziran ve temmuz aylarında yürütüldü. Başkanlığımdaki Heyet, Dr. Aykut Çınaroğlu, Dr. Uğur Silistreli, Arkeolog Aliye Özten, Desinatör Cengiz Erol, Restoratör İsmail Fidan'dan kurulu idi. Kültür Bakanlığı temsilciliği görevini Denizay Altay yerine getirdi. Arkeoloji öğrencilerinden Hürmüz Şaylıman, Hakkı İnal ve Tomrul Aytemiz sonuna kadar kazıya katıldılar.

Kazılar iki alanda yapıldı:

1. Kuzey-batı çukuru. 1976 yılında kazısına başlanıp III. kata erişilen ocak doğruya doğru genişletilerek, 1965'den önce kazmış olduğumuz çukurla birleştirildi. Yeni eklenen kısımda da III. kata kadar inildi. Böylece daha eski katların araştırılması için geniş bir alan kazanılmış oldu.

I. kat iki safhalıdır. İlk safha satha çok yakın olduğu için tahribe uğramış, ancak ocaklar ve silolar korunmuştur. İkinci safhanın evleri, II. katta yapıлып bu katta da kullanılmış olan sokağın iki tarafına inşa edilmiştir. Bu evlerin duvarları veya odaların bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Çukurun kuzey kenarındaki mutfağın tabanının altında, kerpiç döşenmiş bir zemine yatırılmış iki bebek iskeletine raslanmıştır. Baş başa gömülmüş bebeklerin birinin ayakları kuzey-batıya diğerinin güney-doğuya yönelik idi. Tabanda öğütme taşları, havan elleri, yarıya kadar gömülmüş su küpü yerli yerinde idi.

Çukurun güneyinde bulunan ocağın içinde bileye taşları ve yakınındaki silonun kenarından çok sayıda pişmemiş kil tezgâh ağırlıkları, diğer odalarda tabaklar, çanaklar, yonca ağızlı testiler ve kurşun halkalar ele geçirildi.

II. kat yapıları, birincide olduğu gibi, III. katın yanmış binalarından sökülen taş ve cürufarla inşa edilmiştir. Tek sıra taş temel üzerine kerpiç olarak yükselen duvarlar sıvalı idi. 1976 yılında kazısına başlanan ve tamamı bu yıl açığa çıkarılan odanın güney köşesinde bir ocak, kırık çanaklar arasında mühürlü bir kulp parçası, ve bir tabak bulundu. Bu katta ele geçirilen eşyalar, riton parçası, fincan, yeni bir tipi temsil eden iri bir gaga ağızlı testi, testiler, hayvan figürinleri, fildişi ağırşak, helezon başlı iğne, gümüş iğne, ok ucu, çengel, kurşun ve hematit daralar ve kurşun halkalardan oluşmaktadır.

III. yapı katı sokağın ve II. katın evlerinin altında kaldığından dar bir alanda araştırılabilir. Çukurun güneyinde duvarları bir sıra taş temel üzerine 45 × 30 × 20 boyutunda kerpiçle örülü, kapı aralığı güneydoğu yönünde bir oda açığa çıkarıldı. Oda içinde kurşun halkalar, ağırşaklar, ve kemikten bir sap bulundu.

2. BB/50-51 çukuru. Sarıkaya Sarayının güneyine raslıyan alanda, daha eski katları araştırmak maksadıyla kazmakta olduğumuz yerde bu yıl üç kat daha derine inilmiştir. III. bin yıl Acemhöyüğünün incelenmesi, ve şehrin stratigrafisinin tayini bakımından çok önemli olan çukur, doğruya doğru genişletilecektir. Bu yıl V. katta bir oda, VI. katta birbirine bağlantıları belli olmayan üç oda, ve bir mutfaklı bir ev, VIII. katta kesik duvarlara raslandı. Her katta Eski Tunç çağıının ince ve kaba tek renkli düz ve yivli seramiği ile boyalı seramiği ele geçirildi.

Satıhtan itibaren saraya kadar olan katlar da hesaplanırsa, bu alanda X. kata inilmiş olmaktadır. Sarayın bazı kısımları üstündeki Hellenistik devre ait kat bu sayının dışındadır.

Acemhöyük Kazı Kurulu Başkanı

NİMET ÖZGÜÇ

11 — 1977 Dönemi İkiztepe Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları:

Üyelerimizden Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın başkanlığı altında Doçent Dr. Önder Bilgi, Handan Alkım (Koordinatör), Yk, Mimar Arkeolog Dr. Günhan Danışman, Sarpol Başar İzgiz (Arkeolog -Desinatör), Sümer Atasoy (Arkeolog, Bakanlık temsilcisi), H. Becker (Münih Üniversitesinden misafir üye), Aslihan Yener (Arkeolog), Zeynep Sarı (Arkeolog), Sait Başaran (Uzman Restoratör), Cenk Alpak, Suat Kongaz, Sabri Kızıltan, Gülsün Umurtak, Vuslat Ünal, Ali Rıza Tavakkulî, Christopher Hulin (Liverpool Üniversitesinden) ve Gülcan Atasoy'dan oluşan bir kurul tarafından Kurumumuz adına - Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ve İstanbul Üniversitesinin de katılımıyla - hem Bafra - İkiztepe kazısına, hem de Samsun bölgesindeki topraküstü araştırmalarına 6 Temmuz 12 Eylül 1977 tarihleri arasında devam edildi ve ayrıca İkiztepe'nin kültür katlarını arkeoman-yetik yöntemle tarihlendirebilmek için gereken ilk çalışmalara başlandı.

A. İkiztepe'deki Kazılar:

Dört doğal yükselti üzerinde oluşan bu Höyüğün (İkiztepe I, II, III, IV) dört yükseltisinde de kazılar geliştirildi.

1 — *İkiztepe I'de*: Çalışmalar Dr. Önder Bilgi'nin gözetimi altında yapıldı. Amaçlar: 1974'de saptanmış olan Kat I'deki (= "Geçiş Çağı" = "Er - Hitit Çağı")'nın altı evresinin varlığının doğrulanması, "Geçiş Çağı" yerleşmesinin yayılışı ve "Geçiş Çağının" hemen altındaki Eski Tunç devri ile olan bağıntısının açıklanması.

İkiztepe I'in tepe kesiminin hemen kuzeyinde ve kuzey doğrultusunda 5 × 5 m. boyutunda 10 grid-karesinden oluşan 250 m² lik bir alan açıldı. Bu grid karelerinin üçünde 1974'de (A = Sondajı), birinde de 1975 ve 1976'da (A' = Sondajı) çalışılmıştı. 1977'de ise hem adlarını zikrettiğimiz kareler hem de bunlara ilaveten altı kare kazıldı (= H - Sondajı).

Daha geniş bir sahada ayrıntılı olarak çalışabilmek için 1974 ve 1975 dönemlerine ait grid-karelerinin aralarındaki birer metre genişliğinde olan ayırıcı dilimler kaldırıldı ve yeniden açılan grid karelerinde kuzey-güney doğrultusunda ayırıcı dilimler bırakılmadı, böylece 10 × 25 m. boyutunda bir alan elde edildi.

Derinleşme sırasında 1974'de Kat I'e ait saptanmış olan *altı evrenin* varlığı doğrulandı ve Kat II ile Kat I'in bağlantı durumu gözlemlenebildi.

Kat I'in evrelerinde bulunan keramik, bundan önceki dönemlerde de olduğu gibi, Boğazköy - Büyükkale kuzey-batı yamaç kazısının 8 b, 8 c, 8 d ve özellikle 9. katında, yine Büyükkale'nin IV. ve özellikle V. katında, Kaneş Kârumu'nun IV., III. ve II. katlarında meydana çıkmış olan çanak-çömleğe form ve yapılış bakımından dikkat çekici bir benzerlik göstermektedir. İkiztepe I, Kat I'in hemen bütün evrelerinde Eski Tunç III'e ait kap parçalarına da rastlanmış olması, Eski Tunç III geleneğinin bir müddet daha devam edegeldiğini ya da "Geçiş Çağı" keramiğinin sahibi olan kavmin Eski Tunç III keramiğinin sahibi olan kavim ile belirli bir süre daha birlikte yaşamış olduklarını olası kılmaktadır.

"Geçiş Çağı" küçük buluntularının bazıları şunlardır: Çok sayıda pişmiş topraktan yapılan tezgâh ağırlığı, sade ve üzeri oyuk bezekli ağırsaklar; bronzdan başsız ve başlı iğneler, ok uçları, saplayıcı bir silah (savaş Baltası); kemik bızlar;

üzerinde geometrik oyuk bezek bulunan bir damga mühür (kırık, pişmiş topraktan), bir hayvan figürünü parçası ve bir perdah taşı.

H – Sondajında Kat I'in altındaki Kat II'ye (= Eski Tunç Çağına) ulaşıldığı vakit daha fazla derinleşilmediği ve kazı durdurulduğu için, Kat II'nin evreleri bu dönemde açıklanamadı. Bununla birlikte adı geçen çağın sonlarına ait keramik türünün çeşitli parçalarının bulunduğunu belirtmek isteriz; söz konusu çanak-çömlek gerek form ve gerek hamur bakımından Orta Anadolu'nun kendisi ile çağdaş keramiğine benzerlik göstermektedir. Küçük buluntulara gelince, bunlar arasında pişmiş topraktan yapılmış bir figürünü özellikle zikretmek isteriz: Kum saati biçiminde soyut-şematik bir kadın idolu (yük. 4.5 cm., kalınlık 1.7 cm., genişlik 4.5 cm., baş için hazırlanan çukurcuğun çapı 0.8 cm.) başı geçme, baş maalesef bulunamadı, ön yüzünde küresel kabartma halinde sadece iki göğüs işlenmiş. Güney-batı Anadolu'da Genç Neolitik çağda Hacılar'ın VI. katında (örneğin krş. J. Mellaart: *Excavations at Hacilar II*, Edinburgh 1970, Lev. CLX, f ve res. 233, sıra 1, sıra 6), Balkanlar'da Romanya'da Gumelnitsa'da (örneğin krş. H. Müller - Karpe: *Handbuch der Vorgeschichte II, Text*, s. 470, No. 194 ve *Tafeln*, Lev. 165, L 1) pişmiş topraktan yapıma örneklerine rastlanan, nerede bulunduğu bilinmeyen taştan yapıma örnekleri de olan (bk. *Art and Culture of the Cyclades* (yayımlayan: J. Thimme), Karlsruhe 1977, s. 576 ve s. 409'daki No. 578, 579), alabasterden yapıma benzeri ise Tepe Hisar III C. katında meydana çıkarılmış olan (krş. E. F. Schmidt: *Excavations at Tepe Hisar Damghan*, Philadelphia 1937, s. 191 ve Lev. XLVII. H 3500 (= s. 192, res. 114)) İkiztepe'de bulunmuş olması üzerinde durulması gereken bir önem taşımaktadır. Buradaki kısa raporumuzda konuyu ayrıntıları ile ele almak olanak dışıdır.

2 — İkiztepe IV'de (I-Sondajı) :

İkiztepe I'in eteğinden kuş uçuşu 70 m. kadar kuzey-batıda bulunan ve bu çünkü ova düzeyine göre yüksekliği 16 m. olan bu yükseltinin kültürel niteliğini saptamak amacıyla 5 × 5 m. boyutunda bir deneme kazısına girildi. Yüzeyle, Eski Tunç II-III'e ait bir miktar kap parçaları bulundu. Ancak bir az daha derinleşince ana toprağa ulaşıldı. 1 m. daha derinleşildi ve ham toprağın devam ettiği görüldüğü için kazıya son verildi. Yüzeyledeki keramik kırıklarının, yandaki diğer iki yükseltiden sürüklenerek buraya geldiği anlaşılmaktadır.

3 — İkiztepe III'de (J-Sondajı) :

İkiztepe IV'ün kuş uçuşu 10 m. kadar kuzey-doğusunda ve İkiztepe II'nin de yaklaşık olarak 55 m. kuzey-kuzeybatısında bulunan bu yükseltinin güney-batı kesiminde stratigrafik durumun açıklanması için 5 × 5 m. boyutunda iki grid-karesinden oluşan 50 m²'lik bir alanda deneme kazısına girildi. Gerek doğal ve gerek çift sürme sonucu oluşan aşınmadan etkilenen İkiztepe III'ün üst yüzeyinde Eski Tunç II-III çanak çömlek parçaları arasında "Geçiş Çağına" ait, çarkta yapılmış ve dibi ip ile kesilmiş bir kâse de bulundu. Buna göre, üst evrenin – tıpkı İkiztepe I'de olduğu gibi – Eski Tunç II-III ile birlikte görülen "Geçiş Çağına" ait evrelerden birine ya da Eski Tunç II-III'ün en geç evresine maledilme olasılığı düşünülebilir; ancak erozyonun ne dereceye kadar yıkıcı olduğu bilinemediği için bu konuda kesin bir yargıya ulaşamayacağının da belirtilmesi gerekir.

Üstteki bu evrenin hemen altında, birbirinden yangınla ayrılan üç evre saptandı ve 8.49 m. de ana toprağa erişildi (En üstteki kazı başlangıç alanının kotu. 12.30 m.). Bu üç evrenin hepsinde Eski Tunç II-III Çağının kaba ve özensiz keramiği meydana çıkarıldı. Küçük buluntuların bazıları: Pişmiş topraktan yapılmış çok sayıda tezgâh ağırlıkları ve sapan taneleri, ağırşaklar; kemik bızları; çakmak taşından birkaç alet; boynuzdan bir çekiç ve çeşitli bronz eserler (iğne, balta, halka v.b.).

Bulunan özensiz kaplar ve diğer eserler burada mütevazı bir yerleşmenin yaşamış olduğuna tanıklık etmektedir.

4 — İkiztepe II'de (B - Sondajı) :

Gerek Eski Tunç I'nin en eski evresini ve gerek onun altındaki kültürel durumu ayrıntılı olarak açıklamak amacıyla Handan Alkım'ın yönetimi altında, hem 1976'da açılmış olan grid-karelerinin 7'sinde hem de bunlara güney yönde yeniden eklenen 4 grid karesinde olmak üzere toplamı 275 m²'ye ulaşan bir kesimde çalışıldı. Geçen yılda olduğu gibi, bu dönemde de karelerin kuzey-güney doğrultusunda 1 m. kalınlığındaki ayırıcı dilimler muhafaza edildi ve fakat doğu-batı doğrultusunda ayırıcı dilim bırakılmadı, böylece alanın batı kesiminde 5 × 35 m. ve onun doğu bitişiğinde de 5 × 20 m. boyutunda iki kazı alanı seçildi. Sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

a) Kat II, evre 6 :

Grid-karelerinin 8'inde bu evrenin genellikle bastırılmış topraktan yapılmış tabanları saptandı. Tabanların üzerinde kalın *pisé* parçalarının, bazılarının üzerinde de -dikeç altı vazifesini gördüğü anlaşılan -yassıca taşların bulunması ve tranşe kenarlarındaki kesitlerde de dikey olarak inen ağaç dikeç izlerinin meydana çıkması ahşap mimarlığın uygulandığını kanıtlamaktadır.

Bu evrenin elle yapılmış keramiğinde "bitki ve mineral katkılı" (= hamur 4) ve değişik bir tür olarak ortaya çıkan "sırf mineral katkılı" (= hamur 7) olmak üzere iki tür hamur kullanılmıştır. 1974 döneminde dar bir alanda derinleşilip Kat II, evre 6'ya inildiği vakit yine aynı çeşit çanak-çömleğe rastlanmıştır. Bu kat II, evre 6'da hem Eski Tunç I'nin başına ait keramiğin hem de tamamiyle değişik hamur ve formlardaki kap parçalarının bir arada bulunuşu, söz konusu evrenin Kalkolitikten Eski Tunç çağına geçiş devresini simgelediğini olası kılmaktadır. Küçük buluntulardan bazıları: Çakmaktaşı ve obsidiandan bıçak kırıkları; kemik ağırşak, ve bız; boynuzdan çekiç ve bronzdan çeşitli eserler (iğne, bilezik parçası v.b.), pişmiş topraktan sapan taneleri ve tezgâh ağırlıkları.

b) Kat III ve evreleri :

Söz konusu kata ait 7 evre saptandı.

Kat III, evre 1: Kat II, evre 6'nın altında kuzey-güney doğrultusunda dört grid-karesinden oluşan 4 × 20 m. boyutundaki alanda büyük bir ahşap yapının kalıntıları meydana çıkarıldı. Bir kaç mekândan oluşan bu binanın şiddetli bir yangın geçirdiği görüldü. Taban üstüne belirli aralıklarla yassıca taşların konulması, bunların üzerine yatay ağaç hatıllarının yerleştirilmesi, yatay hatılların dikey hatıllarla çatılanması ve gerektiğinde toprağa çakılan ağaç dikeçlerin de kullanılması

ması yöntemi ile bu yapının inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten kazı sırasında *in situ* olarak bulduğumuz yassı temel taşları, kömürleşmiş, bazen de çürümüş yatay ve dikey hatlılar ve yer yer 1.25 - 1.40 m. uzunlukta olup toprak içine çakılan dikey dikeç izleri böyle bir tekniğin uygulandığını kanıtlamaktadır.

Kat III, evre 1'de açığa çıkarılan keramiğin hemen hepsi "mineral katkılıdır" (= hamur 7), ancak çok az sayıda "bitki ve mineral katkılı" hamurla (= hamur 4) yapılmış kaplara da rastlanmıştır. Gerek stratigrafik durum ve gerek keramiğin değişmesi nedeni ile Kat II, evre 6'nın altındaki bu kültürü Kalkolitik olarak nitelendik. Küçük buluntulardan bazıları: Çakmaktaşıdan özenle yapılmış bıçaklar, bir kaç obsidian alet; pişmiş topraktan halkalar, sayıları 158'e ulaşan sapan taneleri, ağırlıklar; bir bronz bilezik parçası v.b. Bunlar arasında pişmiş topraktan yapılmış bir figürini özellikle belirtmek isteriz: Figürinin yüksekliği 7 cm., kalınlığı 1 cm. kalça kesiminde genişliği 2.5 cm.dir, sivri ve arkaya yatık başı vardır, boynu uzundur, gözleri birer küçük oyuk ile gösterilmiştir. Burnu sivri ve kabartma halindedir, el ve ayaklar belirlenmemiştir, boynundan karnın üst kesimine kadar kabartma halindeki dört sıra şerit bezekler vücudu sararak çevrelemektedir, bunların en altta olanı yalnız vücudun ön tarafında her iki yanından aşağıya doğru beşinci bir kabartma şeridi halinde sarkarak bir kavis oluşturmaktadır, şeritlerin hepsinin üzerinde bezekleme amacıyla yapılmış çukurcuklar vardır. Bu eser, Eski Anadolu'nun idol repertuarının alışılmamış örneğini temsil etmekte ve yine ayrıntılı bir araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Kat III, evre 1'deki büyük binanın kuzey kesimi, dikeçler üstünde ve kalınlığı 2 m.ye ulaşan bir kum birikintisi üzerinde inşa edilmiştir. Bir taşkın sonucu oluştuğu anlaşılan bu kum birikintisinin içinde çok sayıda büyükbaş hayvan kemikleri, yine çok sayıda keramik parçaları, küçük buluntular (sileks ve obsidian aletler, kemik bızlar, bronz eserler, pişmiş topraktan sapan taneleri v.b.) açığa çıkarılmıştır.

Kat III, evre 2: Kazı alanının güneyinde bu evreye ait yanmış bir ahşap yapı kalıntısı ve ona ait taban buluntu. Çanak-çömleğin tümü mineral katkılıdır. İki sileks, bir kuvars ve bir obsidian alet ufak buluntular arasındadır.

Kat III, evre 3: Kazı alanının en kuzeyinde ve en güneyinde yer alan iki grid-karesinde saptandı; bunlara ait yangın geçirmiş birer ahşap yapı kalıntısına da rastlandı. Keramik tamamıyla mineral katkılıdır. Küçük buluntular: Pişmiş topraktan bir kaç sapan tanesi, dört bronz iğne, boynuzdan bir çekiç.

Kat III, evre 4: Kazı alanının en kuzeyindeki grid-karesinde Kat III, evre 3'ün altında bir yangın molozu kaldırıldıktan sonra Kat III, evre 4'e ait bir mekân kalıntısı ve onun bastırılmış toprak tabanı meydana çıkarıldı. Bu evrenin kaplarının hepsi yine mineral katkılı hamurla hazırlanmıştır. Özenle yapılmış taş bir baltayı küçük buluntu olarak zikretmek isteriz.

Kat III, evre 5: Kat III, evre 4'ün altındadır. Yangın geçirerek harap olmuş bir mekânın yıkıntısı saptandı. Keramik tamamen mineral katkılıdır. Ufak buluntular: Çakmaktaşıdan aletler, kemik bızlar, bronzdan bir iğne (kırık), bronzdan bir *balık oltası iğnesi*.

Kat III, evre 6: Bir önceki evrenin hemen altında yer almaktadır. Bu evreye ait yine yangından etkilenmiş bir mekânın yıkıntısı, devrik *pisé* parçaları ve kalın

sıvalı tabanı açığa çıkarıldı. Kapların hepsi yine mineral katkılı hamurdandır. Pişmiş topraktan sapan taneleri, bir kemik iğne, özenli işçilikte bir sileks bıçak, kırık birkaç obsidian alet, bronz bir iğne (kırık) ve bronz bir boncuk ufak buluntular arasındadır.

Kat III, evre 7: Bir öncekinin altında olan bu evrede yine yanmış bir mekâna, bunun kalın döşemesine ve *pisé* kırıklarına rastlandı. Keramiğin aynı surette mineral katkılı olduğu görüldü. Ufak buluntuları: Pişmiş topraktan sapan taneleri, bir kemik bız ve küçük şekilsiz bronz parçaları.

Kat III, evre 7'nin yıkıntıları kaldırıldıktan sonra derinleştirildi ve 12.50 m.'de ana toprağa ulaşıldı (İkiztepe II'nin bu günkü ova düzeyine göre yüksekliği, 22.54 m.)

Kalkolitik olarak nitelediğimiz Kat III'ün bütün evrelerinin keramiği yukarıda da belirttiğimiz gibi, gerek form ve gerek hamur bakımından değişik bir tür gösterir; bu hamur (hamur 7) sırf mineral katkılıdır, özenle hazırlanmıştır; iyi pişirilmiştir, çoğunluğunun dışı perdahlıdır, rengi genellikle siyahımsıtrak gridir, kırmızımsıtrak kahverenginde olanları da vardır. Kat II'de rastlanan bezeklerden hiç biri Kat III çanak-çömleğinde görülmez, kaplar genellikle bezeksizdir, ancak bazılarının üzerinde ince band rölyeflerinden oluşan bezekler vardır; bu rölyef bezekleri çoğunlukla kavis biçiminde düzenlenmiş olup kavsin hemen karşı ortasında gözü andıran ufak bir kabarıklık bulunmaktadır (insan çehresi?). Keramik parçalarından birinin ağzının dış yüzeyinde ise birbirine paralel belirli uzunlukta dikey rölyef bezekleri mevcuttur. Bundan başka Kat III keramiğinde, bu kısa raporumuzda ayrıntılarına girme olanağını bulamadığımız değişik ve ilginç bir kulp türü de ortaya çıkmıştır. Böylece, İkiztepe II'nin Kat III Kalkolitik çanak-çömleği Eski Anadolu keramografyasına ışık tutan katkılar sağlamaktadır.

B. Arkeomanyetik yöntemle yaş tayini çalışmaları.

Bu konu ile ilgili olarak ilk hazırlıklar misafir üyelerimizden Jeofizik uzmanı Helmut Becker tarafından yürütüldü ve incelemeleri geliştirebilmek amacıyla gereken miktarda örnekler mahallinde alındı.

C. Samsun Bölgesinde Topraküstü İncelemeleri:

1977 döneminde Samsun'un yakın dolayları araştırıldı. Samsun'un kuş uçuşu 10 km. kuzey-batısında ve Karadeniz'in 2 km. kadar güneyinde Kümbet Tepe adlı bir höyük yerleşmesi bulduk; toplanan çanak-çömlek parçalarına göre bunun Eski Tunç, "Geçiş Çağı" ("Er - Hitit"), Demir Çağı, Hellenistik - Roma ve İslami devirlere ait olduğu anlaşıldı.

Yine Samsun'un kuş uçuşu 20 km. kadar güney-güneydoğusunda ve bugünkü Çayırkent bucağının da 7 km. güney-güneydoğusunda Dikmen tepe adını taşıyan başka bir höyük bulduk ve üzerinden Eski Tunç, Frig (?) ve Hellenistik devre ait keramik parçaları topladık.

Bu suretle, 1971, 1972, 1973, 1975, 1976 ve 1977'de Samsun'un bugünkü il sınırları içinde Kurulumuzca bulunan ve arkeoloji literatüründe adlarına rastlanmayan eski yerleşmelerin sayısı 59'a yaklaşmış oldu.

Gelecek dönemlerde Samsun Bölgesinde geliştireceğimiz topraküstü araştırmaların ve İkiztepe'de daha geniş çapta sürdürmeyi öngördüğümüz kazıların

Karadeniz'in bu orta kesiminin gerek İç Anadolu ve Batı ile olan ilişkilerini ve gerek Kalkolitik, Eski Tunç ve "Geçiş" çağlarındaki önemini açıklayan belgeler vererek çeşitli sorunların aydınlanmasına katkıda bulunmaya devam edeceğini ummaktayız.

U. BAHADIR ALKİM

12 — *Marmara ve Trakya Yörelerinde 1977 Çalışmaları :*

Türk Tarih Kurumu adına 1977 yaz mevsiminde Marmara ve Trakya bölgesinde yaptığımız istikşâf gezilerimiz kısa süreli olmuştur:

İstanbul boğazının Anadolu yakasında ve Marmara kıyısında kentleşme dışı kalmış alanlarla, Trakya bölgesinde Edirne'ye kadar gidiş yönünde Tekirdağ, Malkara, Keşan, Uzunköprü çevreleriyle Edirne'den İstanbul'a kadar Havza, Babaeski, Lüleburgaz, Çorlu çevreleri gözden geçirilmiştir. İstanbul Boğazı ve Marmara bölgesinde olduğu gibi, Trakya bölgesinde de önceki istikşâflarımızda uyguladığımız şekilde tarih öncesi yerleşme ve kalıntılar için "İpucu" verebilecek sekiler, mağaralar, kaya sığınakları, kum ocakları... saptanmaya çalışılmıştır. Bu arada Uzunköprü İlçesine adını vermiş olan ve Sultan Murad II. tarafından Ergene nehri üzerinde yaptırılmış (1426 - 1443) ünlü Uzunköprü'nün üzerinden Keşan yönünden Edirne'ye giderken Ergeneye bakan sağ tarafındaki duvarında uca doğru bir fil kabartması ilgimizi çekti. Bu husustaki araştırmalarım sırasında inşaatından beri yüzyıllar boyunca bir çok tarih yazarlarını, sanat tarihçilerini ilgilendiren bu görkemli köprünün tarihi ve mimari özellikleri ve aynı zamanda bu fil ve diğer kuş, arslan, hayvan kabartmaları, köprü korkulukları üzerindeki yuvarlak taşlar hakkındaki ayrıntılı bilgileri E. Tümgeneral Cevdet Çulpan'ın, Kurumumuz tarafından 1975 yılında yayınlanan değerli yapıtı "Türk Taş Köprüleri"nde saptadım. (Bakınız, Cevdet Çulpan - Türk Taş Köprüleri. Ortaçağdan Osmanlı devri sonuna kadar) T. T. Kurumu yayını VI. dizi, sayı 16. S. 98-105). Ankara 1975).

Edirne Müzesini bu defaki ziyaretimde Edirne'nin doğusundaki Sabuncu bağları olarak anılan semte 1959 yılı Edirne çevresi araştırmalarında meydana çıkardığım üçüncü zamanın son devrine (Pliosen) ait omurgalı fosillere (genç ve yaşlı hortumlular, Hipparion'lar, Rhinoceros...) ait defan ve dişlerle, etraf kemiklerini içeren Paleontolojik malzemenin düzenli ve bilimsel biçimde sergilenmek için çalışıldığını müze yetkililerinden öğrenmiş oldum. Ankara'ya dönüşümde M. T. A. Enstitüsü Jeoloji D. Başkanlığı Omurgalıları Servisi Şefi Sayın Dr. İbrahim Tekkaya ile yaptığım temasta Edirne Paleontolojik buluntularına ait yayınlarımızı gördükten sonra önem verdiklerinden Edirne çevresindeki bu fosilli yataklarda sistemli bir araştırma planladıklarını, Edirne Müzesi ile de temasa geçeceklerini ifade etti.

Lala Paşa İlçesi çevresinde bu mevsimde kazı yapmayı tasarladığımız bazı dolmenler üzerinde çalışmak olasılığını bulamadık. Ancak Edirne'nin tarih öncesi ilk yerleşme yeri olarak saptadığımız Tunca'nın eski sekileri üzerindeki Çardakaltı istasyonunun, ilgililerin himmetiyle yeni araştırmalara imkân verilmek üzere çöplük olmaktan kurtulduğunu da belirtmeliyim.

ORD. PROF. DR. ŞEVKET AZİZ KANSU

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ'NİN 1977 YILI ÇALIŞMA RAPORU

1977 yılı maalesef Basımevimizin 1955 yılından beri ilk defa bilançosunu zararla kapattığı bir yıl olmuştur.

Bunun tek nedeni 8 Ağustos 1977 ile 1 Kasım 1977 tarihleri arasındaki DİSK'e bağlı Basın-İş Sendikasının grevidir. 85 gün süren bu grev dönemi 1977 İstanbul Telefon Rehberinin basımının yapılacağı aylardır. Şayet grev olmasa idi takriben 12.000.000 TL.sı tutacak olan İstanbul Telefon Rehberi basılmış olacak ve 1977 yılı ciromuz 28.340.451 lira yerine 40.000.000 liraya ulaşmış olacaktı. Fason olarak yani malzemesi PTT'ce verilen bu işden başka, bu süre içerisinde başka bir iş yapılmıyaydı bile bilançomuz zararla kapanmayacak, asgari 5.000.000 liranın üzerinde bir kâr sağlanmış olacaktı.

Geçen yıla nazaran gider bölümlerinin durumu şöyledir:

	1976	1977	Artan veya eksilen Miktar	Artan veya eksilen Oran
Amortisman ve				
İlktesis giderleri	3.809.317,69	2.954.599,46	— 854.718,23	%— 22,43
Personel giderleri	17.346.288,17	19.135.934,55	+ 1.789.645,62	% + 10,31
İşletme giderleri	7.414.472,89	6.249.917,81	— 1.164.555,08	%— 15,70
Kâr - Zarar	3.431.533,43	— 4.477.626,85	— 7.909.160,28	%— 130,40

Amortisman, İşletme giderleri ve kârdaki eksiliş grev nedeniyle eksik üretim yapmaktan ileri gelmiş, personel giderlerindeki artış da yeni toplu sözleşmenin getirdiği yükümlülüğün sonucundan doğmuştur.

İki yıllık ana gider bölümlerinin kendi aralarındaki dağılım oranları ise şöyledir:

	1976	Dağılım Oranı	1977	Dağılım Oranı
Amortisman ve				
İlktesis giderleri	3.809.317,69	% 13,33	2.954.599,46	% 10,43
Personel giderleri	17.346.288,17	% 60,72	19.135.934,55	% 67,52
İşletme giderleri	7.414.472,89	% 25,95	6.249.917,81	% 22,05
Toplam	28.570.078,75	% 100,00	28.340.451,82	% 100,00

Personel giderlerindeki % 6,8 oranındaki artış yukarıda bildirilen nedenlere dayanmaktadır. 1978 yılında bu oranın yine % 60 a düşeceğine, Basımevinin veriminin artacağına ve geçmiş yıllardaki kâr düzeyine çıkarılacağına inanmaktayız.

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ YÖNETİM KURULU

DENETLEME KURULU RAPORU

TÜRK TARİH KURUMU GENEL KURULUNA

Genel Kurulunuzca bizlere verilen denetleme görevimizi 2 Mart 1978'de Türk Tarih Kurumu ile Basımevinde bilançoları, defterleri, gider belgelerini incelemek ve görevlilerden gerekli bilgileri almak suretiyle yerine getirdik.

1976 yılı bilançolarında yazılı değerlerin 1977 yılı hesaplarına olduğu gibi devrolunduğunu, 1977 yılı içinde yapılan harcamaların yönetmeliklere uygun biçimde yapıldığını gördük.

Gerek Kurumun, gerekse Basımevinin defter ve kayıtlarıyla, harcama belgelerinin düzgün tutulduğunu ve özenle saklandığını, Yüksek Kurulunuzun onayına sunulan kesin hesap çizelgeleriyle bilançoların bu kayıtlara uygun olarak düzenlendiğini saptadık. Bu nedenle kesin hesap, bilanço ve kâr-zarar hesaplarının onaylanarak Yönetim Kurullarının aklanmasını yüksek onayınıza sunarız.

Geçen yılki raporumuzda da belirttiğimiz gibi, telif ve tercüme karşılığı olarak alınan avanslardan bir bölümünün halâ kapatılmadığını, hatta bu avanslardan bir kişi üzerinde dört yüz küsur bin liraya varan avans bakiyesi bulunduğunu gördük. Ayrıca kongrelere gidilmiş, bilimsel araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, rapor verilmediği için alınan avansların kapatılmadığını da saptadık. Kurum yöneticilerimizi ve görevlileri ağır duruma düşürecek bu gibi davranışlardan üyelerimizin sakınmalarını, bunun gibi tonlarca metalin bağlı kaldığı bazı kitaplara basıla verilemediği için Basımevini çok zor duruma düşüren üyelerimizin de bir an önce basıla vermek suretiyle hem Basımevini ferahlatmalarını, hem de avanslarını kapatmak suretiyle kendilerini borçlu durumdan kurtarmalarını önemle öneririz.

DENETLEME KURULU

FAKİHE ÖYMEN
T. T. K. Üyesi

ORD. PROF. REŞAT KAYNAR
T. T. K. Üyesi

PROF. DR. ŞERAFETTİN TURAN
T. T. K. Üyesi

T Ü R K T A R İ H K U R U M U ' N U N 1 9 7 7 Y I L I
B İ L A N Ç O S U

A K T İ F

A — PARAYA İLİŞKİN DEĞERLER	
KASA	34.770,10
BANKALAR	2.693.860,80
2.679.374,33 İş Bank. 6635 Hes.	
14.486,47 Merkez B. 350902010 Hes.	
B — KISA VADEDE PARAYA ÇEVİRİLEBİLİR DEĞERLER	
BANKA HİSSE SENETLERİ	350.000,—
BASİMEVİ CARİ HESABI	1.412.870,59
C — UZUN VADEDE PARAYA ÇEVİRİLEBİLİR DEĞERLER	
KİTAP AMBARI	23.893.560,—
BELLE TEN AMBARI	12.249.800,—
BORÇLULAR	1.354.364,79
108.291,31 Muhtelif	
747.387,33 Telif-Tercüme Avansı	
47.615,15 Kredili Kitap Satışları	
75.699,— İlmi Araştırma ve Konf.	
3.653,— Basılmakta Olan Yayınlar	
69.633,13 Peşin Ödeme	
18.680,— Dış Kitapçılar	
65.474,06 İç Kitapçılar	
49.531,81 Kazı Avansları	
168.400,— Mensuplar Avansı	
YAYIN GEREÇLERİ	2.432.485,75
BASİMEVİ SERMAYESİ	30.000.000,—
D — TAŞINMAZ VE TAŞINIR DEĞERLER	
BİNA	8.779.417,79
DEMİRBAŞLAR	6.270.854,71
1.502.931,64 Kurum	
587.914,26 Kazı	
4.180.008,81 Kitaplık	

89.471.984,53

P A S İ F

A — ÖZ KAYNAKLAR:	
SATILACAK KURUM YAYINLARI	36.143.360,—
DİĞER VARLIKLAR	49.348.582,04
B — İHTİYATLAR	
İHTİYAT FONU	2.728.630,90
C — YABANCI KAYNAKLAR	
BANKALAR	903.022,54
903.022,54 İş Bank. 20184 Hes.	
KANUNİ KESİNTİLER	290.417,24
156.161,— G. Vergisi	
16.789,— M. Denge Vergisi	
2.748,— Damga Resmi	
114.719,24 S. Sigorta Primleri	
BELLE TEN ABONELERİ	14.675,—
ALACAKLILAR	43.296,81
1.647,54 Türlü	
2.841,49 Kit. Siparişi	
34.190,03 Telif ve Çev. Ücrt.	
4.438,01 Dış Kitapçılar	
179,74 Kazı	

89.471.984,53

31. 12. 1977

Genel Müdür
ULUĞ İÇDEMİR

Hesap İşleri Müdürü
METİN ÇELEBİ

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S İ M E V İ
1 9 7 7 Y I L I B İ L A N Ç O S U

A K T İ F

SABİT KIYMETLER 46.039.516,98

Bina 1.151.899,00
Demirbaşlar 44.887.617,98

BAĞLANMIŞ KIYMETLER 2.152.869,84

Depozitolar 43.732,00
İlk Tesis Masrafları 661.908,54
Tasarruf Bonoları 2.930,00
Akreditifler 573.465,93
Gelecek Yıla Sari Gider. 870.833,37

GEÇİCİ ARACI HESAPLAR 748.204,72

İŞLETME KIYMETLERİ 6.663.564,91

Kağıt Ambarı 944.699,27
Mürekkep Ambarı 321.720,74
Klişe Ambarı 1.274.686,50
Ofset Ambarı 1.149.087,65
Cilt Ambarı 2.081.685,22
Plastik Ambarı 479.011,53
Yedek Parça Ambarı 73.947,62
Emanet Ambarı 20.340,00
Sair Ambarı 318.386,38

KISA VADEDE PARAYA

ÇEVİRİLEBİLEN KIYMET. 10.012.003,60

Müşteriler 3.976.474,01
T. T. Kurumu 2.336.460,20
PTT Gn. Md. 623.320,62
Ziraat Bankası 422.591,35
Sair 594.101,84

Borçlular 3.538.533,14

Y. Seçim K. 1.398.000,00
PTT Gn. Md. 1.000.000,00
Sair 1.140.533,14

Senetler 2.496.996,45

EMRE AMADE KIYMETLER 1.547.318,66

Kasa 1.333,14

Bankalar 1.545.985,52

Öğretmenler Ban. 822.837,83

İş Bankası 60.892,51

Garanti Bankası 312.174,62

T. T. Bankası 350.080,56

NÂZİM HESAPLAR 6.746.616,75

Teminat Mektupları

1977 YILI ZARARI 4.477.626,75

78.387.722,31

Muhasebeci
SONER ZERENLER

P A S İ F

SERMAYE 30.000.000,00

Ödenmiş Sermaye 30.000.000,00

İHTİYATLAR ve FONLAR 20.638.484,08

Fevkalade İhtiyatlar 2.030.060,55

Kıdem Tazminat F. 417.238,00

Yetiştirme fonu 752.755,75

Birikmiş Amortis. 17.438.429,78

UZUN VADELİ BORÇLAR 3.108.019,59

Türk Tarih Kurumu 1.412.870,59

İşbank 20184 Hes. 903.022,54

Avans Hesabı 509.848,05

Ankara Gümrük Md. 1.695.149,00

KISA VADELİ BORÇLAR 17.891.671,89

Alacaklılar 2.287.671,01

Kanuni Kesintiler 2.152.264,19

Emanetler 232.772,51

Bankalar 13.084.375,38

Senetler 134.588,80

KARŞILIKLAR 2.930,00

NÂZİM HESAPLAR 6.746.616,75

Teminat Mektupları

78.387.722,31

Md. Yrd.
(İdari)
TARİK GÜNER

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S İ M E V İ
1977 YILI KÂR ve ZARAR TABLOSU

G İ D E R L E R

AMORTİSMANLAR	2.639.906,40
İLK TESİS GİDERLERİ	314.693,06
PERSONEL GİDERLERİ	19.135.934,55
Ücretler	12.966.028,99
Fazla Mesailer	999.475,49
Yan Ödentiler	166.199,60
İkramiyeler	1.614.074,58
Sosyal Yardımlar	1.581.939,17
Sos. Sig. İşve. His.	1.808.216,72

İŞLETME GİDERLERİ 6.249.917,81

Işık	44.848,41
Kuvvet	236.604,59
Su	95.392,70
Isıtma	100.855,46
Sigorta	218.268,51
Verdiğimiz Faizler	2.465.665,85
İşletme Malzeme	841.044,97
Tamir Revizyon	583.928,97
Gayrimenkul Kira	750.000,00
IBM Mak. Kirası	
İşletme Hissesi	273.487,20
Sair Giderler	639.821,15

28.340.451,82

G E L İ R L E R

İŞLETME GELİRLERİ	21.539.471,49
Baskı İş Gelirleri	19.283.989,79
En. Yarı Mamul İş.	2.255.481,70
KLİŞE GELİRLERİ	1.041.756,59
KIRPINTI KÂĞIT SATIŞLA.	684.069,95
SAİR GELİRLER	597.526,94
ZARAR	4.477.626,85

28.340.451,82

Muhasebeci
SONER ZERENLER

Md. Yrd.
(İdari)
TARIK GÜNER

1977 YILININ İKİNCİ YARISINDA KİTAPLIĞIMIZA GELEN KİTAP VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- Der Ägäiskonflikt. Amtliche türkische Stellungnahme zum Streit um den Festlandscekel.* Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı S. 6. 2° (C/867).
- AHL, FREDERICK M: *Lucan. An introduction.* London 1976 Cornell University Press. 380 s. = Cornell Studies in Classical Philology Vol. XXXIX. 8° (A. IV/1713).
- AHMED BIN MAHMUD: *Selçuk-Nâme I. Haz.: Erdoğan Merçil.* İstanbul 1977 Garanti Matbaası. XXII + 182 s. = Tercüman 1001 Temel Eser No. 101. 8° (A. IV/1734-1).
- AHMET ŞERİF: *Anadolu'da Tanin. Haz.: Çetin Börekçi.* İstanbul 1977 Hilâl Matbaası. 344 s. = Kavram Yay.: 7. 8° (A. IV/1855).
- AHVENAINEN, JORMA: *The Question of German information services in the Far East before the First World War.* Oulu 1969. s. 230-277 = Oulun Yliopisto Historian Laitos: No. 5. 8° (A. IV/1380).
- AKABIROVA, S. F. - Z. M. MAGRUFOVA - A. T. HOCAHANOVA: *Özbeksko-Russkiy Slovar. Özbekçe - Rusça lugat.* Moskova 1959 Izd. Gosudan Izdatelstvo. 839 s. 4° (B/9917).
- AKBAYAR, YAMAN: *1 Yılın Kılavuzu, 1974.* İstanbul 1975 Fakülteler Matbaası. XII + 511 s. 8° (A. IV/1821-1).
- AKÇA, KEMAL: *Folklor.* İstanbul 1944 Arkadaş Matbaası. 32 s. 8° (A. IV/1984).
- AKŞİT, İLHAN - AYŞE ERCAN - ZÜMRÜT AKŞİT: *Halikarnassos ve Bodrum Kalesi Rehberi.* İzmir Doğruluk Matbaası. 82 s. 2 hr. 8° (A. IV/1850).
- AKTAŞ, HÜSNÜ: *Cenazeler Çağı.* (Piyas) İstanbul 1977 Otağ matbaası 103 s. 8° (A. IV/1690).
- AKURGAL, EKREM: *Anatolien unter den Persern.* Das Parlament, 50 (1976) Türkiye Özel sayısı. S. 12 2° (C/867).
- ALASYA, HALİL FİKRET : *Kalemden damlalar. 1 Cilt.* Lefkoşa 1977. 198 s. 8° (A. IV/1822-I).
- ALDAN, MEHMET: *Kamu kuruluş ve kurumlarında arşiv çalışmaları.* Amme İdaresi Dergisi 10, 1'den ayrıbasım. S. 81-106. 8° (A. IV/1851).
- ALDAN, MEHMET: *Türkiye'de arşiv sorunu.* Amme idaresi dergisi 9, 3, (1976)'dan ayrıbasım. 32 s. 8° (A. IV/1852).
- ALP, PROF. DR. SEDAT: *Die Hethiter in Anatolien.* Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. s. II 2° (C/867).
- ALTINAY, AHMET REFIK: *Türk mimarları. (Hazine-i evrak vesikalarına göre).* Haz.: Zeki Sönmez. İstanbul 1977 Sümbül Basımevi 159 s. = Sander Yay. Özel Dizi: 7. 8° (A. IV/1860).

- AMANDRY, PIERRE: *La Colonne des Naxiens et le Portique des Athéniens. Relevés et Restaurations par: Y. Fomine - K. Touloukof - R. Will.* Paris 1953 E. de Boccard. 128 s. XLI pl. = Fouilles de Delphes Tom. II, Topographie et Architecture. 4° (B/5837-2,6).
- Anadolu basını özendirme yarışması 1976. Ankara İlk - San Matbaası. 32 s. 8° (A. IV/1945).
- Anadolu basının sorunları. Basın - Yayın Genel Müdürlüğü. 88 s. 8° (A. IV/1947).
- ANATI, EMMANUEL: *Arte Preistorice in Anatolia.* Brescia 1972 Edizioni del Centro. 50 + 13 s. = Studi Camuni 4. 8° (A. IV/1838).
- AND, METİN: *Dünyada ve bizde Gölge Oyunu.* Ankara 1977 Doğu Matbaası. 446 s. XXXII pl. = İş Bankası Yay.: Sanat Dizisi: 26. 8° (A. IV/1362).
- ANDREAE, BERNARD - HELMUT KYRIELEIS: *Neue Forschungen in Pompeji und den Anderen vom Vesuviusbruch 79 n. Chr. verschütteten Städten.* Reckling - hausen. 1975 Verlag Aurel Bongers 340 s. 4° (B/7807).
- ANDREAS, WILLY: *Friedrich der Grosse und der Siebenjaerige Krieg.* Leipzig 1940 Kochler und Amelang. 80 s. 8° (A. IV/1685).
- Ankara Hukuk Fakültesi Ellinci Yıl Armağanı 1925 - 1975. 2 Cilt. Ankara 1977 Sevinç Matbaası. = A. Ü. H. F. Yay. No. 406, 407. 8° (A. IV/1612).
- ANTI, CARLO: *Teatri Greci arcaici da Minosse a Pericle.* Padova 1947 Le Tre Venezie. 337 s. 6 pl. 2 plan. = Monografie di Archeologia. 8° (A. IV/1144).
- Anuş (Dilber). *Opera 4 Perde Şiir: Hovhannes Tumanyan (1869 - 1923) Türkçe libretto ve Müzikli arajman: Dt. Hrnt Papazyan. 2. bs.* İstanbul 1976 Oya Matbaası. 16 s. 8° (A. IV/1754).
- ARAS, DR. TEVFIK RÜŞTÜ: *Görüşlerim.* İkinci kitap. İstanbul 1968 Yörük Matbaası. VIII + 236 s. 8° (A. IV/1747).
- ARIKAN, NECMETTİN: *Yeni İngilizce - Türkçe sözlük. Telâfuzlu ve bol örnekli 50.000 kelimelik.* İstanbul 1972 Ahmet Sait Matbaası. 1248 s. 8° (A. IV/1915).
- Arti popullar ne Shqipëri. Tirane 1976 Akademia e Shkencave e rp te Shqipërise. 156 s. 9 s. ilave. 4° (B/7891).
- ARTUK, CEVRİYE: *The Medallion of Glory.* Actes du 8ème Congrès International de Numismatique (1973)'den ayrı bs. S. 489-493 1 pl. 8° (A. IV/1231).
- ARTUK, İBRAHİM: *The Coins of the Vice - Regency of Ala el-Din Keykubad.* Actes du 8ème Congrès International de Numismatique (1973)'den ayrı bs. S. 495-499 1 pl. 8° (A. IV/1232).
- ARZIK, NİMET: *Die Frau in der türkischen Gesellschaft.* Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 10 2° (C/867).
- ARZIK, NİMET: *Proverbes et Maximes.* Ankara 1973 Ajans Türk Matbaası. 64 s. 8° (A. IV/1941).
- ARZIK, NİMET: *Yunus Emre.* Ankara Ajans - Türk Matbaası. 114 s. 8° (A. IV/1940).
- ASIM, MUCAHİT - NİMATULLAH HAFİZ: *Priştine Kitâbeleri.* Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 205-215 5 pl. 4° (B/8034).
- ATAK, SADIK: *Büyük Komutan Orgeneral Harputlu Yakup Şevki Sübaşı (1896 Harp Okulu mezunu).* 26 s. 8° (A. IV/1823).

- ATASOY, DR. ALİ RIZA: *Şam Türk Tıbbiye mektebi tarihi*. İstanbul 1945 Milli Mecmua Basımevi. IV + 66 s. = İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Sayı: 30. 8° (A. IV/1992).
- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL: *Nutuk. Haz.: Dr. Birol Emil - Melin Has - Er - Mehmet Ali Aydın. 2 Cilt*. İstanbul 1973/1975 Milli Eğitim Basımevi. 197 s. = 1001 Temel Eser: 67. 8° (A. IV/1926).
- Atatürk'ün evleri*. Ankara 1977 Başbakanlık Basımevi. 133 s. 8° (A. IV/1943).
- ATLAN, SABAHAT: *1947 - 1967 yılları Side kazıları sırasında elde edilen sikkeler*. Ankara 1976 T. T. K. Basımevi XIV + 115 s. XIV pl. = Türk Tarih Kurumu Yay. V. Dizi Sa. 34, Antalya Bölgesinde Araştırmalar Sa. 9. 4° (B/7874).
- AUDIAT, JEAN: *Le Gymnase*. Paris 1970 Editions E. de Boccard. 166 s. 32 pl. 10 plan. = Ecole Française d'Athènes Delos Fasc. XXVIII. 2° (C/342-28).
- Auswahlprüfung zum Hochschulstudium. Das Unterrichtswesen in der Türkei*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. s. 7. 2° (C/867).
- AVI - YONAH, M.: *The Latin Inscription from the Excavations in Jerusalem*. Jerusalem 1969 The Israel Exploration Society. S. 22-24. 4° (B/7752).
- L'Aviation militaire Française 1919 - 1939*. Revue Historique des Armées. Numéro 2 - 1977 (Special) 224 s. 8° (B/1748).
- Avrupa topluluğu nedir?* Ankara Doğu Matbaası. 226 s. 8° (A. IV/2015).
- Avrupa topluluğunun tarım politikası*. Çev.: Mustafa Aksoy. Der.: Dr. İsmail Bulmuş. Ankara 1977 Avrupa topluluğu yay. 68 s. 8° (A. IV/2013).
- Avrupada çevre sorunları*. Ankara Avrupa Topluluğu yay. 54 s. 8° (A. IV/2014).
- AYİTER, PROF. DR. NUŞİN: *Eya hukuku (Kısa ders kitabı)*. Ankara 1977 Sevinç Matbaası. XXIII + 199 s. = A. Ü. F. H. Yay. No. 412. 8° (A. IV/1617).
- AYTEKİN, HALİL (HARMANDALIOĞLU): *Doğuda kitlik vardı*. Ankara 1965 Yargıçoğlu Matbaası. 396 s. = Toplum Yay. 14. 8° (A. IV/1937).
- AYTÜR, ÜNAL: *Henry James ve roman sanatı*. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. 155 s. = A Ü DTCF Yay. No: 271. 8° (A. IV/1755).
- BACQUE - GRAMMONT, JEAN - LOUIS: *Voir la Turquie. Foto: Roland Michaud - Sabine Michaud*. Coulommiers 1977 Hachette. 130 s. 4° (B/7997).
- BAHÇECİ, MUHİDDİN: *Âyet ve hadislerde peygamberlik ve peygamberler (Nübüvvet ve Risalet)*. İstanbul 1977 Doyuran Matbaası. 336 s. 8° (A. IV/2021).
- Die Balkan - Konferenz. Positive Ansätze zu wirtschaftlicher Zusammenarbeit*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. s. 7. 2° (C/867).
- BALTACIOĞLU, DR. TUNÇTAN: *Türkiye'de TV Reklam harcamaları*. Ankara 1975 Kalite Matbaası. XV + 145 s. = AİTİA Yay. No: 90.8° (A. IV/1239).
- BANOĞLU, VEDAT: *Gegen den Hunger in der Welt. Türkische Anstrengungen zur Lösung des Ernährungsproblems*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 5 2° (C/967).
- BARNETT, R. D.: *Assyrische Skulpturen im British Museum. Foto: Amleto Lorenzini*. Canada 1976 Verlag Aurel Bongers Recklinghausen. 42 s. 179 pl. 4° (B/7813).
- Batı Avrupa harbi. 2 Ks: (Haziran 1944 - Mayıs 1945) Çev.: Abdurrahman Ergeç*. Ankara 1955 E. U. Basımevi. 8° (A. IV/1998).
- BAUER, OBERST: *Der Irrwahn des Verstaendigungs - Friedens*. Berlin 1919 August Scherl. 64 s. 8° (A. IV/1678).

- BAUER, OBERST: *Konnten wir den Krieg vermeiden, gewinnen, abbrechen?* Berlin 1918 August Scherl. 70 s. 8° (A. IV/1683).
- BAYBURTLUOĞLU, DR. ZAFER: *Anadolu Selçuklu Devri büyük programlı yapılarında önyüz düzeni.* Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 67-106 9 pl. 4° (B/8022).
- BAYLÂV, NÂŞİD: *İlk Türk Kitapçılarında Hacı Kaasım Efendi. 1862 - 1962.* İstanbul 1962 Baha Matbaası. 20 s. = Fen Tıp ve Eczacılık Neşriyatı 12. 8° (A. IV/1995).
- BEAZLEY, J. D: *Attic red - figured Vases in American Museums.* Roma 1967 "L'Erma" di Bretschneider. VII + 236 s. 4° (B/7814).
- BECK, PIRHIYA: *The Pottery of the Middle Bronze Age IIA at Tel Aphek.* Journal of the Tell Aviv University Institute of Archaeology 2 (1975)'den ayrı bs. S. 45-86 13 pl. 8° (A. IV/738).
- BERED-DİN İBRAHİM: *Ferheng-i Zefan-Guya ve Cihân-püya.* Moskova 1974 Izd. Nauka 199 + 111 s. = Pamyatniki Pısımennosti Vostoka XLVI. 8° (A. IV/1588).
- BELHİ, EBU BEKR ABDULLAH B. ÖMER B. MUHAMMED B. DAVUD: *Fazail-i Behl. Farsçaya Çev. : Huseyn Huseyni-i Belhi.* Tahran 1350 İntişarat-ı Bonyad'-e Farhang-e Iran. 496 s. 8° (A. IV/1596).
- BERDİEV, O.: *Dokuz Aylap Ovganistanda.* Aşkabat 1977 İlim Neşriyatı. 161 s. 8° (A. IV/1775).
- BERGER, ERNST: *Die Geburt der Athena im Ostgiebel des Parthenon.* Basel 1974 Archäologischer Verlag. 90 s. = Studien der Skulpturhalle Basel Heft I. 4° (B/7816).
- BERGIUS, JOHANNES: *Gegenseitige Achtung und Sympathie. Die Deutsch - Türkische Gesellschaft in der Bundesrepublik.* Das Parlament 50, (1976) Türkiye özel sayısı. s. 14 2° (C/867).
- BERKES, NİYAZI: *Asya mektupları (Gezi, izlenimler, eleştiriler).* İstanbul 1976 Hilâl Matbaası. 293 s. = Çağdaş Yay.: 10. 8° (A. IV/1743).
- BERKOL, FARUK N: *Le Statut Juridique actuel des portes maritimes Orientales de la Mediterranee (Les Detroits - Le Canal de Suez).* Paris 1940 Recueil Sirey. 496 s. 8°
- BERTÜRBERT, HAFİZ: *Pançah Sâl-i Şir-i Farsi.* 1346 İntişarat-ı Sâzman-ı Çeşn-i Honer. 144 s. 8° (A. IV/1632).
- BESBELLİ, SAİM: *1853 - 1856 Osmanlı - Rus ve Kırım savaşı Deniz Harekâtı.* Ankara 1977 Gnkur. Basımevi. IX + 137 s. 8 hr. 6 lev. 8° (A. IV/1807).
- BEŞİKÇİ, İSMAIL: *Kürtlerin 'mecburi iskân'ı. Bilim yöntemi Türkiye'deki uygulama: 1.* İstanbul 1977 Er-Tu Matbaası. 251 s. = Komal Yay: 13. 8° (A. IV/1728).
- BEŞİKÇİ, İSMAIL: "Türk - Tarih tezi" "Güneş - dil sorunu" ve kürt sorunu. *Bilim Yöntemi Türkiye'deki Uygulama: 2.* Ankara 1977 Çağlar Matbaası. 262 s. = Komal Yay: 16. 8° (A. IV/1857).
- BEUMELBURG, WERNER: *Sperfeuer um Deutschland.* Oldenburg 1929 Gerhard Stalling. 544 s. 8° (A. IV/1652).
- BEUMELBURG, WERNER: *Die stahlernen Jahre. Geschichte des Weltkrieges 1914 - 1918.* München National Archiv. 553 s. 1 hr. 4° (B/7939).
- BIELEFELD, ERWIN: *Zur Griechischen Vasenmalerei des 6. bis 4. Jahrhunderts vor Christus.* Halle 1952 Max Niemeyer Verlag. 27 s. XXI pl. 4° (B/7818).
- BİLGE, T: *This was Cyprus.* Ankara 1976 Ayyıldız Matbaası. 73 s. 8° (A. IV/1944). *Birinci Basın Kongresi 25 Mayıs 1935.* Ankara 1975 Basın Yayın Genel Müdürlüğü. 71 s. 8° (A. IV/1950).

- I. *Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. 3. cilt: Halk müziği - oyun - eğlence.* Ankara 1977 Ankara Üniversitesi Basımevi. 433 s. = Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 20. Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi 5. 8° (A. IV/429-3).
- I. *Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri 5. Cilt: Etnografya.* Ankara 1977 Akın Matbaası 270 s. 37 res. 1 pl. = Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 22. 8° (A. IV/1835-5).
- Bir kürt devrimcisi: Edip Karahan'ın ansısına.* İstanbul 1977 Er-Tu Matbaası. 285 s. = Komal Yay: 14. 8° (A. IV/1861).
- BISMARCK: *Vier Reden zur äusseren Politik. 2. bs.* Leipzig Insel Verlag. 92 s. 8° (A. IV/1653).
- BITOSKI, DR. KRSTE: *Makedoniya Knejevstvo Bulgaria (1893 - 1903).* Skopje 1977. 415 s. 8° (A. IV/1771).
- BLACHÈRE, RÉGIS: *Analecta.* Damas 1975 Institut Français. 632 s. 1 res. 8° (A. IV/1905).
- BLINKENBERG, CHR: *Fibules Grecques et Orientales.* Kobenhavn 1926 Hovedkommissionær: Andr. Fred. Host et Son. 312 s. = Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab Historiskfilologiske Meddelelser. XIII, 1. 8° (A. IV/1147).
- BODENSTEDT, FRIEDRICH: *Phokäisches Elektron - Geld von 600 - 326 v. Chr. Studien zur Bedeutung und zu den Wandlungen einer antiken Goldwährung.* Mainz 1976 Verlag Philipp von Zabern. IV + 170 s. 22 pl. 4° (B/7975).
- BOEHRINGER, ERICH - FRIEDRICH KRAUSS: *Das Temenos für den Herrscherkult. "Prinzessinnen Palais".* Berlin 1937 Walter de Gruyter. 168 s. 72 pl. = *Altertümer von Pergamon IX.* 4° (B/7842).
- Boğazlar meselesi Lozan ve Montrö.* İstanbul 1977 Aydınlık Yay. 126 s. = Komünist Enternasyonel Belgelerinde Türkiye Dizisi: I. 8° (A. IV/1729).
- BORAK, SADİ: *Gizli oturumlarda Atatürk'ün konuşmaları.* İstanbul 1977 Çağdaş Yay. 416 s. 8° (A. IV/1912).
- BORCHARDT, JÜRGEN: *Die Bauskulptur des Heroons von Limyra. Das Grabmal des Lykischen Königs Perikles.* Berlin 1976 Gebr. Mann Verlag. 143 s. 62 pl. = *Istanbuler Forschungen Band 32.* 4° (B/7836).
- BOSELLI, CARLO: *Storia di Spagna.* Milano 1940 Garzanti Editore. XXIV + 1041 s. 4° (B/7764).
- BOULOUMIE, BERNARD: *Les Oenochoés en Bronze du Type "Schnabelkanne" en Italie.* Rome 1973 "L'Erma di" Bretschneider. 354 s. 1 hr. = *Collection de l'Ecole Française de Rome.* 15. 4° (B/7819).
- BOVON, ANNE: *Lampes d'Argos.* Paris 1966 Librairie Philosophique J. Vrin. 109 s. III + 18 pl. = *Ecole Française d'Athènes Études Péloponnésiennes V.* 4° (B/7820).
- BRANN, EVA T. H: *Late Geometric and Protoattic Pottery. Mid 8th to late 7th century B. C.* Princeton 1962 The American School of Classical Studies at Athens. XIV + 134 s. 46 pl. = *The Athenian Agora Vol. VIII.* 4° (B/4698-8).
- BRAUDEL, FERNAND: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. Translated from the French by Sian Reynolds. 2. Cilt.* London 1972/1973 Collins. 8° (A. IV/1735-2).

- BROMMER, FRANK: *Der Parthenonfries. Katalog und Untersuchung. 2 Cilt.* Mainz 1977 Verlag Philipp von Zabern. 4° (B/7990).
- BROWN, A. C: *Catalogue of Italian Terra - Sigillata in the Ashmolean Museum.* Oxford 1968 Clarendon Press. 39 s. XXV pl. 4° (B/7821).
- BRUCK, MOELLER VAN DEN: *Das Dritte Reich. Yay. : Hans Schwarz.* Hamburg 1931 Hanseatische Verlagsanstalt. 252 s. 8° (A. IV/1651).
- Bulgariya Na Balkanita kronika na Sbitiyata 1975.* Sofiya 1976. VIII + 109 s. 8° (A. IV/1770).
- BURDE, CORNELIA: *Hethitische medizinische Texte.* Wiesbaden 1974 Otto Harrassowitz. VII+86 s. = Studien zu den Boğazköy - Texten Heft 19. 8° (A. IV/1873).
- BUSCHER, ERNST: *Vom Sinn der Griechischen Standbilder.* Berlin 1942 Verlag Gebr. Mann. 55 s. 46 pl. 4° (B/7822).
- CALLIPOLITIS - FEYTMANS, DENISE: *Les plats attiques a figures noires. 2 Cilt.* Paris 1974 Diffusion de Boccard. = Ecole Française d'Athènes Fasc. XIX. 4° (B/7823).
- CALVET, YVES: *Salamine de Chypre III: Les Timbres amphoriques (1965 - 1975).* Paris 1972 Editions E. de Boccard. 105 s. VIII pl. 1 hr. = Université de Lyon II - U. E. R. des Sciences de l'Antiquité. 4° (B/7824-3).
- CÂNDEA, VIRGIL: *An outline of Romanian History. Çev. : Florin Ionescu.* Bucharest 1977 Meridiane Publishing House. 99 s. 3 hr. 8° (A. IV/1897).
- CAPUTO, GIACOMO - GUSTAVO TRAVERSARI: *Le sculture del teatro di Leptis Magna.* Roma 1976 "L'erma" di Bretschneider. 137 s. VI + 108 pl. = Monografie di Archaeologia Libica. XIII. 4° (B/7826).
- CARALI, P. PAOLO: *Fakhr ad-din II principe del Libano e la Corte di Toscana 1605 - 1635. Fahraddin al-mâniyyi's-sâni Hakim-u Lübnân ve Devletü Toskana. 2 Cilt.* Roma 1936/38 Reale Accademia d'Italia. = Reale Accademia d'Italia Studi e Documenti 5. 4° (B/7762).
- CARIM, TAHA: *Ou est Verite? Texte d'un expose analytique fait a l'Academia Diplomatique d'Ankara en Janvier 1971 sur certaines Manifestations armeniennes a travers le monde.* 12 s. 8° (A. IV/1715).
- CEMAL, PAŞA: *Hatıralar. İttihat ve terakki I. Dünya savaşı anları. Düzenleyen: Behçet Cemal.* İstanbul 1977 Çağdaş Yay. 471 s. 8° (A. IV/1727).
- CERRAHOĞLU, DOÇ. DR. İSMAIL: *Batıda Kur'ân tetkikleri.* Vakıflar Dergisi XI'den ayı bs. S. 323-342 5 pl. 4° (B/8027).
- CERULLI, ENRICO: *L'Islam di ieri e di oggi.* Roma 1971 Istituto per l'Oriente. X + 498 s. 6 pl. 2 lev. = Pubbl. dell'Istituto per l'Oriente Nr. 64. 8° (A. IV/967).
- CEZAR, MUSTAFA: *Anadolu öncesi Türklerde şehir ve mimarlık.* İstanbul 1977 Baha Matbaası. 520 s. 8 pl. = İş Bankası Kültür Yayınları, Sanat Dizisi: 38. 4° (B/8006).
- CEZAR, MUSTAFA: *Hun Sanatı üzerine.* İstanbul 1974 Baha Matbaası. 91 s. 8° (A. IV/1793).
- CHAMBERLAIN, HOUSTON STEWART: *Demokratie und Freiheit.* München 1917 Hugo Bruckmann. 83 s. 8° (A. IV/1668).
- Chypre. Cronologie des evenements.* Ankara 1975 Basın Yayın. 32 s. 8° (A. IV/1951).

- CİN, DOÇ. DR. HALİL: *Eski hukukumuzda boşanma*. Ankara 1976 Üniversite Basımevi. 156 s. = A. Ü. H. F. Yay. No. 398. 8° (A. IV/1610).
- Codex Kultur-Atlas. Türkei. 101 pafta*. Gundholzen Codex Verlag. 3 s. 19 pl. 1:300.000. (H/118).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Deutschland Bonn, Akademisches Kunstmuseum. 2 Cilt.* München 1976 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. 4° (B/5081-40).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Deutschland Hamburg, Museum für Kunst und Gewerbe.* München 1976/C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. 72.s 48 pl. 4° (B/5081-41).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Deutschland Mainz, Römisch - Germanisches Zentralmuseum.* München 1977 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. 101 s. 44 Pl. 4° (B/5081-42).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Italia. Civico Museo di Storia ed Arte di Trieste.* Roma 1969 "L'Erma" di Bretschneider. 60 s. 44 pl. 4° (B/5786-43).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Italia. Como - Civico Museo Archeologico "Giovio".* Roma 1969 "L'Erma di Bretschneider. 67 s. 44 pl. 4° (B/5786-47).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Italia. Milano - Collezione H. A.* Roma 1971 "L'Erma" di Bretschneider. 4° (B/5786-49).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Italia. Museo Claudio Faina di Orvieto.* Roma 1969 "L'Erma" di Bretschneider. 44 s. 51 pl. 4° (B/5786-41).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Italia. Museo Archeologico Nazionale di Gela. Collezione Navarra.* 3 Cilt. Roma 1972 - 1974 "L'Erma" di Bretschneider. 4° (B/5786-52, 53, 54).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Italia. Museo Nazionale di Antichità di Parma.* Roma 1970 "L'Erma" di Bretschneider. 4° (B/5786-45, 46).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Italia. Museo Nazionale di Villa Giulia in Roma.* 3 cilt. Roma 1976 "L'Erma" di Bretschneider. 4° (B/5786-1, 2, 3).
- Corpus Vasorum Antiquorum: Italia. Palermo - Collezione Mormino Banco di Sicilia.* Roma 1971 "L'Erma" di Bretschneider. 58 s. 44 pl. 4° (B/5786-50).
- Corpus Vasorum Antiquorum: U. S. A. America The Cleveland Museum of Art.* Princeton 1971 University Press. VI + 39 s. 48 pl. 4° (B/3883 - 15).
- Corpus Vasorum Antiquorum: U. S. A. The Toledo Museum of Art.* Mainz 1976 Philipp von Zabern. 55 s. 60 pl. 4° (B/3883-17).
- The Country of the Turkomans. An anthology of exploration from the Royal Geographical Society.* Giriş.: Sir Duncan Cumming. Londra 1977 Oguz Press and the Royal Geographical Society. XLI + 261 s. 6 hr. 8° (A. IV/1835).
- Cumhuriyet 1977. Haz.: Konur Ertop.* İstanbul 1977 Hilâl Matbaası. 316 s. 4° (B/7948).
- Cumhuriyetin 15 ci yılında Yozgat.* 58 s. 4 rs. 8° (A. IV/1991).
- CURIPESCHITZ, BENEDICT: *Yolculuk Günlüğü. 1530 yılında, Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan üzerinden İstanbul'a giden Joseph von Lamberg ile Niclas Jurischitz'in Elçilik günlüğü.* Çev.: Özdemir Nutku. Ankara 1977 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 56 s. = Türk Tarih Kurumu Yay. II. Dizi - Sa. 25. 8° (A. IV/1698).
- CURTİUS, ERNST: *Olympia*. Berlin 1935 Atlantis Verlag. 231 s. 8° (A. IV/1147).

- CVETKOVA, BISTRA: *Actes concernant la vie économique de villes et ports Balkaniques aux XVe et XVIe siècles. Etudes Islamiques XL,2* (1972)'den ayrı bs. S. 345-390 pl. XI-XXI. 8° (A. IV/388).
- CVETKOVA, BISTRA: *Recherches sur le système d'affermage (Iltizam) dans l'Empire Ottoman au cours du XVIe - XVIIIe s. par rapport aux contrées Bulgares. Rocznik Orientalistyczny XXVII,2* (1964)'den ayrı bs. S. 111-132. 8° (A. IV/839).
- ÇAĞATAY, NEŞET: *İslâm'da vakıf kurumunun miras hukukuna etkisi. Vakıflar Dergisi XI*'den ayrı bs. S. 1-6. 4° (B/8025).
- ÇAMBEL, HALET: *Güneydoğu Anadolu tarih öncesi araştırmalarının kültür tarihi bakımından önemi. Atatürk Konferansları IV*, (1970)'den fotokopi S. 26-40 14 pl. 8° (A. IV/1619).
- ÇERNİH, E. N: *Drevnyaya Metallo - obrabotka na Yugo - Zagrade SSSR. Moskova 1976* Izd-vo "Nauka" 302 s. 8° (A. IV/1051).
- ÇIHAÇEV, P. A: *Velikie Derjavı i Vostoçnyı Vopros. Moskova 1970* Izd. Nauka. 224 s. 8° (A. IV/1340).
- DALHMANN, HELLFRIED: *Cornelius Severus. Wiesbaden 1975* Franz Steiner Verlag. 156 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1975 Nr. 6. 8° (A. IV/1259-6).
- DAVISON, JEAN M: *Attic geometric workshops. Roma 1968* "L'Erma" di Bretschneider. X + 166 s. 32 pl. 8° (A. IV/1148).
- DELİBAŞI, ALİ SÜHA: *İbnirrefik Ahmet Nuri Sekizinci. Ankara 1936* Ulus Basımevi. 20 s. 8° (A. IV/1989).
- DELSAUX, MARIE - ANTOINETTE: *Rapport anthropologique sur la Necropole Romaine d'Oudenburg. Biologie 49, 4* (1973)'den ayrı bs. 51 s. XIII pl. 8° (A. IV/1365).
- DEMİRAY, KEMAL - RUŞEN ALAYLIOĞLU: *Ansiklopedik Türkçe sözlük. 2. bs. İstanbul 1970* İnkilâp ve Aka Kitabevleri. XVI + 588 s. 8° (A. IV/1909).
- Ein demokratischer Rechtsstaat. Das Parlament, 50* (1976) Türkiye özel sayısı. S. 2. 2° (C/867).
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi. 4 Cilt. 4°* (B/7868).
- DERMAN, M. UĞUR: *Türk sanatında Ebru. İstanbul 1977* Apa Ofset. 63 s. = Ak Yayınları Süsleme Sanatları Serisi: 5. 4° (B/7947).
- DEVELLİOĞLU, FERİT - NEVAL KILIÇKINI: *En yeni Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul 1975* Rafet Zaimler Kitabevi. 1343 s. 8° (A. IV/1914).
- Deutsche Projekte in der Türkei. Das Parlament, 50* (1976) Türkiye özel sayısı. S. 8. 2° (C/867).
- Dış Siyaset belgeleri (31 Mart 1975 - 1 Mart 1976). 4 Cilt. Ankara 1976* Başbakanlık Basımevi. = Başbakanlık Halkla ilişkiler ve Enformasyon Dairesi bşk. Özel no. 1 8° (A. IV/1701).
- DICKINSON, O. T. P. K: *The Origins of Mycenaean Civilisation. Göteborg 1977* Paul Aströms Förlag. 136 s. = Studies in Mediterranean Archaeology Vol. XLIX. 4° (B/7901).
- Divan-ı Vekar-ı Şirâzi. Yay. : Nevvâbî Mahyâr. I. Cilt. Tebriz 1348* Danişgede-i Edebiyat-i Tebriz. 430 s. = Fac. des Lettres, Inst. d'Hist. et de Civilisation Iraniennes Publ. 11, No. 1. 8° (A. IV/1576-I).

- DOĞAN, D. MEHMET: *Tarih ve toplum*. İstanbul 1977 Dergah Yay. 391 s. 8° (A. IV/1733).
- DORUK, YAŞAR: *Urfa'dan derlenmiş türküler ve Oyun Havaları*. Ankara 1977 Başbakanlık Basımevi. 103 s. = Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, Milli Folklor araştırma Dairesi Yayınları: 26. 4° (B/7981).
- DÖHL, HARTMUT: *Die Prähistorische Besiedlung von Synoro*. Mainz 1973 Verlag Philipp von Zabern. S. 195-220 p. 79-87 DAI Tiryns. Band IV. 4° (B/7974-6).
- DÖHL, HARTMUT: *Iria. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1939*. Mainz 1973 Verlag Philipp von Zabern. 194 pl. 57-78 = DAI. Tiryns. VI. 4° (B/7974-6).
- DÖHL, HARTMUT: *Tiryns-Stadt: Sondage 1968*. Mainz 1975 Verlag Philipp Zabern. S. 137-154. pl. 73-84. = DAI. Tiryns. VIII 4° (A/7975-8).
- DRAGOT, VASILE: *Dictionar enciclopedic de arta medievala Româneasca*. Bucureşti 1976 Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. 330 s. 8° (A. IV/1714).
- DUCAT, JEAN: *Les Kouroi du Ptoion. Le sanctuaire d'Apollon Ptoieus à l'époque archaïque*. Paris 1971 Editions E. de Boccard. 498 s. CLVI pl. 2 plan. 4° (B/7828).
- DUHN, F. VON: *Antike Bildwerke in Rom. Mit Ausschluss der Grösseren Sammlungen. 3 cilt*. Roma 1968 "L'Erma" di Bretschneider. 8° (A. IV/1157).
- DUHOUSSET, L. E.: *Seferi be-Iran. The voyage to Persia*. Tahran Bonyad-e Ferheng-e Iran. 19 s. 17 s. 110 pl. 4° (B/7933).
- EFSAR, İREC: *Mecmua-i Kemine*. Tahran 1354 Çaphane-i Muhammed Ali Ferdin. 366 s. 8° (A. IV/1605).
- EICHLER, FRITZ: *Die Reliefs des Heroon von Gjölbaschi - Trysa*. Wien 1950 Franz Deuticke. 77 s. = Kunstdenkmäler Heft 8. 8° (A. IV/1149).
- Elemente des politischen Lebens. Parteien konnten sich erst nach 1945 voll entfalten*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 4. 2° (C/867).
- EMİROĞLU, DOÇ. DR. MECDİ: *Bolu'da yaylalar ve yaylacık*. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. 238 s. 1 hr. = AÜDTCF Yay. No.: 272. 8° (A. IV/1749).
- Enciclopedia dell'Arte Antica. Classica e Orientale. 9 Cilt. (7 cilt + 1 Suppl. + 1 Atlas)*, Roma 1958/1973 Enciclopedia Italiana. 4° (B/8060).
- L'épopée de la femme Turque (1919-1923)*. Ankara 1977 Gündüz Matbaası. 107 s. 8° (A. IV/1953).
- ERDEN, ALİ FUAT: *I. Cihan harbinde 4. Ordu mücmel tarihçesi*. Ankara 1948 Genelkurmay Basımevi. 35 s. 4 hr. 8° (A. IV/1981).
- ERGÜN, MUSTAFA: *Cumhuriyetin 50. yılında halk eğitimi*. Cumhuriyetin 50 yıldönümü Anma Kitabı'ndan ayrı bs. S. 79-88. 8° (A. IV/982).
- ERÖZ, DOÇ. DR. MEHMET: *Türkiye'de alevilik - bektâşilik*. İstanbul 1977 Otağ Matbaası. 439 s. 8° (A. IV/1863).
- Eski-yazılı tarih metinleri. 2. Cilt*. Erzurum 1976 Atatürk Üniversitesi Basımevi. 174 s. = Atatürk Üniversitesi Yay. No. 510. 8° (A. IV/1450).
- Etnographie Albanaise. Edition speciale a l'occasion de la Conférence Nationale des Etudes Ethnographiques en Albanie (Juin 1976)*. Tirane 1976. 281 s. 8° (A. IV/1967).
- EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ: *Das Byzantinische Kaiserreich. Einflüsse Anatoliens und des Nahen Ostens*. Das Parlament 50, (1976) Türkiye özel sayısı. S. 12 2° (C/867).

- EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ: *Trebenna, Antalya yakınında eski bir şehir kalıntısı*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 58/337 (1977)'den ayrı bs. 5 s. 4° (B/8039).
- FAIRGRIEVE, JAMES: *Geographie und Weltmacht*. Berlin 1925 Kurt Vowinckel Verlag. 427 s. 8° (A. IV/1637).
- AL FÂRÂBÎ: *Kitab al Musîqâ al Kabîr*. Edited and expounded by: Ghattas Abd-el- Malek Khashaba. Revised and introduced by: Dr. Mahmoud Ahmed el Hefny. Cairo The Arab Writer. 1209 s. 4° (B/7440).
- FARUKİ, SÜREYYA: *Agricultural Activities in Bektashi Center: The tekke of Kızıl Deli 1750-1850*. Südost-Forschungen 35, (1976)'dan ayrıbasım. S. 69-96. 8° (A. IV/1848).
- FARUKİ, SÜREYYA: *Bektaschklöster in Anatolien vor 1826 Fragestellungen und Quellenprobleme*. Der Islam 53, 1 (1976)'dan ayrı bs. S. 28-70. 8° (A. IV/583).
- FARUKİ, SÜREYYA: *Rural society in Anatolia and the Balkans during the sixteenth century*. Turcica IX, I (1977)'den ayrı bs. S. 161-195. 8° (A. IV/1843).
- FATMA, ALİYE: *Ahmet Cedit Paşa ve zamani*. İstanbul 1332 Kanaat Matbaası. 124 s. 8° (A. IV/1250).
- FAULHABER, KARDINAL: *Judentum Christentum Germanentum. Adventspredigten gehalten in St. Michael zu München 1933*. München A. Huber. 124 s. 8° (A. IV/1684).
- FEHER, GEZA: *Kem ve prosa za periodizatsiyata na Turските zanayatski pametnitsi v madjarsko ot XVI i XVII v. Bulgarska Akademiya na Naukite*. Izvestiya na Etnografskiya Institut i Muzey Kniga VI, 1963 g'den ayrı bs. S. 187-204. 8° (A. IV/939).
- FERRARI, GLORIA: *Il commercio dei Sarcofagi Asiatici*. Roma 1966 "L'Erma" di Bretschneider. 117 s. 27 pl. 2 hr. = Studia Archaeologica 7. 8° (A. IV/1150).
- FERZANE, MUHSİN: *Hayyâm-Şenâhü*. Tahran 1353 Sazman-ı Huşe. 234 + 6 s. 2 pl. 8° (A. IV/1604).
- Festschrift für Frank Brommer. Yay.: Ursula Höckmann - Antje Krug*. Mainz 1977 Verlag Philipp von Zabern. XVI + 309 s. 85 pl. 4° (B/7989).
- Festschrift Heinrich Otten Yay.: Erich Neu - Christel Rüster*. Wiesbaden 1975 Otto Harrassowitz. 361 s. 8° (A. IV/8363).
- Feth-i Konstantiniyye ve Tarif-i Ayasofya*. İstanbul 1273 İstihkâm Alayı Taş Destgâhı. 60 s. 8° (A. IV/1955).
- Findıkoğlu Armağanı*. İstanbul 1977 Fakülteler Matbaası. XII + 409 s. = İstanbul Üniversitesi Yay. No: 2260. 8° (A. IV/1725).
- FICHTE, JOHANN GOTLIEB: *Französische Revolution. Beitrag zur Berichtigung der Urteile des Publikums*. Yay: Dr. Reinhard Strecker. Leipzig 1922 Verlag Von Felix Meiner. XII + 255 s. 8° (A. IV/1656).
- FICHTE, JOHANN GOTLIEB: *Die Republik der Deutschen*. München 1919 Dreilacnderverlag. 40 s. 8° (A. IV/1662).
- FICHTE, JOHANN GOTTLIEB: *Politische Fragmente*. Yay.: Reinhard Strecker. Leipzig 1925 Verlag von Felix Meiner. XXXVI + 128 s. 8° (A. IV/1657).
- FİŞEKÇİ, OYA: *Kuruluşunun 50. yılı dolayısıyla Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üye ve yardımcıları bibliyografyası 1925-1975*. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. XXVI + 537 s. = A. Ü. H. F. Yay. No: 402. 8° (A. IV/1611).

- FLAKE, OTTO: *Sternennaechte am Bosphorus*. Berlin 1936 Fischer Verlag. 178 s. 8° (A. IV/1677).
- FLICKINGER, ROY. C: *The Greek theater and its drama*. Chicago 1918 The University of Chicago Press. XXVIII + 358 s. 23 pl. 8° (A. IV/1151).
- FLORESCU, G. G: *Navigatia, in Marea Neagră prin strimtori și pe Dunare*. București 1975 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 206 s. 8° (A. IV/1764).
- FRENCH, DAVID - ELIZABETH FRENCH: *Prehistoric Pottery from the Area of the Agricultural Prison at Tiryns*. Mainz 1971 Verlag Philipp von Zabern S. 21-40 = DAI. Tiryns V. 4° (B/7974-5).
- FREY, OTTO - HERMAN: *Au Musee de Besançon. I. Eine etruskische Bronzeschnabellkanne*. Paris 1955 P. Carrare, Roden. 30 s. = Annales Littéraires de l'Université de Besançon Tome II, Fasc. I. 8° (A. IV/1152).
- FREYER, ORD. PROF. HANS - PROF. DR. TAHİR ÇAĞATAY: *İktimai nazariyeler tarihi*. Ankara 1977 İkbâl Matbaası. 394 s. = AÜDTCF Yay. No. 105. 8° (A. IV/2029).
- FRUMKIN, GRÉGOIRE: *Archaeology, in Soviet Central Asia*. Leiden 1979 E. J. Brill. 217 s. 67 pl. 8 hr. = Handbuch des Orientalistik, 7. Abt. III. Bd., 1. Absch. 8° (A. IV/1907).
- Führer durch die Antikenteilung des Martin von Wagner Museums der Universität Würzburg*. Yay: Erika Simon. Mainz 1975 Verlag Philipp von Zabern. 301 s. 64 pl. 8° (A. IV/1164).
- GARCIA, J. MOLINA - C. MOLINA GUNDE - S. NORDSTRON: *Coimbra del Barranco Ancho (Jumilla - Murcia)*. Valencia 1976 Editorial F. Domenech. 97 s. XXVIII pl. = Servicio de Investigacion Prehistorica Serie de Trabajos Varios Nu. 52. 4° (B/7878).
- GELDER, G. J. VAN - R. PETERS: *A bibliography of Dutch Publications on the Middle East and Islam (1945 - 1975)*. Amsterdam 1976 Univ. of Amsterdam Inst. for Modern Near Eastern Studies. 67 s. 4° (B/7721).
- Geleneksel Türk sporları semineri. 31 Temmuz 1976 Konya*. Ankara 1976 Güven Matbaası. XVI + 64 s. = Konya Turizm Derneği Yay. 8° (A. IV/1723).
- GENCEVİ NİZÂMÎ: *İkbâl-nâme*. Yay.: Babayef. Red. E. E. Bertels. Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası. XX + 234 s. 8° (A. IV/1594).
- GENCEVİ, NİZÂMÎ: *Mahzen'ü-Esrâr*. Yay.: Abdülkerim Alioğlu Ali-zâde. Baku 1960 Ferhengistan-ı Ülüm-i Cumhûri-i Şu'revî. 14 + 253 s. 8° (A. IV/1627).
- GENCEVİ, NİZÂMÎ: *Şerefname*. Yay.: A. A. Ali - Zade. Baku 1947 Neşriyat-ı Ferhângistan-ı Ulum-ı Cumhuri-i Azerbaycan. XXII + 506 s. 8° (A. IV/1566).
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Kitaplığı kataloğu. 2 Cilt*. Ankara 1977. 4° (B/7942).
- GERCKE, P. - W. GERCKE - G. HIESEL: *Tiryns - Stadt 1971: Graben H*. Mainz 1975 Verlag Philipp von Zabern. S. 6-36. pl. 5-40. 4° (B/7975-8)
- Germany*. Yay.: Dore Ogrizek. New York 1956 McGraw-Hill Publishing. 414 s. 8° (A. IV/1716).
- GHALI - KAHIL, LILLY: *La Céramique Grecque. (Fouilles 1911-1965)*. Paris 1960 Editions E. de Boccard. 151 s. LXII pl. = Ecole Français d'Athènes, Etudes Thasiennes, VII. 4° (B/7831).

- GIANNINI, AMEDO: *L'Ultima fase della Questione Orientale (1913-1932)*. Roma 1933 Instituto per L'Oriente. 416 s. 3 hr. 8° (A. IV/966).
- GIBB, H. A. R. - J. H. KRAMERS: *Shorter Encyclopaedia of Islam. Tekrar bs.* Leiden 1974 E. J. Brill. VIII + 671 s. 4° (B/7929).
- GİRİTLİ, DR. İSMET: *Fifty years of Turkish political development 1919-1969*. İstanbul 1969 Fakülteler Matbaası. 228 s. 8° (A. IV/1720).
- GODART, LOUIS - JEAN - PIERRE OLIVER: *Nouveaux textes en linéaire B de Tyrinthe*. Mainz 1975 Verlag Philipp von Zabern. S. 37-53. Pl. 40-41 = DAI. Tiryns. Band VIII. 4° (B/7975-8).
- GÖKALP, ZİYA: *Malta Konferansları. Haz: Doç. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu*. Ankara 1977 Gündüz Matbaası. 116 s. 46 fotokopi. = Kültür Bakanlığı Yayınları: 282. 8° (A. IV/1891).
- GÖKTÜRK, HALİL İBRAHİM: *Bilinmeyen Yönleriyle Şekvet Süreyya Aydemir. Yaşamı - görüşleri - eserleri*. Ankara 1977 Arı Matbaası. 279 s. 8 pl. 8° (A. IV/1842).
- GRAYSON, A. KIRK - DONALD B. REDFORD: *Papyrus and Tablet*. New Jersey 1973 Prentice - Hall. 178 s. 8° (A. IV/1893).
- GREEN, J. R.: *Gnathia pottery in the Akademisches Kunstmuseum Bonn*. Mainz 1976 Verlag Philipp von Zabern. VIII + 32 s. 32 pl. 4° (B/7832).
- Greenwich Observatory. 3 cilt.* London 1975 Taylor and Francis. 4° (B/7390).
- GROSSMANN, PETER - JÖRG SCHAFFER: *Tiryns: Unterburg, Grabungen 1965*. Mainz 1971 Verlag Philipp von Zabern. S. 41-75 = DAI Tiryns V. 4° (B/7974-5).
- GROSSMANN, PETER - JÖRG SCHAFFER: *Tiryns: Unterburg 1968. Grabungen im Bereich der Bauten 3 und 4*. Mainz 1975 Verlag Philipp von Zabern. S. 55-96. Pl. 42-60. = Tiryns. DAI Band VIII. 4° (B/7975-8).
- GROUSSET, RENÉ: *Die Steppenvölker. Attila - Dschingis Khan - Tamerlan*. Essen 1975 Magnus Verlag. 906 s. 8° (A. IV/1739).
- GUBOĞLU, MİHAİL: *Romen Edebiyatında Nasrettin Hoca*. I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi bildirileri II (1976)'dan ayrışım. S. 67-72. 8° (A. IV/1762).
- GUBOĞLU, MİHAİL: *Romence - Türkçe iki dilli tarih belgeleri. Eflâk ve Buğdanın devlet-i Aliyeye arzları 1748-1801 (1161-1217)*. I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına sunulan bildiriler (1972)'den ayrı bs. S. 232-252. 8° (A. IV/832).
- GUERRINI, LUCIA: *Vaghi di Hadra*. Roma 1964 L'Erma di Bretschneider. 26 s. XIX pl. = Studi Miscellanei 8. 4° (B/7855).
- GULŞENİ, DR. ABDULKERİM: *Ferheng-i Iran der Kalemrev-i Turkan*. Şiraz 1354 Çaphane-i Mustafavî. 93 s. 8° (A. IV/1633).
- GUNÂBÂDİ, MUHAMMAD PERVİN: *Ceşn - nâme. Festschrift Thirty Two Articles Iranian studies*. Tahran 1352 İntişarat-ı Tüs. 39 + XI + 14 + 501 s. 8° (A. IV/1624).
- GURNEY, O. R.: *Some aspects of Hittite religion*. Oxford 1977 University Press. 80 s. VIII pl. = The Schweich Lectures of the British Academy 1976. 8° (A. IV/2026).
- GUSEYNOV, R. A.: *Sovremennoe sostoyanie i bližajšie Zadaçı İzuçeniya Seldjukskoj Problemi*. Turkologičeski zbornik (1973)'den ayrı bs. S. 24-38. 8° (A. IV/1346).
- GÜCÜYENER, ŞÜKRÜ FUAD: *Dün ve Bugün bir kahramanın hayatı*. İstanbul (1950) Ahmed Said Matbaası. 59 s. 8° (A. IV/1994).
- GÜNER, HAMZA: *Tarihte Kütahya*. Kütahya 1961 Vilayet Matbaası. III + 76 s. 8° (A. IV/1980).

- GÜNERİ, HASAN: *Vakıf işletmeleri*. Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 25-47. 4° (B/8036).
- GÜNEŞ, HAYRİ: *Türk tarihinde Ağustos ayı*. İstanbul 1953 Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü. 96 s. 8° (A. IV/1328).
- GÜNDÜZ, MAHMUT: *İslâmda kitap sevgisi ve ilk kütüphaneler*. Vakıflar dergisi IX'dan ayrı bs. S. 165-193. 4° (B/8026).
- GÜRATA, MİTHAT: *Müslümanlık nedir?* Ankara Tisa Matbaası. 120 s. 8° (A. IV/1924).
- GÜRATA, MİTHAT: *Unutulan adellerimiz ve loncalar*. Ankara 1975 Tisa Matbaası. 151 s. 8° (A. IV/1925).
- GÜRSEL, HALUK FERDEN: *Türkiye için para bazı analizi ve parasal denetim model denemesi*. Ankara 1977 Başbakanlık Basımevi. 98 s. 8° (A. IV/1973).
- Halk Eğitim yyllığı 1960 - 1970. Yay.: Rifat Hancılar*. İstanbul 1973 Milli Eğitim Basımevi. 167 s. 8° (A. IV/1298).
- HAMİD - ŞUAİ: *Emsal-i Şi'r-i Farsi*. Tahran 1351 Çaphane-i Hurremi. 411 s. 8° (A. IV/1567).
- Harita Genel Müdürlüğü 1909 - 1962*. Ankara 1962 Harita Genel Müdürlüğü. 46 s. 1 hr. 4 plan. 1 lev. 8° (A. IV/1249).
- Harita Müzesi. M. S. B. Harita Genel Müdürlüğü*. 1971. 11 s. 2 plan. 8° (A. IV/1985).
- Hayat Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul Tifdruk Matbaası. 1288 s. 8° (A. IV/1911).
- Hayat mecmuası Yasstada özel sayısı*. 32 s. (16 s.lık ek ile birlikte). 4° (B/7885).
- Hazine Davaları ile İlgili; Kanunlar, Tüzükler, Yönetmelikler*. Ankara 1977 Maliye Bakanlığı Yay. 454 s. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No. 1977-179. 8° (A. IV/1759).
- HEILMEYER, WOLF - DIETER: *Frühe Olympische Tonfiguren*. Berlin 1972 Verlag Walter de Gruyter. VIII + 138 s. 40 pl. = Olympische Forschungen Bd. VII. 4° (B/7834).
- HEINHOLD - KRAHMER, SUSANNE: *Arzawa, Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen*. Heidelberg 1977 Carl Winter Universitätsverlag. XI+473 s. = Texte der Hethiter, Heft 8. 8° (A. IV/1870).
- HENKE, KARSTEN: *Türkei - nicht Europe, nicht Orient-sondern?* Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 4. 2° (C/867).
- HENNING, INGRID: *Die La Sal Mountains, Utah. Ein Beitrag zur Geoökologie der Colorado-Palateau-Provinz und zur vergleichenden Hochgebirgsgeographie*. Wiesbaden 1975 Franz Steiner Verlag. 88 s. 16 pl. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Abh. d. Math.-Naturwiss. Kl. Jahrg. 1975. Nr. 2. 8° (A. IV/1256-2).
- HEPER, METİN: *Türk kamu bürokrasisinde gelenekçilik ve modernleşme*. İstanbul 1977 Boğaziçi Üniversitesi Yay. 191 s. 8° (A. IV/1916).
- HERMANN, JOACHIM: *Heinrich Schliemann, Wegbereiter einer neuen Wissenschaft*. Berlin 1974 Akademie - Verlag. 136 s. 2 pl. 1 hr. 8° (A. IV/1932).
- HERTZ, A. Z: *Armament and supply inventory of Ottoman Ada Kale, 1753*. Archivum Ottomanicum IV (1972)'den ayrı bs. S. 95-171. 8° (A. IV/1418).
- HESIODOS: *Hesiodos eseri ve kaynakları. Çev: Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat. Önsöz, Giriş, Sözlük: Azra Erhat*. Ankara 1977 T. T. K. Basımevi. VIII + 228 s. = Türk Tarih Kurumu Yay. XX. Dizi-Sa. 5. 8° (A. IV/1290).
- HİDİROĞLU, PAUL: *Der König Iqrīd von Kreta*. Epeteris VI. (1973)'den ayrıbasım. S. 169-196. 8° (A. IV/1828).

- HİDEÇİ: *Dâniş - nâme-i ve Divan-ı merhum Hakîm Hideci*. 2. bs. Tebriz Çaphane-i Umîd 264 s. 8° (A. IV/1599).
- HIESEL, GERHARD - PETER GERCKE: *Grabungen in der Unterstadt von Tiryns von 1889 bis 1929*. Mainz 1971 Verlag Philipp von Zabern. S. 1-19 = DAI. Tiryns-Band V. 4° (B/7974-5).
- HIRSCHBERG, DR. J.: *Um die Erde. Eine Reisebeschreibung*. Leipzig 1894 Verlag von Georg Thieme. 531 s. 1 hr. 8° (A. IV/1638).
- HJELMROOS, MERVI: *Kulttuurin Vaikutuksesta tornionjokilaakson kasvillisuuteen*. Oulu 1975. S. 42-51 1 lev. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No. 22. 8° (A. IV/1397).
- HOEPFNER, WOLFRAM: *Das Pompeion und seine Nachfolgerbauten*. Berlin 1976 Walter de Gruyter. XI + 248 s. 30 pl. 3 lev. = Kerameikos Band. X. 4° (B/7402-X).
- HOFFNER, HARRY ANGIER: *The Laws of the Hittites*. Michigan 1964 University Microfilms Inc. 401 s. fotokopi. 8° (A. III/9173).
- Hoffnung auf bessere Zusammenarbeit. Die Türkei strebt Vollmitgliedschaft in der Europäischen Gemeinschaft an*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 5 2° (C/867).
- HOFMANN, G.: *Il Vicariato apostolico di Constantinopoli 1453 - 1830*. Roma 1935 Pont. Institutum Orientalium Studiorum. 336 s. 7 pl. = Orientalia Christiana Analecta 103. 8° (A. IV/964).
- HOND - MIR, GIYASEDDİN B. HUMAMADDİN: *Destûrû'l - Vuzerâ. Yay.: Sait Nefisi*. Tahran 1976 (2535 Ş. Ş.) İkbâl. 514 s. 8° (A. IV/1570).
- HONY, H. C. - FAHİR İZ: *A Turkish - English Dictionary*. 2. bs. Oxford 1972 Clarendon Press. XII + 419 s. 8° (A. IV/1918).
- HÖPKER, WOLFGANG: *Zwischen Bosphorus und Kaukasus. Die Türkei im strategischen Kräftefeld*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 6 2° (C/867).
- HROZNY, BEDRICH: *Ancient history of Western Asia, India and Crete*. Çev.: Jindřich Procházka. Prague Artia. XV + 260 s. IX pl. 2 hr. 8° (A. IV/1154).
- HUBUŞÂNÎ, MOLLA NEVÎ: *Suz u godâz*. Tahran 1348 İntişaratı Bonyad-ı Farhang-i İran. 71 s. 8° (A. IV/1621).
- HUMÂİ, CELÂLEDDİN: *Tarih-i Edebiyat-ı İran*. 3. bs. İntişarat-ı Foruğî. 580 s. 8° (A. IV/1626).
- HUMMEL, HANS - WULF SIEWERT: *Der Mittelmeerraum. Zur Geopolitik eines Maritimen Grossraumes*. Heidelberg 1936 Kurt Vowinckel Verlag. 200 s. 8° (A. IV/1634).
- HUSSEYNOV, RAUF: *Les sources syriaques sur les croyances et les moeurs des Oghuz du VIIe au XIIe siècle*. Turcica VIII/I (1976)'den ayrı bs. S. 21-27. 8° (A. IV/980).
- HUSSEYNOV, RAUF: *Le Sultan et le Calife (De l'histoire de la suzeraineté et de la vassalité en Asie Occidentale aux XIe et XIIe siècle)*. Bedi Kartlisa XXVIII (1971)'den ayrı bs. S. 199-207. 8° (A. IV/855).
- HUTTUNEN, PERTTI: *Kriekkalaisen kulttuurin ja kreiken kielen säilyminen etelä - Italiassa ja sisiliassa*. Oulu 1975. 27 S. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 19. 8° (A. IV/1395).
- HÜBNER, GERHILD: *Dachterrakotten im Magazin des Museums von Nauplia*. Mainz 1975 Verlag Philipp von Zabern. S. 117-136. pl. 64-72 = DAI Tiryns VIII. 4° (B/7975-8).

- HÜSEYİN ZÂDE, ALİ: *Boyat (Boyat) Coğrafi adının menşei*. Tarih ve Filoloji Seriası 5 (1976)'dan ayrı bs. S. 44-54. 8° (A. IV/1344).
- İBN AD - DAWADARI: *Die Chronik des Ibn Ad - Dawadari*. Yay. : Ulrich Haarmann 6, 7, 8, 9, *Ciltler*. Freiburg 1960/1972 In Kommission bei Schwarz. 8° (A. II/4589).
- İBN SAB'IN: *Correspondance philosophique avec l'empereur Frédéric II de Hohenstaufen*. Çev. : Şerafettin Yaltkaya. Önsöz: Henry Corbin. Paris 1941 E. De Boccard. XIX + 97 s. = Etudes Orientales VIII. 8° (A. IV/1454).
- İBNİ HALDUN: *Mukaddime. I. Cilt*. Çev. : Turan Dursun. Ankara Onur Yayınları. 408 s. 8° (A. IV/1721).
- İHSAN NURİ PAŞA: *Kürtlerin kökeni*. Çev. : M. Tayfun. İstanbul 1977 Doyuran Matbaası. 205 s. = Yöntem Yay. 33. 8° (A. IV/1858).
- ILLIGNER, CHRISTINA: *Luftbrücke nach Van. Humanitäre Hilfe der Bundeswehr im türkischen Erdbebengebiet*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 8 2° (C/867).
- İNAL, DR. GÜNER: *Türk - İslâm Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara kadar)*. Ankara 1976. 146 + 35 s. 4° (B/7998).
- İNALCIK, H: *Application of the Tanzimat and its Social Effects*. Lisse 1976 The Peter de Ridder Press. 33 s. = Ottoman Social History I. 8° (A. IV/1765).
- İNALCIK HALİL: *Lepanto in the Ottoman documents*. II Mediterraneo nelle seconda meta del '500 alla luce di Lepanto (1974)'den ayrıbasım. S. 185-192. 8° (A. IV/1783).
- İNAN, PROF. DR. AFET: *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. Ankara 1977 T. T. K. Basımevi. X + 222 s. 24 res. 1 pl. 2 hr. = Türk Tarih Kurumu Yay. XVI. Dizi-Sa. 34. 8° (A. IV/1797).
- IRMSCHER, JOHANNES: *Probleme der Aneignung des antiken Erbes*. Berlin 1976 Akademie Verlag. 30 s. = Sitzungs b. d. Ak. d. Wiss. d. DDR. Gesellsch. 6 G 1976. 8° (A. IV/1234).
- İstanbul Boğazi ve Çevresi Sorunları Simpozyumu*. Der: Prof. Dr. Besalet Pamay. İstanbul 1975 Kutulmuş Matbaası. VIII + 416 s. 1 hr. 8° (A. IV/1841).
- İZBIRAK, PROF. DR. REŞAT: *Bitki Coğrafyası. Genişl. 2. bs*. Ankara 1976 Üniversite Basımevi. 317 s. 1 hr. = AÜDTCF Yayınları No: 266. 8° (A. IV/1756).
- İZBIRAK, PROF. DR. REŞAT: *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1976 İkbal Matbaacılık Sanayii. VII + 461 s. 8° (A. IV/1758).
- İZBIRAK, PROF. DR. REŞAT: *Sistematik Jeomorfoloji*. Ankara 1977 Harita Genel Müdürlüğü. 331 s. 1 lev. 8° (A. IV/2027).
- JOHNSTON, R: *Pottery practices during the 6th-8th centuries B. C. at Gordion in Central Anatolia*. Michigan 1970 University Microfilms International. VIII+282 S. 8° (A. IV/1791).
- JONES, TOM B. - JOHN W. SNYDER: *Sumerian Economic Texts from the third Ur Dynasty. A Catalogue and Discussion of Documents from Various Collections*. Westport 1974 (Minneapolis 1961 bs tekrar bs). Greenwood Press. XIX + 421 s. 4° (B/7893).
- JULKU, KYÖSTI: *Kemin pitaajan ja Kemin Lapin raja*. Kemi 1968. 54 s. = Oulun Tliopisto Hist. Laitos. No: 2. 8° (A. IV/1377).
- JULKU, KYÖSTI: *Keskiakainen tuomio pellon rajoista*. Oulu 1974. S. 28-31 = Oulun Yliopisto Historian Laitos: No: 20. 8° (A. IV/1396).
- JULKU, KYÖSTI: *Korela Semidesjatskaja*. Oulu 1959 Kirjapaino Oy Kanta. 12 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No. I. 8° (A. IV/1376).

- JULKU, KYÖSTI: *Kuusamon vanhimmat valtaraajat*. Oulu 1975. 8 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos. No. 16. 8° (A. IV/1391).
- JULKU, KYÖSTI: *Muutamia Tornion seudun varhais - historian ongelmi*. Oulu 1972. s. 62-92 = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 9. 8° (A. IV/1384).
- JULKU, KYÖSTI: *Norra Finlands Befolkingsförhållanden under medeltiden*. Oulu 1975. S. 67-79 = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 17. 8° (A. IV/1392).
- JULKU, KYÖSTI: *Pohjanmaan nimi*. Oulu 1969. 19 s. = Oulun Yliopisto Hist. Laitos No. 4. 8° (A. IV/1379).
- JULKU, KYÖSTI: *Pohjois - Pohjanmaan Hallinnollisista yhteyksistä 1300 - Luvulla*. Oulu 1973. 26 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 10. 8° (A. IV/1385).
- JULKI, KYÖSTI: *Pohjois - Pohjanmaan ja Saloisten seudun asutus keskiajalla ja uuden ajan alussa*. Oulu 1970 7 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 7. 8° (A. IV/1382).
- FULKO, KYÖSTI: *Siikajokilaakson asutuksen alkuperä*. Oulu 1970 Kirjapiino Oy Kaleva. 14 s. = Oulun Yliopisto Historianlaitos No: 6. 8° (A. IV/1381).
- JULKU, KYÖSTI: *Täyssinän rauhan v. 1595 raja v. livaran pohjoispuolella*. Oulu 1971. 8 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 8. (A. IV/1393).
- JULKI, KYÖSTI: *Treskin kuvas Kemian Lapin rajasta*. Kemi 1968. 24 s. = Oulun Yliopisto Hist. Laitos. No. 3. 8° (A. IV/1378).
- KÄHLER, HEINZ: *Der römische Tempel*. Berlin 1970 Gebr. Mann Verlag. 42 s. 72 pl. 7 plan. 4° (B/7839).
- KANG, SHIN T: *Sumerian economic texts from the Drahem Archive*. Urbana 1972 University of Illinois Press. VIII + 297 s. 1 hr. 2 pl. = Sumerian and Akkadian Cuneiform Text in the Collection of the World Heritage Museum of the University of Illinois Vol. 1. 4° (B/7872-1).
- KANG, SHIN T: *Sumerian economic texts from the Umma Archive*. Urbana 1973 University of Illinois Press. XIV + 449 s. 1 hr. = Sumerian and Akkadian Cuneiform Texts in the Collection of the World Heritage Museum of the University of Illinois Vol II. 4° (B/7872-2).
- KARA, MUSTAFA: *Tekeler ve zaviyeler. Din, hayat, sanat açısından*. İstanbul 1977 Murat Matbaası. 288 s. = Dergah Yay. 41. 8° (A. IV/1856).
- KARADENİZ, DOĞ. DR. ÖZCAN: *Iustinianus zamanına kadar Roma'da iş ilişkileri*. Ankara 1976 Sevinç Matbaası. XII + 295 s. = A. Ü. H. F. Yay. No. 396. 8° (A. IV/1609).
- KARAMAN, HAYREDDİN: *Başlangıçtan zamanımıza kadar İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul 1975 İrfan Matbaası. 248 s. = İrfan Yayınevi, Nu: 63. 8° (A. IV/1854).
- KARAOSMANOĞLU, YAKUP KADRİ: *Ergenekon I*. İstanbul 1929 Hamit Matbaası. 165 s. 8° (A. IV/1939).
- KARAYALÇIN, DR. YAŞAR: *Hukukda öğretim - kaynaklar - problem çözme*. Ankara 1977 Sevinç Matbaası. IX + 67 s. = A. Ü. H. F. Yay. No. 410. 8° (A. IV/1615).
- KARMAKOV, A. M: *Reaksiya Sovetskogo Naseleniya na Propagandu*. München 1954. 61 s. 4° (B/7918).
- KAYAOĞLU, DR. İSMET: *Vakfın menşei hakkındaki görüşler*. Vakıflar Dergisi S. 49-55. 4° (B/8037).
- Keban projesi 1971 çalışmaları. Keban project 1971 activities*. Ankara 1974 T. T. K. Basım-evi. 167 s. 138 pl. = ODTÜ Keban Projesi Yay. Seri I. No. 4. 4° (B/7943).

- Keban projesi 1972 çalışmaları. Keban project 1972 activities.* Ankara 1976 T. T. K. Basımevi. 223 s. 138 pl. = ODTÜ Keban Projesi Yay. Seri I. No. 5. 4° (B/7944).
Kentlerdeki Yeşil Alanların Korunması ve Geliştirilmesi Sempozyumu. İstanbul 1976 Yenilik Basımevi. 102 s. = Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği Yay.: 4. 8° (A. IV/1840).
- KESKİL, SÜHEYLÂ: *Hatay müzesi rehberi.* İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. 43 s. 9 pl. = M. E. B. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınlarından Seri: V, Sayı: 7. 8° (A. IV/1868).
- KNIGGE, URSULA: *Der Südhügel.* Berlin 1976 Walter de Gruyter. X + 211 s. 113 pl. 7 plân. = Kerameikos Band IX. 4° (B/7402-IX).
- KNOBLAUCH, PAUL: *Die Hafenanlagen und die anschliessenden Seemauern von Side.* Ankara 1977 T. T. K. Basımevi. VI + 58 s. 36 pl. = T. T. K. Yay. Dizi-Sa. 35, Antalya Bölgesi Araştırmaları: 11. 8° (A. IV/1364).
- KNUDSEN, A. KONRAD: *A study of the relation between Phrygian metalware and pottery in the eighth and seventh centuries B. C.* Michigan 1961 University Microfilms International. XXX + 320 s. 8° (A. IV/1790).
- KOCABAY, YALÇIN: *Türkçe - Fransızca Büyük Sözlük. Grand Dictionnaire Turc - Français.* Ankara 1968 Başnur Matbaası. VI + 828 s. 8° (A. IV/1917).
- KOCHAVI, MOSHE: *Aphek - Antipatris 1972 - 1973. The first two seasons of excavations at Aphek - Antipatris.* Journal of the Tel Aviv University Institute of Archaeology 2, (1975)'den ayrı bs. S. 17-42. 8° (A. IV/738).
- KOIVONEN, PENTTI: *A Gilded relief brooch of the Migration Period from Finnish Lapland.* Oulu 1975 University of Oulu 27 s. 2 pl. = Acta Universitatis Ouluensis B, 4 Hist. No. 2. 8° (A. IV/1369).
- KOIVONEN, PENTTI: *Oravaisen saaren kaivaukset kesällä 1973.* Oulu 1975. S. 32-41 = Oulun Yliopisto Historian Laitos. No: 21. 8° (A. IV/1396).
- KONYALI, İBRAHİM HAKKI: *Âbideleri ve kitâbeleriyle Üsküdar tarihi. 2 Cilt.* İstanbul 1976 - 1977 Ahmet Sait Matbaası. = Türkiye Yeşilay Cemiyeti. 8° (A. IV/1740)
- KORKMAZ, POF. DR. ZEYNEP: *Neuşehir ve yöresi ağızları. I. Cilt: Ses bilgisi. 2. bs.* Ankara 1977 Erol Ofset ve Matbaacılık. XIV + 230 s. = A.Ü. D.T.C.F. Yay. Sayı: 142. 8° (A. IV/2028).
- KÖKTEN, UĞUR: *Avrupa'da sendikalar.* Avrupa Topluluğu Yayınları. 229 s. 8° (A. IV/2016).
- KREBS, NORBERT: *Die Verbreitung des Menschen auf der Erdoberfläche (Anthropogeographie).* Leipzig 1931 Teubner. 122 s. = Allgemeine Geographie VIII. 8° (A. IV/1680).
- KULELİ, SELÇUK: *Zorba. 2. bs.* İstanbul 1976 Doyuran Matbaası. 221 s. 8° (A. IV/2022).
- Kuretil'-ayn. Yay.: İclali, Emin Paşa. Tebriz 1354 Çap-ı Şafak.* 148 s. 8° (A. IV/1602).
- Kuruluşunun 2185 inci yılında Türk Kara Kuvvetleri 26 Ağustos 1976.* Kara Kuvvetleri Dergisi, 49 (1976). 118 s. 8° (A. IV/1999).
- Kuruluşunun 2184 üncü yılında Türk Kara Kuvvetleri 26 Ağustos 1975.* Kara Kuvvetleri Dergisi 46, (1975). 104 s. 8° (A. IV/2000).
- Kuruluşunun 2183 ncü yılında Türk Kara Kuvvetleri 26 Ağustos 1974.* Kara Kuvvetleri Dergisi 43, (1974). 8° (A. IV/2001).

- KUZMI'NA V. M: *Bratstvo po orujiju, rojdennoe velikim oktyabrem*. Aşkabat 1977 Izd-vo "İlm". 167 s. 8° (A. IV/2010).
- KÜÇÜK, HASAN: *Osmanlı devletini tarih sahnesine çıkaran kuvvetlerden biri: Tarikatlar ve Türkler üzerindeki müsbet tesirleri*. İstanbul 1976 Otağ Matbaası. 280 s. 8° (A. IV/2020).
- Küçük Redhouse. Türkçe - İngilizce sözlük*. Shorter Redhouse Turkish English Dictionary. İstanbul 1972 Çeltüt Matbaası. XII + 734 + 46 s. 8° (A. IV/1919).
- LABRÉS, RUDOLF V: *Politik und Seekrieg*. Berlin 1903 Ernst Siegfried Mittler und Sohn. XVI + 363 s. 8° (A. IV/1644).
- LACHMANN, RENATE: *Memoiren eines Janitscharen oder Türkische Chronik*. Köln 1975 Verlag Styria. 233 s. = Slavische Geschichtsschreiber 8. 8° (A. IV/1780).
- LACKMANN, MATTI: *Svenska Frivilligkaren pohjoista puolustamassa*. Oulu 1976. 14 s. 1 hr. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No. 29. 8° (A. IV/1404).
- LACOMBE, ROGER: *Demokrasi Buhranı. Çev.: Suat Erginer*. İstanbul 1962 Anıl Yayınevi. 130 s. 8° (A. IV/1938).
- LAFFINEUR, ROBERT: *Les vases en métal précieux à l'époque mycénienne*. Göteborg 1977 Paul Aströms Förlag. 171 s. 13 pl. = Studies in Mediterranean Arch. Pocket-book 4. 8° (A. IV/1468).
- Der Laizismus Trennung von Religion und Staat*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 12. 2° (C/867).
- LAL, MOHAN: *Travel in the Punjab, Afganistan and Turkistan to Balk, Bokhara and Herat and a visit to great Britain and Germany*. XXVII + 234 s. 1 hr. 8° (A. IV/1708).
- LANDAU, JACOB M: *Correspondence. The Hijaz Railway*. Asian and African Studies 10, 2 (1975)'den ayrı bs. S. 207-208. 8° (A. IV/1885).
- LANDAU, JACOB M: *The Educational impact of Western Culture on traditional society in Nineteenth Century Palestine*. Studien on Palestine during the Ottoman Period (1975)'den ayrı bs. S. 499-506. 8° (A. IV/1887)
- Laodicée du Lycos le Nymphée. Campagnes 1961-1963*. Paris 1969 E. De Boccard. VII + 419 s. 4 + CXVII pl. = Université Laval Resherches Archéologiques Serie 1: Fouilles. 4° (B/7830).
- LAUBSCHER, HANS PETER: *Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki*. Berlin 1975 Gebr. Mann Verlag. VIII + 183 s. 71 pl. 5 plan. = Archäologische Forschungen Band I. 4° (B/7808).
- LEIGHTY, ERLE: *The Omen Series Summa Izbu*. New York 1970 J. J. Augustin Publisher. VIII + 242 s. = Texts From Cuneiform Sources Vol. IV. 4° (B/7873-4).
- LEWIS, BERNARD: *On some modern Arabic political terms*. Orientalia Hispanica Vol. I (Fotokopi). S. 465-471. 8° (A. IV/1047).
- Lexis Dictionnaire de la langue française*. Paris 1975 Librairie Larousse. LXXI + 1950 s. 4° (B/8019).
- LIEBE, KLAUS: *Abkehr von Europe?* Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. I. 2° (C/867).
- LIPPOLD, GEORG: *Antike Gemäldekopien*. München 1951 Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. 164 s. 24 pl. = Abh. d. Bayerischen Ak. d. Wiss. Phil. Hist. Kl. Neue Folge. Heft 33 1951. 4° (B/7843).

- LUIER, FR: *Tarih-i Edebii Alem. Çev.: Mehmet Ali Ayni*. Kastamonu 1319 Vilayet Matbaası. 217 s. 8° (A. IV/606).
- LÜDINGHAUSEN, OTTO FRH. VON: *Geschichte des Königlich Preussischen 2. Garde-Regiments zu Fuss 1813-1882*. Berlin 1882 Ernst Siegfried Mittler und Sohn. XIV + 614 s. 13 pl. 10 Hr. 4 fotokopi. 4° (B/7937).
- MACK, HERBERT - PETER SCHMIDT: *Interstitiella Fauna von Galapagos XIII. Ototyphlonemertes Diesing (Nemertini, Hoplonemertini)*. Wiesbaden 1975 Franz Steiner Verlag. 40 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math-Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 51 (1975). 8° (A. IV/5866-51).
- MADRAN, EMRE: *Kültürel varlıkların korunması ve onarılması*. Vakıflar Dergisi XI'den ayı bs. S. 271-291. 4° (B/8030).
- MAĞMUMİ, ŞEREFEDDİN: *Kamus-u Tıbbi. Dictionnaire Encyclopédique Médical*. Mısır 1328 (1970) Osmanlı Matbaası. 1064 s. 8° (A. IV/1601).
- MALOV, S. E.: *Yazık Jeltih Uygurov*. Alma-Ata 1957 Akademiya Nauk SSSR. 197 s. 4° (B/7916).
- MAMEDOV, T. M.: *Albaniya i Atropatena po drevnearmyanskim istoçnikam (IV - VII vekov)*. Baku 1977 Izd-vo "Elm" 145 s. 8° (A. IV/2018).
- MAMEDOVA, FARIDA: *"İstoriya Alban" Moiseya Kalankatuysskogo kak istoçnik po obçestvennomu stroyu rannesrednevekovoy Albanii*. Baku 1977 Izd-vo "Elm" 195 s. 8° (A. IV/2019).
- MANTRAN, ROBERT: *Droits d'entrée sur les navires à Istanbul au Milieu du XVIIe siècle (Rüsumat-ı İhtisabiye) Turcica V, (1975)'den ayrı bs. S. 94-107 pl. XXXII-XXXV. 8° (A. IV/813).*
- MARC, AUREL: *Selbstbetrachtungen. Übertragen und mit Einleitung von Wilhelm Capelle*. Stuttgart 1933 Alfred Kröner Verlag. LX + 204 s. 8° (A. IV/1666).
- MARKOV, WALTER: *Die Jakobinerfrage heute*. Oulu Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva. 24 s. = Coll. Pap. of the guest. Nr. I. 8° (A. IV/1370).
- MARTIN, ROLAND: *L'Agora*. Paris 1959 Editions E. de Boccard. 106 s. 13 plân. XXVIII pl. = Ecole Française d'Athènes Etudes Thasiennes, VI. 4° (B/7844).
- MARTIN, ROLAND: *L'Urbanisme dans la Grèce antique. 2. bs.* Paris 1974 Editions A. et J. Picard et Cie. 350 s. 4° (B/7845).
- MATRAKÇI, NASŪHŪ'S - SİLĀHĪ: *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i Sultân Süleyman Han. Yay. Prof. Dr. Hüseyin G. Turdayın*. Ankara 1976 TTK Basımevi. XXIII + 307 s. 109 pl. 1 hr. = Türk Tarih Kurumu Yay. I. Dizi Sa. 3. 4° (B/7991).
- MATZOLD, LOUIS A: *Brandherd Balkan*. Wien 1936 Verlag von L. W. Seidel und Sohn. 124 s. 8° (A. IV/1636).
- MAULA, ERKKA: *The origin of mathematical analysis*. Oulu 1975. S. 165-168 = Oulun Yliopisto Historian Laitos. No. 25. 8° (A. IV/1400).
- MAZAR, B: *The excavations in the old city of Jerusalem. Preliminary Report of the First Season, 1968*. Jerusalem 1969 The Israel Exploration Society. 21 s. XV pl. 2 plân. 4° (B/7752).
- Medeni Kanun'un 50. yılı. Bilimsel hafta: 15-17 Nisan 1976*. Ankara 1977 Sevinç Matbaası. 335 s. = A.Ü.H.F. Yay. No. 408. 8° (A. IV/1613).

- Medium Aevum Vivum. Festschrift für Walther Bulst. Yay.: Jauss Hans Robert – Dieter Schaller.* Heidelberg 1960 Carl Winter-Universitätsverlag. 356 s. 8° (A. IV/1853).
- MEDLICCOTT, NORTON: *Appeasers and Warmongers.* Oulu 1972 Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva. 31 s. = Coll. Pap. of the Guest. Nr. 6. 8° (A. IV/1375).
- MEHMET IZZET: *Milliyet nazariyeleri ve Millî Hayat.* İstanbul 1339 Kanaat Matbaası. 168 s. 8° (A. IV/1303).
- MELIKOV, G. G. – K. A. BAGDASAROV: *Pravda i loj' o sovetskom Turkmenistane.* Aşkabat 1977 Izd-vo "İlim" 26 s. 8° (A. IV/2009).
- MENZIES, SUTHERLAND: *History of the Ottoman Empire in Europe for Junior Classes.* London 1877 William Collins Sons, and Company. 341 s. 8° (A. IV/1585).
- MERLIN, ALFRED: *Vases Grecs du style géométrique au style al figures noires.* Paris Librairie des Arts Decoratifs. 18 s. XLVIII pl. 4° (B/7846).
- METEHAH, ORHAN: *Ziya Gökalp ve din.* İstanbul 1977 Dede Korkut Yay. 112 s. 8° (A. IV/1730).
- MEYDÂNÎ, EBU'L – FAZL AHMED B. MUHAMMED: *Fihrist-es-sâmi fi'l-esâmî.* Yay.: Dr. Muhammed Debir-i Sıynki. 1354 Bonyad-e Farhang-e Iran. 249 + 43 s. 8° (A. IV/1575).
- MIHENÎ, MUHAMMED B. MUNEVVER: *Esrârü't-Tevhîd.* Yay.: Zebinullah Sasa. Tahran 1354 Bonyad-e Iran. 405 s. 8° (A. IV/1592).
- Millet Hizmetinde 40 Yıl. C. H. P.* Ankara 1963 Ankara Basım ve Ciltevi. 78 s. 3 Gazete kupürü. 8° (A. IV/1691).
- Millî Kahraman Mareşal Fevzi Çakmak 2. bs.* İstanbul 1977 Su Yayınları. 128 s. 8° (A. IV/1731).
- MIRZÂ ALI HAN, EMİRÜ'D-DEVLE: *Sefernâme-i Emiru'd-devle.* Tahran 1354 Intişarat-i Tûs. 483 s. 4 pl. 8° (A. IV/1593).
- MOLDOVAN, PETRE: *A. M. Lazarev; a counterfeiter of history.* Milano Editrice Nagard. 55. s. 8° (A. IV/808).
- Les Mosquées de Samarcande. I. Fasc. Gour - Emir.* St. Petersbourg 1905 Expedition pour la Confection des Papiers de Etat. IX s. 18 pl. 2° (C/869).
- MUMCU, PROF. DR. AHMET: *Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne (1925-1975). Ankara Hukuk Fakültesinin yarım yüzyıllık tarihi.* Ankara 1977 Sevinç Matbaası. XX + 354 s. 5 pl. = A.Ü.H.F. No. 416. 8° (A. IV/1618).
- MUMCU, UĞUR: *Sakıncalı piyade.* Ankara 1977 Yaylacak Matbaası. 145 s. 8° (A. IV/1742).
- Muntahabat-ı Mütûn-i Tarih-i Farsî. Haz.: Giyonaşvili Cemşid Tadize David Karsî.* Tıblisi 1972 Danişkede-i Hâver Şinasi. 28 + 388 s. 8° (A. IV/1625).
- MURAV'YOV, NIKOLAY: *Journey to Khiva, through the Turkoman Country.* London 1977 Oğuz Press. XVII + 177 s. 11 res. 1 hr. 1 lev. 8° (A. IV/1834).
- Mustafa Kemal Atatürk.* Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı S. II. 2° (C/867).
- MÜLLER, KURT: *Das Kuppelgrab von Tiryns.* Mainz 1975 Verlag Philipp von Zabern. 6 s. pl. 1-4. = DAI Tiryns VIII. 4° (B/7975-8).
- MÜLLER, KURT: *Die Urfirniskeramik.* Mainz 1976 Verlag Philipp von Zabern. 116 s. XXXIII pl. = DAI Tiryns IV. 4° (B/7974-4).

- MYRES, JOHN L: *The early Pot-Fabrics of Asia Minor*. Journal of the Anthropological Inst. XXXIII (1903)'den fotokopî. S. 367-401 Pl. XXXIX - XLII. 8° (B/8015).
- NADAS, MUHLIS: *Boğazlar - deltalar. Geo - astral siyaset yörgüleri ve dengeleri*. İstanbul 1976 İnkilâp ve Aka Basımevi. 964 s. 8° (A. IV/1798).
- NAHCEVÂNİ, HUSEYN: *Çehl Makale*. Yay.: Yusuf Hadim Haşim - neşeb. Tebriz 1343 Çaphane-i Horşid. 364 s. 8° (A. IV/1622).
- NASRABADİ, MİRZA MUHAMMED TAHİR: *Tezkere-i Nasrâbâdi*. Yay.: Vahid-i Destgerdî. Tahran Kitabforuşi-i Foruği. 575 s. 8° (A. IV/1573).
- NAYİNİ, MİRZA REFİA: *Semere-i Şecere-i İlâhiye*. Yay.: Abdullah Nurani. Tahran 1353 İntişarat-ı Yağma. 48 s. 8° (A. IV/1574).
- NAZMİ, TUĞRUL: *Çorum tarihi ve coğrafyası*. Çorum 1927. 64 s. 4° (B/7760).
- NEFİSİ, SAİD: *Tarih-i Nazm u Nesr der Iran ve der Zeban-ı Farsi*. 2 Cilt. Tahran 1344 Çaphane-i Mehen. 8° (A. IV/1571).
- NEU, ERICH: *Der Anitta - Text*. Wiesbaden 1974 Otto Harrassowitz. XIV + 157 s. 4 pl. = Studien zu den Boğazköy - Texten Heft 18. 8° (A. IV/1872).
- NEU, ERICH - CHRISTEL RÜSTER: *Hethitische Keilschrift - Paläographie II*. (14./13. Jh. v. Chr.) Wiesbaden 1975 Otto Harrassowitz. IX + 40 s. = Studien zu den Boğazköy - Texten Heft 21. 8° (A. IV/1874).
- NEUTSCH, BERNHARD: *Henkel und Schalenbild*. Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaften XIV (1949)'dan ayrı bs. 16 s. 4° (B/7851).
- Notes on Islamic Art in its Historical Setting*. 1975 The Metropolitan Museum of Art. 44 s. 8° (A. IV/1353).
- NUTKU, PROF. DR. ÖZDEMİR: *Meddahlık ve meddah hikâyeleri*. Ankara Ajans Türk Matbaası. VIII + 422 s. XXIV pl. = İş Bankası Yay. Sanat Dizisi: 30.8° (A. IV/1971).
- NYMAN, LARS - ERIK: *Great Britain and Chinese, Russian and Japanese Interest in Sinkiang. 1918-1934*. Malmö 1977 Lars - Erik Nyman. V + 165 s. 1 hr. = Lund Studies in International History. 8° (A. IV/1718).
- NYSSEN, WILHELM: *Incepturilone Picturii Bizantine*. Bucureşti 1975 Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxa. 165 s. 8° (A. IV/1899).
- OETTINGER, NORBERT: *Die Militärischen Eide der Hethiter*. Wiesbaden 1976 Otto Harrassowitz. VII + 138 s. = Studien zu den Boğazköy - Texten Heft 22. 8° (A. IV/1875).
- OĞUZ, FİLİZ AYDIN: *İzmir - Çeşme Kanunî Kervansarayı*. Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 107-120 5 pl. 5 lev. 4° (B/8024).
- Olaylarla Türk dış politikası I. Cilt: (1919 - 1973)*. 4. bs. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. XVI + 562 s. = AÜSBF Yay. No. 407. 8° (A. IV/1967-I).
- OLGUN, İBRAHİM: *Türkiye'deki oluşumlar içinde Ziya Gökalp*. "Sosyoloji Konferansları" 14. kitap'tan ayrı bs. 16 s. 8° (A. IV/833).
- OLLILA, AKSELI: *Newostoliiton korkeakoulujen oppilasvalinta - politika 1918-1940*. Oulu 1976. S. 151-164 = Oulun Yliopisto Historian Laitos. No: 26. 8° (A. IV/1401).
- OLLILA, AKSELI: *Newostoliiton Taistelu Väestönsä Lukutaidottomuutta Vastaan*. Oulu 1973. S. 150-171 = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 13. 8° (A. IV/1388).

- ONNELA, SAMULI: *Emigrationen fran Finland Till Amerika över nordnorge 1867-1892*. Oulu 1975. S. 165-177 = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 18. 8° (A. IV/1393).
- ONNELA, SAMULI: *Muurmannin Rannan Luterilaiset v. 1887-1888*. Oulu 1973. S. 55-113 = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 12. 8° (A. IV/1387).
- ONNELA SAMULI: *Nälkä Agentit, Amerikan kuume vai asevelvollisuus? Oulun Läänin virkamiehet ja kuopion Hiippakunnan papit Amerikan Siirtolaisuuden arvioijina*. Oulu 1975. S. 92-137 = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 24. 8° (A. IV/1399).
- ONNELA, SAMULI: *Paul Christian ekdahl-unohdettu omakustantaja vuosisadan takaa*. Oulu 1973. 7 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos. No. 14. 8° (A. IV/1389).
- ONUR, AHMET: *Türkiye demiryolları tarihi (1860-1953)*. İstanbul 1953 Askerî Basımevi. 88 s. 11 hr. 8° (A. IV/1983).
- Opis. Na Timarski Registri Zapazeni v orientalskiya otdel. Yay.: B. Svetkova*. 1970 Kiril i Metodiy. XII + 96 s. 6 lev. 8° (A. IV/837).
- Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir ileri*. Ankara 1963 Harita Genel Müdürlüğü Matbaası. 52 s. 6 rs. 2 pl. 8° (A. IV/1978).
- Oriente Cattolico Cenni storici e statistiche*. Roma 1962 Città del Vaticano. IX + 812 s. 8° (A. IV/968).
- Prof. Dr. Osman F. Berki'ye armağan*. Ankara 1977 Sevinç Matbaası. XXXVI + 958 s. = A.Ü.H.F. Yay. No. 411. 8° (A. IV/1616).
- Osmanlı İmparatorluğu Sınırlarının Genişlemesi 1299-1699*. Ankara Harita Genel Müdürlüğü. I: 12.000.000. (H/112).
- Osmanlı İmparatorluğu sınırlarının genişlemesi (1299-1699)*. Ankara 1971 Harita Genel Müdürlüğü. I: 3 000 000. (H/108).
- Otjet Imperatorskoy biblioteki 1869*. St. Petersburg 1970. 109 s. 39 lev. 8° (A. IV/1343).
- OTTEN, VON HEINRICH - WOLFRAM VON SODEN: *Das akkadisch - hethitische Vokabular KBo I 44 + KBo XIII 1*. Wiesbaden 1968 Otto Harrassowitz. VIII + 41 s. 5 pl. = Studien zu den Boğazköy - Texten Heft 7. 8° (A. IV/1871).
- ÖNERTOY, DOÇ. DR. OLCAY - DR. İSMAIL PARLATIR: *Tanzimat sonrası Osmanlıca metinler*. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. 624 s. = AÜDTCF Yay. 267. 8° (A. IV/2032).
- ÖNEY, PROF. DR. GÖNÜL: *Die Kunst der Seldschuken*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 14. 2° (C/867).
- ÖNSOY, DR. RIFAT: *Atatürk ve yeni Türkiye'nin İktisadi sistemi*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Cumhuriyetin 50. yılına Armağan (1973)'den ayrı bs. S. 81-98. 8° (A. IV/1880).
- ÖRNEK, SEDAT VEYİS: *Türk Halk bilimi*. Ankara 1977 Ajans Türk Matbaası. 262 s. 88 res. = Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Folklor Diz: 4. 8° (A. IV/1831).
- ÖZBEK ÖMER: *Eğridir Mubarizüddin Ertokuş Kervansarayı*. Vakıflar Deriğis XI'den ayrı bs. S. 293-311 7 pl. 4° (B/8028).
- ÖZBUDUN, ERGUN: *Siyasal partiler. 2. bs*. Ankara 1977 Sevinç Matbaası. VII + 183 s. = A.Ü.H.F. Yay. No. 409. 8° (A. IV/1614).
- ÖZER, DR. İLHAN: *Sanayileşmenin Sorunları ve Teşviki Politikası*. Ankara 1977 Kısmet Matbaası. 64 s. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay. No: 184. 8° (A. IV/1794).

- ÖZKAYA, DR. TÜTEN: *Rus edebiyatı üzerine yazılar*. Ankara 1977 San Matbaası. 203 s. 8° (A. IV/1966).
- ÖZKAYA, YÜCEL *Osmanlı imparatorluğunda âyânlık*. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. 510 s. = AÜDTCF Yay. No: 293. 8° (A. IV/2030).
- ÖZTELLİ, CAHİT: *Belgelerle Yunus Emre*. Ankara 1977 Ayyıldız Matbaası. 96 s. = Karaman Turizm ve Tanıtma Derneği Yay. I. 8° (A. IV/1930).
- Pakistan*. 1976 (İzmir Enternastyonal Fuarı). 10 s. 8° (A. IV/988).
- PALÉOLOQUE, MAURICE: *Am Zarenhof - Während des Weltkrieges*. München 1929 Verlag F. Bruckmann. XII + 507 s. 8° (A. IV/1649).
- PAPAZIAN, HRANT: *Les Eglises Byzantines d'Istanbul*. İstanbul 1976 Oya Matbaası. 31 s. 8° (A. IV/1750).
- PEDLEY, JOHN GRIFFITHS: *Greek Sculpture of the Archaic Period: The Island Workshops*. Mainz 1976 Verlag Philipp von Zabern. 69 s. 47 pl. 4° (B/7977).
- Petit Larousse Illustré 1978*. Paris Librairie Larousse. 1800 s. 3 hr. 8° (A. IV/1879).
- PFUHL, ERNST - HANS MÖBIUS: *Die Ostgriechischen Grabreliefs. 2 Cilt*. Mainz 1977 Verlag Philipp von Zabern. 4° (B/7976).
- PINI, INGO: *Kleinere griechische Sammlungen. 2. Cilt*. Berlin 1975 Gebr. Mann Verlag. S. 257-625 1 hr. = Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel Bd. V. 2. 4° (B/6273-5, II).
- Pluri Dictionnaire Larousse. Dictionnaire encyclopédique de l'enseignement*. Paris 1975 Librairie Larousse. XXIII + 1471 s. 19 pl. 5 hr. 4° (B/8020).
- POEBEL, ARNO: *Grundzüge der Sumerischen Grammatik*. Rostock 1923 Selbstverlag des Verfassers. (Fotokopi) XV + 328 s. = Rostocker Orientalistische Studien Bd. 1. 8° (A. IV/1694).
- POLASCHEK, KARIN: *Porträttypen einer claudischen Kaiserin*. Roma 1933 "l'Erma" di Bretschneider. 45 s. 18 pl. = Studia Archaeologica 17. 8° (A. IV/1159).
- Political participation in Turkey. Historical background and present problems*. Yay.: Engin D. Akarlı - Gabriel Ben - Dor. İstanbul 1975. XII + 192 s. 1 hr. = Boğaziçi Univ. Pub. Dept. of Social Sciences B. U. - 74-5401. 8° (A. IV/1724).
- Politics and Strategy in the Second World War*. Manhattan 1976 Military Affairs/Aerospace Historian Publishers. 112 s. 8° (A. IV/1846).
- La politique étrangère de la France. Textes et Documents*. Paris 1976 La Documentation Française. 8° (A. IV/8011).
- PONSICH, MICHEL: *Nécropoles Phéniciennes de la région de Tanger. Önsöz: Mahdi M'hammed Bekkari*. Tanger 1967 Editions Marocaines et Internationales. 239 s. = Etudes et Travaux d'Archéologie Marocaino vol. III. 8° (A. IV/1894)
- POPPE, EBERHARD: *Marx und die Rechte der Menschen*. Berlin 1976 Akademie - Verlag. 24 s. = Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der DDR Gesellschaftswissenschaften 1976. 8° (A. IV/1800).
- Povestvovaniye vardapeta Aristakesa Lestiverstşi. Prevod s drevne Armiyanskogo*. Yay.: K. N. Yuzbaşyana. Moskova 1968 Izd. Nauka. 195 s. 8° (A. IV/1337).
- PROKOSCH, ERICH: *Krieg und Sieg in Ungarn*. Wien Verlag Styria. 287 s. 1 hr. = Osmanische Geschichtsschreiber 8. 8° (A. IV/1889).

- PUGLISI, S. M. – B. MERIGGI: *Malatya-I. Papporto preliminare delle campagne 1961 e 1962*. Roma Centro per le Antichità e la Storia dell'Arte del Vicino Oriente. 55 s. pl. XLIII-LXXXV = *Orientis Antiqui Collectio-III*. 4° (A./7900).
- QUELLMALTZ, SAM. THEOD: *De Magnete Phil. Diss.* Leipzig 1723. 16 s. Fotokopi 8° (A. IV/1697).
- Reden Bismarcks nach seinem Ausscheiden aus dem Amte.* Leipzig Insel Verlag. 96 s. 8° (A. IV/1686).
- REDZIC, HUSREV: *Islamska Umjetnost*. Beograd 1967 Izdavacki Zavod. XXVIII s. 26 pl. 8° (A. IV/1810).
- Religion in the Turkish republic.* İstanbul 1976 Gündüz Matbaacılık. 6 s. 8° (A. IV/1948).
- Die Renaissance. Savonarola, Cesare Borgia, Julius II. Leo X, Michelangelo. Historische Szenen von Arthur Graf Gobineau.* Leipzig 1912 Insel - Verlag. 391 s. XII pl. 8° (A. IV/1647).
- RENDA, DOĞ. DR. GÜNSEL: *Batılılaşma döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*. Ankara 1977 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 272 s. 4 pl. = Hacettepe Üniversitesi Yayınları C-17. 8° (A. IV/1869).
- RESTGÂR, DR. GİTİ FELÂH: *Müntehab-ı Şi'r Behar ve Berres-i Kutâhi ez eş'ar-ü*. Meşhed 1351 Çaphane-i Tüs. 432 s. 8° (A. IV/1620).
- ROHRBACH, PAUL: *Die Geschichte der Menschheit*. Leipzig 1914 Karl Robert Lange-wiesche. 295 s. 8° (A. IV/1679).
- ROMPE, ROBERT: *Forschung und Intensivierung*. Berlin 1976 Akademie - Verlag. 18 s. = Sitzungsab. d. Ak. d. Wiss. d. DDR Gesellschaftsw. 13 G 1976. 8° (A. IV/1804).
- ROSSI, ETTORE: *Il Discorso di, Mustafa Kemal Sulle Vicende della Turchia dal 1919 al 1927*. Oriente Moderno VII, 11 (1927) S. 529-558 (Fotokopi). 8° (A. IV/1845).
- ROUX, JEAN PAUL — MARIE - MADELEINE MASSÉ: *Quelques objets numineux des Turcs et des Mongols*. Turcica VIII/I (1976)'dan ayrı bs. S. 28-57. 8° (A. IV/726-2).
- RUDOLPH, WOLF: *Die Nekropole am Prophetis Elias bei Tiryns*. Mainz 1973 Verlag Philipp von Zabern S. 23-126 pl. 8-56 = DAI. Tiryns. VI. 4° (B/7974-6).
- RUDOLPH, WOLF: *Tiryns 1968: Mykenische und nachmykenische Streifunde von der Unterburg*. Mainz 1971 Verlag Philipp von Zabern S. 87-103 = DAI. Tiryns-V. 4° (B/7974-5).
- RUDOLPH, WOLF: *Tiryns: Unterburg 1968. Eine Kammer in der Unterburgmauer über Bau I*. Mainz 1975 Verlag Philipp von Zabern. S. 97-116. pl. 61-63 = DAI. Tiryns. VIII. 4° (B/7975-8).
- RYTKÖNEN, SEppo: *Der Weg der deutschen Arbeiterbewegung zu einem selbständigen Handeln und die Ersten Arbeiterutopien*. Oulu 1975. S. 52-91 = Oulun Yliopisto Historian Laitos No. 23. 8° (A. IV/1398).
- RYTKÖNEN, SEppo: *Pariisin saksalainen työväenliike ja sen utopistien ajattelu 1830 - luvun keskivaiheilla*. Oulu 1973. S. 211-239 = Oulun Yliopisto Historian Laitos. No: No: 15. 8° (A. IV/1390).
- RYTKÖNEN, SEppo: *Politiikan ja moraalin suhde Barthold Georg Niebuhrin historiankirjoituksessa*. Oulu 1973. 37 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No. II. 8° (A. IV/1386).

- SAFÂİ, İBRAHİM: *Esnâd-ı Meşruta Devran-ı Gacariyye*. Tahran 1976 Intişarat-ı Babek. 195 s. 8° (A. IV/1603).
- Salnâme-i Vilâyet Suriye 14. defa*. 1299 Şam-ı Şerif Vilayet Matbaası. 398 s. 3 lev. 8° (A. IV/1881).
- SAMS, G. KENNETH: *The Phrygian painted pottery of early Iron Age Gordion and its Anatolian setting*. 2 Cilt. Michigan 1971 University Microfilms International. 8° (A. IV/1792).
- SAN, DR. İNCİ: *Sanatsal yaratma ve çocukta yaratıcılık. Zihinsel süreç ve yetiler kişilik ve anlatım tipleri ile eğitim açısından*. Ankara 1977 Kırali Ofset. XV + 176 s. 13 pl. İş Bankası Kültür Yay. Sosyal Felsefi 17. 8° (A. IV/1363).
- SANJIAN, AVEDIS K: *A Catalogue of Medieval Armenian manuscripts in the United States*. Berkeley 1976 University of California Press. XIX + 863 s. U. C. P. Near Eastern Studies: 16. 4° (B/7945)†
- SANJIAN, AVEDIS K: *Two contemporary Armenian elegies on the fall of Constantinople, 1453*. Viator. Medieval and Renaissance Studies 1 (1970)'den ayrı bs. S. 223-261. 8° (A. IV/1816).
- SARFATTI, MARGHERITA G: *Mussolini - Lebensgeschichte nach Autobiographischen Unterlagen*. Yay.: Alfred M. Balte. Leipzig 1927 Paul List Verlag. XVI + 344 s. 8 pl. 8° (A. IV/1641).
- SARTUGAN, ERDAL: *Selçuklular'da tıp ve tıp kuruluşları*. Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 313-322. 4° (B/8029).
- SAYILI, AYDIN: *Copernicus and his monumental work*. Ankara 1973 Türk Tarih Kurumu Basımevi. X + 159 s. 1 pl. 8° (A. IV/1700).
- SCHLEICH, CARL LUDWIG: *Bewusstsein und Unsterblichkeit. Sechs Vortraege*. Berlin 1920 Deutsche Verlags - Anstalt. 156 s. 8° (A. IV/1658).
- SCHNEIDER, LAMBERT A: *Asymmetrie griechischer Köpfe vom 5. Jh. bis zum Hellenismus*. Wiesbaden 1973 Franz Steiner Verlag. 170 s. XVI pl. 3 lev. 4° (B/7854).
- SCHNIDER, LENGYEL, J: *Griechische Terrakotten*. München 1936 Verlag F. Bruckmann. 32 s. 40 pl. 8° (A. IV/1162).
- SCHOPENHAUER, ARTHUR: *Die Welt als Wille und Vorstellung*. 2 Cilt. Leipzig Philip Reclam jun. 8° (A. IV/1665).
- SCHOTTMÜLLER, DR. FRIDA: *Bronze-Statuetten und Geräte*. Berlin 1918 Richard Carl Schmidt und Co. 166 s. = Bibliothek für Kunst - und Antiquitätensammler Bd. 12. 8° (A. IV/1163).
- SCHRAMM, PERCY, ERNST: *Der Zweite Weltkrieg als wissenschaftliches Problem*. Oulu 1970 Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva. 30 s. = Coll. Pap. of the Guest. Nr. 5. 8° (A. IV/1374).
- SCHREIBER, THEODOR: *Die Wandbilder des Polygnotos in der Halle der Knidier zu Delphi*. Leipzig 1897 S. Hirzel. 179 s. = Abh. d. Phil.-Hist. Cl. d. König. Sächsischen Gesellsch. d. Wiss. XVII. 4° (B/7853).
- SCHULIN, ERNST: *Weltgeschichte und Europäische Geschichte in der Auffassung des 20. Jahrhunderts*. Oulu 1969 Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva. 33 s. = Coll. Pap. of the Guest. Nr. 4. 8° (A. IV/1373).

- SCHULZ, GERHARD, - WOLFGANG EICHHORN: *Zur Entwicklung der sozialistischen Produktionsverhältnisse*. Berlin 1977 Akademie - Verlag. 53 s. = Sitzungsab. d. Ak. d. Wiss. d. DDR Gesellschaftswiss. Jahrg. 12 G 1976. 8° (A. IV/1803).
- SEMERKANDİ, AHMED B. ÖMER B. ALIYYÜN - NİZAMİ-I ARAZİ: *Çehar - makale. The four discourses. Yay.: Muhammed b. Abdulvehhab Kazvini*. Tahran (Leyden 1910 E. J. Brill bs. tekrar bs.) XXIV + 360 s. = E. J. W. Gibb Memorial Series vol XI. 8° (A. IV/1591).
- SHAW, STANFORD: *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. 2. Cilt*. Cambridge 1976/1977 University Press. 8° (A. IV/1007).
- SIEDENTOPF, HEINRICH: *Frühhelladische Keramik auf der Unterburg von Tiryns*. Mainz 1973 Verlag Philip von Zabern 22 s. 7 pl. = DAI, Tiryns VI. 4° (B/7974-6).
- SIEDENTOPF, HEINRICH: *Frühhelladische Siedlungsschichten auf der Unterburg von Tiryns*. Mainz 1971 Verlag Philipp von Zabern S. 77-85 = DAI, Tiryns V. 4° (B/7974-5).
- SKARBY TRAKOW: *Kultura i sztuka Trakow na ziemiach Bulgarskich*. Warszawa 1976 Katalog wystawy. 60 s. 8° (A. IV/1812).
- SLENCZKA, EBERHARD: *Figürlich bemalte mykenische Keramik aus Tiryns*. Mainz 1974 Verlag Philipp von Zabern. 172 s. 48 pl. 2 lev. = DAI, Tiryns VII. 4° (B/7974-7)
- SMIT, GIOVANNI: *Roma e l'Oriente Cristiano. L'azione dei papi per l'unita' della chiesa. Tisserant*. Roma 1944 Fratelli Palombi. 243 s. 4° (B/7761).
- SOBOUL, ALBERT: *La Revolution Française dans l'histoire du monde contemporain etude comparative*. Oulu 1970 Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva. 55 s. = Coll. Pap. of the Guest. Nr. 3. 8° (A. IV/1372).
- SODEN, WOLFRAM VON - WOLFGANG RÖLLING: *Das Akkadische Syllabar. 3. bs. Durchgesehen und verbessert*. Roma 1976 Pontificum Institutum Biblicum. XLI + 76 + 8 s. ek. = Anelacta Orientalia 42. 4° (B/8055).
- SOLLBERGER, EDMOND: *The Business and Administrative correspondence under the Kings of Ur*. New York 1966 J. J. Augustin Publisher. X + 192 s. XXI pl. = Texts from Cuneiform Sources Vol. 1. 4° (B/7873-1).
- SOYSAL, İSMAİL - MİHİN EREN: *Türk incelemeleri yapan kuruluşlar (Kılavuz)*. Ankara 1977 T. T. K. Basımevi. VI + 222 s. = Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi-Sa. 75. 8° (A. IV/1699).
- SPENCER, ROBERT F: *Culture Process and Intellectual Current: Durkheim and Atatürk*. American Anthropologist 60, (1958)'den ayrı bs. S. 640-657. 8° (A. IV/2036).
- SPENGLER, OSWALD: *Pessimismus?* Berlin 1921 Georg Stilke. 19 s. 8° (A. IV/1671).
- STARKE, FRANK: *Die Funktionen der dimensionalen Kasus und Adverbien im Althethitischen*. Wiesbaden 1977 Otto Harrassowitz. X + 215 s. = Studien zu den Boğazköy-Texten Heft 23. 8° (A. IV/1876).
- STEENSBERG, AXEL: *Stone shares of ploughing implements from the Bronze Age of Syria*. København 1977 Munksgaard. 47 s. = Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Historisk - filosofiske Meddelelser 47, 6. 8° (A. IV/1813).
- STEINEN, KARL VON DEN: *Unter den Naturvölkern Zentral - Brasiliens. Reiseschilderung und Ergebnisse der zweiten Schingu - Expedition 1887-1888*. Berlin 1894 Dietrich Reimer. XV + 571 s. XXX pl. 4° (B/7936).

- STEUERWALD, KARL: *Deutsch - Türkisches Wörterbuch. Almanca - Türkçe Sözlük*. Wiesbaden 1974 Otto Harrassowitz. IX + 669 s. 8° (A. IV/1920).
- STEVE, M. J. - H. GASCHE - A. CAISSON: *L'Acropole de Suse*. Leiden 1971 E. J. Brill. 212 s. 98 pl. 2 lev. 6 hr. = Memoires de la Delegation Arch. en Iran XLVI. 4° (B/7898).
- Das Studium der griechischen Epigraphik. Yay.: Gerhard Pfohl*. Darmstadt 1977 Wissenschaftliche Buchgesellschaft. XV + 164 s. 8° (A. IV/1702).
- SUCEVEANU, ALEXANDRU: *Viata Economica in Dobrogea Romana secolele I-III e. n.* București 1977 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 177 s. 4 pl. = Academia de Științe sociale și Politice a Republicii Socialiste Romania Institutul de Arheologie Biblioteca de Arheologie XXVIII. 4° (B/7999).
- SUGAR, PETER F: *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*. London 1977 University of Washington Press. XVIII + 365 s. = A History of East Central Europe Vol. V. 8° (A. IV/1982).
- Suhan ve Endişe. Haz.: Enveri Hasen - Hibre-zade, Ali Asgar*. Tahran 1976 İntişarat-ı Tüs. 8° (A. IV/1630).
- SULTAN, VELED: *İbtidâ - nâme. Çev.: Abdülbâki Gölpinarlı*. Ankara 1976 Güven Matbaası. XXIII + 538 s. 6 pl. = Konya Turizm Derneği Yay. 8° (A. IV/1722).
- SULTAN, VELED: *Mukaddeme-i Veled nâme*. Tahran İkbâl. 403 + 8 s. 8° (A. IV/1600).
- SULTANİ, MURTAZA: *Fihrist-i Ruznamehâ-yı Farsî. I. Cilt: (1267-1320)*. Tahran 1354 Danişgâh-ı Tahran. 160 s. 8° (A. IV/1577).
- SUPAN, PROF. ALEXANDER: *Die Territoriale Entwicklung der Europäischen Kolonien*. Gotha 1906 Justus Perthes. XI + 344 s. XII Hr. 4° (B/7935).
- SUSTERİ, S. MUHAMMED ALİ İMAM: *Ferheng-i Vazehâ-yı Farsî der zeban-ı arabî*. Tahran 1347 İntişarat-ı Encümen-i Millî. 811 s. 8° (A. IV/1623).
- SÜR, DOÇ. DR. AYHAN: *Alanya'nın iklimi*. Ankara 1977 Ankara Üniversitesi Basımevi. 139 s. 6 hr. 1 res. = A. Ü. D. T. C. F. Yayınları No.: 270. 8° (A. IV/1757).
- SÜRÜR, AYTEN: *Türk İşleme Sanatı*. İstanbul 1976 Apa Ofset Basımevi. 68 s. = Ak Yay. Türk Süsleme Sanatları Serisi: 4. 4° (B/7946).
- Symposium. Ausklang der Latène - Zivilisation und Anfänge der Germanischen Besiedlung im Mittleren Donaugebiet*. Bratislava 1977 VEDA. 413 s. 8° (A. IV/1811).
- ŞAFAK, ALİ: *İslâm arazi hukuku ve tatbikatı (İlk devirler)*. İstanbul 1977 Doyuran Matbaası. 360 s. 8° (A. IV/1741).
- ŞELOV, D. B: *Keramîşeskie Kleyma iz Tanaisa III-I. vekov do naşey eri*. Moskova 1975 Izdat. "Nauka". 168 s. 8° (A. IV/1089).
- ŞENER, DR. ABDULKADİR: *Edirne'de Süleyman Paşa camii vakfiyesi*. Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 7-17 7 pl. 4° (B/8023).
- ŞTEFANESCU, ŞT: *Les villes Roumaines et leurs rapports avec İstanbul au XVIe siècle*. AIESEE Bulletin XII, 1 (1974)'den ayrıbasım. S. 113-120. 8° (A. IV/1900).
- TAHSİN CEMİL: *Considerations concernant l'Histoire Ottomane de Demetre Cantemir*. Da-coromania Jahrbuch für Östliche Latinitat 2 (1974)'den ayrı bs. S. 155-166 8° (A. IV/811).
- TANPINAR, AHMET HAMDİ: *Teufik Fikret. Hayatı, şahsiyeti, şiirleri ve eserlerinden parçalar*. Semih Lütfü Erciyas. 144 s. = Son Devrin Meşhur ve Edipleri Serisi: 2. 8° (A. IV/1990).

- Tarih-i Sistan. Tashih: Melikuş - Şuara Behâr.* Tahran Kitabhane-i Zuvvar. 486 s. 8° (A. IV/1606).
- TARİHMEN, ŞAKİR: *Hasan - Âli Yücel.* İstanbul Akgün Kitabevi. 24 s. 8° (A. IV/1986).
- TARLAN, ALİ NİHAT: *Naili. Çev.: Hamid Notghu.* Tahran 1349 RCD. 55 s. = Regional Cultural Institute Pub. No. 15. 8° (A. IV/1586).
- Le Temple et le culte. Compte Rendu de la Vingtième Rencontre Assyriologique Internationale.* (Leiden, 3-7 Juillet 1972). İstanbul 1975 Historisch - Archeologisch Instituut. XII + 189 s. XLIII pl. 4° (B/7902).
- THIERS, A: *Histoire du Consulat et de l'Empire.* 2 Cilt. Leipzig 1845 J. P. Meline. 8° (A. IV/180).
- THUREAU - DANGIN, F: *Die Sumerischen und Akkadischen Königsinschriften.* Leipzig 1972 Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik. XX + 275 s. = Vorderasiatische Bibliothek 1. Bd. Abt. 1. 8° (A. IV/1815).
- TODOROV, N: *La Différenciation de la population Urbaine au XVIIIe S. d'après des registres de Cadis de Vidin Sofia et Ruse.* Studia Balcanica III. la Ville Balkanique XVe-XIXe S. (1970)'den ayrı bs. S. 45-62 8° (A. IV/2012).
- TODOROV, N: *The Genesis of Capitalism in the Balkan Provinces of the Ottoman Empire in the Nineteenth Century.* Explorations in Economic History (1970)'den Xerekopi. S. 313-324. 8° (A. IV/2011).
- Tokat Vilâyeti. Tokat kasabası hakkında malumat.* Sivas 1926 Vilayet Matbaası 48 s. 8° (A. IV/965).
- TOKSÖZ, DR. CEMİL: *A Travel guide to the historic treasures of Turkey.* İstanbul 1977 Mobil Oil Türk A.Ş. 373 s. 19 pl. 2 hr. 8° (A. IV/1867).
- TOSUN, DOĞ. DR. MEBRURE: *Mezopotamya silindir mühürlerinde Hurri - Mitanni üslûbu. Anadolu - Hitit San'atında Hurri Unsurunun tayini dolayısıyla silindir mühürleri üzerinde bir araştırma. I. kısım.* Ankara 1956 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII + 60 s. 6 pl. = A.Ü.D.T.C.F. Yayınları No.: 112. 8° A. IV/1692).
- TÖR, VEDAT NEDİM: *Yıllar Böyle Geçti.* Ankara 1976 Bahar Matbaası. 304 s. = Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları Anılar Diz. 1. 8° (A. IV/1824).
- TUĞLACI, PARS: *Büyük Türkçe - Fransızca sözlük. Grand Dictionnaire Turc-Français.* 2. bs. İstanbul 1974 İnkilâp ve Aka Kitabevleri. 829 s. 8° (A. IV/1908).
- TUĞLACI, PARS: *Büyük Türkçe - İngilizce Sözlük. A Turkish - English Comprehensive Dictionary.* 2. bs. İstanbul 1973 İnkilâp ve Aka Kitabevleri. 958 s. 8° (A. IV/1910).
- TUĞLACI, PARS: *Resimli İngilizce - Türkçe Sözlük. An English - Turkish Illustrated Dictionary* 2. bs. İstanbul 1973 Ekspres Matbaası. 573 s. 8° (A. IV/1913).
- TUNCAL, VAHDETTİN: *Türk ordusu muhabere sınıfının tarihçesi 1882-1939.* Ankara 1950 Genelkurmay Basımevi. 40 s. 13 rs. 4 lev. 8° (A. IV/1987).
- TUNCAL, BEDRETTİN: *L'Âge des drogmans.* AIESEE No. 2 (1974)'den ayrı bs. S. 235-242. 8° (A. IV/1712).
- TUNÇER, ORHAN: *Anadolu Türk Sanatı ve yerli kaynaklarla ilişkiler üzerinde bir deneme.* Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 239-270 21 pl. 4° (B/8033).
- TURAN, ŞERAFETTİN: *Das Osmanische Reich (1299-1922).* Das Parlament 50, (1976) Türkiye özel sayısı. S. 13. 2° (C/867).

- TURANİ, ADNAN: *Batı anlayışına dönük Türk Resim Sanatı. Türkiye İş Bankası koleksiyonundan örneklerle.* Ankara 1977 Doğu Matbaası 35 s. 150 pl. = Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sanat Dizisi: 31. 4° (B/8013).
- TURFAN, RUHİ - M. Ş. YAZMAN: *Tarihte Türk - Alman dostluk ilişkileri.* İstanbul 1969 Nurettin Uycan. 62 s. 8° (A. IV/1979).
- Turkey 1975.* Ankara 1975 Ajans Türk Matbaası. 115 s. 8° (A. IV/1946).
- TÜSİ, HAKİM EBU NASR ALİ B. AHMED ESEDİ: *Gorşasb - nâme. Yay. Tağmai Habib.* 2. bs. Tahran 1354 Kitabhane-i Tahran. 512 s. 8° (A. IV/1569).
- TÜSİ, NASREDDİN MUHAMMED: *Şerhu Mesâil'l-İlm.* Meşhed 1345 Matbaa-ı Camia-ı Meşhed. 48 s. 8° (A. IV/1629).
- Türk - Macar kültür münasebetleri ışığı altında II. Rakoczi Ferenc ve Macar mültecileri sempozyumu (31 Mayıs - 3 Haziran 1976). Symposium on Rakoczi Ferenc II and the Hungarian refugees in the light of Turco - Hungarian Cultural Relations. (31 May-3 June 1976).* İstanbul 1976 Baha Matbaası. XVI + 239 s. 8° (A. IV/1251).
- Türk zaferleri takvimi 1975. Haz.: Mehmet Özel.* Ankara 1975 Kültür Bakanlığı 15 s. 4° (B/7768).
- TÜRKDOĞAN, PROF. DR. ORHAN: *Çağdaş Türk sosyolojisi. Araştırma, yöntem ve teknikler.* Erzurum 1977 Güneş Matbaası. 712 + 7 s. = Atatürk Üniversitesi Yay.: 492. 8° (A. IV/1726).
- TÜRKDOĞAN, PROF. DR. ORHAN: *Kemalist modelde fert ve devlet ilişkileri.* Erzurum 1977 Atatürk Üniversitesi Basımevi. 112 s. = Atatürk Üniversitesi Yay. No. 519. 8° (A. IV/1719).
- Die Türkei im Aufbruch. Weiterhin Anlehnung an den Westen oder Hinwendung zum Mittleren Osten? Das Parlament, 50 (1976). Türkiye özel sayısı, S. 1. 2° (C/867).*
- Die Türkische Republik Aufbruch aus der Vergangenheit in die neue Zeit. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı, S. 9. 2° (C/867).*
- Türkiye. 18 pafta.* Ankara 1975/1976 Harita Genel Müdürlüğü. 1:500.000. (H/116).
- Türkiye 71 pafta.* Ankara 1971/1973 Harita Genel Müdürlüğü. 1:250.000. (H/115).
- Türkiye - AET İlişkileri.* Ankara Avrupa Topluluğu Yay. 331 s. 8° (A. IV/2017).
- Türkiye - Suriye Daimi Hudut Komisyonunun ikinci içtimai Zabıtları. Adana 7-21 Haziran 1930. LXXV. s. 4° (B/7957).*
- TRT 1977 yılı genel yayın planı.* Ankara Afşaroğlu Matbaası. 88 s. 8° (A. IV/1695).
- Türkiye'de Süreli Yayınlar: Gazeteler, dergiler, ajanslar, bültenler ve basımevleri.* Ankara 1969 Başbakanlık Basımevi. 144 s. = Başbakanlık Basın Yayın Gn. Müd. Arşiv Müd. yayınları. 4. (A. IV/1296).
- Türkiyede süreli yayınlar matbaalar 1973.* Ankara 1973 Başbakanlık Basımevi. 140 s. = Başbakanlık Basın - Yayın Gn. Md. Koordinasyon ve Araştırma Dairesi Bşk. Kütüphane ve Dokümantasyon Şubesi Md. Yay. 6. 4° (B/7887).
- ÜÇÖK, DR. BAHRIYE: *Notes from Korea.* Ankara İlk-San Matbaası. 32 s. 3 rs. 8° (A. IV/1952).
- ÜÇÖK, PROF. DR. COŞKUN: *Aramızdan ayrılanlar.* Ankara Üniversitesi - Hukuk Fakültesi Prof. Dr. Osman Fazıl Berki Armağanı'ndan ayrı bs. S. XVII-XXXVI. 8° (A. IV/1717).
- ÜNAL, AHMET: *Zum Status der "Augures" bei den Hethitern.* Revue Hittite et Asianique XXXI (1973)'den ayrı basım. S. 27-56. 8° (A. IV/1844).

- ÜNAL, RAHMİ HÜSEYİN: *Az tanınan ve bilinmeyen Doğu Anadolu Künbetleri hakkında notlar*. Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 121-163 22 pl. 4° (B/8021).
- ÜNAL, DR. TAHSİN: *Türk'ün sosyo ekonomik tarihi. 2. bs.* Ankara 1977 Emel Matbaası. 256 s. 8° (A. IV/1867).
- ÜNVER, ORD. DR. A. SÜHEYL: *Türkiye'de Nevruz ve Nevruziye*. Vakıflar Dergisi Sayı: XI'den ayrı bs. S. 221-236 3 pl. 4° (B/8031).
- VAHTOLA, JOUKO: *Tornion nimi je san asutushistoriallinen tausta*. Oulu 1976. 7 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 27. 8° (A. IV/1402).
- VAHTOLA, JOUKO: *Tornionlaakson varhaisasutus ja vanhin kylänimistö*. Oulu 1976. 56 s. = Oulun Yliopisto Historian Laitos No: 28. 8° (A. IV/1403).
- VAKALOPULOS, APOSTOLOS: *Historia tu neu Hellenismu*. Tessaloniki 1961. 395 s. 8° (B/7759).
- VELİDEDEOĞLU, DR. HIFZI VELDET: *Türk kanunu medenisi ve borçlar kanunu. Türkçeleştirilmiş metinleriyle birlikte. 3 Cilt*. Ankara 1970/1975 Üniversite Basımevi. = TDK Yay. 305, 310. 411. 8° (A. IV/3781).
- VOIGTLÄNDER, WALTER: *Zur Chronologie der spätmykenischen Burgen in Tiryns*. Mainz 1973 Verlag Philipp von Zabern. S. 241-266 pl. 89-91 = DAI. Tiryns. VI. 4° (B/7974-6).
- VORBERG, VON GASTON: *Antike Erotik in Kleinkunst und Keramik*. München Georg Müller Verlag. 113 pl. 2° (C/542).
- Der Vorkampf deutscher Einheit und Freiheit. Erinnerungen Urkunden Berichte Briefe*. Yay.: Tim Klein. Leipzig 1914 Wilhelm Langewiesche. 470 s. 8° (A. IV/1655).
- Vostokovedenie. Uçenia Žapiski, I. K. Letiyu Prof. V. I. Belyaova*. Leningrad 1974 Izdat: Leningrad - Universitate. 205 s. 1 pl. 8° (A. IV/961).
- VRYONIS, SPEROS JR: *Nomadization and Islamization in Asia Minor*. Dumbarton Oaks Papers 29 (1975)'den ayrı bs. S. 43-71. 4° (B/8038).
- WÄGNER, WILHELM: *Unsere Vorzeit. 2 Cilt*. Leipzig 1901/1902 Verlag von Otto Spamer. 8° (A. IV/1645).
- WATT, MONTGOMERY: *Imam Muhammed Gazzali. Mütfekkir-i Buzurg-ı Müslüman. Çev.: Mahmud İsfahanîzade*. Tebriz 1347 Çaphane-i Azerbaycan. 272 s. 8° (A. IV/1589).
- WEBER, ALFRED: *Gedanken zur Deutschen Sendung*. Berlin 1915 Fischer Verlag. 107 s. 8° (A. IV/1664).
- WEBSTER, NOAH: *Webster's New International Dictionary of the English Language. 2 Cilt. 2. bs.* Springfield 1957 G. and C. Merriam Company. 4° (B/8018).
- WEGNER, MAX: *Macrinus bis Balbinus*. Berlin 1971 Verlag Gebr. Mann. S. 131-260. = DAI Das Römische Herrscherbild III. Abteilung Bd. I. 4° (B/7840).
- Der Weltkrieg im Bild. 2 Cilt*. Berlin 1926 Verlag Der Weltkrieg im Bild. 4° (B/7938).
- Die Weltkriegsspionage. (Original - Spionage - Werk)*. München 1931 Justin Moser. 680 s. 24 pl. 4° (B/7934).
- WENTSCHER, ELSE: *Relative oder Absolute Wahrheit?* München 1941 Verlag Ernst Reinhardt. 79 s. 8° (A. IV/1674).

- WIGGERS, HEINZ BERNHARD: *Caracalla Geta - Plautilla*. Berlin 1971 Verlag Gebr. Mann. 129 s. 80 pl. = DAI Das Römische Herrscherbild III. Abteilungen Bd. I. 4° (B/7840).
- WILLERDING, ULRICH: *Bronzezeitliche Pflanzenreste aus Iria und Synoro*. Mainz 1973 Verlag Philipp von Zabern. S. 221-240 1 pl. = DAI Tiryns VI. 4° (B/7974).
- WILLIAMS, HECTOR - PETER TAYLOR: *A Byzantine lamp from Anamur (Cilicia)*. Anatolian Studies XXV, (1975)'den ayrı bs. S. 77-84. 4° (B/7886).
- Wirtschaftskrise brachte Anwerbestopp. Türkische Arbeitnehmer sind um ihre Arbeitsplätze besorgt*. Das Parlament, 50 (1976) Türkiye özel sayısı. S. 7. 2° (C/867).
- WOODS, SIR HENRY F: *Türkiye anıları (Osmanlı bahriyesinde kırk yıl) 1869-1909. Çev.: Em. Amiral Fahri Çoker*. İstanbul 1976 Yelken Matbaası. 328 s. 8 = Milliyet Yay. Tarih Dizisi: 42. 8° (A. IV/1334).
- El Yacimiento Iberico "Alto chacon" (Teruel). Excavaciones Financiadas por la comisaria General de Excavaciones. Capanus realizadas en 1969. 1970-1971 y 1972*. 1976 Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educacion y Ciencia. 83 + 18. s. LIII pl. = Excavaciones Arqueologicas en Espana 92. 8° (A. IV/1366).
- YAĞMAI, HABIB: *Firdevsi der Şahname*. Tahran 154 Çaphane-i Muhammed Ali. 196 s. 8° (A. IV/1572).
- YALMAN, BEDRİ: *Bursa*. İstanbul 1977 Yenilik Basımevi. VI + 136 s. 12 pl. 8° (A. IV/1732).
- YALT, A. RIZA: *Grand Dictionnaire. Français - Turc. Fransızca - Türkçe büyük sözlük*. İstanbul 1971 Ararat Yay. 1246 s. 8° (A. IV/1921).
- Tayla. Report of the Northern Society for Anatolian Archaeology*. Newcastle 1977 Department of Archaeology the University. 8° (A. IV/1936).
- YETKİN, PROF. DR. ŞERARE: *Sillyon (Yanköy Hisarı) daki Türk Eserleri*. Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 195-203 7 pl. 4° (B/8035)
- YÜRÜKOĞLU, ÖMER: *Sahip Ata araştırması buluntuları*. Vakıflar Dergisi XI'den ayrı bs. S. 217-220 3 pl. 4° (B/8032).
- ZABUNOĞLU, DOĞ. DR. YAYHA KÂZİM: *Kamu hukukuna giriş. Devlet tanım-kaynak-unsurlar*. Ankara 1973 Sevinç Matbaası. XII + 153 s. = A.Ü.H.Fak. Yay. No. 328. 8° (A. III/8252).
- ZEKÂU'L - MELEK, MUHAMMED ALİ: *Makalat-ı Furuğî. I. Cilt. 2. bs*. Tahran 1354 İntişarat-ı Tüs. 351 s. 8° (A. IV/1607).
- ZEKİ, M. EMİN: *Kürdistan tarihi*. İstanbul 1977 Haşmet Matbaası. 231 s. = Kemal Yay.: 17. 8° (A. IV/1859).
- ZIMMER, ARNOLD: *Nationalsozialistische Weltanschauung*. Berlin 1932 Gebrüder Hoffmann. 32 s. 8° (A. IV/1672).
- ZUGMAYER, DR. ERICH: *Eine Reise durch Vorderasien im Jahre 1904*. Berlin 1905 Dietrich Reimer. XII + 411 s. 8 pl. 1 hr. 8° (A. IV/1640).

B. DERGİLER*

- Abstracta Islamica 26, (1972); 27 (1973).
 Acta Archaeologica XXVIII, 3-4 (1976).
 Acta Ethnographica XXV, 3-4 (1976):
 M. TATAR, *Three Manuscripts witness to the mongolian hunters' worship of the saddlethongs*. S. 349-372.
 Acta Historiae Artuum XXII, 3-4 (1976).
 Acta Orientalia XXXI, 1-2 (1977):
 I. ECSEDY, *Tribe and Empire, Tribe and Society in the Turk Age*. S. 3-16.
 L. BESE, *The Mongolian Collection in Berkeley, California*. S. 17-50.
 I. VASARY, *Susun and Sūsün in Middle Turkic Text*. S. 51-60.
 A. N. KONOVOY, *Terminology of the Definition of Cardinal Points at the Turkic Peoples*. S. 61-76.
 Alba Regia XV (1977).
 The American Historical Review LXXXII, 23 (1977).
 American Journal of Archaeology LXXXI, 23 (1977):
 M. J. MELLINK, *Archaeology in Asia Minor*. S. 289-322.
 P. P. BETANCOURT, *Some Chronological Problems in the Middle Minoan Dark - on-light Pottery of Eastern Crete*. S. 341-354.
 American Journal of Philology 98, 1-2 (1977).
 The American West XIV, 3,4 (1977).
 A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi XXVIII, 3-4 (1970):
 M. ÇADIRCI, *II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu*. S. 287-296.
 A. ALPMAN, *M. Ö. XX-XXII Yüzyıllarda Anadolu'da Evlatlık alma Müessesesi*. S. 317-332.
 Y. ÖZKAYA, *XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu*. S. 339-368.
 Y. ÖZKAYA, *XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi*. S. 369-390.
 A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi XXXII, I-4 (1975).
 A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XX (1975); XXI (1976):
 XX-M. BALAKBABALAR, *Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken*. S. V-XXII.
 M. BALAKBABALAR, *Mehmet Karasan*. S. XXIII-XXV.
 Prof. Muhammed B. Muhammed Tavit Et - Tanci. S. XXVIII-XXX.
 Dr. Ragıp İmamoğlu. S. XXXI-XXXII.
 N. ÇAĞATAY, *Arkadaşım Muhammet Tanci*. S. XXXIII-XXXVI
 M. TÜRKER KÜYEL, *Değer ve Fârâbi*. S. 71-84.
 İ. KAYAOĞLU, *İslâm Ülkelerinin Yakın Tarihi*. S. 199-218.
 XXI-H. TANYU, *Dini Folklor veya Dini - Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde bir Araştırma*. S. 123-142.
 G. ORANSAY, *Türk Din Musikisi, Tür, Makam ve Usullarının kodlanması*. S. 151-184.

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

- H. KARAMAĞARALI, *Kayserideki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Humad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar*. S. 199-246.
- B. KARAMAĞARALI, *Anadolu'da XII-XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında*. S. 247-276.
- B. KARAMAĞARALI, *The Order and Convent Art From XIIth to XVIth Centuries in Anatolia*. S. 277-284.
- M. AYDIN, *Farabi'nin Siyasi Düşüncesinde Sa'âdet Kavramı*. S. 303-316.
- A. UĞUR, *Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray ve Oğlu Muhammed Giray Arasında Geçen İki Konuşma*. S. 357-362.
- A. UĞUR, *Yabancı Bir Yazarın Atatürk Hakkındaki Düşünceleri*. S. 363-366.
- Annales 32, 2-3,4 (1977).
- Annali 37, 2, 3 (1977).
- Annuaire (E. P. H. E.) LXXXIV:
- EMMANUEL, LAROCHE, *Religions Hittite et Asianique*. S. 237-238.
- DANIEL GIMARET, *Islamisme*. S. 263-272.
- HENRY CORBIN, *Islamisme*. S. 273-278.
- Anthropos 72, 1-4 (1977):
- P. LESER: *Fritz Graebner - Eine Würdigung. Zum 100. Geburtstag am 4 März 1977*. S. 1-55.
- M. K. H. EGGERT, *Prehistoric Archaeology and the Problem of Ethno-Cognition*. S. 242-255.
- Antike Kunst XX, 1, 2 (1977).
- Antike Welt VIII,2 (1977).
- The Antiquaries Journal LVI, 2 (1976).
- Anzeiger 113 (1976):
- K. JAHN, *Das christliche Abendland in der islamischen Geschichtsschreibung des Mittelalters (Vortrag)*. S. 1-19.
- F. FERRARI D'OCCHIEPPO, *Zur Hypothese einer 854 Jährigen Planetenperiode in der babylonischen Astronomie*. S. 231-234.
- Archaeologiai Ertesitő 2 (1976).
- Archäologische Bibliographie (1976).
- Archäologischer Anzeiger 2 (1977):
- C. PODZUWEIT - D. SALZMANN, *Ein mykenischer Kieselmosaikfußboden aus Tiryns*. S. 123-135.
- P. YULE, *Zwei minoisch-greischische bilinguische Siegel*. S. 141-147.
- V. VON GRAVE, *Ein Kopf strengen Stils aus Milet*. S. 159-163.
- A. GREIFENHAGEN: *Zeichnungen nach attisch rotfigurigen Vasen im Deutschen Archäologischen Institut*. S. 204-245.
- H. BÜSING, *Ranke und Figur an der Ara Pacis Augustae*. S. 247-257.
- Archiv Orientalni XLV, 1-4 (1977):
- N. ŽIMOVA, *On the Character and ideas of the Kemalist Movement*. S. 97-105.
- L. HREBICEK, *The Turkish Language Reform and Contemporary Lexicon*. S. 132-139.
- J. BLASKOVIC, *Ein Türkisches Steuerverzeichnis aus dem Bezirk Zabokrekya aus dem Jahre 1664*. S. 201-210.
- J. PECIRKOVA, *The Administrative organisation of the Neo-Assyrian Empire*. S. 211-228.

- Arhaologhi Efimeris, (1976).
 Arheoloski Vestnik XXV (1974); XXVI (1975).
 Asian and African Studies 13 (1977):
 X. CELNAROVA, *Orhan Kemals sozial - politische Satire*. S. 153-172.
 Asien Afrika Latein - Amerika V, 2,4 (1977).
 Athenaeum LXXV, 3-4 (1977).
 Baghdader Mitteilungen 2 (1963); 3 (1964); 4 (1968); 5 (1970); 6 (1973); 8 (1976):
 8-B. FINSTER - J. SCHMIDT, *Sasanidische und Frühislamische Ruinen im Iraq*.
 Balkan Studies XVII (1976); XVIII (1977):
 XVII-IRMSCHER, *Geschichte der Byzantinischen Studien. Ergebnisse und Aufgaben*.
 S. 241-268.
 XVIII-G. S. GEORGHALLIDES, *Turkish and British reactions to the Emigration
 of the Cypriot Turks to Anatolia 1924-1927*. S. 43-52.
 Bericht der Römisch - Germanischen Kommission 57 (1976); 58, 1 (1977):
 58-Dem Andenken an Wilhelm Schleiermacher in Dankbarkeit gewidmet.
 Berytus Archaeological Studies XXIV (1975/76).
 Biblica 58, 1,2 (1977).
 Bibliotheca Orientalis XXXIII, 5/6 (1976):
 F. CORNELIUS, *Streipunkte der hethitischen Geographie. Vortrag beim XXII. Rencontre
 Assyriologique in Göttingen Juni 1975*. S. 283-285.
 K. AARTUN, *Eine weitere Parallele aus Ugarit zur kultischen Praxis in Israels Religion*.
 S. 285-289.
 The Bodleian Library Record IX, 5 (1977).
 Bollettino del Centro Camuno di Studii Preistorici 13, 14 (1976).
 Bulgarian Historical Review 4 (1976):
 H. S. GLUSKOV, *Britain's Trade Relations with the Bulgarian Lands during the Period
 after the Crimean War until Bulgaria's Liberation from Ottoman Rule (1856-1877)*.
 S. 26-51.
 Bulletin of the American Schools of Oriental Research 224 (1976); 225 (1977):
 224-M. DOTHAN, *Interim Excavation Report First Season, 1973/4*. S. 1-49.
 P. ALBENDA, *Landscape Bas - Reliefs in the Bit - Hilani of Ashurbanipal*. S. 49-73.
 M. AHARONI - Y. AHARONI, *The Stratification of Judehite Sites in the 8th and 7th
 Centuries B. C.* S. 73-91.
 225-Announcement: *The Chicago Hittite Dictionary*. S. 66-67.
 A. J. FERRARA, *A Kassite Cylinder Seal from the Arabian Gulf*. S. 69-70.
 Bulletin de Correspondance Hellenique CI, I (1977):
 L. ROBERT, *Documentes d'Asie Mineure*. S. 43-132.
 Bulletin d'Etudes Orientales XXVII (1964):
 A. S. MELIKIAN - CHIRVANI, *Venise entre l'Orient et l'Occident*. S. 109-126.
 Bulletin of the Institute of Historical Research L, 121 (1977).
 Bulletin of the Mineral Research and Exploration Institute of Turkey 86, 87 (1976):
 87-P. S. DE JESUS, *Metallurgical practices in early Anatolia*. S. 49-64.
 Bulletin des Musees Royaux d'Art et d'Histoire 6, 46 (1974); 6, 47 (1975).
 Bulletin of the National Museum of Ethnology 2, 1 (1977).
 Bulletin of the School of Oriental and African Studies XL, 2 (1977).

- Bulletin Scientifique 13 (22) 1-6 (1977).
 Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris 4 (1976); 1,2 (1977).
 Byzantino - Slavica XXXVII, 2 (1976); XXXVIII, 1 (1977):
 XXXVIII-K. BENDA - J. MYSLIVEC, *The Illuminations of the Codex Mauroc-
 datianus*. S. 1-13.
 N. BAZANTOVA, *Byzantinische Traditionen in der synagogalen Textilkunst des 18. Jhs.*
 S. 38-40.
- Byzantion XLVI, 2 (1976).
 Cahiers de Civilisation Médiévale XIX, (1976); Bibliographie (1976); XX, 1 (1977):
 Les Cahiers de Tunisie XXV, 97-98 (1977).
 Canadian American Slavic Studies X, 2, 3 (1976):
 A. PUSHKIN, *The Fountain of Bahçesaray*. S. 161-175.
- Central Asiatic Journal XXI, 2 (1977); In honour of the 65th birthday of Prof.
 Helmut Hoffmann; XXI, 3-4 (1977): In honour of the 80th birthday of
 Prof. Nicholas Poppe:
 XXI, 3-4 J. R. KRUEGER, *Nikolaus Poppe Bibliographie (Werke 1957-1976)*.
 S. 161-176.
 U. SH. BAITCHURA, *Nicholas N. Poppe as the greatest Russian Philologistorientalist
 of our time*. S. 177-192.
 P. AALTO, *The name of Tashkent*. S. 193-198.
 G. DOERFER, *Şu Türk, bana 'mîr'. sana 'dir*. S. 208-214.
 G. JARRING, *Das Schicksal der zentralasiatischen Wissenschaftlichen Erbschaft von
 Philipp Johan Strahlenberg*. S. 224-228.
- Cornell Journal of Social Relations (CJSR) XII, 1 (1977).
 Cultura Antiqua 29, 2-5, 8-9 (1977).
 Çevren IV, 12 (1976):
 İSKENDER RİZAY, *Osmanlı İmparatorluğunda Vilayetler sisteminin niteliği*. S. 13-16.
 Ş. PLANA, *Kosova Türk Halk Şiiri*. S. 17-20.
 B. NOBİRDALI, *Nobırda'da son Türk Halkı sakinlerinin kimi görenekleri*. S. 21-28.
 E. DUGACINI, *Türk Osmanlı Devrinde Dugacini'de (Metohiya'da) Şehir yerleşim
 yerleri ve zanaatları*. S. 37-46.
 T. HAFIZ, *Prizren'de Türk Halk Türküleri ve kaynakları*. S. 47-58.
 S. YUSUF, *Prizen Türkçesinde kimi öğeler*. S. 59-64.
- Dacia XXI (1977):
Le IIe Congrès International de Thracologie, Bucarest, 1976. S. 5-12.
- Danıştay Dergisi V, 18-19 (1975); VI, 20-21 (1977):
 5-Y. ERYILMAZ, *Kuruluş yılında Askeri Targıtay*. S. 185-187.
- Dania Polyglotta 8 (1976).
 Das Deutsche Buch 2, 3 (1977).
 Deutsche Nationalbibliographie. 27-39 (1976); 6-12 (1977).
 Dış Politika VI, 3-4 (1977):
 I. SOSYAL, *The Influence of the Western Concept of Civilization on Turkish Foreign
 Policy*. S. 3-6.
 M. TAMKOÇ, *The Impact of the Truman Doctrine on the National Security Interest
 of Turkey*. S. 18-40.

- İ. GÜRKAN, *Security in Eastern Mediterranean (A Turkish Military Report)*. S. 41-50.
- J. HUREWITZ, O. OKYAR, O. SAĞDER, S. TAŞHAN, *The Present State of Turkish-US Relations - A panel discussion*. S. 51-68.
- K. GÖYMEN, *The Process of the Economic Integration of Europe and Industrialization of Turkey*. S. 81-95.
- E. DOĞRAMACI, *Education in Turkey and Western influences*. S. 96-105.
- A. YAKIN, *Turkish Workers in Europe: Positive and Negative Influences of Turkish Workers in Turkey's Relations with Western Europe*. S. 106-114.
- Durham University Journal N. S. XXXVIII, 2 (1977).
- East European Quarterly XI, 1-3 (1977):
- 1 - HAROLD E. BERGQUIST, JR., *Russo - American Economic Relations in the 1820's: Henry Middleton as a Protector of American Economic Interests in Russia and Turkey*. S. 27-41.
- J. KOMLOS, *Kossuth's Activities during the Second War of Italian Independence*. S. 43-63.
- 2 - J. HELD, *Military Reform in Early Fifteenth century Hungary*. S. 129-140.
- IVAN T. RUDNYTSKY, *The Ukrainian National Movement on the eve of the First World War*. S. 141-154.
- Erasmus 29, 1-8, 11-14 (1977).
- L'Etnographie 73 (1977-1).
- Ethnology XVI, 2, 3 (1977).
- Etudes Balkaniques 4 (1976); 1 (1977):
- 4 (1976) - B. SAMARDZIEV, *Ottoman policy towards principality of Bulgaria during the Regency (August 1886 - July 1887)*. S. 45-63.
- 1 (1977) - S. VELIKOV, *Bulgarian - Turkish Economic relations and Contacts (1918-1934)*. S. 63-82.
- S. YERASIMOS, *Sur les origines du mouvement de l'Armée verte en Anatolie*. S. 98-115.
- Excerpta Historica Nordica IX, 1973-74 (1977).
- Expedition 18, 1 - 4 (1975-76); 19, 1 (1976):
- 18,1 - F. JAMES, *Yoğurt: Its life and Culture*. S. 32-39.
- 18,2 - J. YAKAR - J. L. GARZON, *The Survival of Ancient Traditions in the Popular Architecture of North Central Turkey*. S. 43-47.
- 18,3 - A. LEBESSI, *A Sanctuary of Hermes and Aphrodite in Crete*. S. 2-13.
- E. KNAUER, *Some Aspects of the Classical Heritage in Afghanistan*. S. 14-25.
- A. GUINAN - G. OLLER - D. ORMSBY, *Nippur Rebaked: The Conversation of Cuneiform Tablets* S. 42-47.
- Das Fenster 20 (1977).
- Finskt Muscum 81 (1974).
- The Florida Anthropologist 30, 1, 2 (1977).
- Glasnik Revue (Skopje) XX, 1-2 (1976):
- XX, 1 - M. PENDEVSKI, *La situation de Macédoine dans l'Empire Ottoman à la fin du XIXe et le début du XXe siècle*. S. 87-106.
- A. STOJANOVSKI, *Caractère et influence du règne Ottoman dans les pays Yougoslaves du XV au XVIe siècle*. S. 129-142.
- V. BOSKOV - P. EMSOV, *Inscriptions Turques et tradition du XIXe siècle dans le village de Pepeliste, Tikves*. S. 143-156.

XX,2 - S. PIPERKOVSKI-KEMAL ARUCI, *Drapeau militaire tuec de la deuxieme moitié du XIXe siècle*. S. 179-184.

Godišen Zbornik 2, 28 (1976).

Godišniyak -Annuaire (Sarajevo) XXI-XXVII (1976).

Hamizrah Hehadash XXVI (1976):

A. LAYISH, *The Contribution of the Modernists to the Secularization of Islamic Law*. S. 1-14.

R. RODED, *The 'Ulamā' of Damascus in the Twilight of the Ottoman Period*. S. 15-26.

Harvard Journal of Asiatic Studies XXXVI, (1976); XXXVII, 1 (1977).

Hesperia 46, 1 (1977).

The Historical Journal XX-2, 3 (1977).

History of Religions XVI, 4 - XVII, 1 (1977).

International Journal of Middle East Studies VIII, 2, 3 (1977):

2 - R. P. NYE, *Civil - Military Confrontation in Turkey: The 1973 Presidential Election*. S. 209-228.

C. E. BOSWORTH, *Al-Jabarti and the Frankish Archeologists*. S. 229-236.

E. NABY, *The Assyrians of Iran: Reunification of a "Millat" 1906-1914*. S. 237-249.

T. CUYLER YOUNG, *16 August 1900 - 31 August 1976*. S. 267-269.

V. TINTO; *Perceptions of Occupational Structure and Career Aspirations among the Turkish Elite*. S. 329-338.

In Memoriam, Cengiz Orhonlu 1927-1976. S. 409-419.

Iran XV (1977):

HELENE J. KANTOR, *The Elamite Cup from Chogha Mish*. S. 11-14.

Iraq XXXIX, I (1977):

W. F. LEEMANS, *The Importance of Trade*. S. 1-10.

G. STEINER, *Kaufmanns - und Handelssprachen im Alten Orient*. S. 11-18.

A. WESTENHOLZ, *Diplomatic and Commercial Aspects of Temple Offerings*. S. 19-22.

M. A. POWELL, *Sumerian Merchants and the problem of Profit*. S. 23-30.

B. R. FOSTER, *Commercial Activity Sargonic in Mesopotamia* S. 31-44.

D. C. SNELL, *The Activities of Some Merchants of Umma*. S. 45-50.

H. LIMET, *Les Schemas du Commerce Neo-Sumerien*. S. 51-59.

S. N. KRAMER, *Commerce and Trade: Gleanings from Sumerian Literature*. S. 59-66.

G. KOMOROCZY, *Tilmun als "Speicher des Landes"*. S. 67-70.

H. SAUREN, *Der Handel zur Zeit Gudea's von Legasch*. S. 71-72.

J. D. MUHLY, *The Copper Ox - Hude Ingots and the Bronze Age Metals Trade*. S. 73-83.

K. R. MAXWELL - HYSLOP, *Sources of Sumerian Gold*. S. 83-86.

P. CALMEYER, *Das Grab eines Altassyrischen Kaufmanns*. S. 87-98.

P. GARELLI, *Marchands et Tamkaru Assyriens en Cappadoce*. S. 99-109.

K. R. VEENHOF, *Some Social Effects of Old Assyrian Trade*. S. 109-118.

M. T. LARSEN, *Partnership in the Old Assyrian Trade*. S. 119-145.

Islam and the Modern Age VIII, I, 3 (1977).

Israel Exploration Journal 27, 1 (1977).

Istanbuler Mitteilungen 26 (1976):

W. WILLSON CUMMER, *Iron Age Pottery from Akalan*. S. 31-39.

A. M. DİNÇOL, *Die neuen urartäischen Inschriften aus Körzüt*. S. 19-30.

W. GÜNTHER, *Eine neue Phyle in Aizonai*. S. 111-115.

K. JEPPESEN, *Neue Ergebnisse zur Wiederherstellung des Maussoleinos von Halikarnassos. 4. Vorläufiger Bericht der dänischen Halikarnassos - expedition*. S. 47-99.

R. NAUMANN, *In Memoriam Arif Müfid Mansel*. S. 5-8.

R. NAUMANN, *Neue Beobachtungen am Theodosiusbogen und Forum Tauri in Istanbul*. S. 117-141.

P. NEVE, *Eine hethitische Hieroglyphen - Inschrift am Löwentor von Boğazköy*. S. 9-11.

H. OTTEN, *Zum halentu - Gebäude: Eine Klarstellung*. S. 13-17.

U. PESCHLOW, *Nachtrag zur byzantinischen Plastik in Didyma*. S. 143-147.

J. RABY, *A Seventeenth Century Description of Iznik - Nicæa*. S. 149-188.

E. ROHDE, *Das verlorene Haupt des Zeus. Stellungnahme zu einem Anpassungsersuch am Pergamon - Ostfries*. S. 101-115.

K. TUCHELT, *Zwei importierte Gefäße aus Didyma*. S. 41-45.

Istoričeskie Zapiski 97-98 (1977).

Istorie Veche și Arheologie, 27,4 (1976); 28, 1-2 (1977).

Istorijski Čaposis XXII (1975); XXIII (1976).

Istoriya SSSR 3-5 (1977).

İtalyan Filolojisi IX 10 (1977).

Izvestiya Akademii Nauk Turkmenskoy SSR 1-3 (1977).

Jahrbuch des Bernischen Historischen Museums 53, 54 (1973-74).

Jahrbücher für Geschichte Ost Europas 24, 4 (1976); 25, 1 (1977):

24 - S. GIOVANNI, *Der Russisch - Mongolische Vertrag von 1689*. S. 547-560.

Journal of the American Oriental Society XCVII, 2, 3 (1977):

N. POPPE, *On Chuvash - Mongolian Linguistic Contacts*. S. 111-114.

Journal of Asian and African Studies 13 (1977):

M. YAMA'UCHI, *The foreign policy of Turkey and her Relations with the "East" during the National Independence War (1920-1921)*. S. 1-66.

ABDUL' RAHİM ABDUL RAHMAN, *The Ottoman rule and its effect on Egyptian society*. S. 67-76.

Journal of Asian History 11, 1 (1977).

Journal Asiatique CCLXV, 1, 2 (1977).

Journal of the Economic and Social History of the Orient XX, 2 (1977):

S. PARPOLA - A. PARPOLA - R. H. BRUNSWIG JR, *The Meluhha village. Evidence of acculturation of Harappan traders in late third millenium Mesopotamia?* S. 129-165.

R. W. OHSON, *Jews, Janissaries, Esnaf and the revolt of 1740 in Istanbul. Social upheavel and political realignment in the Ottoman Empire*. S. 185-207.

Journal of Human Evolution 6, 1-6 (1977).

Journal of Near Eastern Studies 36, 2 (1977).

Journal of the Royal Asiatic Society 2 (1976); 1 (1977):

2 (1976) - J. RYCKMANS, *L'Inscription Sabéenne Chrétienne Istanbul 7608 bis*. S. 96-99.

1 (1977) - G. FÉHÉRVARI, *Working in metal: Mutual influences between the Islamic World and the medieval West*. S. 3-16.

G. GOODWING, *The reuse of marble in the eastern Mediterranean in medieval times*. S. 17-30.

W. C. BRICE, *Early Muslim sea-charts*. S. 53-61.

C. S. F. BURNETT, *A group of Arabic - Latin translators working in northern Spain in the mid-12th century*. S. 62-108.

Kiryat Sefer Index to vol. 51 (1975/76); 52 1, 4 (1977).

Kolleksiyon I, 1-12 (1976); 2, 13-24 (1977).

Kunst des Orients XI, 1-2 (1976/77):

R. PARET, *Die Entstehungszeit des Islamischen Bilderverbots*. S. 158-181.

M. ROGERS, *Waqfiyyas and Waqf-registers*. S. 182-196.

Kültür ve Sanat 3 (1974); 4 (1976); 5 (1977):

3 - O. ASLANAPA, *Kıbrıs'taki Türk eserleri*. S. 4-13.

S. IRMAK, *Kültür politikamızın esasları üzerinde düşünceler*. S. 14-15.

M. U. DERMAN, *Üsküdar'lı Ressam Hoca Ali Rıza Bey*. S. 16-27.

D. KUBAN, *Milli bilinçlenme ve tarihi çevre saygısı*. S. 28-31.

İ. PARMAKSIZOĞLU, *Sultanahmet camii mimarı Sedefkâr Mehmet Ağa hk.* S. 32-39.

C. M. ALTAR, *Doğu - Batı kültür akışimleri üstüne bir deneme*. S. 40-43.

A. ÇAFEROĞLU, *Orhun ve Yenisey yazıtları*. S. 64-66.

T. ÖLEZ, *Türk Sanat tarihinde oyma sanatı üzerine*. S. 74-79.

R. ÜNER, *Yunus Emre üstüne*. S. 80-83.

B. N. ŞEHİSUVAROĞLU, *Kültür tarihimizde renkli bir sima C.E. Arseven (1875-1971)*. S. 84-88.

H. Z. KOŞAY, *Keban bölgesindeki Sakyol (Pulur) höyüğü - eski tunç çağı kültür ve sanatı*. S. 110-118.

H. KURTULUŞ, *Geleneksel Türk tiyatrosunun önemli bir unsuru Karagöz*. S. 119-123. *Bölgesel Türk Giyimleri (Giyim Tarihine kısa bir bakış)* S. 124-127.

4 - G. ÖNEY, *Büyük Selçuklu devri minarelerinde süsleme* S. 6-11.

M. ÖNDER, *Yeni bulunan Selçuklu devri ejder figürleri*. S. 12-16.

F. BAYRAMOĞLU, *Tezhipli ve padişah onaylı fermanlar*. S. 17-37.

E. H. AYVERDİ, *Bir tek taş pırlanta*. S. 37-43.

B. ŞEHİSUVAROĞLU, - G. GÜREŞSEVER, *Bilim ve sanat tarih bakımından Sabuncuoğlu cerrahisi*. S. 44-51.

F. AKOZAN, *Geçmişimiz için bir gelecek*. S. 52-59.

Z. AKALAY, *Minyatürlü bir coğrafya kitabı*. S. 60-71.

T. GÜRPINAR, *Kuş cenneti*. S. 72-77.

A. BARIŞKAN, *Anadolu işleme sanatı*. S. 78-85.

M. KAPLAN, *Ziya Gökalp ve mefkuresi*. S. 86-89.

S. ÜNVER - A. AKAR, *Sultan Ahmet türbesinin farkına varılmayan bir güzelliği*. S. 92-93.

T. TEZCAN, *Topkapı sarayı müzesi silah seksiyonu*. S. 102-107.

M. ÖZEL, *Şeker Ahmet Paşa ve sanatı*. S. 108-112.

E. PEKİN, *Yörüklerde Yük Çulu*. S. 122-137.

5 - E. BİLGİÇ, *Kültür ve sanat üzerine*. C. 6-7.

Z. AKALAY, *Emir Hüseyin Dehlevi ve Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan minyatürlü eseri*. S. 8-19.

- C. AVCI, *Türk Sanatında aynalı yazılar*. S. 20-23.
 H. TEZCAN, *Topkapı Sarayı Müzesi Harem Dairesi Hamamları*. S. 34-40.
 C. BİNGÖL, *Uluslararası Atatürk çocuk resim sergisi*. S. 41-51.
 A. KOLSUK, *Haliç işi denilen İznik çinileri*. S. 52-57.
 E. YÜCEL, *Osmanlı ağaç işçiliği*. S. 58-71.
 A. TUZCULAR, *Türk İskelet saatleri*. S. 72-77.
 A. S. DURUÇAY, *Türk-İslam eserleri müzesinde bulunan 8 Selçuklu halısı*. S. 78-85.
 Y. ÖNGE, *Mimar gözüyle kuş evleri*. S. 88-91.
 G. ÖNEY, *İran'da Selçuklu Mescid-i Cumaları*. S. 92-96.
 C. KERAMETLİ, *Divan edebiyatı müzesinde 18. yüzyıl işlemeli seccadeler*. S. 97-103.
 M. ÖNDER, *Selçuklu devri Kubâd - Abâd Sarayı çini süslemeleri*. S. 104-107.
 FATMA AKBİL, *Türk Yazmacılık sanatı*. S. 108-114.
 Ş. AKSOY, *Hat Sanatı*. S. 115-137.
 K. ÇİĞ, *Topkapı Sarayı'ndaki padişah askıları*. S. 138-142.
 E. ÜREN, *Nazmi Ziya Güran*. S. 143-146.
 H. KOYUNOĞLU, *Eski Türk ocakları merkez binasının inşaatına ait anılarım*. S. 147-152.
 F. KIRZIOĞLU, *Erzurum kongresi beyannamesini imzalayan 45 mümessil*. S. 153-159.
 H. GÜRÇAY, *Yeraltı şehirleri*. S. 160-168.
 M. ÖZEL, *Erzurum'daki Selçuklu eserleri*. S. 169-196.
 K. AYİTER, *Osmanlı Sultanları Ren kıyılarında (Osmanlı padişahlarının tanınmayan sekiz tablosu)*. S. 177-186.
- Letopis 27 (1976).
 Levéltari Közlemények 2 (1975).
 Libyca XXIII (1975).
 Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi 86, 87, (1976):
 87 - PRENTISS S. DE JESUS, *Eski Çağlarda Anadolu'da yapılmış olan metalurjik faaliyetler*. S. 55-69.
- Man XII, 1, 2 (1977).
 Materialia Turcica 2 (1976):
 L. BAZIN, *Eine Inschrift vom Oberen Jenissei als Quelle zur Geschichte Zentralasiens*. S. 1-11.
 LARS - ERIK NYMAN, *Turkish influence on the islamic Republic of Eastern Turkestan*. S. 12-24.
 W. EGGELING, *Sinkiang - Uighur (Geographische Kurzinformation)* S. 25-27.
 B. DILGER, *Die Uiguren und ihr gegenwärtiges Bildungswesen*. S. 28-37.
 J. DZAMBO, *Eine im Jahre 1850 an den Sultan Abdul-Mecid gerichtete christliche Bittschrift aus Bosnien - Hercegovina*. S. 38-65.
 H. WILBRANDT, *Fünfzig Jahre Entwicklung und Zukunftsaaspekte der Türkischen Landwirtschaft*. S. 66-78.
 F. BECKER, *Türkeiforschung 1974/75 des Geographischen Instituts an der Ruhr - Universität*. S. 79-83.
 J. MANZENREITER, *Die Entstehung der Türkischen Verfassung von 1876*. S. 84-85.
 J. - H. BAUMGARTEN, *Erinnerung and den ersten Turkologen - Kongress von 50 Jahren in Baku*. S. 86-88.

- W. WILKOP, *Die Jakuten - heute*. S. 89-92.
 R. GRULICH, *Christiano - Turcica aus Stockholm*. S. 93.
 R. GRULICH, *Turkophane Minderheiten in Europa*. S. 94-96.
 R. GRULICH, *Deutsch - Türkische Nachbarschaft am Beispiel der Dobrudscha - Deutschen*. S. 97-99.
 R. KLEMISCH, *Brichte aus der Turkmenischen und Usbekischen SSR*. S. 100-102.
- Medelhausmuscet 11 (1976).
- Memoirs of the Research Department of The Toyo Bunko 33, (1975):
 K. ENOKI, *The Place of Toyo Bunko in World Asian Studies*. S. 1-22.
 M. HOYANAGI, *Natura, Changes of the Region along the Old Silk Road in the Tarim Basin in Historical Times* S. 85-114.
- The Metropolitan Museum of Art XXXV, 1 (1977):
 L. CASSON *The Thracians*. S. 80.
- The Middle East Journal XXXI, 1-2,3 (1977):
 G. G. STEVENS, *1967-1977: America's Moment in the Middle East?* S. 1-15.
 S. D. HAYES, *Joint Economic Commissions as Instruments of US Foreign Policy in the Middle East*. S. 16-30.
 R. SPRINGBORG, *New Patterns of Agrarian Reform in the Middle East and North Africa*. S. 127-142.
- Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ ı XV (1975):
 T. ATAÖV, *Anti - imperialistic ideas in Mustafa Kemal's writings and their importance for Asia*. S. 1-9.
 O. SANDER, *Turkey: The staunchest ally of the United States*. S. 10-25.
 Y. ALTUĞ, *The State of International detente and Turkish foreign policy*. S. 25-36.
Selective Turkish Bibliography on International Relations 1975. S. 156-171.
- Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien CVII (1977):
Festschrift Margarete Weninger zum 80. Geburtstag.
- Mitteilungen, Deutsch - Türkische Gesellschaft E. V. 98 (1977):
 K. BITTEL, *Vierzig Jahre gemeinsamer türkischer und deutscher Ausgrabungstätigkeit in Anatolien. Rückblicke und Ausblicke*. 27 s.
- Mitteilungen der Deutschen Orient - Gesellschaft zu Berlin. 108 (1976).
- Monde Russe et Sovietique XVIII 1-2 (1977).
- Mülkiyetler Birliğı Dergisi 46 (1977):
 KÄMİL ERDEHA, *Milli Mücadele Livalar ve Mutasarrıflar: Bolu Mutasarrıflığı-II*. S. 30-33.
- Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte 45 (1976).
- Naroda Azii i Afriki 4 (1977).
- National Geographic Magazine 151, 4-6 (1977); 152, 1-2,3 (1977):
 152,1 - R. PAUL JORDAN - G. W. GAHAN, *Turkey, Cross Fire at an Ancient Cross-roads*. S. 88-123.
- Novaya Noveşinya Istoriya 5 (1977).
- Orient XI (1975); XII (1976):
 XI - T. GOMI, *Über MU. TU. LUGAL: 'Eingebrachtes für den König'in den Neusumerischen Viehverwaltungsurkunden aus Drēhim*. S. 1-14.

- O. SUZUKI, *Silk road an Alexander's Eastern Campaign*. S. 67-92.
 Orientalia XLV, 3,4 (1976):
- D. H. CALDWELL, *The Early Glyptic of Gawra, Giyan and Susa and the Development of Long Distance Trade*. S. 227-250.
 R. M. SIGRIST - M. E. COHEN, *Noms d'année des rais d'Isin*. S. 410-423.
 R. KÖBERT, *Der Name der Christen bei den Arabern*. S. 429-431.
 W. G. E. WATSON, *Ugarit and the OT: Further Parallels*. S. 434-442.
- Orientalistische Literaturzeitung 72,2 (1977).
- Oriente Moderno LVI, 5-6; 7-12 (1976); LVII, 1-2 (1977):
- LVI, 5-6 - G. E. CARRETTO, *La Conferenza Islamica e la Turchia*. S. 105-116.
 LVI, 7-12 - G. E. CARRETTO, *Ancora su Meş'ale*. S. 289-354.
 G. E. CARRETTO, *Cronaca della Turchia*. S. 355-378.
- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XXXI,2, 3 (1977).
- Praehistorische Zeitschrift 51, 2 (1976).
- Prilozi XXIV (1974); XXV (1975):
- XXIV - Dz. CEHAJIC, *Some characteristics of the teachings of Calaluddin Rumi, and beginning of Dervish of Mawlawis, in Bosnia and Herzegovina*. S. 85-109.
 H. SUSIC, *Two concepts in political philosophy (Ibn Rusd i Ibn Haldun)*. S. 133-141.
 XXV - S. GROZDANIC, *Orientalni Institut u Sarajevu*. S. 4-15.
 S. TRAKO - L. GAZIC, *Rukopisna Zbirka Orijentalnog Instituta u Sarajevu*. S. 15-31.
 Dz. F. SPAHO, *Arhiv Orijentalnog instituta u Sarajevu*. S. 31-41.
 B. NURUDITOVIC, *Pregled izdanja Orijentalnog instituta sa bibliografijom radova u njima*. S. 43-97.
- Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland 106 (1974-1975).
- Przeglad Orientalistyczny 2, 102; 3, 103 (1977):
- 2 - W. ZAJACZKOWSKI, *IIe Congrès International, de Turkologie*. S. 145-147.
 3 - BOGDAN KOPANSKI, *La connaissance de l'état Turc et de ses habitants en Pologne à l'ère de la Renaissance*. S. 221-229.
- Rassegna Storica del Risorgimento LXIV, 1, 2, 3, (1977):
- M. F. MELLAND, *Documenti vaticani su alcuni membri della famiglia Murat (1839-1840)*. S. 259-284.
- Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale LXXI, 1 (1977):
- D. ARNAUD, *Textes relatifs a l'histoire de Larsa-1*. S. 3-8.
 E. C. KINGSBURY, *La dixième année de Sumu-el*. S. 9-16.
 J. - M. DURAND, *Notes sur l'histoire de Larsa (I)*. S. 17-34.
 B. L. ROSEN, *Some notes on Eshnunna laws 20 and 21 and a legal reform in the laws of Hammurabi*. S. 35-38.
 S. LACKENBACHER, *Un nouveau fragment de la "Fete D'Istar"*. S. 39-50.
 M. T. BARRELET, *Un inventaire de Kar-Tukulti - Ninurta: textiles décorés Assyriens et autres*. S. 51-92.
- Revue des Etudes Byzantines 35 (1977):
- A. FAILLER, *Le séjour d'Athanesa II d'Alexandrie à Constantinople*. S. 43-73.
 N. BELDICEANU, *Biens monastiques d'après un registre Ottoman de Trébizonde (1487)*. S. 175-214.

M. KURSANSKIS, *L'Empire de Trébizonde et la Géorgie*. S. 237-256.

R. - J. LILIE, *Die Schlacht von Myriokephalon (1176)*. S. 257-276.

P. MAGDALINO, *Some additions and corrections to the list of Byzantine churches and monasteries in Thessalonica*. S. 277-286.

Revue des Etudes Islamiques XL, 1-2, (1972); XLI, 1-2 (1973); XLII, 1-2 (1974); XLIII, 1 (1975):

XL,1 - W. M. WATT, *L'influence de l'Islam sur l'Europe médiévale*. S. 7-41.

R. HÜSEYİN ÜNAL, *Monuments islamiques pré-ottomans de la ville de Bayburt et de ses environs*. S. 99-127.

N. BELDICEANU, *Un acte sur le statut de la communauté juive de Trikala*. S. 129-138.

XL,2 - B. A. CVETKOVA, *Actes concernant la vie économique de villes et ports Balcaniques aux XVe et XVIe siècles*. S. 345-390,

XLI,1 - J. SOURDEL - THOMINE, *Albert - Louis Gabriel (1883-1972)*. S. 3-5.

M. KERVRAN, *Une forteresse d'Azerbaïdjan: Samirân*. S. 71-93.

XLI,2 - S. SOUCEK, *A propos du livre d'instructions nautiques de Piri Re'is*. S. 241-255.

XLII,1 - J. SOURDEL - THOMINE, *Inscriptoins Seljoukides et salles à coupoles de Qazwin en Iran*. S. 3-43.

XLIII, 1 - J. SOURDEL - THOMINE, *Introduction a l'art de l'Islam (7e partie)*. S. 3-44.

J. - P. ROUX, *Dieu dans le Kitâb-i Dede Qôrğüt*. S. 123-140.

Revue des Etudes Sud - Est Européennes XIV, 3-4 (1976); XV, 1-2,3 (1977):

XIV,3 - Ş. ANDREESCU, *En marge des rapports de Vlad l'Empaleur avec l'Empire Ottoman*. S. 373-380.

XV,1 - V. DICULESCU, *The Romanians of Transylvania and the 1877-1878 War*. S. 3-24.

C. GÖLLNER, *Legenden von der skythischen, und trojanischen und kaukasischen Abstammung der Türken im 15. und 16. Jahrhundert*. S. 49-62.

A. I. IONESCU, *Considerations sur la traduction du Livre sur le systeme de la religion des Musulmans de Cantemir par Sofronie Vracanski*. S. 101-112.

XV,2 - A. PIPPIDI, *L'Echo en hainaut du Premier siège de Constantinople par les Turcs (1394)*. S. 363-364.

P. BINDER, *Ein siebenbürgischer Freund des Rumänischen Constantin Cantacuzino - Stolnicul: Arzt Martin Hermann aus Braşov*. S. 365-367.

XV,3 - A. CAMARIANO - GIORAN, *Contributions aux relations roumano-egyptiennes*. S. 493-508.

Revue Historique 521 - 523 (1977).

Revue Hittite et Asiatique XXXII, (1974); XXXIII, (1975):

F. BADER, *La structure thématique aux présents hittites*. S. 5-30.

Revue Internationale d'Histoire Militaire 34, (1975); 36 (1977):

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Les armées roumaines dans la lutte pour la défense et l'indépendance du pays, du XIVe au XVIe siècle*, S. 5-21.

Revue Roumaine d'Etudes Internationales XI,3 (1977).

Revue de Synthèse 85-86 (1977).

Roumanie Pages d'Histoire 1, 3-4 (1976); 2, 1 (1977).

Ruperto Carola 58/59 (1976).

Saeculum 27,4 (1976); 28, 2-3 (1977):

27 - C. NESTVOGEL, *Mircea Eliades Auffassung des Schamanismus*. S. 223-225.

D. UNZEITIG, *Sibirischer Schamanismus*. S. 226-234.

G. MOLLENHAUER, *Schamanismus bei den Eskimos*. S. 235-240.

R. Rolle, *Urartu und die Reiternomaden*. S. 291-339.

28 - H. SCHMIDT, *Das Türkenjahr 1683 und seine historische Bedeutung*. S. 87-101.

Sanat Dünyamız IV, 10 (1977):

S. TANSUÇ, *Avrupadaki Aşk ve Evlilik Sergilerinde Türkiye*. S. 3-8.

K. ZIPPER, *Türk Hatları*. S. 9-15.

N. ARAZ, *Eski Bursa Evleri*. S. 17-21.

M. ASLIER, *Kenan Özbek Halk El Sanatları Müzesi*. S. 22-28.

R. ERGEÇ, *Side Müzesi*. S. 30-38.

Schweizerisches Landesmuseum 85 (1976).

Scripta Minora (1977 - 1978) *In honorem Einari Gjerstad*:

V. KARAGEORGHIS, *The Goddess with uplifted arms in Cyprus*. S. 5-45.

Slovenska Arheologie XXV, 1 (1977).

Sovetskaya Arheologiya 3 (1977).

Sovetskaya Tyurkologiya 5,6 (1976); 2 (1977):

1976 - N. Z. GADJIYEVA, *On the tentenciens in development of the morphological structure of turkic languages*. S. 3-16.

SH. KARIMKHODJAYEV, *On the assimilation of Karakalpak borrowings in the Russian language*. S. 28-36.

E. N. REPYEVA, *On some turkizms in Russian and Ukrainian in the XV-XVIIth centuries*. S. 36-43.

V. D. ARAKIN - V. A. GORDLEVSKY, *Investigator of turkic languages*. S. 67-75.

A. P. BAZIYANTS, *V. A. Gordlevsky and reform of writing of turkic languages*. S. 75-78.

Speculum L, 3-4 (1975); LI, 1-4 (1976); LII, 1-3 (1977).

Studia Albanica XIV, 1 (1977).

Studia Balcanica 11, 12, 13, (1976/1977):

11 - *La Préparation Diplomatique du Pacte Balkanique 1934*.

P. ARSOV, *Les conférences balkaniques 1930-1933*. S. 5-32.

12 - *Mouvements de Liberation dans les Balkans a fin du XIXe Siecle*.

B. SAMARDZIEV, *La politique Turque a l'égard de la Principauté bulgare et la Roumélie Orientale en rapport avec la suzeraineté Turque (1878-1886)*. S. 35-58.

R. BOZILOVA, *Tentatives de collaboration dans les luttes de libération nationale de la population en Turquie d'Europe à la fin du XIXe S.* 215-216.

Studia Orientalia 45, 46 (1975); 47, 48 (1977):

46 - *Haec Studia Orientalia Armas Salonen, S. Q. A.*

P. AALTO, *The Horse in Central Asian Nomadic Cultures*. S. 1-11.

R. D. BIGGS, *An Ur III Agricultural Account from Nippur*. S. 21-31.

I. J. GELB, *Homo Ludens in Early Mesopotamia*. S. 43-77.

W. W. HALLO, *Another Sumerian Literary Catalogue*. S. 77-81.

E. HEINRICH, *Noch einmal: Überdachung des Thronsaals in Babylon*. S. 81-91.

- R. HOLTHOER, *Classification of pottery shapes-an experiment*. S. 91-129.
- J. KLIMA, *Sur les recherches concernant l'économie et la société de la Mésopotamie ancienne*. S. 129-141.
- H. J. LENZEN, *Die Architektur der Schicht Uruk Arch. III (Djemdet Nasr) in Eanna*. S. 169-193.
- L. MATOUS, *Das altassyrische Sammelmemorandum*. S. 193-205.
- A. PARPOLA - S. PARPOLA, *On the relationship of the Sumerian toponym Meluhha and Sanskrit mleccha*. S. 205-239.
- S. PARPOLA, *Transliteration of Sumerian: Problems and Prospects*. S. 239-259.
- G. PETTINATO - H. WAETZOLDT, *Saatgut und Furchenabstand beim Getreideanbau*. S. 259-291.
- W. VON SODEN, *Seltene akkadische Wörter*. S. 233-333
- Die Veröffentlichungen von Prof. Dr. Armas Salonen*. S. 343-369.
- 47 - Pentti Aalto *sexagenario dedicate Anne 1977*:
- G. DOERFER, *Das Sonqor - Türkische (Ein vorläufiger Bericht)*. S. 43-56.
- A. VON GABAIN, *Iranische Elemente im zentral- und ostasiatischen Volksglauben*. S. 57-70.
- R. YÖNGSIYEBÜ, *Everlasting bodies of the ancestral spirits in Mongolian Shamanism*. S. 175-180.
- H. HALEN, *Bibliography of Professor Pentti Aalto's publications 1938-1976*. S. 287.
- Studii și Cercetari de Istorie și Arheologie XXVIII, 3 (1977).
- Studime Historike XXXI, 2-3 (1977).
- Sumer XXXII, 1-2 (1976):
- W. NUTZEL, *The Climate changes of Mesopotamia and Bordering Areas*. S. 11-24.
- A. H. AYISH, *Bassetki statue with an old Akkadian royal inscription of Naram - sin of Agade*. S. 63-76.
- B. K. İSMAİL - M. TOSI, *A Turquoise neckstone of king Ninurta - Apal - Ekur*. S. 105-112.
- E. R. LACHEMAN, *Tablets From Arraphe and Nuzi in the Iraq Museum*. S. 113-148.
- J. SCHMIDT, *Uruk - Warka vorläufiger Kurzbericht über die 32. Ausgrabungskampagne*. S. 181-188.
- Südosteuropa Mitteilungen 2, 3 (1977):
- F. RONNEBERGER, *Die politische Modernisierung der Türkei*. S. 48-64.
- F. BABINGER, *Die Osmanenherrschaft auf dem Balkan. Ein Beitrag zur geschichtlichen Wahrheitsfindung*. S. 48-58.
- Südost - Forschungen XXXIV (1975); XXXV (1976):
- XXXIV - M. BERNATH, *Karl August Fischer*. S. 1-2.
- G. WEISS, *Beobachtungen zur Sozialgeschichte von Byzanz*. S. 3-25.
- J. MATUZ, *Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymans des Prächtigen*. S. 26-60.
- C. GÖLLNER, *Die Türkenfrage im Spannungsfeld der Reformation*. S. 61-78.
- D. KADACH, *Ein Aufklärer des Balkan. Dr. Altanas Bogoridi*. S. 125-165.
- H. - J. KORNRUMPF, *Zur Rolle des osmanischen Meclis im Reformzeiter*. S. 247-274.
- XXXV - M. BERINDEI - M. KALUS - MARTIN - G. VEINSTEIN, *Actes de Murat III sur la region de Vidin et remarques sur les qanun ottomans*. S. 11-68.

- S. FAROQHI, *Agricultural Activities in Bektashi Center: the Tekke of Kızıl Deli 1750-1830*. S. 69-96.
- H. KALESHI, *Dr Ibrahim Temo - der Gründer des jüngtürkischen Komitees, Einheit und Fortschritt. Ein Beitrag zur Erhellung der Rolle der Albaner in der jüngtürkischen Bewegung*. S. 110-149.
- C. SPOREA, *Mircea Popescu (1919-1975)*. S. 251-252.
- P. BARTL, *Hasan Kaleshi (1922-1976)*. S. 252-253.
- Syria LII, 1-4, (1975); LIII, 1-4 (1976); LIV, 1-2 (1977):
- LII - A. PARROT, *Les fouilles de Mari. XXIe campagne de fouilles (Automne 1974)*. S. 1-17.
- L. LECLANT, *Note sur la plaquette d'Amenophis III*. S. 19-21.
- J. MALLET, *Mari: une nouvelle coutume funéraire assyrienne*. S. 23-36.
- H. LIMET, *Observatione sur la grammaire des anciennes tablettes de Mari*. S. 37-52.
- J. MARGUERON, *Quatre campagnes de fouilles à Emar (1972-1974): un bilan provisoire*. S. 51-85.
- D. ARNAUD, *Les textes d'Emar et la chronologie de la fin du Bronze Récent*. S. 87-92.
- A. FINET, *Temples Sumériens du Tell Kannâs*. S. 157-174.
- E. MASSON, *Quelques sceaux hittites hieroglyphiques*. S. 213-239.
- Szazadok 110, 5, 6 (1976); 111, 1 (1977).
- Tarih Enstitüsü Dergisi 7-8 (1976-77):
- F. İŞILTAN, *Acı kaybımız Prof. Dr. Ahmet Cevat Eren (1910-1976)*. S. 1-6.
- Ö. İZGİ, *Kuruluş devrinde Uygurlar'ın Kitanlar'a tesirleri ve Uygur, Gazne, Kitanlar arasındaki münasebetler*. S. 7-16.
- A. TANERİ, *Selçuklu - Osmanlı çizgisinde Harezşahlar vezâreti*. S. 17-54.
- Ş. TEKİNDAAĞ, *Teke - Eli ve Teke Oğulları*. S. 55-94.
- İ. ŞAHİN, *Kenzül - Vekâyi; Mustafa Sâkîb Efendi ve Eseri*. S. 95-118.
- R. W. OLSON, *Jews in the Ottoman Empire and their Role in Light of Documents: Addenda and Revisions to Gibb and Bowen*. S. 119-144.
- C. ORHONLU, *Afrika ile ilgili Türkçe yayınlar ve kayıtlar*. S. 145-156.
- İ. S. SİRMA, *Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürgecilğine karşı Sultan II. Abdülhamid'in panislâmist faaliyetlerine ait bir kaç vesika*. S. 157-184.
- C. KÜÇÜK, *Tanzimat devrinde Erzurum'un nüfuz durumu*. S. 185-224.
- E. EŞREFOĞLU, *Bâb-ı âli Evrak odası sâdâret evrakı ve Provenanca sisteminin uygulanması*. S. 225-232.
- S. İLGÜREL, *Türkiyat Mecmuası Bibliyografyası*. S. 233-262.
- M. S. KÜTÜKOĞLU, *1869'da faal İstanbul Medreseleri*. S. 277-392.
- A. C. EREN, *Millî bir güç olarak Türk kültür Sosyolojisi üzerinde bir inceleme -deneme-* S. 393-412.
- A. İ. GENCER, *Özel Bahriye mektepleri hakkında bir genelge*. S. 413-449.
- Tarih Mecmuası 10-12, (1977):
- 10 - M. SERTOĞLU, *Müşir Fuad Paşa'nın Petersburg Hatıraları*. S. 4-10.
- E. M. KARAKURT, *Ali Kemal İstanbul'dan İzmir'e Nasıl kaçırılmıştı?* S. 11-17.
- A. ÖNAY, *İstanbul'da en eski Osmanlı kitabesi*. S. 18-24.
- A. GİZ, *Babalar ve Oğullar*. S. 25-29.
- H. R. ERTUĞ, *Müteferrika matbaasından sonraki matbaalarımız*. S. 36-39.

- Z. TEOMAN, *Artukoğulları*. S. 42-47.
 R. ÜNER, *Küçük Talat Muşkara*. S. 48-53.
 B. S. NOYAN, 1. *Dünya Harbi'ne nasıl girdik?* S. 53-59.
 11 - M. GALİP - A. RIZA, *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devlet adamları*. S. 4-9.
 M. SERTOĞLU, *Müşir Fuad Paşa'nın Petersburg Hatıraları*. S. 10-16.
 M. SİRER, *Saint-Gotthard savaşı ve neticeleri*. S. 17-23.
 Z. TEOMAN, *Artukoğulları*. S. 31-38.
 M. SERTOĞLU, *Ortaköy'den Arnavud köyü'ne* S. 39-45.
 M. H. SÜKAN, *Kırım Savaşında müteferriklere verilen Türk madalyaları*. S. 46-48.
 H. HÂKİ, *Altınların muhakemesi*. S. 49-53.
 12 - İ. H. UZUNÇARŞILI, *XIV. ve XV. asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk idaresi*. S. 4-9.
 F. ALİYE, *Türk - Osmanlı ailesinde cariye ve hizmetçi*. S. 10-14.
 M. GALİP - A. RIZA, *XIX. yüzyılda Osmanlı devlet adamları*. S. 15-21.
 G. OTMANBÖLÜK, 2. *Dünya savaşında boğazlar üzerindeki kabus*. S. 22-29.
 M. SERTOĞLU, *Bebek*. S. 30-35.
 B. N. ŞEHSUVAROĞLU, *Osmanlı Padişahlarının hastalıkları ve ölümleri*. S. 36-39.
 A. CİZRE, *Türklerin icad ettikleri otomatik aletler*. S. 54-60.
 M. SİRER, *II. Wilhelm'in II. Abdülhamid'i ziyaretine dair bir belge*. S. 63-72.
 Tel Aviv III, 3, 4 (1976); IV, 1-2 (1977):
 III. - A. F. RAINEY, *A Tri - Lingual Cuneiform Fragment from Tel Aphek*. S. 137-140.
 J. YAKAR, *Anatolia and the "Great Movement" of Indo - Europeans, ca. 2300 B. C. Another Look*. S. 151-160.
 IV - A. KEMPINSKI, - S. KOSAK, *Hittite Metal "Inventories" (CTH 242) and their economic implications*. S. 87-93.
 Tohogaku 53, 54 (1977).
 The Toyo Gakuho 56, 2-4 (1975); 57, 1-4, (1976):
 57, 1-2 - T. NAKAMI, *Khaisan and Udai: Two Southern Mongols under the Bogdo Khan Regime*. S. 125-170.
 The Toyoshi - Kenkyu XXXV, 3 (1976); 4, (1977):
 XXXV, 4 - T. HORIKAWA, *On the Internal Troubles at the End of the Timurid Dynasty*. S. 1-28.
 Törtenelemi Szemle 1, 2 (1977).
 Turcica IX, 1 (1977):
 J-P. ROUX, *Quelques objets numineux des Turcs et des Mongols III. L'arc et les flèches*. S. 7-29.
 R. DOR, *Orature du Nord-Est Afghan. II. Les Özbek du Badakchan* S. 30-98.
 A. AHMAD, *The Early Turkish Neclous in India*. S. 99-110.
 M. DE CARGARADEC, *Un moument inédit a Tokat: Şeyh Mekkun zaviyesi*. S. 111-119.
 A. TIETZE, *The Poet as critique of society. A 16-Century Ottoman Poem*. S. 120-160.
 S. FAROQHI, *Rural society in Anatolia and the Balkans during the Sixteenth Century I*. S. 161-196.
 I. M. KUNT, *Derviş Mehmed Paşa, Vezir and Entreprenur; A Study in Ottoman Political Economic Theory and Practice*. S. 197-214.

J. M. LANDAU, *An Arab Anti-Turk Handbill. 1881*. S. 215-228.

P. DUMONT, *A propos de la "classe ouvrière" Ottomane à la veille de la révolution jeune-Turque*. S. 229-251.

Türk Dili 308-315 (1977):

308 - *Ataç Üzerine*.

310 - *Türkistan Günlüğü*.

312 - *Yargı Dili*.

313 - *Seha L. Meray üzerine*.

314 - *Okunuşunun 50. yılında Söylev Özel sayısı*.

315 - *Yazında Kadın duyarlığı*.

Türkiye Bibliyografyası (I-IV) dizinler (1974); (I-IV) dizinler (1975); 2-3 (1976).

Türkiye Makaleler Bibliyografyası yazar adları dizini (1974).

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 57/336, 58/337, 59/338, (1977):

57 - E. YÜCEL, *Göksu*. S. 3-9.

B. ARPAD, *Direklerarası Tiyatro Yapıları*. S. 10-12.

B. ÇORUM, *Eski bir Bursa Evi*. S. 18-20.

M. DE CARCARADEC, *L'Apogee de la Ceramique Architecturale Ottomane*. S. 30-31.

Ç. GÜLENSOY, *Les Grands Voyageurs D'Orient Theophile Gautier*. S. 32-40.

L. ÖZGÜNAYDIN, *Teppichherstellung in der Turkei*. S. 21-22.

58 - A. ERHAT, *Bodrum'dan Marmaris'e* S. 2-12.

A. ERHAT, *Marmaris'ten Antalya'ya*. S. 13-22.

SEMAVİ EYİCE, *Trebenna*. S. 23-28.

A. ERHAT, *From Bodrum to Antalya*. S. 29-39.

A. ERHAT, *Lycia the Most Mysceterious Region of Coastal Anatolia*. S. 40-43.

H. METZGER, *Xanthos et le Létoon*. S. 44-48.

59 - E. KONUKÇU, *Clavijo*. S. 11-12.

N. YARDIMCI, *The First Inhabitants of Cyprus*. S. 28-29.

Türkoloji Dergisi VII, (1977):

S. ÇAĞATAY, *Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı*. S. 1-12.

TUNCER, GÜLENSOY, *ZDMG'de Türkoloji ve Mongolistikle ilgili Makaleler Bibliyografyası*. S. 157-170.

Ugarit - Forschungen 8 (1976).

Universitetets Oldsaksamling (1975-76).

Vestnik Drevney Istorii 3 (1977):

V. G. ARDZINBA, *Notes on Hittite Ritual Texts*. S. 118-132.

N. M. NIKULINA, *The art of the Aegean World and its ties with ancient oriental art*. S. 133-144.

Viking XXXIX, (1976).

Voprosi Istorii 8-10 (1977).

Die Welt des Islams. XVII, 1-4 (1976-77):

R. Y. EBIED - M. J. L. YOUNG, *An unpublished Letter from Ali Pasha, Ottoman Governor of Iraq, to the Sharif of Mecca*. S. 58-71.

R. W. OLSON, *The Ottoman Empire in the Middle of the eighteenth Century and the*

Fragmentation of Tradition: Relations of the Nationalities (Millets), Guilds (Esnaf) and the Sultan 1740-1768. S. 72-77.

K. DILGER, *Ziviltrauung und Religiöse Eheschliessung in der Türkei.* S. 194-206.

Wiadomości Archeologiczne XLI, 1-4 (1976); XLII, 1 (1977).

Wissenschaftliche Zeitschrift XXV, 5-6 (1976); XXVI, 1-5 (1977):

XXV, 6 - M. FLEISCHHAMMER, *Johan Fücks Materialien zum Fihrist.* S. 75-84.

B. BRENTJES, *Bemerkungen zur Architektur der Qarachaniden.* S. 85-96.

XXVI, 3 - B. BRENTJES, *Nordaserbaidshanische Architektur des 12. bis 15. Jahrhunderts.* S. 87-102.

XXVI 4 - M. GROTE, *Die Republikanische Volkspartei - Sozialreformatische Positionen in der Türkei.* S. 31-38.

XXVI 5 - K. RÜHRDANZ, *Islamische Miniaturhandschriften aus den Beständen der DDR.* S. 119-126.

M. FLEISCHHAMMER, *Ein türkischer Lehnbrief aus dem 17. Jahrhundert.* S. 127-134.

The Yale Review LXVI, 3-4. (1977).

Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie 67, 1 (1977):

M. E. COHEN, *Another Utu Hymn.* S. 1-19.

R. BORGER, *Zur Bezeichnung der sumerischen und akkadischen Lautwerte.* S. 20-41.

R. H. SACK, *The Scribe Nabû-bāni-ahi, son of Ibnā, and the Hierarchy of Eanna as seen in the Erech Contracts.* S. 42-52.

H. OTTEN - CHR. RÜSTER, *Textanschlüsse und Duplikate von Boğazköy - Tafeln (41-50).* S. 53-63.

J. BÖRKER - KLAHN, *Imamkulu gelesen und datiert?* S. 64-72.

R. M. BOEHMER, *Eine brozene Hirschfigur aus Boğazköy.* S. 73-77.

R. M. BOEHMER, *Siegel phrygischer Zeit.* S. 78-84.

P. Z. SPANOS, *Zur absoluten Chronologie der zweiten Siedlung in Troja.* S. 85-107.

Zeitschrift für Balkanologie XII, 2 (1976):

F. GÖRNER, *Sie Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz im Dienste der Südosteuropa Forschung.* S. 5-17.

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 127, 2 (1977):

O. JASTROW, *Gedanken zum zypriotischen Arabisch.* S. 258-286.

T. KORTANTAMER, *Der Diwan Ahmed-i Da'is.* S. 307-312.

K. RÖHRBORN, *Staatskanzlei und Absolutismus im safawidischen Persien.* S. 313-343.

Zeitschrift für Geschichtswissenschaft XXV, 3-4, 7-10 (1977).

Zeitschrift für Kulturaustausch XXVII, 2, 3 (1977).

Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 25-27 (1977).

Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 34, 1-3 (1977):

34, 2 - M. STETTLER, *Zehn Jahre Abegg - Stiftung Bern.* S. 89-112.

Zion XL 1-2, (1976).

Ziya Gökalp II, 6-7 (1977):

6 - Z. GÖKALP, *Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler.* S. 154-156

A. C. AŞENA, *Arkadaşım Ziya Gökalp.* S. 157-162.

M. N. GÖKALP, *Ağabeyim Ziya Gökalp'ın Hayatı.* S. 163-177.

İ. OLGUN, *Türkiye'deki oluşumlar içinde Ziya Gökalp.* S. 178-191.

Ş. BEYSANOĞLU, *Ziya Gökalp'ta Diyarbakır, Diyarbakır'da Ziya Gökalp.* S. 192-198.

- A. KURTKAN, *Hak ve Hürriyet kavramlarının XX. asırda taşıdığı mana ve Ziya Gökalp*. S. 199-208.
- A. Y. SARIBAY, *Ziya Gökalp ve Türk Devrimi*. S. 209-240.
- C. O. TÜTENGİL, *Atatürk ve Ziya Gökalp bağlantıları*. S. 245-251.
- N. HACİEMİNOĞLU, *Ziya Gökalp'de Turancılık Ülküsü*. S. 252-265.
- 7-Ş. BEYSANOĞLU, *Ziya Gökalp'e ilişkin anılar, belgeler, bilgiler*. S. 281-284.
- A. C. ASENA, *Arkadaşım Ziya Gökalp*. S. 285-289.
- ZİYA GÖKALP, *Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler*. S. 290-291.
- M. NİHAT GÖKALP, *Ağabeyim Ziya Gökalp'in Hayatı*. S. 293-328.
- NİHAT NİRÜN, *Ziya Gökalp'a göre şahsiyetin teşekkülü ve tekmülü*. S. 293-328.
- MEHMET KAPLAN, *Ziya Gökalp ve mefkurecilik*. S. 329-336.
- R. ARSLAN, *Diyarbakır ve çevresinde şehirleşme hareketleri*. S. 337-356.

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayısı : 200 lira (Yabancı memleketler için 16 dolar)

Yıllık abonesi : 800 lira (Yabancı memleketler için 64 dolar)

Belleten ve Türk Tarih Kurumu yayımlarının satış işleri için :

Ankara'da : TÜRK TARİH KURUMU'na,

Kızılay, Kocabeyoğlu Pasajı 67/68'de TURHAN KİTAPEVİ'ne

İstanbul'da : Ankara caddesinde, İNKİLÂP, ANIL Kitapevlerine,

Bayazıt, Sahaflarda ELİF Kitapevine,

Yazı ve abone işleri için :

Ankara'da TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat edilmelidir.

BELLE TEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

CONDITIONS D'ABONNEMENT ET DE VENTE

Le Numéro : 200 Livres Turques (pour l'Etranger 16 Dollars)

L' Abonnement annuel : 800 Livres Turques (pour l'Etranger 64 Dollars)

Pour l'achat de Belleten et des Publications de la Société d'Histoire Turque, s'adresser :

à *Ankara* :

TÜRK TARİH KURUMU,

TURHAN KİTAPEVİ : Kızılay, Kocabeyoğlu Pasajı 67/68.

à *Istanbul* :

İNKİLÂP et ANIL Kitapevi, Ankara Caddesi,

ELİF Kitapevi à Sahaflar, Bayazıt,

Pour la correspondance et l'abonnement, au

TÜRK TARİH KURUMU (Société Turque d'Histoire), Ankara.

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Directeur responsable : ULUĞ İÇDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes:	Page
DAGRON, GILBERT ET MARCILLET - JAUBERT, JEAN: Inscriptions de Cilicie et d'Isaurie (texte français, 8 fig.)	373
TEZCAN, SEMİH: Yâzkând, dans le Divânü Lugâti't Türk (en turc)	421
ÇAĞATAY, PROF. DR. NEŞET: Qu'est-ce que le laïcisme, qu'est-ce que le Şeriat? (en turc)	427
AKYÜZ, DOĞ. DR. YAHYA: Ali Suavi, qui introduisit le journal dans l'école - Tentatives analogues faites de nos Jours (en turc, 1 photocopie) .	437
ÇAĞATAY, PROF. DR. NEŞET: Mustafa Nuri Paşa et son Oeuvre (1824 - 1890) (en turc, 1 fig.)	445
TANSEL, FEVZİYE: Poésies de nos poètes sur Atatürk (1919 - 1938) en turc	465
Bibliographie:	
KINAL, PROF. DR. FÜRÜZAN: <i>Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde Band VII</i> (1970)	495
ORTAYLI, DR. ILBER: G. Hazaî. <i>Das Osmanisch - Türkische im XVII. Jahrhundert. Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakob Nagy Harsany = XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi, Jakob N. Harsany'nin transkripsiyon metinleri üzerine araştırmalar</i>	501
—————: <i>Le Turc Ottoman du XVIIe siècle. Recherches sur les textes de transcription de N. Harsany</i>	501
—————: Matuz Joseph, <i>Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prächtigen = La chancellerie de Soliman le Magnifique</i>	502
—————: Matuz Joseph, <i>Krim - Tatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen (Documents de Crimée - Tartarie de l'archive Royal de Kopenhague</i>	503
Information:	
Une dotation faite à la Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire	505
Assemblée Générale de la Société Turque d'Histoire	513
Arrivage de Livres et Périodiques durant le second semestre de 1977	553

Sur la couverture : Matrice en pierre représentant l'image d'un dieu. XVIIIe s. av. J. C. découverte à Kaniş - Kültepe.

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XLII

No. : 167

Juillet 1978

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 7 8